

14.szám

Beköszöntő

Döntsön a nép!

Szili Leó

- a választási anomáliákról

Döntsön a nép!

A kapitalista társadalmi rendszer létrejötte óta már annyi rosszat összeírtak róla, hogy manapság ritkán hallani ezt a kifejezést, inkább polgári demokráciának nevezik a médiában.

Maga a rendszer annyira kiténteti magát a demokrácia védelmében, hogy minden más társadalmi rendszert ennek hiányával támad, mert az szerintük elnyomást jelent a nép számára, mintha csak ez az egyetlen kritérium létezne a társadalmi rendszerek között. /Azt már csak zárójelben jegyzem meg, hogy ez kritika nagyon kevésszer nyilvánul meg a kapitalista diktatúrák ellen./

Bőszen hangoztatják a védelmezők, hogy a rendszeres négyévenkénti választásokkal a nép fejezi ki bizalmát a megválasztott képviselők iránt.

Nézzük mi történt most Magyarországon! Az egyik párt az országgyűlési körzetekben olyan polgármestert, vagy olyan képviselőjelöltet indított, akiknek az ott lakók körében nagy a tekintélye. Minden párt végez azonban közvélemény kutatásokat, s ezzel mások is tisztában voltak. Gondoltak egy nagyot, s azon körzetekből, ahol nyilvánvaló volt az ő fölényük szavazókat irányítottak az ellenfél győzelmét jelző körzetekbe, ahol megfordították az eredményt. Nem is lett volna ebből semmi gond, ha nem derül ki, de a lebonyolítás törvényi hiányossága miatt még tagadni is alig lehet. Nehezen képzelhető el, hogy több száz emberben olyannyira buzog az állampolgári kötelesség, hogy hat órát is képes volt várni a sorára késő hajnalig.

Ebben a jelenségben teljesen mindegy melyik párt melyik párt ellen tette. A helyi lakosok érdeke érvényesült? Nem. Az egyik budapesti kerületben lakó ismerősöm, aki egyáltalán nem szimpatizál a polgármester pártjával, de ennek ellenére úgy nyilatkozott, hogy mégis erre az emberre fog szavazni, mert sokat tett az ott lakó emberek érdekében. Neki legalább meglehet az az öröme, hogy a számára szimpatikusabb párt jelöltje nyeri a választást. A lakosok többsége azonban nem így van vele. Érvényesült az akaratuk? Nem, pedig a demokrácia nagy győzelmének kellett volna lennie az egész procedúrának.

Ebben a példában teljesen mindegy, hogy melyik párt, melyik másik ellen tette ezt, csak nagyon kilóg a lóláb, mert a sokat dicsért polgári demokrácia ebben az értelemben sem igaz.

Dunatáj

Jannisz Mociosz a tudós és a barát

Kiril Topalov

(görög nyelvű anyag)

Kiril Topalov : Jannisz Mociosz a tudós és a barát

Καθ. Κύριλ Τοπάλοφ - Σόφια

ΓΙΑΝΝΗΣ ΜΟΤΣΙΟΣ - Ο ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΑΣ ΚΑΙ ΦΙΛΟΣ

Ο Γιάννης Μότσιος είναι ένας από τους πρώτους Έλληνες επιστήμονες που γνώρισα πριν από τριάντα χρόνια, όταν είχα κατεβεί στη Αθήνα για ειδίκευση στο πανεπιστήμιο Αθηνών. Μόλις είχε επαναπατριστεί από την πολύχρονη και υποχρεωτική προσφυγιά, δεν ήταν ακόμα καθηγητής στα πανεπιστήμια της Κρήτης και στη συνέχεια των Ιωαννίνων, αναγκαζόταν να εργάζεται σε φροντιστήρια για να εξασφαλίζει τα προς το ζην και με τον δικό του τρόπο ζωής να δουλεύει σε καθημερινή βάση ως ερευνητής επιστήμονας, ως συγγραφέας και μεταφραστής από τα Ρωσικά και τα Βουλγαρικά. Ήξερα ότι είχε μεταφράσει τα ποιήματα του μεγάλου Βούλγαρου ποιητή και επαναστάτη, του απόστολου της εθνικής απελευθέρωσης της Βουλγαρίας Χρίστο Μπότεφ, και μάλιστα απευθείας από τα Βουλγαρικά κι όχι από τα Γαλλικά, τα Αγγλικά ή τα Ρωσικά, όπως συνήθως έκαμαν μερικοί συνάδελφοί του. Οι προηγούμενες μεταφράσεις γενικά δεν απέδιδαν την υψηλή ποιότητα των στίχων αυτού του αξιόλογου ποιητή, όταν ο Γιάννης τον μελέτησε σε σύγκριση με τον δικό σας μεγάλο και όμοιο ως προς τα βασικά χαρακτηριστικά γνωρίσματα ποιητή Σολωμό.

Η συγκριτική αυτή μελέτη του Γιάννη Μότσιου που προκάλεσε το μεγάλο ενδιαφέρον των Βούλγαρων επιστημόνων, ήταν το πρώτο κείμενο, από τις σελίδες του οποίου, αποκτήσαμε την πρώτη εικόνα όχι μόνο για την ποιητική συγγένεια των δυο μεγάλων ποιητών της Ελλάδας και της Βουλγαρίας, αλλά και τα ερευνητικά προσόντα του

ίδιου του συγγραφέα. Ιδιαίτερα ενδιαφέρουσες είναι οι σελίδες της μελέτης, όπου ερευνάται το πρόβλημα του θανάτου στο έργο των δυο ποιητών. Με το να ανακαλύψει τα κεντρικά σημεία στο έργο δυο ποιητών, διαμετρικά αντίθετων ως προς τις βασικές επιλογές της ζωής, οι οποίοι δεν γνωρίζονταν ούτε προσωπικά κι ούτε μέσα από το έργο τους, δεν αποτελεί μόνο ευρηματική χαρά για τον μελετητή, αλλά του έδωσε και τη δυνατότητα να ανακαλύψει την τυπολογία των κοινών ιστορικοπολιτιστικών προτύπων (μοντέλων) στα Βαλκάνια. Τα κοινά σημεία αυτών των προτύπων καθορίζονται από την ομοιότητα των κοινωνικοπολιτικών, των πολιτιστικών κι ακόμα από τον καθημερινό τρόπο ζωής των βαλκανικών λαών. Τις ρίζες αυτής της ομοιότητας μπορούμε να τις βρούμε στις πολιτιστικές παραδόσεις τόσο της αρχαίας Θράκης και της αρχαίας Ελλάδας, όσο και στο κοινό βυζαντινό χριστιανικό μεσαιωνικό πολιτισμικό πρότυπο, καθώς επίσης και στην κοινή μοίρα για τη διάσωση της εθνικής και πολιτιστικής ταυτότητας των λαών μας κατά τη διάρκεια της μακράιωνης τουρκικής σκλαβιάς. Αυτή η λύτρωση ολοκληρώθηκε μέσα από το λαϊκό πολιτισμό, τις εκκλησίες και τα μοναστήρια - τα καταφύγια για τη λόγια παράδοση και μέσα από τις σχολές των μοναστηριακών κελιών ήταν μια από τις μορφές της μόρφωσης στη γλώσσα τους. Στην αναζήτηση της βαλκανικής ταυτότητας θα φτάσουμε ίσαμε την πανομοιότυπη αρχή για την αναζωογόνηση της ιστορικής μνήμης των λαών μέσα από τα ιστορικά έργα των πρώτων βαλκανικών ιστοριογράφων. Αυτοί οι πρώτοι εθνεγέρτες ανέλαβαν το αποστολικό καθήκον της σύνδεσης της κομματιασμένης σειράς στην ιστορική μνήμη και να θυμίσουν στους λαούς μας ότι αν δεν θα τους πλάκωνε η τουρκική σκλαβιά, θα υπήρχαν τα πανίσχυρα κράτη Βυζάντιο και Βουλγαρία, ότι οι Σέρβοι, οι Αλβανοί και άλλοι βαλκανικοί λαοί θα είχαν επίσης κι αυτοί, ας ήταν και μικρές, αλλά τις εθνικές κι ανεξάρτητες εστίες τους. Κοινές ήταν οι ιδεολογίες τους για την εθνική απελευθέρωση, κοινό ήταν και το σύνθημα Έλευθερία ή θάνατος, κατά τον ίδιο τρόπο πέθαιναν για την απελευθέρωση των λαών τους και οι Έλληνες και οι Βούλγαροι επαναστάτες, κατά τον ίδιο τρόπο πέθαιναν Έλληνες και Βούλγαροι πρωτεργάτες και ηγέτες της επανάστασης που έζησαν μέχρι την απελευθέρωση των κρατών τους, στη συνέχεια και μετά τη απελευθέρωση, βασανιζόμενοι από τους δικούς τους 'Τούρκους',

στον ίδιο βαθμό που υπέφεραν από τους αληθινούς Τούρκους πριν τη απόκτηση της ελευθερίας τους... Κατανοώ πολύ καλά την ευρηματική αγαλλίαση του καθηγητή Μότσιου με την ανακάλυψη των ιδιοτήτων για τις κοινές τυπολογίες στα Βαλκάνια, επειδή κι εγώ δοκίμασα παρόμοια ερευνητική ικανοποίηση σε ένα μεγάλο δοκίμιο για την απίθανη ιστορικοπολιτιστική εγγύτητα ανάμεσα στο Ρήγα και στον Βούλγαρο ομόλογό του Ρακόφσκι, δοκίμιο που γρήγορα θα κυκλοφορήσει στα Ελληνικά. Εντωμεταξύ ο καθηγητής Γιάννης Μότσιος ακόμα το 1980, στο ελληνοβουλγαρικό συνέδριο στη Θεσσαλονίκη, στην ενδιαφέρουσα εισήγησή του με θέμα ἝΤο τραγικό στοιχείο στην ποίηση του Σολωμού και του Μπότεφτ', περιέγραψε σε γενικές γραμμές μερικές από τις βασικές παραμέτρους της μελλοντικής και σημαντικά μεγαλύτερης μελέτης του. Ακόμα σε κείνη την εισήγηση υπέδειξε τις πηγές του δραματικού και τραγικού αισθήματος των δυο ποιητών και των μορφών, στις οποίες πραγματοποιήθηκαν καλλιτεχνικά στο έργο τους. Στην καινούργια του μελέτη συγκέντρωσε το ενδιαφέρον του πάνω απ' όλα στο πρόβλημα του θανάτου, όπως και είπα παραπάνω. Ανάλογα με τους διαφορετικούς τρόπους των ποιητικών απεικονίσεων του θανάτου, των λύσεων στον τομέα της ποιητικής σύνθεσης και των αντιλήψεων του καθενός από τους δυο ποιητές, ο Μότσιος χώρισε τα ποιήματά τους σε τέσσερις ομάδες. Η οποιαδήποτε ταξινόμηση είναι σχετική, δε μπορεί ποτέ να είναι πλήρης και απόλυτα σωστή και κάποιος άλλος σίγουρα θα μπορούσε να προτείνει μια άλλη άποψη. Η φιλολογική επιστήμη, ιδιαίτερα των ημερών μας, είναι πλούσια σε διαφορετικά ύφη και μεθόδους, αλλά το βασικό είναι ότι ο καθηγητής Μότσιος πρότεινε μια καλά εμπεριστατωμένη και πειστική ταξινόμηση που του έδωσε τη δυνατότητα να κάνει ενδιαφέρουσες παρατηρήσεις και πολύ αξιόλογα συμπεράσματα. Ακόμα περισσότερο που αυτή η μελέτη είναι ακόμα σχεδόν παρθενική, το έδαφος 'ανόργωτο', χέρσο. Στα Βαλκάνια γνωρίζουμε άριστα τη λογοτεχνία των μακρινών από μας λαών και σχεδόν δεν γνωρίζουμε τη λογοτεχνία των πιο κοντινών γειτόνων.

Σε προβλήματα εγγύτητας των βαλκανικών πολιτιστικών προτύπων ο Γιάννης Μότσιος αφιέρωσε ειδική μελέτη με τον τίτλο ἝΗ επαναληπτικότητα προτύπων στην καλλιτεχνική σκέψη των βαλκανικών λογοτεχνιών (18ου – 19ου αιώνων)τ', με την οποία

συμμετείχε στο Δεύτερο βουλγαροελληνικό συμπόσιο στη Σόφια το 1984, και είναι δημοσιευμένη επίσης στον βουλγαρικό επιστημονικό τύπο. Σ' αυτό το πόνημα επικεντρώνει το ενδιαφέρον του στα γενικά χαρακτηριστικά γνωρίσματα των βαλκανικών λογοτεχνιών της εποχής εκείνης, όπως είναι η συγγραφική δραστηριότητα στα κέντρα του εξωτερικού και η λογοτεχνική παραγωγή έξω από τα σύνορα της Οθωμανικής αυτοκρατορίας, η επίδραση του κλασικισμού και της αισθησιοκρατίας – σεντιμενταλισμού, η σύνθεση της νεοανακρεόντειας ποίησης, η σύνδεση των νεοδημιουργημένων εθνικών λογοτεχνιών με τις σύγχρονες για την εποχή λογοτεχνικές θεωρίες, η γέννηση του αμοιβαίου ενδιαφέροντος και οι επιδράσεις ανάμεσα στις βαλκανικές λογοτεχνίες κ.ά.

Κάτω απ' την ίδια οπτική γωνία και πολύ ενδιαφέρουσες είναι οι παρατηρήσεις του ως προς την προσέγγιση δυο κειμένων γραμμένων με τη διαφορά 60 χρόνων στον 18ο αιώνα, την ΊΣλαβενοβουλγαρική Ιστορία' (1762) του πρώτου εθνεγέρτη ιερομόναχου Παΐσιου του Χιλανδαρίτη, και την Ίστορία Γαλαξιδίου...τ' (1703) του ιερομόναχου Ευθύμιου, μελέτη που δημοσίευσε το 1991. Μπορεί μερικά από τα συμπεράσματά του να είναι αμφισβητήσιμα, αλλά είναι επίσης αναμφισβήτητο ότι ο Μότσιος ανακάλυψε πολλά κοινά χαρακτηριστικά γνωρίσματα, τα οποία επιβεβαιώνουν την άποψή του για το ενιαίο ιστορικοπολιτιστικό μοντέλο στα Βαλκάνια: η καθομιλούμενη λαϊκή γλώσσα, που και που το υψηλό και παθητικό ύφος, οι κοινές πηγές και οι παραπλήσιες μορφές σύνθεσης, η συνείδηση της ακατάλυτης ενότητας έθνους και πίστης, η μυθοπλασία κ.ά. Αυτό το μοντέλο σε κείνη την ιστορική στιγμή ήταν χρήσιμο και για τους ιστοριογράφους, όπως ο Ευθύμιος και ο Παΐσιος, και για τις ιστορίες που εκείνοι δημιούργησαν. Γι' αυτό και ο Μότσιος δεν παραλείπει να υπογραμμίσει τη μεγαλύτερη εγγύτητα ανάμεσα στους δυο εθνικούς απόστολους, ότι στην ουσία δεν συνθέτουν 'ιστορία' αλλά έντονα δημοσιογραφικά - πολιτικά έργα εθνικής αφύπνισης. Πολύ σημαντική είναι η άποψή του ότι οι δυο ιερομόναχοι εθνεγέρτες αν και δεν κατείχαν συστηματική μόρφωση κατόρθωσαν να δημιουργήσουν κείμενα που επέδρασαν έντονα στους λαούς τους, με την καταλληλότητα στην επιλογή του χρόνου και της μορφής γραφής τους. Εξάλλου, αυτό το πόνημα αποτελούσε τη λογική συνέχεια μιας άλλης μελέτης, δημοσιευμένης επτά χρόνια νωρίτερα: ΊΜερικές

παρατηρήσεις στην Ίστορία Γαλαξιδίου...τ' του ιερομόναχου Ευθύμιου. Ακόμα τότε είχα πει, ότι αν ο Γιάννης Μότσιος δεν θα πραγματοποιήσει συγκριτική μελέτη για τον Ευθύμιο και τον Παΐσιο, θα την γράψω εγώ. Δόξα τω θεώ την έγραψε εκείνος και είπε κάτι το πολύ σημαντικό. Νομίζω όμως ότι αυτό το θέμα είναι από εκείνα για τα οποία θα γραφτούν και άλλα άρθρα, επειδή είναι πλούσιο και προβοκάρει το ερευνητικό πάθος. Ο ίδιος συνέχισε με μια σειρά από έρευνες πάνω στο ίδιο θέμα εμπειριστατωμένα, ενδιαφέροντα, ταυτόχρονα και με συνεισφορά δοκίμια στον τομέα των αυτοβιογραφιών στις βαλκανικές λογοτεχνίες, στα οποία διεύρυνε τις παρατηρήσεις και τη συγκριτική μελέτη των ιστοριών του Ευθύμιου, του Παρθένιου Πάβλοβιτς, του Παπασυναδινού και του Παΐσιου Χιλανδαρίτη.

Σε μένα προσωπικά, αλλά και σε αρκετούς από τους συναδέλφους μου στη Βουλγαρία, προκαλούν το ενδιαφέρον και άλλα δοκίμια του Γιάννη Μότσιου, όπου εξετάζει ζητήματα που λίγο έχουν μελετηθεί στην επιστήμη μας. Ένα τέτοιο δοκίμιο είναι ΄Η ανακρεόντεια ποίηση στην ελληνική και τη βουλγαρική λογοτεχνία΄. Για την επίδραση του Χριστόπουλου και άλλων Ελλήνων ποιητών στη βουλγαρική ποίηση του 19ου αιώνα, και ιδιαίτερα στη διαμόρφωση του ποιητικού ταλέντου του Πέτκο Σλαβέικοφ, στην επιστημονική φιλολογία της χώρας μου έχουν γραφεί άρθρα επανειλημμένα, αλλά αυτό το πόνημα είπε πολλά καινούρια πράγματα. Κι όπως είναι πολυμαθής ερευνητής της νέας ελληνικής λογοτεχνίας, ο καθηγητής Μότσιος υπέδειξε όχι μόνο τα κοινά σημεία, αλλά και τις αιτίες εμφάνισής σε κείνη την περίοδο αυτής της ποίησης, και για πρώτη φορά αποκάλυψε με τέτοια πληρότητα τα κοινά χαρακτηριστικά γνωρίσματα και τις επιδράσεις ανάμεσα στη βουλγαρική και την ελληνική λογοτεχνία. Το 1989 μετέφρασε και δημοσίευσε στα Ελληνικά το αξιόλογο έργο του μεγάλου Βούλγαρου διαφωτιστή Σοφρόνιου, επισκόπου Βράτσας ΄Συναξάρι και πάθη του αμαρτωλού Σοφρόνιου΄ (σε σύντομο χρονικό διάστημα εμφανίστηκε κι άλλη μια καλή μετάφραση του ίδιου έργου σε πολυτελή έκδοση από τον καθηγητή Ταχιάο). Στη σύντομη εισαγωγή που την διακρίνει η ευρυμάθεια, ο καθηγητής Μότσιος σκιαγράφησε τη θέση του Σοφρόνιου στην ιστορία του βουλγαρικού διαφωτισμού, τις σχέσεις του με την ελληνική λόγια παράδοση και την τοποθέτησή του,

παρόμοια με τον Παΐσιο, στο κοινό πρότυπο του βαλκανικού διαφωτισμού.

Μπορώ να πω ότι για τους Βούλγαρους επιστήμονες ενδιαφέρουσες είναι και άλλες δημοσιεύσεις του καθηγητή Μότσιου στον περιοδικό επιστημονικό τύπο της Βουλγαρίας, όπως *Ύζητήματα ελληνικού ρομαντισμού*. Η ελληνική ποίηση από το 1790 ως το 1880τ' (στο *Etudes Balkaniques*, 1981), *ΤΟ αγώνας με τη μοναρχία για την κοινωνική απελευθέρωση*. Ο αντιμοναρχικός προσανατολισμός στην ποίηση του Κάλβου και του Ριλέγιεφτ' (στη συλλογή μελετών *ΎΠολιτιστικές σχέσεις στα Βαλκάνιατ'*) κ.ά. Αυτές οι μελέτες δεν αφορούν άμεσα τη βουλγαρική λογοτεχνία, αλλά θίγουν φαινόμενα που είναι χαρακτηριστικά και για την εξέλιξη του βουλγαρικού πολιτισμού κατά τον 18ο και τις αρχές του 19ου αιώνα. Σε ότι αφορά τον ελληνικό ρομαντισμό, είναι γνωστό ότι το έργο αυτών των εκπροσώπων όχι μόνο το ήξεραν μερικοί από τους ποιητές του βουλγαρικού διαφωτισμού, αλλά και άσκησε σημαντική επίδραση στη δημιουργία και την ανάπτυξη της νέας βουλγαρικής λογοτεχνίας. Κι όλα αυτά θα τα βρούμε όχι μόνο στο φιλολογικό έργο του Μιχαήλ Αρναούντοφ, του Γιάννη Μότσιου, αλλά και του δικού μου όσον αφορά τις αμοιβαίες σχέσεις σε κείμενα του Σούτσου και του Ρακόφσκι, του Μπότεφ και του Σολωμού, ή του Ρήγα και του Ρακόφσκι. Από την ελληνική πλευρά όμως δε μελετήθηκε ακόμα το ποιητικό έργο του Βούλγαρου ποιητή από την Οχρίδα Γκριγκόρ Παρλίτσεφ, ένα εξαιρετικά ενδιαφέρον φαινόμενο στην ελληνική λογοτεχνική ζωή στα μέσα του 19ου αιώνα. Όπως είναι γνωστό, το 1860 ο Παρλίτσεφ με την ποιητική του σύνθεση *ΤΟ αρματολόστ'* κέρδισε δάφνινο στεφάνι στον Ράλλειο ανώνυμο ποιητικό διαγωνισμό και τη μεγαλύτερη διάκριση από την πλευρά της ελληνικής λογοτεχνικής κριτικής, προκαλώντας ταυτόχρονα και τη θυελλώδη πολεμική στον τύπο, η οποία έμελλε να συνεχίσει κάμποσα χρόνια και οδήγησε στη μη πραγματοποίηση του διαγωνισμού στα 1861. Αλλά μέσα από τις σελίδες του περιοδικού τύπου βγήκε στα ανοιχτά της Μεσογείου θάλασσας και πέρασε στην ελληνική διασπορά, στην Αλεξάνδρεια και την Κωνσταντινούπολη. Και με μεγαλύτερη δύναμη ξέσπασε η διαμάχη στον επόμενο διαγωνισμό (1863), όταν ο Γκριγκόρ Παρλίτσεφ δήλωσε ξανά συμμετοχή με το έργο του τούτη τη φορά *ΎΣκεντέρμπεητ'*, αλλά η μοναδικότητα του ύφους που

συνδύαζε στοιχεία τριών ποιητικών παραδόσεων – του Ομήρου, επικών δημοτικών ποιημάτων και το προσωπικό του ύφος – αναγνωρίστηκαν από την επιτροπή, αλλά τα μέλη της βράβευσαν ποιητή, τα έργα του οποίου ήταν καλλιτεχνικά κατώτερα από το συνθετικό ποίημα του Παρλίτσεφ.

Η επιστήμη της φιλολογίας έχει μπροστά της ένα από τα μεγαλύτερα καθήκοντα: να μελετήσει με όλες τις δυνάμεις της την πορεία των αμοιβαίων επαφών και των επιδράσεων στις λογοτεχνίες μας και υπ' αυτήν την έννοια οι γενιές των μελλοντικών ελληνοιστών και των σλαβιστών, στους οποίους ανήκει ο Γιάννης Μότσιος και εγώ, προετοιμάζοντας το κατάλληλο έδαφος για την περαιτέρω συνέχεια, έχουν πολλή δουλειά να κάνουν ακόμα.

Για την επιστημονική συνεισφορά του καλού μου συνάδελφου και πολύ παλιού φίλου μου, του καθηγητή Γιάννη Μότσιου, θα μπορούσα να μιλώ πολλή ώρα, αλλά ο χρόνος και οι συνθήκες δεν μου το επιτρέπουν. Δεν μπορώ όμως να μην υπογραμμίσω ότι στη διάρκεια μερικών χρόνων δίδαξε τη δική σας, τη νέα ελληνική λογοτεχνία, στο πανεπιστήμιο της Σόφιας που φέρνει το όνομα του Αγίου Κλημέντι της Αχρίδας, και άφησε βαθιά ίχνη με την πολυμαθία, με την δεξιοτεχνία του να αποκτά επαφή με τη φοιτητική νεολαία και να ξυπνά μέσα τους το ζωηρό ενδιαφέρον για τον βαλκανικό και ευρωπαϊκό συγκριτικό στοχασμό.

Κλείνοντας θα πω μόνο, ότι με την πολύχρονη επιστημονική και διδακτική ενασχόληση και προσφορά του προσπάθησε να διορθώσει ένα σημαντικό μειονέκτημα της φιλολογικής επιστήμης και θα έλεγα μια αιώνια βαλκανική νοοτροπία: την αποφυγή της αμοιβαίας γνώσης και γνωριμίας που ήταν αποτέλεσμα συσσώρευσης παλιών προκαταλήψεων.

Δυστυχώς ο ένας Βαλκάνιος έβλεπε τον άλλο Βαλκάνιο πρώτ' απ' όλα ως εχθρό. Ο Καβάφης όμως μας δίδαξε, ότι εχθροί και βάρβαροι δεν υπάρχουν, κι ότι αυτή η εναντίωση βολεύει μόνο τους διοικούντες. Αν ο Βαλκάνιος άνθρωπος ξεπεράσει τις προαιώνιες προκαταλήψεις και κοιτάξει φιλοπερίεργα, με καλή πρόθεση τον γείτονα από την άλλη μεριά των συνόρων, σίγουρα δεν θα αντικρίσει εχθρό, αλλά το φίλο και δίδυμο αδερφό. Κι αν θα παραμερίσει τις πέτρες και τα παραθυράκια που έχτισαν οι εξουσιαστές, αυτός ο γείτονας θα καλέσει τον άλλο γείτονα για να πιούν ένα ούζο ή μια

ρακή από δαμάσκηνο και να πιάσουν κουβέντα για τους κοινούς προγόνους – τους πνευματικούς, συχνά και τους ομοαίματους. Ένας από τους πρώτους στην Ελλάδα που οδήγησε όλα τούτα στον τομέα της φιλολογικής επιστήμης στα Βαλκάνια, είναι ο παλιός μου φίλος Γιάννης, που τον ευχαριστώ γι' αυτό, τον συγχαίρω αδερφικά, με την καλοσύνη του πονόψυχου γείτονα και τον διαβεβαιώνω ότι είναι καλεσμένος εσαεί στο σπίτι μου για ένα κόκκινο κρασί. Το ούζο και τη ρακή, για τα οποία σας θύμισα πρωύτερα, οι δυο μας τα ήπιαμε εδώ και πολύ καιρό, μερικές δεκαετίες πριν, και εμείς οι δυο δεν έχουμε κανένα πρόβλημα ως προς τη βαλκανική συνεννόηση, τη συνεργασία και την αδερφική αγάπη. Οι δυο μας, εδώ και πολύ καιρό, θα οδηγούσαμε τη Βουλγαρία και την Ελλάδα στην Βαλκανική Ομοσπονδία, χωρίς να έχουμε την ανάγκη της έγκρισης από τις μεγάλες δυνάμεις.

Γι' αυτό και τον ευχόμαστε πολλές ακόμα φορές να μας προσκαλέσει ως φίλους και φιλοξενούμενους σε νέες επετείους, και ως αναγνώστες στις ενδιαφέρουσες, τις με εμβρίθεια και συνεισφορά μελέτες του στους τομείς της συγκριτικής φιλολογικής επιστήμης.

Új honlap

"Értökös"

- a Duna-menti népek barátságának szolgálatában

<http://www.nagydunamente.eoldal.hu/>

Bemutakozás

Ez a honlap a Duna mellett sok évszázad óta együtt élő népek közötti egyetértést, barátságot, egymás kölcsönös megismerését kívánja szolgálni.

Kívánatos a megjelentetett írások fordítása bolgár, magyar, német, román, szerb-horvát nyelvekre, a honlap munkanyelve az eszperantó.

Kérjük a törekvéseinkkel egyetértő eszperantista barátaink segítő részvételét.

Prezentiĝo

La hejmpaĝo „A nagy Duna mentében” [Ĉe Danubo granda] intencas servi interkonsenton, amikecon kaj mutualan ekkonon inter etnoj, vivantaj kune de post multaj jarcentoj.

Dezirinde traduki verkojn same en la bulgaran, hungaran, germanan, rumanan, serban kaj ukrainan. La vorklingvo deĉi tio hejmpaĝo estas esperanto.

Ni petas asistentan partoprenon de esperantistaj geamikoj, konsentantaj pri niaj celoj.

A nagy Duna mentében... A történelmi megbékélést hirdető költemények soroza

Laco Novomesky

A szomszédos népek megbékélését szolgáló sorozat első darabja

A nagy Duna mentében...

A történelmi megbékélést hirdető költemények sorozata

Az igazi művészet, az igazi kultúra feladata baráti viszonyt, testvéri együttműködést teremteni ember és ember között, azonos érzelmekben egyesíteni a becsületes dolgozó embereket. Napjainkban a politikusok megfontolatlanul ellentéteket gerjesztettek a magyar és szlovák dolgozók között olyan kérdésekben, amelyeknek a **mai** hangsúlyozom a **mai** körülmények között nem sok értelme van. Csak gondoljunk bele mi értelme van a mai viszonyok között a kettős magyar állampolgárságnak a dolgozó ember szempontjából. A szlovákok is a magyarok is bármelyik országban élnek európai-uniós állampolgárok, a határok átjárhatók. Mi a szlovák és magyar költészet nyelvén üzenjük minden magyar és szlovák dolgozónak: **dolgozók, emberek, ne veszekedjete!!!** Éppen ezért közölni fogjuk két nyelven azokat a szlovák és magyar költeményeket, amelyek a békés együttélés általános emberi eszményét hirdetik, mert ahogyan Reviczky Gyula írta,-

Az igazság egy lehet csak

Valamennyi nyelveken.

A költemények sorát Laco Novomesky (teljes nevén Ladisláv) szlovák költő **Előhang** című költeményével nyitjuk (Laco Novomesky 1904-ben született Budapesten, elhunyt 1976-ban Pozsonyban [Bratislavában].)

Előhang

Prológ

Majd ha verset olvasnak újra

Až sa zas budú básne čítať

az emberforma emberek,

a v ľuďoch ľudí spoznáš zas,

s múlik, kásás vizekbe folyva,

až roztopí sa v mútnych vodách

havas ősz, jeges kikelet,

jesenný sneh i jarný mráz,

elmondjuk majd: az a keservek,

jak úbohý bol, povieme si,

ágyú és sírás kora volt,

čas pušiek, dýk a náreku,

a költő senkinek se kellett,

v ktorom bol básnik nepotrebný

s ember embertől elvadult.

a človek cudzí človeku.

(Laco Novomesky : Válogatott Versek , Madách Kiadó 1974. 75. lap)

Jegyzetek

A zsidók közéleti és gazdasági térfoglalásának korlátozásáról szóló 1939. évi IV. törvénycikkhez

Dr. Sz. A.

A törvény szükségességéről szóló miniszteri indoklás arra hivatkozik, hogy az előző évben hoztak ugyan törvényt a zsidók gazdasági korlátozására, de nem határozták meg, hogy ki a zsidó. A 38-as tv. valóban csak a kivételeket sorolja, - mármint azokat, akiket érdemeikre tekintettel mégsem kell kizorítani - (pl. hadirokkant, hadiárva, 1919 aug. 1 előtt kikeresztelkedett, s folyamatosan keresztény felekezet tagja, stb.) Ezt a hiányosságot pótolja a mostani tv. hiszen:

A zsidók közéleti és gazdasági térfoglalásának korlátozásáról szóló 1939. évi IV. törvénycikk

Jegyzetek

A törvény szükségességéről szóló miniszteri indoklás arra hivatkozik, hogy az előző évben hoztak ugyan törvényt a zsidók gazdasági korlátozására, de nem határozták meg, hogy ki a zsidó. A 38-as tv. valóban csak a kivételeket sorolja, - mármint azokat, akiket érdemeikre tekintettel mégsem kell kizorítani - (pl. hadirokkant, hadiárva, 1919 aug. 1 előtt kikeresztelkedett, s folyamatosan keresztény felekezet tagja, stb.) Ezt a hiányosságot pótolja a mostani tv. hiszen:

„Egészen elenyésző- még ezrelékekben sem megállapítható- kivételeket nem tekintve, kétségtelen, hogy az, aki az izraelita hitfelekezet tagja, egyúttal a zsidó faji közösséghez is tartozik és természetes az is, hogy az izraelita hitfelekezethez tartozás megszűnése nem eredményez változást az ehhez a faji közösséghez tartozás tekintetében.”

A tv. főszabálya szerint az a zsidó, aki:

- maga zsidó,
- (ha maga nem lenne is az) egyik szülője,
- vagy két nagyszülője az, vagy a törvény hatálybalépésekor (1939. május 5.) az volt.

E ponton zár a törvény azzal, hogy kimondja, akire a fenti ismérvek állnak, annak a későbbiekben született gyermekei is zsidók. Rájuk tehát már nem vonatkoznak „kedvezmények” a leendő keresztény felmenők számától függetlenül.

A fenti meghatározás szerint zsidónak tekintendő és jogfosztással büntetendő személyek olyanok, akik a zsidó vallás szabályai szerint félzsidók, esetleg még azok sem, mert a zsidó családjogban az anyai leszármazás számít, tehát csak az a zsidó, akinek az anyja - s ebből következően a nagymama is - zsidó.

Nem kívánnánk, hogy a fasiszta törvényhozás a zsidó vallásjogot kövesse, csupán arra kívánunk rámutatni, hogy e szabályokban (különösen ha tekintetbe vesszük a „mégsem kell zsidónak tekinteni” kategóriát,) kimutatható, hogy kombinálódik egymással az antijudaizmus az antiszemitizmussal. Antijudaizmus: a zsidóság vallás, az áttért személy az új közösség tagja. Antiszemitizmus: a zsidóság elkülönült „faj”, függetlenül attól, hogy vallásos-e, melyik vallás hívője, vagy éppen ateista. Ezenkívül - ez a kivételek különböző kategóriáinál érhető tetten, - a zsidó „fajiság” eredendő bűnéből néhány módon szabadulni lehet.

Az antijudaista jellegű kivételeknek számos alfaja van, ezeket írja le a törvény 1.§-ának 1-től 3-ig terjedő alpontja (utóbbi a-tól d-ig.) Valamennyi közös vonása: a megfelelő időpontban a keresztény hitre áttéréshez, s az abban való megmaradáshoz kötődik. A törvény két, egymástól 20 évnyi távolságra levő legkésőbbi lehetséges kitérés időpontot állapít meg, a 39. január elsejét, illetve az 1919 aug. elsejét. A korábbi időponthoz további feltételeket is fűz, - (területi elv.) Aki 1919 aug. elseje előtt vált zsidóból kereszténnyé, annak azt is igazolnia kell, hogy zsidó szülője (vagy szülei) - ha azok 1848 dec. 31 után születtek, akkor ezek zsidó szülei is, - 1849. jan. 1. előtt Magyarország területén születtek. Megjegyzem, hogy itt van a „jogi”, alapja a Kamenyeck Podolszki gyilkosságoknak. Kamenyeck Podolszka 18 ezer néhány száz embert deportáltak, majd ölték meg a magyar hatóságok 1941 augusztusában, mivel nem tudták igazolni magyar állampolgárságukat. (Bár az utóbbi kutatások szerint ez sem igaz: a 2006. évi megemlékezés szerint a meggyilkoltak száma 23000 felett volt, s felükre még az sem áll, hogy a magyar állam 1939. évi törvénye szerint hontalannak „kellett” minősíteni őket.)

3. §: „Honosítás, házasságkötés vagy törvényesítés által zsidó magyar állampolgárságot nem szerzhet.” Sőt: ezeket - ha korábban megtörtént - vissza is lehetett vonni, pl. olyan szubjektíven megítélhető okból is, hogy „életviszonyai nem utalnak arra, hogy az ország területén maradjon.” (Az állampolgárságtól megfosztás kiterjedt a feleségre és a kiskorú gyerekekre is.)

Különös érdemekre tekintettel ugyancsak kedvezőbb elbírálás eseteit sorolja a 2.§. Ezek többsége világháborús kitüntetésekhez, vagy ellenforradalmi tevékenységhez fűződik, de

mentesít a keresztény lelkipásztorság, az olimpiai bajnokság, az egyetemi tanári, illetve a nyugdíjas nyilvános rendes tanári múlt és még néhány foglalkozás.

A nem zsidónak tekintendő státust házasságkötéssel elveszti az, aki a törvény hatálybalépése után zsidóval köt házasságot.

A törvény végrehajtására hozott 1939. évi 7.720 M.E. sz. rendeletéből, annak az egyes foglalkozási ágakban foglalkoztatható zsidók arányáról szóló részéből pedig az derül ki, hogy a törvényben szabályozott mentességek sem jelentenek jogegyenlőséget. Vannak olyan területek, (pl. az 5.§) ahol még a „mentes” zsidók meghatározott kategóriái sem alkalmazhatók. Vagyis a törvény nem egyszerűen zsidók és nem zsidók, valamint nem zsidónak tekintendő zsidók között differenciál, hanem a nem zsidónak tekintendők között is különböző szempontok alapján alcsoportokat állapít meg. (Mint ahogy valóban, még a munkaszolgálatban is voltak zsidóbbak és kevésbé zsidók, fehér-és sárga karszalaggal megkülönböztetve.)

Így érthetővé válik a zsidók zavarodottsága, pontosabban az ilyen vagy okból és szempontból kivételezetteké, hiszen nem tudhatták, hogy a folyamatos megfosztások hogyan érintik őket. Érthető az a reményük is, hogy kivételezettségük legalább a deportálástól megmenti őket. Ez a megosztás nyilvánvalóan hozzájárult ahhoz, hogy kevés cionista kivételével ellenállás nélkül kiszolgáltatták magukat.

Ugyancsak a végrehajtási rendelet szabályozza az igazolás módját. Bíró, ügyész, népiskolai tanító, vagy közép-és szakiskolai tanár stb. büntetőjogi és fegyelmi felelősség terhe alatt köteles nyilatkozni arról, hogy nem zsidó. Ügyvédi, orvosi, mérnöki kamarák tagjainak az erről szóló igazolásokat is mellékelniük kell. Ez a már meglevő alkalmazottakra vonatkozó szabály, azzal, hogy meghatározott helyeken külön listákat kell készíteni a zsidókról és a nem zsidókról, illetve a mentességekről, de az ellenőrzés utóbb is ismételhető. Az újonnan jelentkezőknek természetesen eleve a megfelelő igazolások birtokában kell munkát keresniük.

Szinte minden ágazatra külön szabályok vonatkoznak, melynek részletei az említett végrehajtási rendeletről derülnek ki. (Magyarországi zsidótörvények és rendeletek 1938-1945, összeállította: Vértes Róbert .)

A rendszer: egyes foglalkozásokat zsidók egyáltalán nem űzhetnek, sem tisztviselők sem alkalmazottak nem lehetnek állami munkáltatónál, törvényhatóságnál, községnél, köztisztviselőkben, közintézményeknél, a különböző szakmai kamaráknál, kiemelt intézményeknél, mint pl. az MNB vagy a Pénzügyi Központ (melynek később komoly szerepe volt a zsidó vagyon elrablásában .) Amely munkáltatónál zsidó nem dolgozhatott, annál a foglalkoztatási tilalom az általa fenntartott üzemekre is kiterjedt, sőt azokra is, melyekben túlnyomó érdekeltsége volt.

Más jellegű intézményeknél, - a 38-as törvény 20%-os arányát 6 %-ra szállították le. (pl. könyvvizsgáló, egyetemi felvétel, ügyvédi,- orvosi,- mérnöki,- sajtókamarák stb.)

A törvény nemcsak az állami, hanem a magánszektorba is beavatkozik. Itt is foglalkoztatási limitet állapít meg, - értelmiséginek nevezve a kereskedősegédet, tisztviselőt is, s tiltja, hogy ezek aránya a nem zsidó értelmiségiek 12%-át, az összes alkalmazott 15%-át meghaladja. (E szempontból a 15 %-ba beszámítanak a kedvezményezett zsidók is.) Az elbocsátások ütemét is meghatározza, - a kívánt arányt általában 1943. jan. elsejéig kell elérni, de pl. az olyan vállalatnál, ahol a közszállítások az évi forgalom 20%-át meghaladják, 1941-ig júniusáig kell elérni ezt az arányt.

A korlátozásokat olyan cégeknél is végre kell hajtani, melyeknek tulajdonosai, igazgatósági vagy felügyelőbizottsági tagjai többségükben zsidók.

Még néhány példa: állami egyedárúság alá eső cikkek (dohány, saját termésű bor eladása, italkimérés, gyógyszer) előállítására vagy forgalmazására új engedélyt kiadni nem lehet, a régit a termék mibenlététől függően különböző határidőkkel vissza kell vonni.

Közszállítást 39-ben és 40-ben 20, 41-ben 12, 42-ben 6 %-ban nyerhet el zsidó. E mértéken felül akkor sem, ha ajánlata kedvezőbb a többinél. Ekkor vizsgálni kell, hogy az elnyerni vélt szolgáltatás értéke arányban áll-e az ajánlattal.

Mező-és erdőgazdaság: zsidó élők közti szerződéssel (tehát az öröklést kivéve) csak árverésen vagy árverezendő tulajdonból szerezhethet, ha a hatóság a vételi ajánlatot engedélyezi. Zsidó földtulajdonos vagy bérlő a tulajdon vagy bérlet átadására kötelezhető, még akkor is, ha azt a jelen törvény hatálybalépése előtt, de 1937 dec. 31 után, akár élők közt, akár halál esetére átruházta. Ha az új tulajdonos nem zsidó, az átengedésre kötelezés csak a szerzéstől számított 3 évig érvényes. Zsidó tulajdonának átruházásához (tehát nemcsak eladásához, hanem örökléséhez, ajándékozásához is?) tekintet nélkül a szerző személyére és az ingatlan nagyságára is, állami jóváhagyás szükséges. Az eladási szándék egyben az állam elővásárlási jogának feltámadását is jelenti. Az állam nem köteles az elővásárlási joggal élni, de a tulajdon átszállását - ha nem él is elővásárlási joggal - indoklás nélkül megtagadhatja.

Nem sorolom tovább a gazdasági (megélhetési) korlátozásokat. Reményem szerint az általam eddig írtak képet adnak a rendszer mibenlétéről. Alaposabb ismereteket a törvény, az indoklás és a végrehajtási rendelet előírásának szakaszonkénti egybevetéséből lehet szerezni, - ahogy én is próbálkoztam.

Még egy dologra hívnám fel a figyelmet: a tv. 22.§-a szerint ezidőben még a zsidók kivándorlását vágyták, legalábbis erre utal annak deklarációja, hogy ennek érdekében rendeletet kívánnak hozni. 1940-ben hoztak is egy rendeletet arról, hogy a kivándorlásra részletes tervet kell készíteni és azt a belügyminiszternek bemutatni. Valójában már 1939-ben is tudniuk kellett az előző évi eviani konferencia sikertelenségéről. 1938-ban az említett konferencián 32 ország vett részt, s lényegében kiderült, hogy a bevándorlást nem engedélyezhetik: nekik biztos egzisztenciával (anyagiakkal) rendelkező értelmiségiekre lenne szükségük, de a nácik csak 10 birodalmi márkát engedtek volna az országból kivinni. Sőt: pénzt követelt a befogadó államoktól, - gyakorlatilag eladni akarta a zsidókat. Azok elítélték a nácik rablását, s azt nem támogathatták, így le kellett mondaniuk a zsidók befogadásáról.

Zsidók és a választási jog

Zsidó csak akkor választó és választható, ha ő maga és szülei (vagy ha azok az emancipációs törvény-1867- után születtek, nagyszülei,) Magyarországon születtek és laktak állandó jelleggel. Nemcsak a születést, hanem a lakást is igazolni kellett. Ez valószínűleg hosszú folyamat lehetett, mert az esetlegesen 4 hónapon belül tartandó választás esetére a törvény kivételes szabályként nem követeli a helyben lakás igazolását, csak a többi kelléket.

Felsőházi tagsághoz ez sem elég, felsőházi tagnak zsidó nem választható, kivéve az izraelita hitfelekezet lelkészeit. (Izraelita lelkész nincs, azt rabbinak hívják, - vajon mi rejlik e sajátos szóhasználat mögött?)

Zsidó nem kerülhet az országgyűlés számára képviselőket választók névjegyzékébe. Ha tévedésből bekerült volna, - köteles a hibát javíttatni.

Zsidót legtöbb adófizetői jogcímen nem lehet a virilisták jegyzékébe felvenni, e címen ugyancsak nem lehet törvényhatósági bizottság* vagy a helyi képviselő testület tagja.

Zsidó e testületek tagja csak az összes képviselők közti választás útján vagy vallásfelekezeti képviselőként válhat.

Zsidó gyakorlatilag csak akkor lehet választó, ha nem zsidó. (Ezt én mondom, nem a törvény.) A törvény úgy fogalmaz, hogy olyan „ igazolt zsidó” bírhat választójoggal, aki bizonyítani tudta, szülei (nagyszülei) magyar honosságát, amely -az osztrák- magyar monarchia viszonyai között- Magyarországhoz kötődik.

Eredetileg külön választást terveztek a zsidók számára, hogy kiderüljön, ki az, aki a zsidók voksa révén kerül valamely választott testületbe. (Az indoklásból: „ Ennek a közjogi elkülönítésnek az indoka...(hogy) a zsidóság érdekei ne szűrődjenek, ne keveredjenek össze azokkal a nagy népi és nemzeti érdekekkel, amelyeket csorbítatlanul kifejezésre juttatni a választás hivatott s amelyeknek a zsidóság különleges érdekei fölé emelkedő elbírálására a tapasztalat szerint a zsidóság túlnyomórészt nem képes. „) Ezt elvetették, e helyett választották az együttes joggyakorlást, de - mivel „ ...a magyar törvényhozók legkiválóbbjai az izraeliták egyenjogúsításával szoros kapcsolatban követelték a zsidó bevándorlás megakadályozására irányuló erélyes intézkedéseket is és ennek megfelelően a teljes egyenjogúságot tulajdonképpen csak a törvény megalkotásakor már Magyarországon élő zsidóknak kívánták megadni...” bevezették az 1867-es honosság követelményét.

törvényhatóság: területi alapon, a helyi önkormányzati rendszer felső szintjén elhelyezkedő közjogi testület (volt) Feladata : helyi, önkormányzati ügyekre, a központi közigazgatás feladatainak - helyi - ellátására terjedt ki. Ezenkívül joga volt közérdekű, országos jelentőségű ügyekben véleményt formálni, - azt más törvényhatóságokkal, a kormánnyal közölni és kérvény formájában az országgyűlés elé terjeszteni.

1. Az időrendben következő 1940. évi XXI. tv. cikk (A törvényhatósági tagsági jogról) - éppen a törvényhatóság tagjait érinti. Az új területek bekebelezésével és egyéb okokból a törvényhatósági választások idejét eltolták, az érvényben levő mandátumok idejét meghosszabbították. Rendelkeztek viszont arról, hogy olyan, korábban a törvényhatóságba bekerült zsidók tagsága ne hosszabbodjék, akik a most ismertett törvény szerint nem kerülhettek volna be a törvényhatóságba. E célból elrendelték igazoló bizottságok létrehozását, melynek eljárását belügyminiszteri rendelettel állapították meg,. Ennyiben "zsidó" törvény a fenti, - így részletesebb ismertetését nem tervezzük

- *törvényhatóság: területi alapon, a helyi önkormányzati rendszer felső szintjén elhelyezkedő közjogi testület (volt) Feladata : helyi, önkormányzati ügyekre, a központi közigazgatás feladatainak - helyi - ellátására terjedt ki. Ezenkívül joga volt közérdekű, országos jelentőségű ügyekben véleményt formálni, - azt más törvényhatóságokkal, a kormánnyal közölni és kérvény formájában az országgyűlés elé terjeszteni.

1. Az időrendben következő 1940. évi XXI. tv. cikk (A törvényhatósági tagsági jogról) - éppen a törvényhatóság tagjait érinti. Az új területek bekebelezésével és egyéb okokból a törvényhatósági választások idejét eltolták, az érvényben levő mandátumok idejét meghosszabbították. Rendelkeztek viszont arról, hogy olyan, korábban a törvényhatóságba bekerült zsidók tagsága ne hosszabbodjék, akik a most ismertett törvény szerint nem kerülhettek volna be a törvényhatóságba. E célból elrendelték igazoló bizottságok létrehozását, melynek eljárását belügyminiszteri rendelettel állapították meg,. Ennyiben „zsidó” törvény a fenti, - így részletesebb ismertetését nem tervezzük.

Néhány politikai-filozófiai-gyakorlati megjegyzés a baloldali együttműködés kérdéséhez

Aggod József

A Május Elseje társaság honlapjáról (<http://www.majusejetarsasag.hu>) átvett anyag.
Elhangzott a Fáklya klub 2010 évadzáró összejövetelén.

Néhány politikai-filozófiai-gyakorlati megjegyzés a baloldali együttműködés kérdéséhez

(A Május Elseje Társaság Fáklya klub 2010. június 1-i vitadélutánján elhangzott felszólalás téziseinek szerkesztett változata.)

1/Hangsúlyoztam: nem *társasági* véleményt, hanem *személyes*, „okoskodó” gondolatokat említék. Ezért „ne vegyék komolyan” ezeket. Társaságunk a különböző baloldali beállítottságú emberek szabad társulása, „senkinek nem verjük ki a kezéből a homokozó lapátot. (A fejéből a gondolatot.) Az enyémből sem.”

2/ Több, mint ötven éve foglalkoztat az **ellentmondások** problémája. Döbbenetes következtetésre jutottam. A mi rendszerünk évtizedeiben szinte kötelező szónoki fordulat volt: „*Vannak még ellentmondások, de megoldjuk ezeket, elvtársak.*” E szerint a jó ellentmondás, amit megoldottak, ami nem létezik. Ezek a – végeredményben önsorsrontó – beidegződések ma is mozgalmi énkísértő részei.

3/ Ezzel szemben áll a marxi-engelsi materialista dialektikus szemlélet. Ennek lényegét Engels egy egyszerű bővített mondatban fogalmazta meg: „**Ha az ellentmondás véget ér, véget ér az élet is, beáll a halál.**” A világ minden porcikája ellentmondások létében létezik. Igaz ez a társadalmi és a politikai valóságra is. Különösen igaz a mozgalmi valóságra. Annál képtelenebb valamit, mint „*ellentmondásmentes mozgalom*”, nehéz lenne kitalálni.

4/ A valóság dialektikus ellentmondásaihoz való viszony egyik döntő tényezője a megoldásra érettek megoldása. *Az egyik, de nem az egyetlen.*

5/ Először is el kell ismernünk a létező ellentmondások létezését. Meg kell értenünk ezek természetét. Fel kell tudnunk mérni, hogy a létező ellentmondásokból, ezek tényezőiből, tendenciáiból melyek *hajtóerők*, melyek (milyen mértékben) *fékezőerők*.

6/ Személyes hibám, amit valóban nem tartok követésre méltónak: Ha az enyémtől eltérő véleményt hallok, nem az az első reagálásom, hogyan lehet azt „le mosni” a színről. Először elgondolkozom: mit lehet ebből tanulni, hasznosítani. Ezzel magyarázható, - a házigazda kötelező szerepén túlmenően – hogy a Fáklya klub rendezvényein nemigen szóltam, inkább hallgattam a résztvevők véleményeit.

7/ Most mintegy utólagos hozzászólásként említék valamit. Wiener György nagyhatású fejtegetésében, főleg válaszában nagyon egyértelműen fogalmazta meg: *a baloldali minőséghez tartozik a kapitalizmus meghaladásának vállalása.* Ehhez most hozzáteszem a dolog másik oldalát: *mit lehet, mit kell ezért tenni* a mindenkori adott világ realitásában.

Végeredményben ez utóbbi a nehezebb.

8/ Ebben az értelemben említtem én a **reálpolitikai baloldali magatartás, politika** fontosságát. (Erről írtam a Kézfogás 2009. júliusi számában.) Elismeréssel említtem, hogy szerintem a MEBAL koncepciójának lényegét képviselő 90 fokos fordulat fontos lépés ebbe az irányba.

9/ El kell ismerni, hogy ez a reálpolitikai baloldali magatartás egyáltalán nem egyszerű feladvány. Akár *csapdahelyzetnek* is tekinthetjük a kapitalizmusban (különösen a szocializmusból a kapitalizmusba való átmenet időszakában) vállalt esetleges kormányzati szerepet.

Ha nem vállal ilyent, elesik a körülmények befolyásolásának lehetőségétől.

Ha viszont vállal, akkor két urat kell szolgálnia. (A híres angol regényből a Lady L-ből tudjuk: a kormányzás afféle főkomornyik féle mesterség.) Márpedig, egy fenékkal két nyeret ülni – ahogy a mondás tartja – lehetetlen. Lehet persze két lábbal egyensúlyozva több lovat hajtani, ha már a hasonlatoknál tartunk. Ez a politikában sem lehetetlen, csak nem könnyű mutatvány. A bonyodalmakat fokozza, hogy a kormányzati szerepet vállaló – magukat akár baloldalinak is tartó - emberek ritkán „kommunista-szerzetesek”...

10/ Akárhogy nézzük, a mindenkori konkrét helyzet megítélése a vélemény- eltérések, a *víták* természetes forrása.

11/ Van ennek az egésznek egy meglepő **emberi** vonatkozása. Az *ember véleményalkotó lény*. Felmerül a kérdés, miért csak a búcsúztatáskor hangoztatjuk: minden ember egyedi és megismételhetetlen. Miért nem lehet ezt elismerni az élő emberre nézve is ?!

12/ Ha a megszokottól eltérően közelítünk, arra a következtetésre juthatunk: gyakorlatilag kizárt, hogy *ugyanarról* a dologról a *különböző* egyének *teljesen azonos* véleményt alakítsanak ki.

13/ A kérdés tehát nem az érdekek, a vélemények különbözőségeinek a *ténye*, hanem az, *mit kezdhetnek az ebből fakadó ellentmondásokkal a véleményformáló személyek, szerveződések, pártok?*

14/ Annak, ahogyan a munkásmozgalom történetében az *ellentmondásokkal* és az *ellentmondókkal* bántak – vagy éppen elbántak – mondhatni: gazdag története van. A zsigeri indulatok az ellentmondások megoldására, felszámolására hajtanak.

15/ Ennek egyik formája az a sajátos „politikai MHK- verseny”, amely az *„igaz baloldali”* címmel folyik, amelyben az indulók már a verseny elején kiosztják önmaguknak az aranyérmeket.

16/ A baloldal „privatizálásának” csak egyik (bár nem egyetlen) legutóbbi keserű tapasztalata az MSZP egyetlen baloldali erőként való beképzelt szerepének tragikus következménye.

17/ A kiközösítési hajlam sajátos – a vitakultúrát is romboló – „embertelenségi versenybe” fullad: **Ha rövid az érved, told meg egy sértéssel!** A „nem-igaz” baloldaliból könnyen lesz „nem baloldali”, sőt: *áruló*...Pedig az embertelenség mai világában *éppen az emberség lehet a baloldal egyik fegyvere.*(Nem melleleg: *taszítóként* nem lehet *vonzónak* lenni!!)

18./A baloldali törekvések monopolizálása végeredményben öncsonkítás, az engelsi figyelmeztetés felé mutat.

19./Az ellentmondások tagadásának, az ellentmondók kiutálásán alapuló, az „én

egységem” alá rendelt egységfelfogást tévútnak tartom.

Ezért „**egység**” helyett kifejezőbbnek, célravezetőbbnek tartom **az összefogást, együttműködést.**

A mai helyzetben ez számomra *a baloldali és más demokratikus erők lehető legszélesebb összefogását* jelenti, a mozgalmi önszerveződés tiszteletén, az öntevékenységben, a munkamegosztásban rejlő energiák lehető legteljesebb kihasználása útján. (Erre egyik legjobb fórumnak tartom a 15 éve létező Haladó Erők Fórumát.)

Ez a szervező és az önszerveződő erők dinamikus kölcsönhatását feltételezi.

20./Sokmindent újra kell gondolnunk ahhoz, hogy bizonyítsuk a változások iránti fogékonyságunkat, **a változás, változtatás képességét.**

Mindenkit nagyon tisztelek, aki – *különböző gondolatoktól vezérelve* – nálamnál többet tud tenni közös ügyünkért.

21/ A felszólalásban nem hangzott el, de mint ide illőt idézem *Lenin* egyik gondolatát a kapitalizmus utáni világról: „a nemzetközi burzsoázia megdöntése óriási mértékben meggyorsítja mindennemű *válaszfal* leomlását, s ugyanakkor a szellemi élet és az eszmei áramlatok, törekvések, árnyalatok gazdagsága és változatossága tekintetében nem csökkenti, hanem milliószorosan fokozza az emberiség „differenciálódását”.”

Ez egybecseng a Kommunista Kiáltvány egyik alapgondolatával: **„Minden egyes ember szabad fejlődése az összesség szabad fejlődésének feltétele.”**

Aggod József

Hétköznapijaink

Tavaszi teendők a házi kertben

Cs.Nagy László

Áprilisi teendők a házi kertben
Májusi teendők a kertészetben
Szőlővédelem polietilén fóliával

Áprilisi teendők a házikertben

A 2010. évi első negyedévi időjáráshoz hasonlóan még a közel 100 évesek sem emlékeznek. A globális felmelegedésnek merőben ellentmondó márciusi tél ismét az időjárás kiszámíthatatlanságára hívta fel a figyelmet. A meleget ezuttal valóban Sándor, József és Benedek hozták el. Ezzel együtt a koratavaszi vetések is késve kezdődhetnek el. Ám ezuttal is számítani kell arra, hogy amit az időjárás mulaszt, azt az ember is tudja hozni! De amit az ember mulaszt, azt az időjárás sem tudja behozni! Ezért hát ne mulasszunk! Most minden percünket jól ki kell használni a siker érdekében. A legfontosabb dolgunk most a koratavaszi vetések mielőbbi elvégzése s a vetések kiszáradás elleni védelme. Ezt követheti a gyümölcsfák és a szőlő metszése, majd pedig azt követő télvégi permetezése, lehetőleg kétszer egy heten belül. A télvégi permetezéseket legjobb réztartalmu szerrel végezni, a csomagoláson feltüntetett koncentrációval. Ezt kövesse a korán virágzó gyümölcsfák bimbós állapotban történő permetezése rovarirtó szerek valamelyikével. A virágzáskori moniliás fertőzések ellen is célszerű már a virágzás legelején védekezni, a megporzást végző rovarokra nézve ártalmatlan szerek valamelyikével. Ezt a permetezést is célszerű megismételni a virágzás vége felé, amikor is ismételtén védekezni kell az olyan kártevők ellen, mint pl. a poloskaszagu szilvadarázs. A szerek megválasztása során figyeljünk oda az EU területén már betiltott szerek használatból történő kizárására és megsemmisítésére. A két éves, avagy

annál régebbi szerek hatásának biztosítása céljából alkalmazzunk kissé emeltebb dozisokat!

Az olyan növényeknél, mint pl. a szamóca, a különféle kórokozók túlélésének és terjedésének megakadályozása céljából szedjük le az összes elszíneződött és pöttyes leveleket és nejlon zacskóba téve semmisítjük meg azokat, forró vizes kezelés után ássuk el, avagy égessük el.

A virágzás kezdetén lévő fák jobb megporzását segíthetjük elő a fa koronájába akasztott és más fákról származó virágcsokrokkal, amelyeket vízzel töltött üdítőitalos flakonba kell tenni s a többit a méhecskék elrendezik. Nagyon fontos teendő a virágzás utáni permetezések végzése úgy a kártevők, mint a különféle kórokozók ellen. A havonta megjelenő Kert Kalendárium című szaklap utmutatásai és tanácsai szerint.

Májusi teendők a kertészetben

A Munka ünnepe, Május 1. alkalmából köszöntöm kertészkedő társaimat, azokat, akik idejüket és fáradozásaikat sem sajnálva minden tőlük telhetőt megtesznek a biológiai hatásukat tekintve semmi mással nem pótolható zöldségfélék és gyümölcsök termesztése érdekében, nem feledve, hogy a legfontosabb energiahordozó az élelmiszer, amely nélkül semmiféle emberi tevékenység sem létezhet. Éljenek sokáig, jó egészséggel.

Halaszthatatlan teendőink közé tartozik a virágzás vége felé lévő fák és bogyósgyümölcsük megpermetezése különféle kórokozók és kártevők ellen. A teljes siker érdekében javasolnám a kontakt és a felszivódó növényvédőszeres együttes, illetőleg egymás utáni alkalmazását a szőlők védelmében is. Ez utóbbi a fűrtképzés és a virágzás fázisában a legérzékenyebb a lisztharmat és a peronoszpóra tekintetében is. Most egy-egy hetes időközben célszerű a védekezéseket végrehajtani, mivel a hajtások és a terméskezdemények fejlődése igen gyors, intenzív, ugyanakkor azok védtelenek. Ugyanazon szerekkel permetezzünk háromszor egymás után, majd pedig váltsuk a szereket, mert ellenkező esetben a rezisztencia kialakulásának veszélyét idézhetjük elő.

A terméskezdemények egy részének lehullása törvényszerű, a növények a teherbíró képességük arányában tartják meg a kezdemények meghatározott hányadát, ám az ún. piacos termés kialakulását csakis beavarkozással érhetjük el. E célból ritkítani kell a várható termést, azzal a számítással, hogy 20-25 levél még a szilva fajtáknál is szükséges a darabosabb, jobb beltartalmi értékű gyümölcsök kineveléséhez, valamint a következő évi termések és erőnlét megalapozásához. Egyidejűleg végezzünk hajtásválogatást is, továbbá a csupasz vesszők képzésére hajlandó gyümölcs fajoknál az új hajtások végeinek mindössze 1-2 cm-es visszacsipését is, miáltal elérhető az oldalhajtások képzésének ösztönzése, azaz a megfelelő termő képletek kialakulása, vagyis a több termés.

A hajtásválogatással egyidőben a szőlőnél normalizálni kell a fűrt-terhelést. E célból a kisebb, gyengébb hajtásokon csak egy, avagy csak fél fűrt terhelést célszerű meghagyni, de kettőnél többet az erősebb hajtásoknál sem. Csemege fajtáknál célszerű a fűrtök hegyét is visszacsipni, melynek eredményeként az egész fűrtön szép egyenletes bogyók kialakulását segíthetjük elő.

A hónap folyamán, az időjárási tényezők egyre inkább kedveznek a korai zöldségfélék termesztésének, ám számolnunk kell az esetleges viharok és jégesők kártételével is, ezért a parcellák védelmét függönyös, avagy fóliás védelembe célszerű részesíteni. E célból a parcellák sarkába és az oldalukba ütött karókat kössük össze s azokra fektessük a függönyt, vagy fóliát, természetesen szintén rögzítve. Ezzel egyidőben a rajzó kártevőktől is óvni tudjuk a zöldségféléket. Amikor a talaj hőmérséklete arasznyi mélyen eléri a 12-14 C fokot megkezdhető a paradicsom és a paprika palánták kiültetése, lehetőleg ugyancsak arasznyi mélyen, mivel ez a talajréteg már jobban tartja az anedvességet és a tápanyagokat is. Az ültetést megelőzően célszerű a talaj nedvesség tartalmát növelni négyzetméterenként mintegy 20 literes vizadaggal s az ültetést követően jól beöntözni. Ezután közvetlenül végezzünk permetezést valamilyen réztartalmu szerrel s pár napra helyezzünk fel üdítőitalos flakonok kettévágása révén kialakítható „burát”, a páratartalom biztosítása céljából az eredés sikere érdekében. A fagyveszély multával vethetjük a babot, az uborkát, a cukkinit és a tökféléket is a szabad földbe, előzetesen elkészített fészkekbe. A gyorsabb csirázást ezuttal is flakonburák alkalmazása révén érhetjük el, amelyek egyuttal védelmet is nyújtanak a kártevők ellen. A lomblevelek megjelenését követően ezeket is permetezzük meg réztartalmu növényvédőszeres valamelyikével és esetleg szintén részesítsük vihar- és jégkár elleni védelemben. Megéri.

Szőlővédelem polietilén fóliával

A szőlőmetszést követően, február végén, kötelezően elvégzendő télvégi permetezés után a szőlősorok oszlopai fölött kihuzott huzalra olyan szélességű fóliát terítünk, hogy két oldalt legalább a fürtmagasságig takarja a sorokat oldalról. A vesszők és a termés térbeli elhelyezkedését a sorok középvonalától oldalirányban 50-60 cm-nyire kifeszített huzalok biztosítják, amelyekre a lecsöngő fóliaszéleket 60-as szögekkel erősítjük, illetőleg feltűzzük, kb. félméterenként. Ez a védelem biztosítja a tőkék védelmét a kórokozóktól, a kártevőktől és az időjárás okozta, valamint a madárkároktól is, továbbá a szőlő érésidejét is előbbre hozza, fajtánként mintegy 10-14 nappal. A nyári melegben sem kell szellőztetni, mert a növények párolgása révén még az asszimilációs tevékenység sem csökken. Nagyon kevés napégés csak a fóliával közvetlenül érintkező leveleknél fordul elő. A fólia takaró fény- és hősugarakat visszaverő tulajdonsága igen jelentős mértékű és kedvező mikroklímát eredményező. Az új ültetésű tőkéket pedig az első két évben elegendő a tőke köré levert 3-4 db karóra huzott fóliaszákkal védeni. A zöldmunkákat a fólia takarás nem túlzottan akadályozza. Ez az eljárás vitán felül biztosítja a bio-bor előállítás agrotechnikai követelményeit, abban az esetben, ha a télvégi és a rügypattanás előtti permetezést is gondosan elvégezzük.

Az általam alkalmazott igen hatásos permetezőszer gyógynövény- kivonatokat tartalmaz. Kétszeri permetezéssel elérhető a kórokozók áttelelő képleteinek, valamint a kártevők minden fejlődési alakjának elpusztítása, miközben minden más élő szervezetre kedvező, vagyis egyáltalán nem toxikus hatása. Az érdeklődőknek, - a tájékoztatásuk alapján szívesen válaszolok, de felbélyegzett válaszborítékot is kérek küldeni.

Fekete berkenye

Dr. Jakócs Dániel

Értékes gyümölcs ismertetése

Dr. Jakócs Dániel

Fogyasszunk és termesszünk fekete berkenyét!

Nem csodálkoznék, ha olvasóink többsége meglepődve kérdezné: - Hát ez meg mi? Soha hírét nem hallottuk. Ismerjük a madár – vagy piros berkenyét (*sorbus aucuparia*), dísznövényként gyakran találkozunk vele parkjainkban, hallottuk, hogy valamikor gyümölcsöseinkben természetették a kerti berkenyét (*sorbus domestica*), még Csokonai is emlegette költeményeiben, de lassan észrevétlenül már régen eltűnt még az erdőkből is. Kiszorították sokkal látványosabb és könnyebben szállítható árút adó gyümölcsfák. Pedig nagy kár, mert közben kiderült, hogy édes gyümölcsét nyugodtan ehetik a cukorbeteg is, mert íze nem cukortól édes, hanem egy szorbit nevű vegyülettől. A vegyület neve is a szorbit szóból származik. Eggyel több okunk van azt állítani, hogy nem szabad mindent az árutermelés szempontjából megítélni. Nem ártana egy – egy fát legalább minden második kertben elültetni, hiszen alig akad olyan család, ahol valaki ne szenvedne kisebb – nagyobb mértékben a cukorbetegség valamelyik változatától. Ha nem fogy el, az sem baj, megajándékozhatjuk vele a szomszédokat, egészen biztos, hogy ők is viszonzni fogják valamivel. Most pedig itt van ez a fekete berkenye, szinte csodálatos dolgokat ír róla a hazai és külföldi szakirodalom. Gyógyítja a cukorbetegséget, megszünteti, vagy csökkenti a magas vérnyomást, antioxidáns hatása több mint kétszerese az összes többi gyümölcsnél és ezzel rákmegelőző szerepe van. Egy is sok ezek közül, együtt mind majdnem hihetetlen, pedig igaz. Nálunk sajnos csak a kutatók szűk köre ismeri. Hatalmas irodalom olvasható róla a magyar nyelvű interneten, de németül, oroszul és természetesen angolul is. Ma Oroszországban a legelterjedtebb gyümölcs ill. bogyó. Magyar neve az orosz név fordítása, tudományos latin neve *aronia melanocarpa*. Szinte minden vidéki orosz ismerősömnek a kertjében megtalálható. A fekete berkenye összes hasznos hatását nem fogom ismertetni, tessék a Google-ba beírni a fekete berkenye szavakat és elolvasni rögtön az első cikket. („Fekete berkenye – a csodabogyó”, írta Dr. Simoncsics Péter, nyomtatásban megjelent a Természetgyógyász Magazin 2008. szeptemberi (9.) számában.) Utána lehet olvasni a többi cikket is. Én azt akarom leírni, amit a cikkekben rendszerint elfelejtene, hogy finom. Nekem legalább ízlett. Két éven keresztül szinte naponta ettem a fekete berkenye dzsemet 1977 – 1979 között, amikor Leningrádban voltam kiküldetésben. Még többet is ettem volna belőle, ha nem lett volna teljesen ideális a vérnyomásom

(120/70) és nagyon csökkenteni nem lett volna célszerű. Bezzeg ma már nem ártana kicsit lejjebb vinni. Persze nemcsak a finom íze miatt voltam ilyen egyoldalú, hanem azért, mert az üzletekben almán és fekete berkenyén kívül mást csak ritkán lehetett kapni. Ennek sem a gyógyító hatása volt az oka, hanem az a tény, hogy viszonylag kevés munkával sokat lehet termelni belőle. Nincs sem gomba – sem rovar kártevője, nem kell egyáltalán permetezni, bírja a hideget, ha a bokron marad, akkor sem megy tönkre hónapokig, legfeljebb a madarak eszik meg. A két, két és fél méter magas bokorról a földön állva is leszedhető. Mélyhűtőben nyersen is tárolható, gyümölcsbort házilag is könnyen lehet készíteni belőle, nagy cukortartalma miatt. Ez sem utolsó szempont, és az ember legalább tudja, hogy bor helyett nem glicerint iszik. A szedésen kívül csak a gaztalanítás és a főlösleges ágak kimetszése ad munkát. Magról és a gyökerekből kinőtt hajtásokról szaporítható. Most, amikor néha – néha a vérnyomásom kicsit a 140/80 fölé szökik, eszembe jutott ismét a fekete berkenye. Először arra gondoltam, hogy orosz ismerőseimen keresztül beszerezem a magját, de úgy legfeljebb 5 év múlva számíthattam volna valamennyi termésre. Szerencsére úgy döntöttem, hogy megnézem az interneten, abban a reményben, hogy közelebb valamelyik szomszédos országban is termesztik már. Legnagyobb öröömre sikerrel jártam, már Magyarországon is több helyen kutatják, és egy kutatóintézetben szaporítják és árusítják is. Ez a kutatóintézet nagyon szívélyes volt, postán utánvéttel, rendelésemre elküldött még összel 10 növénykét, megfelelően csomagolva. Egy tő a postaköltségekkel együtt 750 forintba került. Mind a tíz növény rendesen áttelelt, pár napja már megjelentek az első levelek is.

Az intézet nem egészen pontos neve:

Gyümölcsstermesztési Kutató – Fejlesztő Intézet KHT.

Postacím: 9435 Sarród, Kossuth Lajos u. 57.

Telefon: +36 99 537 095.

Most pedig ismételtlen azt javaslom mindenkinek, hogy ültessen és egyen fekete berkenyét, mert finom és egészséges. Íze engem a fekete ribizlire emlékeztet.

Hurmatemesztési összefoglalás

Dr. Jakócs Dániel

...

Dr. Jakócs Dániel

Hurmatermesztési összefoglalás

Végre március 15-én kitavaszkodott, és elmúlt a leghosszabb tél, amelyet az életemben láttam. Egyesek szerint száz év alatt nem volt ilyen hosszú tél. Egy október végi éjjelen enyhe talaj menti fagy volt a kertben, a hurmáról még zölden lehullott minden levél. A gyümölcsöket nem szedtem le, mert érésük szempontjából előnyös, ha néhányszor megcsípi a fagy, de nem jött újabb fagy. A gyümölcsök pedig a fán a novemberi nap sugarai alatt gyorsabban értek, ezért november 20-a körül le kellett szednem őket. Végül december 10-e körül leesett az első komoly hó, amelyik már teljesen nem olvadt el. Ezt a hóesést újabb és újabb követte, és

ezzel párhuzamosan a fagyok is erősödtek, így december közepétől március közepéig állandóan hó fedte a kert talaját, és állandóan fagypont alatt volt a hőmérséklet. Ugyanakkor – 16 – 17 fok alá soha nem süllyedt a hideg. A szakirodalomból tudom, hogy a hurmafa a – 21 – 23 fokot is kibírja, de arról nem volt adatom, hogyan viseli el a tartós fagyokat, a hosszú telet. Mert tudjuk, hogy a mi éghajlatunk alatti legnagyobb fagyok mellett, a leghosszabb és viszonylag hideg telet is kibírta. Ez pedig fontos szempont egy szubtrópusi eredetű növénynél.

Így elmondhatjuk a következőket:

1. A hurmafát 2002-ben ültettem el, 2007-ben hozta az első termést, az ötödik évben fordult termőre. Valószínűleg ez korábban a harmadik – negyedik évben is bekövetkezett volna, ha észreveszem, hogy a pompás virágzás után a nagyszámú megfogant kis terméskezdemények nemcsak azért hullnak le, mert túl sok van belőlük, hanem valamilyen betegség miatt. A hurmafa mellett egy előregedett cseresznyefa állt, amelyet nagyon megfertőzött a monília. Az ötödik évben (2007-ben), félve és óvatosan megpermeteztem a hurmát virágzáskor, orthociddal. Azért félve, mert nem tudtam, hogy mivel lehet a hurmafát permetezni, mivel semmilyen adat nem állt rendelkezésemre. Az a néhány bolgár cikk, amit ismertem azt állította, hogy semmilyen betegsége és kártevője nincs. Ez a fajta azonban egy túlnemesített magnélküli fajta, amelynek a gyümölcssei elérhetik a 30 dkg-ot is. A bátortalan kísérletem eredménnyel járt, megmaradt négy termés a fán, a legkisebb 20 dkg, a legnagyobb 30 dkg, az összsúly pedig kb. 1 kg volt. A következő évben már bátran permeteztem, és megmaradt 9 termésem. Közben bővültek a szakirodalmi ismereteim is. Növényvédő szakember segítségével pedig sikerült megállapítani, hogy a terméshullást tényleg a monília okozta. A szakirodalomból megtudtam, hogy megfelelő szerves trágyázás mellett, 1,5 százalékos bordóilével meg lehet védeni a hurmafát a betegségektől. 2009-ben már megpermeteztem orthociddal, bordóilével és egy chorus nevű új permettel is. Nagyon sok gyümölcs volt a fán, a monília így is okozott némi kárt, de végül 25 termés megért a fán. A termések számának a növekedése azonban nem volt arányban az össztermés súlyának növekedésével. A 2008-as 9 darab termés súlya kb. 3,2 kg volt, míg a tavalyi 25 darab termés csak 4,8 kg-ot ért el. Az össztermés súlyának a növekedése mellett, az egyes gyümölcsök súlyának csökkenése nem feltétlenül rossz, mert ezzel kisebb lesz az egyes ágak terhelése, a 18 dkg-os gyümölcsök már ritkábban törnek le az ágakat. Az idén sikerült a fát övező talajt bőségesen megtrágyázni, szerves trágyával. Végül dr. Diószegi Magdolna segítségével, az angol nyelvű internetet felhasználva sikerült az alany fajtát is megállapítani. Ez a diospyros lotus nevű gyümölcsfa, nagyon apró termése van. Afganisztánban kertekben termesztik. A diospyros lotus a hurma rokona, és magyarországi fűvészkertekben is megtalálható, ezért a következőkben a túlnemesített hurmafajta szaporítása is megoldható. Így ez a nagyon hasznos és egészséges gyümölcs elindulhat hódító útjára Magyarországon és a velünk közvetlenül szomszédos országokban. (Burgenland, a Bécsi-medence, Szlovákia déli területei, Kárpátalja délnyugati részei, Nagyvárad, Arad, Temesvár környéke, az egész Vajdaság és valószínűleg Horvátország legnagyobb része). Nagyon sok elhagyott, elgazosodott falusi kert adhat finom és értékes táplálékot sok embernek a mai ínséges és nehéz időkben.

Tavaszi teendők a kiskertben

Cs. Nagy László

Májusi teendők a kiskertben.

Májusi teendők a házi kertben

Legfontosabb teendőink közé tartozik a gyümölcsfák virágzás utáni növényvédelme, azaz a kártevők és a kórokozók elleni permetezések haladéktalan elvégzése. Ezúttal a felhasználható vegyszerek elnevezését és azok alkalmazásának specifikumait is helyesebb a Kerti Kalendárium naprakész információi alapján megismerni és alkalmazni. Ugyanez vonatkozik a szőlőre is. Ez a szakmai kiadvány a nagyobb újságíróknál elérhető.

A hónap folyamán kezdhető az alma, a körte és barackok ritkítása is, darabosabb termések nyérése céljából. Másrészt a párosával fejlődő gyümölcsök növényvédelme is problémásabb, mivel szinte lehetetlen közéjük bejuttatni a növényvédő szert. Azokat a gyümölcsöket célszerű leszakítani, amelyek csüngő helyzetben vannak, mivel a kocsányuk közelében található tölcser szerű mélyedésben a vízcseppek megmaradnak s a kórokozók melegágyává válhatnak. Kevés termés esetén javasolható a gyümölcsök bezacskózása révén biztosítani a vegyszermentes gyümölcsöket. Erre a célra jól megfelelnek a vízszerű zacskók, amelyek alsó felén egy pár cm-es nyílással biztosíthatjuk a szellőzést, ugyanakkor az esőcsepp nem juthat be.

A szőlő hajtásait kellő időben rögzítsük, a szélkárok megelőzése céljából. Egyidejűleg távolítsuk el (törjük ki) azokat a felesleges hajtásokat, amelyek a szőlőtöke termő-részeinek kialakításához nem szükségesek, illetve nincs rajtuk fürt kezdemény, holott már az első kacs (vagy bajusz) is megjelent rajtuk. Ugyanis ezt követően már nem is lesz.

A zöldségfélék gondozása elsősorban is a jó víz- és tápanyag- ellátásukat jelenti. A tavaszi fagyok elmúltával kiültethetők a melegkedvelő fajok: a paradicsom, a paprika, a cukkini, az uborka és a dinnyefélék is. Öntözésük és locsolásuk során érdemes a kész tápoldatokat alkalmazni, úgy hogy az első hónapban a nitrogén tartalmú, majd pedig a kálium és foszfor tartalmú műtrágyák kerüljenek felhasználásra, hetenkénti rendszerességgel, a készítményeken feltüntetett tanácsok szerint. Az oldat, vagy öntözővíz koncentrációját a lombtrágyázási javaslat alapján célszerű elkészíteni, miután úgy nem lehet öntözni, hogy a levélzetre egyáltalán ne jusson.

A vegyszermentes zöldségek előállítása függőnyszerű takaró-anyagok felhasználása esetén eredményesen valósítható meg. Ennek során kedvezően alakul a hőmérséklet és az esővíz hatása is, ugyanakkor a kártevők és a jégverés lehetősége a minimumra csökken.

A hónap folyamán még sikeresen ültethetők a konténeres formában is kapható fűszer és illóolaj növények. Ugyanakkor a galagonya virág, a csalán, az orvosi zsálya és más gyógyhatású növények begyűjtése is időszerűvé válhat és érdemes is élni vele, miután az Egészségügyi Világszervezet által végeztetett klinikai vizsgálatok is igazolták a galagonya szív- és érrendszeri gyógyító hatását, valamint a citromfű vírusölő hatását is, pl. az olyan gyógynövények mint pl. a kamilla, az orbáncfű, vagy a molyok ellen is alkalmazott, ruhanemű illatosító levendula, régóta ismert. Ugyancsak ismert a köhögéscsillapító hatású bodzavirág is.

Őszibarackfa-csemeték

J. Dániel

ingyen elvihetők

ŐSZIBARACKFA-CSEMETÉK

Palánta nagyságú őszibarackfa csemeték ingyen kaphatók. Ez a fajta a római korból maradt vissza

hazánkban. A fajta magjait évekkkel ezelőtt az Aquincumi Múzeumban láttam. Hozzám Hegyaljáról került egy ismerősömtől. Ugyanilyen fákat láttam az 1990-es években Saarbrücken mellett egy faluban. Termőre nem kell metszeni, csak koronaalakító metszést igényel. Bár nagyon rezisztens, levéltetű monília és levélfodrosodás ellen védeni kell. Magról szaporítják. Augusztusban - szeptemberben érik. Íze a kínai őszibarackkonzervekre emlékeztet. Bőtermő. Érdeklődni naponta 21 órakor lehet az 1-256-29-12 -es telefonon. Tejfölös poharat hozzanak magukkal. Míg a készlet tart, mindenki annyit visz el, amennyit akar.

Új kártevők! Juniusi teendők a kiskertben

Cs. Nagy László

A jelentősebb új növényi kártevők és betegségek Védekezés a mezei pocok ellen Juniusi teendők a házikertben

A jelentősebb új növényi kártevők és betegségek

A klimaváltozás és a globális felmelegedés óriási kihívást jelent a mezőgazdasági termelők számára. Számolnunk kell azzal, hogy az időjárás változékonyabbá és szélsőségesebbé válik s azzal is, hogy egyes kártevők, növény- és állatbetegségek a korábbinál gyorsabban terjednek el és jutnak el olyan területekre, ahol azt megelőzően nem fordultak elő. Ugyanakkor és sajnos egyidejűleg azzal is számolnunk kell, hogy a korábbi években jó hatékonyságú növényvédő szerek jó részét már nem gyártják az EU tiltása miatt. Az új növényvédőszer iránt ugyanakkor a kellő tapasztalat hiánya miatt, bizalmatlanok a termelők. Ezért

most sokkal inkább, mint a múltban a szakmai folyóiratok által közvetített tapasztalatokra vagyunk utalva, illetve azok az internet segítségével is figyelemmel kísérhetők. Rendszeresen és idejekorán értesülhetünk az új kártevőkről a Kertészet és Szőlészet tudósításaiból, valamint a Kerti Kalendáriumból is (amely havonként jelenik meg). Így pl. új kártevőkről tudósít a Kertészet és Szőlészet 2008. évi 18. száma, a szabadföldi és kertészeti kultúrákban egyaránt nagy károkat okozó spanyol csigáról, amely már az egész Dunántúlon gyakori, bizonyos körzetekben s amely ellen a csigaölő szereket lehet ajánlani, valamint a biológiai módszereket s a fizikai eljárások közül a befőttes üvegekbe öntött kb 2 dl-nyi sört, mivel azt nagyon kedvelik. A spanyol csiga piros színű s ezáltal jól észrevehető és összegyűjthető, különösen ha nedves buvóhelyet biztosítunk a számukra. A folyóirat 22. számában a selyemakáclévbőljáról olvashatunk tudósítást. Ez a kártevő szintén jelen van az ország különböző részein és károsításával találkozni lehet pl. sorfákon, parkokban és házikertekben is. Ellenük jó hatással alkalmazható a rügyfakadás előtti lemosó permetezés a zöld jelzésű Vektafid R márkanévű szer. A folyóirat 33. száma tudósítása alapján mi is felkészülhetünk a Szlovéniában már megtalálható a szelidgesztenye gubacsdarázs, s várható, hogy rövidesen nálunk is meg fog jelenni. Biológiai védekezés lehetséges ellene fürkészdarázs – fajokkal. Ugyancsak a folyóirat 43. száma tudósít a dióburoklégyről, amely Szlovéniában már mindenhol megtalálható. Ez a kártevő nagy kárt tud okozni, mivel egy nőstény a fő kártételi időszakban, augusztusban akár 400 petét is tud rakni, egy-egy dióra átlagosan 15-öt is s a lárvák öt nap alatt kikelnek és a még puha dióburokot fogyasztják. A zöld burok idővel megbarnul-feketedik és megpuhul. Alatta pedig láthatók a fehéressárga nyüvek, amelyek a burkot rágják. A burok megfeketedik s feketére színezi a dió héját, sőt a belet is esetenként s ezáltal értéktelenné teszi a diót. Vegyszeres védekezési lehetőség a biotermesztésben ma még nem ismert. Külön is felhívnam a figyelmet a Kertészet és Szőlészet 16-os számában található azon tudósításra, amely kajszi termesztők részvételével megtartott tanácskozáson (a Corvinus Egyetemen) hangzott el. Külön is figyelmet érdemel az a megállapítás, miszerint a moniliás betegség eddigi két hazai kórokozójához (monilia laxa, Monilia fructigena) 2006-ban egy újabb társult, a Monilia fructicola, amely karantén kártevő, és széles a gazdanövényköre.

Az újabb kórokozók közül a szakmai folyóirat 30. száma részletesen ismerteti a TSWV , a paradicsom foltos hervadás vírus kártételét és az ellene való védekezés lehetőségeit is.

A Kerti Kalendáriumban már hirt adtunk a lepkebabóváról, ezuttal pedig az Európában igen veszélyes kártevőről kell említést tenni, amelynek a neve hosszucsápu bogár s amely minden lombosfát és cserjét is válogatás nélkül képes tarra rágni, ezért kísérjük figyelemmel az esetleges megjelenését és azonnal jelentsük az illetékes növény- és talajvédelmi szolgálatnak.

Védekezés a mezei pocok ellen

A mezei pocok és ritkábban a kósza pocok is jelentős károkat okozhat a hétvégi telkeken és a házikertekben is, mivel nagyon szapora állatokról van szó. Ugyanis egy pocokpár egyévi szaporulata elérheti a 2500 db-ot is! Különösen a lucernavetések kedvelik, ott alakítják ki a fészkeiket és a téli szállásaikat is, ám ha az nincs a közelben, úgy a gyümölcsfák gyökérzete alatt keresnek és találnak menedéket. Különösen a törpe alanyra oltott gyümölcsfákat kedvelik, mivel a törpe alanyok (mint pl. a Malling 9 és a Malling 26.) gyökérzetének vastagabb háncsszövetét különösen kedvelik. Az ellenük való vegyszeres védekezés hétvégi –és házi kertekben meglehetősen problémás lehet, ezért javaslom az általam több, mint egy évtized óta alkalmazott és bevált módszert kipróbálásra, illetve alkalmazásra. Ennek lényege, hogy a nagyobb üditőitalos flakonok beöntő nyílását levágom és a flakont az aljával felfelé a védendő fák törzse körül a földbe ásom, szorosan egymás mellé és a talaj szintjével megegyezően. Közeiket pedig rostált sóderrel telitem. Az így fedett terület a törzstől mérve legalább 60-70 cm legyen, körben. Ezzel a módszerrel minden más talajlakó kártevő is elriasztható s a flakonok, mint valami kondenzvíz gyűjtők állandóan nedvesen tartják a termőtalajt s igen aktív mikrobiális talajéletet gerjesztenek, aminek következtében a védett fák asszimilációs tevékenysége éppúgy aktivizálódik, mint a betegségekkel és kártevőkkel szembeni ellenálló képességük. A saját tapasztalataim alapján végzett további kísérletek a rügyattanás utáni védekezéssel zárultak, feleslegessé téve minden további vegyszeres védekezést. A gyümölcsstermés pedig kritikán felüli volt mind mennyiség, mind a gyümölcsméret, valamint a színeződés és a beltartalmi mutatók vonatkozásában. A flakonos módszer

élettartama az eddigi tapasztalataim szerint minimum husz év! A gyökérszóna védelmével egyidőben ne feledkezzünk meg a törzs védelméről sem! E célra is a flakonokat használjuk, csupán azokat hosszában is felhasítjuk az egyik oldalon, hogy a fák törzsére illeszthessük, és átkötéssel rögzíthessük. Ez a védelem a törzs vastagodásával párhuzamosan meg-meg ujitásra szorul, mindaddig, amíg a törzs-károsítás lehetősége fennáll.

Az így védett fák öntözése és tápanyag-utánpótlása, valamint a csapadékvíz gyökérszónába történő juttatása is hatékonyabban, minimális párologtatási veszteséggel oldható meg s a mikroklíma is kedvezőbben alakul! Az elmúlt évek aszályos időjárása ellenére sem alkalmaztunk öntözést s a fák mégsem sanylették meg a gazdag termést! Ugyanezen eljárással és fólia-takarással a különféle szőlőfajták is vegyszeres védelem nélkül biztosítottak gazdagabb termést és kiváló minőséget!, miután azok nemcsak a jég- és a madár-kártól, de még a szelektől sem szenvedtek semmiféle károsodást! Ugyanakkor mintegy két héttel hamarabb értek, mint a kontroll! Az olcsó, illetve gazdaságos biotermesztés módszere csakis ez lehet! A kártevők elleni védekezés is minimális szintű és gyógynövény-kivonatok alkalmazására korlátozható a tenyésztési időszak végéig! (Erről majd egy másik cikk keretében!)

Juniusi teendők a házikertben

A májusi esők és a magas hőmérséklet egyaránt kedvez a különböző kórokozóknak, ezért fokozott figyelmet kell fordítani a növényvédelemre. Sok jó növényvédőszer közül választhatunk. A tapasztalatok alapján a blokkban történő védekezés nevezhető hatásosabbnak, ezért én is ezt ajánlom. A bio-termesztést folytató kertbarátok figyelmét pedig a soronként, vagy ágyásonként történő fólia-ernyős védekezésre hívnam fel, amely egyaránt alkalmazható a paradicsomnál, a paprikánál, más zöldségféléknél és a szőlőnél is. Mindössze arra kell törekedni, hogy legalább a termések magasságáig érjen le a fólia széle, mindkét oldalon. Szükség esetén az így védett növényzetet bármikor meg tudjuk permetezni, mert a fólia ezt lehetővé teszi, ugyanakkor a jégverés ellen a leghatásosabb megoldást lelenti.

A hónap folyamán minden termesztett növényünkönél jelentős tömeggyarapodás következik be, ezért a fejtrágyázások és a lombtrágyázások is jó hatásfokkal alkalmazhatók. Többféle műtrágya közül választhatunk. A leghatásosabbak természetesen a nyomelemmel dúsított műtrágyák, ezért ne sajnáljuk rájuk a pénzt. Másrészt sose feledjük, hogy a növény által hasznosított tápanyagok végül is a mi táplálásunknál játszanak majd szerepet.

A hónap folyamán több bogyós gyümölcs, valamint a kajszi, a cseresznye, és a meggy szedése válik aktuálissá. A jégverte termések, sajnos gyorsan romlásnak indulnak, ezért azok teljes érését ne várjuk meg. Tárolásra sem alkalmasak, ezért a szedést kövesse a feldolgozás, lehetőleg atonnal.

A szőlő zöldmunkáit most a jégverés következményeinek mérséklésére kell redukálni. A jövő évi termés megalapozása érdekében ép, sérülésmentes vesszőket kell kinevelni.

Hírek

MEGHÍVÓ

Május 17. 18.30, Francia Intézet

Létezik-e Gazdasági Európa?

Előadó:

Laurent CORDONNIER, közgazdász, a makroökonómia szakértője, a Lille I. Egyetem előadója

és

Prof. RÓNA Péter, közgazdász

Magyar és francia nyelvű előadás szinkrontolmácsolással.

A magyar nyelvű Le Monde diplomatique és a Kossuth Klub együttműködésével.

Május 17. 18.30, Francia Intézet

Létezik-e Gazdasági Európa?

Előadó:

Laurent CORDONNIER, közgazdász, a makroökonómia szakértője, a Lille I. Egyetem előadója

és

Prof. RÓNA Péter, közgazdász

Magyar és francia nyelvű előadás szinkrontolmácsolással.

A magyar nyelvű Le Monde diplomatique és a Kossuth Klub együttműködésével.

[Laurent Cordonnier cikkét lásd itt:](#)

Le 17 mai à 18h30 à l'Institut français

Existe-t-il une Europe Economique ?

par

Laurent CORDONNIER, économiste spécialisé en macroéconomie, maître de conférences à l'Université de Lille I.

et

Pr. **Péter RÓNA**, économiste

Conférence en hongrois et en français avec traduction dans les deux langues.

En collaboration avec Le Monde diplomatique en Hongrie et Kossuth Klub.

Művészet

A professzor

Szabó László Tibor

Ad honorem Szerdahelyi István kimaradt írása

A professzor

- Ön Josef K. – a legnagyobb budapesti bank cégvezetője?
- Igen is, meg nem is.
- Hogyan értsem ezt?
- Josef K. vagyok, de nem a legnagyobb budapesti bankcégvezetője, hanem nyugalmazott egyetemi professzor.

A Magyar Állami Operaház előterében szinte fülsüketítő volt a zaj. Tizennégytizenöt év körüli balettos kislányok csúszkáltak lefelé a lépcső márvány korlátjain, majd viháncolva tűntek el a másik oldalon és az egész nemsokára újra kezdődött. A középső lépcsősor tetején trombitások, ill. harsonások gyakoroltak. Nehezen bár, de ki lehetett venni, hogy a Tannhäuser második felvonásának bevonulási jelenetét próbálják, a vendégek megérkezését a dalnokversenyre. A ruhatárhoz vezető, baloldali részen egy Trabant állt, amely az előző esti Lohengrin előadás kelléke volt. Az új főrendező ugyanis az európai trendhez igazodva, jelentősen átdolgozta Richard Wagner operáját. A hosszúnak tartott zeneművet 45 percre rövidítette le, és a hattyú helyett egy Trabant gépkocsi húzta be a színpadra a csónakot, amelyben Lohengrin érkezett. A híres és rendkívül dallamos nászindulót pedig egy akrobata csoport mutatványa kísérte. A színpadon átvonuló jegyespár ennek következtében sajnos csak nehezen tudott utat törni magának a nászagy felé, de a közönség azért jól szórakozott. A zenekar akár le is állhatott volna.

A bejárat ajtótól nem túl messze egy meglehetősen kopott kinézetű íróasztal állt, mögötte pedig a vizsgálóbíró ült egy köteg aktába elmélyedve. A vaskos bútordarab körül színes jelmezekbe öltözött operaénekesek tevékenykedtek. Volt olyan, aki skálázott, mások egy duettet próbáltak, egyesek csak a jelmezükkel bibelődtek, egy négytagú kamaraegyüttes pedig a Nabucco híres szabadságkórusát gyakorolta. Verdi műve állandó repertoár-darab volt az operaházban, a kórus létszámát viszont gazdasági okokból erősen le kellett csökkenteni.

A professzor zavartan állt a jellegtelen és szüette íróasztal előtt. Újra meg akart szólalni, de a körülötte ugrálók közül valaki mindig az oldalába könyökölt. A méltatlan helyzetet végül a vizsgálóbíró oldotta fel, miután fakó szemeit a professzorra szegezve, száját szólásra nyitotta.

- Ön pontosan egy óra és öt percet késett.
- Elnézést, hogy megvárakoztattam, valószínűleg felületesen olvastam el az idézést. Először a Zeneakadémiára mentem, régebben ugyanis ott voltak az ilyenféle tárgyalások. Be is ültem a Tankcsapda és a Vágtázó Halottkémek

koncertjére, de gyanúsnak találtam, hogy a dobogón csak vágózó gitárosokat lehetett látni, és egyetlen íróasztal sem volt a teremben.

- Ön le van tartóztatva, Josef K.

- De kérem, én szabad akaratomból jöttem ide, senki nem vezetett elő, birtokomban vannak hivatalos papírjaim, útlevelem, minden.

A vizsgálóbíró – egy alacsony és szemüveges férfi – kicsit igazítva a jelmeztárból kiselejtezett lakájmellényén, megvetően tekintett a professzorra. Ajkán bágyadt mosoly jelent meg, majd oldalra fordítva fejét, szemeit az egyik balett táncosnő lábaira irányította. A művésznő a Hattyúk tava című balett jelmezében pörgött a lépcső feljártat és az íróasztal között. Kacéran szemezett a vizsgálóbíróval, a professzort viszont üdvözlésének megválaszolására sem méltatta.

- Mind azt hiszik, hogy szabadok, mivel kedvükre járhatnak a városban, színházi előadásokat látogatnak, külföldre utaznak. De bárkit, bármikor, bárhol őrizetbe vehetünk, ha úgy akarjuk. Mindenkinek van valami bűne: mások jó hírének megsértése, iratellenesség, izgatás, adócsalás, hatósági személy elleni erőszak kísérlete, pornográfia terjesztése az interneten, vesztegetési ügyek, a bíróság befolyásolásának...

- Önnek valószínűleg igaza van, hiszen a lakosság háromnegyed része mentálisan rokkant.

- Ha most innen látszólag szabadon távozik, ne higgye, hogy nem csaphatunk le Önre akkor, amikor csak akarunk. Gondoljon arra a bizonyos lengyel filmrendezőre, aki sok-sok évvel korábban tiporta a liliumot Amerikában és egy svájci filmfesztiválra érkezve verték bilincsbe. Egy SMS innen az íróasztalomról és maga fürdőzhet éppen a Fidzsi-szigeteken, vagy síelhet a norvég hegyekben, a bilincs kattan.

A professzor kutató szemekkel meredt a vizsgálóbíró kezében levő vaskos dossziéra. József Attila egyik verse jutott az eszébe. Igen, már akkor is. És még mindig? De nekem nincsenek bűneim!

- Ez az első kihallgatása, most csak szellemi irányultságát vizsgáljuk, csak ezzel szembesítjük.

A vizsgálóbíró éles hangon kezdett hozzá a felsoroláshoz. Hirtelen néma csend támadt az operaház előterében, még az üstdobosok is felhagytak a gyakorlással, a balett-táncosok pedig néma pózba merevedve szegezték tekintetüket a bíróra és vádlottjára.

- Ön mindig túl nagy jelentőséget tulajdonított az értelmiségi elitnek. Bár sohasem deklarálta Pareto hírhedt megállapítását, miszerint a történelem nem más, mint az elitek állandó körforgása, de ezt sugallja minden mondata. Tagadja, hogy az árak önmaguktól emelkednek, viszont azt állítja, hogy mindig is valakik emelik, és ezek tudatos árdrágítók. Ez szociális demagógia. Ön nem átalotta átvenni egy magyar közgazdász 1990-ben tett kijelentését, miszerint a közgazdaság nem tudomány, hanem a legreakciósabb hittan. Ön kacérkodik a Leninizmussal! Elismeri olyan történészek munkásságát, akik megpróbálnak Lenin tevékenységében pozitív elemeket is bemutatni. Ez színtiszta bolsevizmus! Tőzsdebuborékokról, tőzsdepánikról beszél, jóllehet tudjuk, hogy csakis a tőzsdei spekulánsok képesek

megteremteni a világgazdaságban a megfelelő likviditást! A tőzsdei spekulánsokat tisztelni kell és nem elmarasztalni, - mint többen is teszik ezt a magukfajta gondolkodók közül. Spekulánsnak lenni nem polgári foglalkozás, inkább elhivatottság, - mondta ki egy híres és nagy ember, aki sokat tett a gazdasági folyamatok egészséges szabályozásáért, valamint a piaci egyensúly megteremtéséért. Szégyenteljes gondolatmenetére azzal a mondatával tette fel a koronát, miszerint ingyen milliárdokra futja, de ingyen ebédre még nem!

A professzor révedten meredt az íróasztal mögötti egyik történelmi zászlóra, amely valószínűleg még nem került vissza a kelléktárba, jöllehet az előadás – amelyben szerepelt – a súlyos bukás után már régen lekerült a műsorról. A vizsgálóbíró széttárta a karjait, megvetően biccentett a fejével és újra belemélyedt az előtte fekvő aktába. A vádlott az ajtó irányába tántorgott megroggyanó lépteivel, és a tárgyalás nézőközönségének sorfala között tört utat magának. Olyan volt ez, mint egy vesszőfutás. Jöllehet nem tépték le testéről az inget, nem borították véres csíkok a hátát, nem lökdösték újból és újból a keskeny, emberek képezte folyosó közepére, mégis úgy érezte, hogy pillanatokon belül megbotlik, elesik, hogy durva kezek rángatják fel a padlóról. Ment felemelt fejjel és hallgatta a szitkokat. Hirtelen kivágódott előtte az operaház ajtaja és ott állt a sziporkázó napfényben, hunyorgó szemekkel. Fázósan húzta össze zakóját, pedig erre semmi oka sem volt. Letántorgott az utolsó lépcsőkön, és látta, hogy az emberek sietve rohannak el mellette, mindenki megy a maga dolga után, az autók eszeveszetten dudálnak, és próbálnak maguknak fikarcnyi előnyöket kiharcolni az úttesten. Őszies hangulatú, de meleg délután volt. Lépett egyet-kettőt és majdnem elsodort egy idős asszonyt, aki kézen fogva vezette öt év körüli unokáját. Vagy talán éppen fordítva volt?

- Mondja, hol találok itt a környéken egy esernyőjavítót?

Mereven nézett az asszonyra, majd beindította agysejtjeit és megpróbálkozott valamiféle válasszal.

- Itt, két sarokkal odább volt egy, de annak már sok éve. Nem tudom, hogy él-e még?

A kislány türelmetlenül húzta nagymamáját az ellenkező irányba.

- Nagyi! Menjünk a fagyaltoshoz! Ha nem akarjuk, akkor nem fog esni.

T.Gyuri történetei

Tenner György

A történetek, Gyurival estek meg, esetleg másokkal, vagy csak megtörténhettek volna. A tényeket az elbeszélő rugalmasan kezelte, kiszínezte, kisebb-nagyobb mértékben megváltoztatta, sőt előfordult, hogy Gyuri magát képzelte más személyek helyébe. Arra azonban mindvégig ügyelt, vagy legalább is igyekezett ügyelni, hogy a történetek magva érintetlen maradjon

I. rész (folytatása következik)

Bevezetés T. Gyuri történetehez

A történetek, Gyurival estek meg, esetleg másokkal, vagy csak megtörténhettek volna. A tényeket az elbeszélő rugalmasan kezelte, kiszínezte, kisebb-nagyobb mértékben megváltoztatta, sőt előfordult, hogy Gyuri magát képzelte más személyek helyébe. Arra azonban mindvégig ügyelt, vagy legalább is igyekezett ügyelni, hogy a történetek magva érintetlen maradjon

A szereplők közül sokan még élnek, sokan már meghaltak, közülük sajnos nem kevesen fájdalmasan fiatalon. Ez az írás emléket állít valamennyi előforduló szereplőnek.

Az elbeszélésnek az a célja, hogy az olvasó visszatérjen a közeli és a távolabbi múltba. Ha fiatal, vagy éppen középkorú, akkor múltról való ismereteit összevetheti azzal a nézőponttal, amit ennek az írásnak az olvasásakor megismerhet. Ha az olvasó öreg, esetleg nagyon öreg, emlékezhet saját sorsára, életútjára, a saját történeteire. Az egykori élmények, a megésett történések felidézése fontos mindenki számára, és szerencsés az, akinek van mire emlékeznie.

A történeteket, eseményeket egy harmadik személy, az elbeszélő, aki - nem titkolhatóan - maga a könyv írója, mondja el az olvasónak. Azért kellett ezt az egyébként nem szokatlan formát választani, mert a történéseknek mindig számos szereplője van, és senki sem lehet biztos abban, hogy valójában ki a főszereplő és ki az epizodista. Gyurinak az a véleménye, hogy „valakikhez képest, mindnyájan csak epizodisták voltunk, vagyunk most is és leszünk, amíg élünk”.

Az írás megkísérli, kb. 150 évre visszatekintve - a körülmények folytán hiányosan - dokumentálni az egykori családok nehezen összegyűjtött adatait. Ha az olvasó a könyvnek ezen részeit unalmasnak találja, lapozzon tovább, de egy pillanatra gondoljon Gyuri lányaira, unokáira és a még meg nem született leszármazottaira, akik számára talán érdekesek, netán fontosak lesznek a leírtak. Amikor a könyvben a családok történetéről esik szó, tűnjön fel az olvasónak az 1944-es évszám, és az Auschwitz-Birkenau megnevezés, amikor és ahol - e családokból is - oly sokan váltak mártírrá, a náciizmus áldozatává.

A komoly és a komolytalan, a lényeges és a lényegtelen ügyek, események, olykor keverednek ebben az írásban, néha az időrend is felborul. Gyurinak nem volt szándékában sem naplót, sem emlékiratot közzétenni.

Az írás Gyuri felnőttkorának eseményeivel foglalkozik alapvetően. A felnőttkor, az 1944. március 19-i dátummal, Magyarország náci megszállásának napjával kezdődik.

Annak a generációnak, amelybe Gyuri is tartozik, talán túlságosan is mozgalmas élete volt. Megérték a háborút, az üldöztetést, a Rákosi korszakot, az 1956-os év eseményeit, a Kádár rendszer több mint 30 évét és végül a rendszerváltást, az azt követő 20 évet, ennek a 20 évnek minden keservét.

Gyökerek

Egy vasárnapi délelőtt a két kislány, a 9 éves Anna és a 6 éves Kata, Gyuri elé lép azzal, hogy valamit meg kell beszélniük az apjukkal: „Tessék! Foglaljatok helyet, hallgatlak titeket.” A két gyerek, időnként egymás szavába vágva, elmondja, hogy az iskolai osztálytársaik gyakran látogatják a rokonaikat, minden évben a rokonaiknál nyaralnak, ahol lehet a cicákat simogatni, a csirkéket, kacsákat etetni, mi több, az egyik osztálytársuk még lovagolhatott is. Szemrehányással a hangjukban és a tekintetükben megkérdezik, hogy „nekünk miért nincsenek ilyen rokonaink a nagypapán és a nagymamán kívül”. Még hozzátesszik, hogy „Mit intéztél rosszul, Apa?”

Gyuri elmagyarázta az okot.

Azt reméli, hogy a kéziratot (talán könyv is lehet belőle) olvassák majd a leányai, unokái és talán majd az unokáinak gyerekei és unokái. Eszében ötlük az ősi zsidó parancs: „Beszélj el gyermekeidnek azon a napon...”¹

(nagyszülők az anyai ágon)

Gyuri anyai nagyanyja a Kárpátokon túli Snyatin falucskában született, 1882-ben. Ez a falu, amolyan stetl², zömében haszid³ zsidók által lakott település lehetett, ahol a család - az apa és a három idősebb fiú - mezőgazdasági munkával és fuvarozással kereste a kenyerét. Berta tizenhárom éves volt, amikor Budapestre került, tragikus körülmények között. Abban az időben pogromok voltak azon a környéken, lovas kozák hordák járták a vidéket, gyilkolták a zsidókat, felgyújtották a házaikat, zsinagógáikat. A zsidók menekültek, megpróbáltak a városokba, egyáltalán valami biztonságosabb helyre jutni. Bertát, aki nagyon szép, fejlett kislány volt (az egykori szépség nyomai még 80 éves korában is láthatóak voltak), elrejtették egy szénás szekér aljára, nehogy a kozákok megtalálják, ha mégis utolérnék a menekülőket. Amire számítottak, bekövetkezett, Berta édesanyját leütötték, egyik bátyját pedig megölték, az apja és az életben maradt két fiú elmenekült. Amikor a kozákok eltakarodtak, a közeli kisváros (Kolomea, vagy talán Csernovici) zsidói összegyűjtötték a halottakat, hogy az előírások szerint eltemethessék őket. Eközben rátaláltak a kislányra, akit kézzől-kézre adva eljuttattak Budapestre, ahol egy szegény budapesti zsidó családhoz került, és dohánygyári munkásnő lett. Napi 12 órát dolgozott, és ahogy gyakran mesélte, igazán elégedett volt a sorsával. Nem éhezett, és mindig tiszta ruhában járt. Egyszer Gyuri megkérdezte tőle, miért mondja olyan gyakran, hogy „mindig tiszta ruhában járt”? A válasz nagyon egyszerű volt: minden mosandó ruhaféléből (persze a cipőt kivéve) volt két vagy talán három darabja, így még télen is tudott tiszta ruhát váltani, amikor egyébként a mosott ruha nehezebben száradt meg.

Berta 1972-ben halt meg, írni-olvasni sohasem tanult meg, de háromjegyű számot, háromjegyű számmal fejben gyorsabban szorozott össze hibátlanul, mint bárki más papíron.

Berta, még az első háború előtt, 1912 körül meglátogatta a családját. Vele volt az akkor még kisgyerek leánya, az 1906-ban született Mária, Gyuri édesanyja. Erről Máriának, csak annyi emléke maradt, hogy nagyon finom teát ittak. Talán 1935-ben érkezett egy levél, Berta egyik bátyjától, aki akkor valami népbiztos lehetett. Válaszoltak is (egy jiddis nyelven beszélő ismerős segített a levél elolvasásában, megválaszolásában), de erre már nem érkezett válasz.

Gyuri anyai nagyapja, Sándor, 1876-ban született Ipolyságon, bádigos mesterséget tanult. Sándor még a „valcolás”, az akkor kötelező vándorút előtt ismerkedett meg Bertával és valamikor a századforduló idején házasodtak össze. Nagy és romantikus szerelem lehetett, Berta öt évet várt rá, életében ő maradt az egyetlen férfi.

Sándor a zuglói lemezárugyárban lett mester. Minden nap tiszta fehér inget és tiszta keménygallért vett fel. Nagy tiszteletnek örvendett, mert jó ember volt: egy-egy fegyelmezetlenséget mindig elnézett, ha valaki pénzzavarban volt, azt kisegítette, és, mert szabad keze volt a segédmunkások, illetve az inasok kiválasztásában, kedvezett a keze alatt dolgozók rokonságának,

A Tanácsköztársaság idején a nagytekintélyű és népszerű Sándort választották meg a gyár vezetőjévé, emiatt a fehérterror idején menekülnie kellett, csak 1924-ben jött vissza Magyarországra. 1933-ban halt meg, tüdőgyulladás következtében.

Sándor rokonságával alig volt kapcsolatuk. Egyszer, az 1940-es évek végén meglátogatták Sándor unokahúgát és férjét, akiknek volt egy - Gyurinál egy-két évvel fiatalabb - szelíd arcú, szép lányuk. Gyuri a beszélgetés közben megkérdezte a lányt, hogy miként vészelték át a háborút és az üldöztetést. A lány csodálkozva nézett: „Te zsidó vagy?” A lány apja ráförmedt, hogy miért beszél ilyenekről, ők katolikusok, nem zsidók. Gyuri és édesanyja gyorsan elbúcsúztak, azóta nem látta őket, és nem is hallott

róluk.

Sándor öccsét, Vilmost a nyilasok ölték meg Budapesten. Három lánya született, Ilus, Hilda és Margit. Margit még a háború előtt férjével együtt rákerült az amerikai kivándorlási kvótára, de a háború kitörése miatt már nem tudtak elutazni. Valahogy átvészelte a háborút (férje meghalt munkaszolgálatban) és 1945 végén elment Amerikába. Egyszer, talán 1958-ban, vagy 59-ben hazalátogatott. Amerikában újra férjhez ment egy nálánál sokkal öregebb emberhez akitől - talán egy év után - elvált, és akkor már a tartásdíjból élt. Mutogatott egy óriási briliáns gyűrűt, amihez a válása révén jutott hozzá. Gyuri édesanyjától hallott Hilda Lipschitz unokahúgáról, aki 1935-ben, az akkori Palesztinában telepedett le, és a férje, egy neves képzőművész nevét vette fel.

A Berta-Sándor házaspárnak két gyermeke született. Az elsőszülött fiú nagyon korán, valamilyen fertőző gyerekbetegségben meghalt, a második gyerek, az 1906. február 8-án született Mária, Gyuri édesanyja.

(nagyszülők az apai ágon)

Gyuri apai nagyapja, Lajos festék-kereskedő volt a Király utcában, 1852-ben született valahol Erdélyben, onnan került Budapestre. Az első feleségétől, aki 1913-ban halt meg egy fia Endre, a második házasságából, két fia, az 1892-ben született Imre, és az 1898-ban született Ferenc, valamint egy lánya, az 1900-ban született Józsa származott. Imre Gyuri édesapja.

Lajos, 1932-ben ünnepelte 80. születésnapját. Az eseményre a család összegyűlt, a Gundel étterem különtermében tartották meg az ünnepséget. Mária még évtizedekkel később is mesélte, hogy az unokák közül Gyurit ültették Lajos ölébe, mert ő volt az egyetlen fiú unoka. Sokan, nagyon sokan, talán száznál is többen voltak, Erdélyből és Ausztriából is.

A háború után Gyuri megpróbálta összeszámolni azokat, akik túléltek az üldöztetést, a háborút, de akárhogy is igyekezett, nem tudott még tízig sem eljutni.

Lajos Imre fia halála után Józsa lányához költözött, és ott élt az 1936-ban bekövetkezett haláláig. Gyuri emlékezetében élénken él Lajos alakja, a magas, dús fehér hajú és vastag pödört bajuszú férfi, akit gyakran látogatott. Amikor elolvasta Galsworthy „A Forsythe Saga” című nagy családragényét, Jolionban vélte felfedezni nagyapja alakját.

Gyuri apai nagyanyja, Lajos második felesége, Betty, még Gyuri születése előtt, 1929-ban halt meg.

Betty unokaöccse volt Kallós Ede szobrászművész. Máriával jártak is a műtermében. Ede feleségéről köztudott volt a családban, hogy (szinte a vallási örületig) bigott katolikus. Özvegyasszony volt, amikor összeházasodtak. Volt egy lánya, aki Londonban élt. Kallós Ede, 1950-ben (vagy 1951-ben) halt meg. Felesége a fantasztikus értékű műgyűjteményét az államra hagyta, ennek fejében kapott kivándorló útlevelet, hogy Londonban élhessen tovább a lányával.

(Zsidó Lexikon)

Kallós Ede, szobrász, született Hódmezővásárhelyen 1866-ban. Budapesten, az Iparművészeti Iskolán és Párizsban tanult. Az első magyar naturalista impresszionista szobrászok közé tartozik. Budapesten 1891-ben. állított ki először, de föltűnést később naturalista egyszerűségű Dávid szobrával keltett (1892).

Egész sor díjat nyert a különböző szoborpályázatokon. Számos kiváló nyilvános emlékszobrot alkotott: Gyulán Erkel Ferenc (1896); Nagykárolyban Kölcsey Ferenc (1897); Palánkán Szent István Király (1897); Nyiregyháza Bessenyei György (1899) szobrait.

Legjobb alkotásai: Irányi Dániel mellszobra Budapesten (1904); a makói és vásárhelyi Kossuth szobor, valamint a Teleccsel együtt alkotott Vörösmarty szobor Budapesten (1908). Sok eredeti elgondolása

sírkövet is tervezett. A marosvásárhelyi Kultúrpalota plasztikai díszzeit is ő alkotta. Jellegzetes arcképszobrokat (Prohászka Ottokár püspök 1913, Fedák Sári), és néhány plakettet is készített.

Vörösmarthy szobráért (1908) Telcs szobrással és Márkus Géza építésszel együtt a király a Ferenc József renddel tüntette ki".

Betty másik testvérének a fia Kallós János laptulajdonos volt, Gyuri vele is találkozott. A családi legendárium szerint Makón volt körorvos Mór, Kallós Ede testvére, akit csak úgy emlegetett a családi legendárium, hogy „K. a makói mór”.

Kallós János, szerkesztő, született Budapesten 1891. A gimnázium elvégzése után újságíró lett, a Pesti Naplónál előbb társadalmi riportokat-írt, majd 1916-ig a közgazdasági rovatot vezette. Az Újsághoz került, közben megalapította a Magyar Tőzsde hetilapot, 1920. pedig megindította a Pesti Tőzsdét.

Máriával, évente kétszer meglátogatták Betti nővérének a lányát, Róza nénit, aki az agglégény fiával Schreier Imrével, fővárosi főtisztviselővel élt együtt. Schreier Imre állampolgársági ügyekkel foglalkozott a városházán. 1941-ben a magyar rendőrség a hírhedt KEOKH⁴adatai alapján összeszedte azokat a zsidókat, akiknek a magyar állampolgársága rendezetlen volt. Ekkor Schreier Imre sok embert mentett meg azzal, hogy állampolgársági bizonyítványt adott ki számukra. Az összeszedett zsidókat a magyar hatóságok átadták a németeknek. A németek Kamenyec-Podolszk közelében a velük megásatott tömegsírokba lőtték mindnyájukat.

Róza néni 1944. január 19-én halt meg. A temetésén senki sem lehetett jelen, mert a Gestapó elvitte azokat, akiket a temetőben találtak. Mária néhány héttel később megjegyezte, hogy „szegény Róza néni éppen jókor halt meg, Isten nyugosztalja!”.

(a szülők)

Gyuri szülei, Imre és Mária 1930-ban kötöttek házasságot. Imre 38, Mária 26 éves volt. Stein Mária nagyon szép nő volt, túl egy nagy szerelmen. Balogh Lajos vitte el a Galilei-körbe a még gyereklány Máriát, jártak táncolni, „vadeveztek” a római partnál. Ebből a szerelemből nem lehetett házasság, mert Lajos nagyon szegény kereskedősegéd volt. Mária és Imre, a római parton, minden bizonnyal Lajos közbejöttével, ismerkedtek meg. A házasság boldogtalan és rövid volt. Imre anyagilag tönkrement, 1934-ben a kereskedésük raktárában felakasztotta magát.

Imrének és édesapjának Lajosnak festék kis-, és nagykereskedésük volt a Király utcában. Alapjában specialitásukkal, a nyomdafestékek forgalmazásával foglalkoztak, ennek révén üzleti kapcsolatban álltak a Lorieux francia nyomdafesték gyár magyarországi gyárának igazgatójával, Schatz úrral, akinek a lányát, Katicát később Imre öccse, Ferenc, Gyuri nagybátyja vette feleségül.

Imrének megrögzött szokásai voltak, megvolt a napja a kártyapartinak, a kávéházi összejövetelnek, ha pedig az időjárás engedte, a hét végén a római parton töltötte kiterjedt baráti köre társaságában. Életrendjéhez a fia megszületése után is ragaszkodott. Mária magányos volt, csak az édesapja, Sándor, és az após, Lajos álltak mellette.

Imre érettségizett ember lévén karpaszományos szanitéc főhadnagyként harcolt az olasz fronton. A pergőtűzből kimentett egy osztrák tábornoct, ezért magas kitüntetést kapott. Ferenc öccse azt is elmesélte Gyurinak, hogy Endre a tiszti kardjára a „Leben und leben lassen”⁵mondatot vésette.

Imre felelőtlenül élt, akkor is fenntartotta költséges életvitelét, amikor az üzlet a gazdasági világválság következtében hanyatlani kezdett. Nem fizette ki a szállítók számláit, nagy adósságot halmozott fel azzal, hogy nem fizette be az alkalmazottak utáni társadalombiztosítási járulékokat. Az öngyilkossága után mindent elárvereztek, az üzletet, a lakást, a bútorokat, az ingóságokat.

Imre tönkremenetele és öngyilkossága után Mária visszaköltözött az anyjához és apjához, amikor pedig, röviddel később az édesapja, Sándor is meghalt, beállt édesanyja, Berta mellé baromfit árulni a Rákóczi téri csarnokba. Szerényen megélt a kis család. 1942-ben az összes zsidó árust kitétték a csarnokból. Berta és a mellette lévő libás asszony a csarnok másik oldalán, a Vásár utcában bérelt ki egy üzlethelyiséget, és ott dolgoztak tovább. Az egyik nyilas napilapban (talán az „Új Magyarország” lehetett) teljes oldalas cikk jelent meg a Rákóczi téri csarnokból kitétt zsidókról, azt kifogásolva, hogy a környéken egyáltalán tovább léteznek. Volt egy fénykép is, ami éppen Berta üzletét mutatta, és Bertát magát, amint az üzlet előtt álldogál. A kép alatti szövegben valami olyasmi állt, hogy Berta libás asszony is itt „terpeszkedik”.

A csarnokkal átellenben, a Déry utcában is volt egy baromfi üzlet. Ebben az üzletben csak csirkét árult egy asszony a fiával. Braunoknak hívták őket. A fiú Máriánál talán 10 évvel fiatalabb lehetett, - megpróbálta Máriát rábeszélni arra, hogy házasodjanak össze, menjenek ki Palesztinába. A Braun fiúnak volt angol vízum, amit a feleségére és a gyerekére ki lehetett volna terjeszteni. Volt akkor még egy út Románián és Törökországon keresztül, amin a kijutást meg lehetett kísérelni. Mária hallani sem akart arról, hogy Bertát a sorsára hagyja.

Mária szülésznő szeretett volna lenni, ezt a szándékát Berta ellenkezése miatt nem tudta megvalósítani. Életének célját a fia felnevelésében találta meg.

Gyuri pontosan emlékszik arra, hogy Mária, életük legnehezebb napjaiban, a gettóban mindig a jövőről beszélt, arról, hogy a fia majd gimnáziumba, egyetemre fog járni, híres sebészorvos lesz belőle, és hogy a doktori avatásán mennyire fog sírni a boldogságtól. Annyira kitartóan ambicionálta a fiát, hogy Gyurinak szinte életformájává vált az állandó teljesítési kényszer.

Nem lett orvos. Közvetlenül az érettségi után Mária beszélt a család régi barátjával Zellner Pál doktorral, aki akkor a Tétényi úti kórház igazgatója volt. Zellner Pali bácsi bölcsen azt javasolta, hogy menjen be a kórházba dolgozni: „ismerje meg, hogy mit jelent a kórház és csak azután döntsön” E munkája során sokat tapasztalt, dolgozott a boncteremben, volt beteghordó, kiséítő ápoló, megnézhetett több műtétet is. Akkor döntötte el, hogy nem lesz orvos, amikor a gyerekosztályon végig kellett néznie egy kisfiú haláltusáját.

1945 Mária számára is meghozta a felszabadulást. A baromfikereskedéssel felhagytak, Berta már öreg volt a nehéz munkához, Mária pedig elhelyezkedett mint tisztviselő a Tüzép vállalatnál. Szerette, élvezte a munkáját, és az ügyfelek is értékelték szolgálatkészségét, udvariasságát, büszke volt arra, hogy megszerezte a nyugdíjra való jogosultságot, amit csak nagyon rövid ideig élvezhetett.

Mária nagyon vigyázott arra, hogy a fia szabadon dönthessen a saját ügyeiben, csak és csakis akkor mondta el a véleményét, ha Gyuri erre kifejezetten megkérte.

Gyuri 1945 után keveset tartózkodott otthon, minden idejét a Hasomer Hacair Rákóczi úti helységében töltötte, a hétvégeken pedig kirándulni járt. Mária egyszer megjegyezte, hogy „egy gyereknek este tíz után tulajdonképpen otthon lenne a helye”. Az akkor tizenöt éves fiú ránézett, és megkérdezte: „Anyá! Én tényleg még gyerek vagyok?” Mária elsírta magát, és csak annyit mondott „de azért mindig vigyázz magadra!”

Mária már nagybeteg volt, amikor az unokái megszülettek. Infarktusa volt, ezt követte egy agyvérzés, amiből nem tudott teljesen kilábalni. A második infarktust még átvészelte. 1970-ben diagnosztizálták nála a rosszindulatú izomdaganatot, ami a két évvel később bekövetkező halálát okozta. Gyuri, Andréé és a két kislány minden nap meglátogatták Máriát.

(Feri bácsi)

Az Imre és Sándor halála után magára maradt családot, igaz rendszertelenül és esetlegesen, Imre öccse, Ferenc támogatta a maga szűk lehetőségei szerint. Ferenc „a Feri bácsi” megnyerő, mosolygós ember volt, németül anyanyelvi szinten, angolul és franciául folyékonyan beszélt. Főlényes européerként a zsidóellenes akciókkal kapcsolatban, gyakran visszatérő mondata az volt, hogy „művelt ember nem foglalkozik azzal, amit a csőcselék csinál”. Első felesége, Schatz Katica gazdag lány volt, Katica apja gondoskodott Ferenc egzisztenciájáról is, a francia partneryár magyarországi vezérképviselőjévé nevezte ki. Ferencnek azonban nem tetszett a zárt napi kötelezettségekkel járó életmód, a munkáját elhanyagolta, végül elbocsátották. Katicától is elvált. Jóval később újra megnősült.

Katica apja 1945-ben halt meg cukorbetegség miatti kóma bekövetkeztében. A nyilas időkben bujkáltak valahol, az öregember elkezdett az inzulinnal takarékoskodni, hogy kitartson addig, amíg újra lesz beszerzési lehetőség. Amikor meghalt, hosszú időre elegendő készlete volt még a gyógyszerből. Katica újra férjhez ment. Amikor megszületett Jutka lányuk, Katica férje Ukrajnában volt munkaszolgálatos. Ott pusztult el úgy, hogy a gyereke megszületéséről sem tudhatott.

Ferenc tagja volt, valamilyen Horthy és németellenes társaságnak, talán szabadkőműves lehetett, minden esetre rajta volt a Gestapónak azon a listáján, amely az azonnal letartóztatandók nevét tartalmazta. Ferencet a Gestapó már március 19-én, a megszállás napján elvitte.

A háború után a hazatért egykori deportált foglyok adtak hírt a haláláról. Többen, egymástól függetlenül azt mondták, hogy Ferenc csatlakozott az amerikaiakhoz, és tolmács volt. Kapott egyenruhát és fegyvert is. Egy amerikai katona lőtte le, amikor, német hadifoglyok közé lőtt a fegyverével, miután meglátta és felismerte közöttük a koncentrációs tábor SS pribékeit. Mások azt mondták, hogy Ferenc a felszabadulás után túlette magát, és abba pusztult bele.

A német megszállás

Gyuri „bar-micvo”-járá⁶ 1944 februárjának harmadik szombatján került sor a Rabbiképző Intézet zsinagógájában. Ettől kezdve a napja azzal kezdődött, hogy fél hétre elment a zsinagógába, ott magára tekerte az imaszíjakat, vállára borította az imakendőt és elmondta a reggeli imákat. Nagyon jól érezte magát a felnőtt férfiak társaságában. Mindenki tudta róla, hogy árva, ezért mindenki atyáskodva bánt vele, miközben nyomatékosan éreztették, hogy természetesen felnőtt férfinak tekintik. Beszélgettek vele, megkérdezték a véleményét, és ha sikerült neki valami okosabb dolgot mondani, reb⁷Gyurinak nevezték, ami nagy megtiszteltetés, mert ez a megszólítás csak a művelt zsidónak jár. A minden látványosságot nélkülöző szeretet légköre vette körül, a világerő se hagyott volna ki egyetlen napot sem.

Vasárnap, 1944. március 19-én, édesanyja rábeszélte, hogy hagyja ki aznap a zsinagógát, ne kelljen fel fél

hatkor, aludja ki magát, legalább ezen a vasárnapon. Tiltakozott, de aztán mégis maradt. A Gestapó hajnalban rajtaütött a zsinagógán, és mindenkit elvittek. Senki sem jött haza közülük. A háború után sokáig kereste azt a fiatal rabbit, aki befogadta őt a felnőtt férfiak közösségébe, aki mellette állt, amikor felolvasta, elénekelte a Tóra⁸heti-szakaszát, aki elsőként gratulált neki, aki régen halott apja helyett mondta el az apák kötelező, hálaadó imáját.⁹ Azzal próbálta vigasztalni magát, hogy a rabbi túlélte a vést, csak nem jött vissza Budapestre, mint oly sokan, és valahol, talán Erebben van. Persze tudta, tudja, hogy a rabbi is egyike lett a hatmilliónak.

A nyilas Rimavölgyi, a kézimunka tanár állandóan szidalmazta az osztály egyetlen zsidó tanulóját. Sohasem szólította a nevén: „az a zsidó jöjjön ki, az a zsidó ne pofázzon”. Egyszer valamit elügyetlenkedett, mire Rimavölgyi elkezdte ordítózva, zsidózva ütni-verní. Amikor azt kiabálta, hogy „azt a rohadt, zsidó, kurva anyádat”, Gyuri felágaskodott, és öklével az arcába vágott. A tanári szobában még két tanár közreműködésével folytatták a verést, kékre-zöldre dagadt arccal került haza, de azért másnap reggel elment a zsinagógába. A rabbi annak a hétnek a péntek estéjén a megpróbáltatásokról beszélt, és megemlített „egy fiatal zsidó férfit a közösségünkől” aki „az édesanyja becsületéért szembeszállt a kegyetlennel”. Ezt követően nem járt tovább az iskolába (az ország összes középiskolájából kizárták), asztalos inas lett Héber Antal műbútorasztalos mesternél. Szorgalmasan tanulta szakmát, mellette megtanulta az intarziamentészt is. A nyilas hatalomátvételig dolgozott. A mester az ipartestületnél is bejelentette, 1945 tavaszán (a háborús eseményekre tekintettel) minden bejelentett tanoncnak kiadták a segédlevelet. Amikor elrendelték a sárga csillag viselését, édesanyja szerette volna, ha abbahagyja az asztalos inasságot, azt szerette volna, „ha egyáltalán nem megyek ki az utcára”, de ő ragaszkodott a munkához, bár a napi munkába járás egyáltalán nem volt veszélytelen. A Héber Antal műbútorasztalos műhely a Conti utca elején, a Népszínház utca közelében volt, majdnem szemben a Népszava székházzal (egy nagy, sárga épülettel), amelybe német katonák költöztek. A sárga csillagot a kabát baloldalán kellett viselni, ezért általában úgy közlekedett az utcán, hogy a csillag a házfalak felé essen. Emiatt sokszor kerülőt is tett. Ha pedig valamilyen egyenruhás közeledett, lehajolt, és a cipőfüzőjét babrálva, takarta a csillagot.

(Gergőék)

Kovács asztalos, Schwarcék és Gergőék szomszédja, Rákospalotáról jött a hírrel, hogy minden zsidót összegyűjtöttek a sportpályán, és két nap múlva bevagoníroztak, elvittek mindenkit Németországba. Édesanyját rettenetesen érintette a hír, Schwarz néni lánya a barátnője volt, az unokát, Verát, aki két évvel volt Gyurinál idősebb, szinte a gyerekeként szerette. (Vera mindig színjeles tanuló volt, apja, Gergő Endre - a világhírű marxista-materialista pszichológus - egy kiló bombont ígért neki, ha legalább egy négyese lesz.)

Gyuri 1941. június 22-én a Gergő családnál nyaralt. Ott volt Gergő Zoltán is, Gergő Endre öccse. A két férfi arról beszélgetett, hogy elkezdődött a hitlerizmus végjátéka. Az akkor csak tízéves kisfiú nem értette örömeik okát. Elmagyarázták neki, hogy ma ünnepelni fognak, mert Hitler megtámadta a Szovjetuniót, és ebbe Hitler bele fog bukni. Elmesélték, hogy réges-régen egy Napóleon nevű császár is leigázta a fél világot, de amikor Oroszország ellen fordult elbukott, mert Oroszország akkor, ugyan úgy, mint most a Szovjetunió, legyőzhetetlen. A vacsorához egy üveg bort is bontottak és a győzelemre ittak. Gergő Endrét és az egész családját Auschwitzban megölték, Gergő Zoltán túlélte a háborút. A Nemzeti Segély igazgatója lett, a 60-as évek körül a SZÖVOSZ¹⁰ kutató intézetének igazgatói állásából ment nyugdíjba. Mindketten tagjai voltak az illegális mozgalomnak.

A Gergő család deportálásának hírére, édesanyja azt akarta, hogy legyen az egész család öngyilkos. Gyuri tiltakozott, ő túl akarta élni a borzalmakat. Amikor a vita már órák óta folyt, Gyuri azt mondta, hogy ő tudja, érzi, hogy túlélnek majd mindent, ha együtt maradnak, de ha hármuk közül bármelyikük elmegy, akkor mindnyájan elpusztulnak. Berta nagymama pedig egyenesen „megtiltotta” az öngyilkosságot. Gyuri sohasem felejt el édesanyja szavait: „Rendben van, hiszek Neked, de ez most már a Te felelősséged!” Édesanyja viszont azt követelte, hogy haladéktalanul keresztelkedjenek meg, ahogy akkor mondták térjenek ki. Jelentkeztek a közeli református imaházban, ahol beírták őket az éppen kezdődő tanfolyamra, mert csak ennek eredményes elvégzése után lehetett egyáltalán szó a református vallás felvételéről.

A református lelkész az előadását azzal kezdte, hogy ő „a zsidókban Krisztus gyilkosait látja”. „Jellemtelen dolog, hogy a zsidók akkor fordulnak Krisztushoz, amikor megérdemelten bajba vannak”. „Egyetlen zsidó se gondolja, hogy a keresztkelés révén megmenekülhet”. „A zsidók mindig zsidók maradnak, akiknek nincs helyük az igaz keresztyének között”. Gyuri és a nagyanyja felálltak, zajosan elhagyták a termet, édesanyja röviddel később követte őket.

(a csillagos ház)

A zsidóház atmoszféráját, a nyomorúságos körülmények mellett, az is meghatározta, hogy a férfiak egyáltalán nem voltak, csak asszonyok és gyerekek. A gyerekek kicsik voltak. Schenker Pistán és Gyurin kívül egy nagyon szép 11-12 éves kislány, Judit képviselte a tizenévesek korosztályát. Ők hárman összetartottak. Judit remekül tudott bánni a kicsikkel, végtelen türelme volt hozzájuk. A felnőttek reménytelenségével szembe fordulva a gyerekek bizakodtak. Figyelemmel kísérték a hadi helyzet alakulását és pontosan ismerték a hadijelentések zsargonját. A „rugalmas elszakadás” a megvert seregek menekülését, a „sündisznóállásba vonulás” pedig a bekerítést jelentette. Állandóan azt próbálták megbecsülni, még meddig tarthat a háború. Édesanyja is lassan megnyugodni látszott, arról beszélt, hogy a háború után gimnáziumba fog menni, érettségizik, egyetemot végez majd és híres orvos lesz belőle. Kitartó szívóssággal fűtötte, hogy a „büdös zsidó”-ból, legyen „doktor”.

Június 5.-én - a kijárási időben, délelőtt 12 óra körül - egy másik, Kárpátaljáról menekült zsidó inassal bűrt szállítottak a Sándor utcába. Épp a Bérkocsis utca és a körút sarkánál voltak, amikor meghallották a rikkancs kiabálását: „a szövetségesek partra szálltak Franciaországban”. Mindketten elmosolyogtak. Egy arra járó idősebb férfi rájuk mordult: „de azért ti meg fogtok dögleni mind, rohadék zsidók!” A mosoly az arcukra fagyott.

(a „kisegítő előképzős ifjú”)

Gyurit behívták munkaszolgálatra. 1944. június 27.-én, a Fiumei úti temető mögött lévő Wermacht egység¹¹nél kellett jelentkeznie, a munka szalmazsákok töltése volt. Késő délelőtt megszólaltak szirénák, az őket őrző rendőrök és a németek eltűntek. A 30 tizenéves fiú magára maradt. A légitámadás a szomszédos Józsefvárosi pályaudvar ellen irányult. Valamennyien a földhöz simultak, a föld hullámozott alattuk és felforrósodott, a robbanások, a légnyomás és a páni félelem megbénította őket. Végtelenül hosszúnak tűnő idő múlva lett vége a bombázásnak, a levegő elsötétült a füsttől és a portól, az égés- és lőporszag miatt fuldokolva köhögtek. Amikor valamennyire magukhoz tértek, vették észre, hogy egyik társuk fekvé maradt. A fiú sértetlennek látszott, de eszméletlen volt. Magához térítették, de akkor is zavaros tekintettel nézett, nem bírták szóra bírni. Az előkerült rendőrök aznapra befejezettek tekintették a munkát, másnap kellett újra jelentkezniük.

Másnap nem jelentkezett munkára. Délután megjelent a zsidó házban egy rendőr, és bevitte a VIII. kerületi kapitányságra és belökte egy cellába. Este két rendőr brutálisan megverte. Gyuri összehányta magát, bevizelt, alig állt a lábán, amikor visszalökték a cellába. Reggel egy másik rendőr nyitott be, az összevert Gyurit bevitte egy helységbe, ahol vízcsap is volt. „Próbáld magad összeszedni, és hozd rendbe magad!” Valamikor 9 órakor elengedték azzal, hogy ne merészeljen még egyszer „szökni”, mert annak még rosszabb következményei is lehetnek.

A következő behívás a József utcában lévő kiegészítő parancsnoksághoz szólt. A parancsnokság melletti földszintes házra zuhant egy amerikai légiakna, ami leborotválta a mellette lévő négy emeletes épület tűzfalát. A feladat az volt, hogy a negyedik emeleten lévő, 6-8 szobából álló parancsnokságot átköltöztessék a Gutenberg térre egy hat szobás üresen álló lakásba. A munka nehéz volt (nehéz bútorokat, ládákat, lemezszekrényeket kellett lecipelni), és veszélyes. Egyik társuk a munka közben lezuhant a negyedik emeletről és szörnyethalt. Azt sem engedték meg, hogy értesítsék a szüleit „Ha majd nem megy este haza, úgyis észreveszik” - mondta röhögve az egyik rendőr. Másnap már a Gutenberg téren dolgoztak, egy katona őrmester irányítása mellett, rendezték a bútorokat, berakták a lemezszekrényekbe az iratokat, aktakötegeket. Felbőgött a légiriadót jelző sziréna, az őrmester lement az óvóhelyre. Iskolatársával, barátjával, Atlasz Misivel dolgozott együtt. Amikor egyedül maradtak elkezdtek az aktákat böngészni. Megtalálták a „kisegítő előképzős ifjak” kartonjait, köztük a sajátjukat is.

A kartonok egy részét, lehetett, vagy harminc darab, apró darabokra tépkedték és lehúzták a wc-ben, a többit pedig belekeverték a többi irat közé.

Atlasz Misit 1944 decemberében a szüleivel és a kishúgával együtt a nyilasok elhurcolták egy Pozsonyi úti „védett”¹² házból, és a Dunába lötték.

A nyilas rémuralom

A nyilas hatalomátvétel másnapján, 1944. október 16-án, hétfőn hajnalban a nyilasok, betörték a budapesti zsidóházakba. Mindenkit leparancsoltak a ház udvarába, lövöldözés, puskatusozás közepette. A lakásokat feldúlták, kirabolták, az udvaron mindenkit durván megmotoztak, és mindent elszedtek. Az asszonyokat, gyerekeket és az aggastyán férfiakat aztán az utcán sorakoztatták fel. Feltartott kézzel kellett hallgatniuk a fegyveres nyilas suhancok szidalmazását, fenyegetését. Gyuri és az édesanyja közrefogta a nagymamát, tartották a nagymama kezét. Közvetlenül mögöttük állt a nagyon öreg Grúner bácsi, aki félig vakon, két kezével a botjára támaszkodva álldogált. Egy nyilas kölyök ráordított, hogy emelje fel a kezét, de az öreg süket is volt, nem értette. Mire a nyilas: „Te voltál az, aki kilőtt az ablakon!”, ráütött a puskatussal, és a földre rogyó öregembert lelőtte. A Városi Színházhoz, a Tisza Kálmán térre hajtották őket, ahol újabb motozásra került sor. A színházzal szembeni épület hosszú balkonján német tiszték cigarettáztak, nézték a tömeget. A németek célba lőttek, az eldőrdült lövések után kiesett a sorból egy-egy asszony, egy-egy gyerek. Gyuri rosszul lett, hányt és szédült, leült a földre. Édesanyja az odalépő nyilasnak azt mondta: „Lője le! Ne szenvedjen! Lője le!”. Gyuri felpattant a földről: „Nem! Ne tessék löni! A kezemet is feltartom! Ne tessék löni!” A nyilas elfordult, és továbblépett.

Egész álló nap meneteltek, feltartott kézzel, sárga csillagosan, keresztül-kasul a városon. A járdákon, rengeteg ember nézte a menetet, sokan voltak, akik röhögtek, mások kiabáltak, zsidóztak, a többség arcán hideg, unott közöny. Ismerősöket is véltek látni, akiknek keresték a tekintetét, de nem észlelték az együttérzés legcsekélyebb jelét sem. Este beterelték őket a Dohány utcai zsinagógába. Három nap múlva aztán mindenki visszament a zsidóházba, a feldúlt, kirabolt lakásba.

Több mint negyven évvel később, egy késő esti órán, Gyuri hangokat hall a gyerekek szobájából. Bemegy és látja, hogy a kisebbik lánya, Kata sírdogál az ágyban. „Mi a baj csillagom? Valami rosszat álmodtál?” A kislány elmeséli az álmát: „Valahova vittek minket fegyveres katonák. Te meg anyu mögöttem jöttetek, és szomorúak voltatok. Sokan bámultak minket, és akkor megláttam a Marcsit, megörültem neki és integettem. Marcsi rám nézett, de olyan hidegen, olyan ellenségesen, hogy elkezdtem sírni. Arra ébredtem fel, hogy sírok.” A Marcsi a legjobb barátnő, mindig együtt vannak, ha pedig mégsem, órákat telefonálgatnak egymásnak. Gyuri lefekteti a gyereket, és mellette marad, amíg újra elalszik.

Közben azon töri a fejét, hogy honnan veszi a gyerek ezt az álmot, hiszen sohasem beszélgettek erről, sohasem említett a gyerekeknek ilyesmit, ehhez hasonlót sem.

(Andrássy út 60.)

Gyuri úgy gondolta, hogy el kell mennie valamilyen védett gyerekotthonba, ahol átvészeldheti a nyilas uralmat. Édesanyjának és Nagyanyjának volt elég jól hamisított, svéd menlevelük, és készültek elmenni egy védett házba, a gond vele volt, neki nem sikerült menlevelet szerezni. Egy címet kapott, hogy a Csanádi utcában működik egy gyerekotthon. Nekiindult, mellékutcákon ment, mert a főútvonalaktól félt. Észre sem vette, amikor egy nyilas járőrbe botlott. Négyen voltak, köztük egy csizmás, fekete egyenruhás 30 év körüli, nő is. Megállították, és mert igazolványa nem volt, rögtön rá kérdeztek, hogy „zsidó vagy!?” Hiába tagadott a nyilas lefogta és kigombolták a nadrágját. A nő leköpte, a két nyilas pedig a földre lökte és összerugdalta. Bevitték az Andrássy út 60. alatti nyilas-ház pincéjébe. Már nagyon sokan voltak ott,

egymás mellett a fal felé fordulva feltartott kézzel kellett állni, a nyilasok mögöttük járkáltak és ütöttek. Egy idősebb embernek, aki mellette állt és már rogyadozott a fáradságtól, puskatussal szétverték a fejét. Amikor megtántorodott, őt is összeverték, de azért talpon tudott maradni. Két napot töltött a pincében. A vizelete és a széklete csípte a bőrét, és a fáradságon túl a saját bűzétől szenvedett a leginkább. Aztán felvezettek őket az utcára, ahol már állt egy nagyobb csoport, az övékétől néhány méterre. Valami zavar volt (talán összeesett valaki), a nyilasok egy pillanatra odafigyeltek. Ezt kihasználva átszökött a másik csoportba. Voltak, akik sziszegve követelték, hogy menjen vissza. Egy hang aztán leintette őket. Ezt a csoportot bevitték a gettóba, a másik csoportnak nyoma veszett. A gettó akkor még nem volt lezárva, visszament a Víg utcai zsidóházba.

Valaki azt mondta, hogy a Mária Terézia téri iskolában hadikórház működik és ott kibombázott gyerekek számára is van egy menhely. Meg akarta nézni ezt a helyet, bár a Baross utca veszélyes környék volt, a Mária Terézia téri nyilas-ház miatt. Jókor vette észre nyilas járőrt és behúzódott a Bencés Gimnázium kapujába. Amikor a járőrt közeledett, becsöngetett. Egy pap nyitotta ki a kaput és beengedte. Megmondta, hogy zsidó, és azt kérte, hogy a tanár úr kísérje haza a Víg utcába. Közben beállt a kijárási tilalom, csak másnap reggel indulhattak el. Az éjszakát nála töltötte, vacsorát és reggelit is kapott. A tanár úr a köszönetet elhárította. A felszabadulás után egyik első útja a Bencés Gimnáziumba vezetett, kereste a tisztelendő tanár urat, jóllehet a nevét sem tudta. Az általa adott személyleírás alapján azonosították, de akkor már nem élt. Az ostrom napjaiban egy aknaszilánk ölte meg ezt a nagyszerű embert.

(az óbudai téglagyár)

Az István úti védett házból vitték a nyilasok Gyurit és az övét a budapesti gettóba. A Klauzál téren volt a szelektálás, édesanyját és őt magát elválasztották a nagyanyjától. Egy megfelelő pillanatban, amikor a nyilas éppen elfordult, édesanyját visszalökte a nagyanyja mellé. A két asszonyt elindították a Dohány utca irányába. Közben Gyuri még megkérdezte a hitközségi embert, hogy hova kerül az a csoport, amelybe az anyja és a nagyanyja kerül, „Síp utca 7.” - hangzott a válasz.

A nyilasok az akkorra már több száz főre felduzzadt, ott maradt csoportot elindították a körút felé. Nagyon hosszú gyaloglás után - már sötétedéskor - értek el az óbudai téglagyárba, ahol már ezren is lehettek, férfiak, nők, fiatalok és öregek (a középkorúak - ő még nem volt 14 éves - öregnek számítottak). Az emberek a földön ültek, feküdtek, csomagjaikat szorongatták.

Gyuri nem feküdt le, nem ült le, nem akarta bepiszkítani magát, csomagja egyáltalán nem volt. Minden idegszálával arra volt „berendezkedve”, arra készült, hogy szökni kell, bárholnan bárhova.

Másnap, valamikor késő délután, már szürkületkor a nyilasok menetoszlopot állítottak össze. Amikor kijöttek a téglagyár kapuján sok báméskodó ácsorgott az út mentén. Egy kanyarodásnál kilépett a sorból és beállt a báméskodók közé. Szerencséje volt, valaki azonnal elé állt, eltakarta, majd egyre hátrébb került. A sárga csillagot azonnal letépte a kabátjáról. Aztán a menet elhaladt, a báméskodók szétszéledtek. Egy férfi lépett hozzá és megkérdezte, hogy most mit akar tenni. „Visszamenni a gettóba” - mondta, ahol édesanyja és nagyanyja várja. „Majd holnap” - mondta az ember - „ma már nem lehet semmit sem tenni.” Egy kocsmába mentek, a raktár sötét sarkába ültették le enni is kapott.

Másnap délelőtt jött érte egy házaspár, és elkísérték a gettó főbejáratához, ahol nagy zűrzavar volt. A nyilasok, a magyar rendőrök egymás után hajtották a csoportokat a gettóba. Nem volt nehéz az egyikhez csatlakozni.

(a budapesti gettó)

A ház harmadik emeletének egyik két szobás udvari lakásában találta meg a családját. A lakásban negyvenheten voltak. Másnap átment a Síp utca 12-be és munkára jelentkezett egy bőrkabátos férfinél, aki szemmel láthatólag valamilyen főnök lehetett, mert nehéz volt hozzáférni, annyira sokan vették körül. A férfi ránézett, bólintott, és azt mondta, hogy maradjon mellette. Hosszúnak tűnő idő után a férfi intett, hogy kövesse. Átmentek a Wesselényi utca elején lévő gettókórházba. Kapott egy szürke színű tűzoltó sisakot, egy karszalagot és egy csajkát. Futár lett, naponta vagy tízszer-tizenöt-ször hozott-vitt üzeneteket,

egy másik futár fiúval, nagy kondérban levest, a kórház és a hitközség között. A csajkányi sárgaborsó levest azonnal befalta, és újra beállt a sorba. A második csajka levest hazavitte, ebből élt az édesanyja és a nagyanyja. Két-három hét telt így el, közben többször látta a bőrkabátost, aki intett neki. Aztán a bőrkabátos eltűnt, amikor kérdezett rá, azt a választ kapta, hogy elvitték a németek.

December végén bezárult az ostromgyűrű Budapest körül, alig lehetett közlekedni a bombázások és belövések miatt. Gyuri és egy vele egyívású fiú a hitközségről vitték a levest egy nagy fazékban, amikor akna csapódott a mellettünk lévő házba, majd közvetlenül utána még néhány ugyancsak egész közelre. Önkéntelenül hasra vágódtak, és amikor elcsendesedett, futva vitték tovább a leveses fazekat, ami különös módon egyre könnyebb lett. A fazékba szilánk csapódott. Gyuri megsebesült, egy fáradt szilánk ment a térdébe, észre sem vette, csak este, amikor elkezdett fájni, és véres lett a nadrágszára. A seb begyulladt, a térd megdagadt. Egy orvos volt a házban, ő nézte meg a sebet. Elővett a levéltárcájából két fehér pirulát és odaadta az egyiknek a felét. „Törjék porrá - mondta - és nyomkodják a sebbe olyan mélyen, ahogy csak tudják, ez az ultraseptil talán segíteni fog”.

Kitört a járvány, amit ukrán betegségnek neveztek. Megállíthatatlan hasmenéssel és magas lázzal kezdődött, a beteg kiszáradt - a bőre, a szó szoros értelmében, megfeketedett - és néhány óra múlva meghalt. Gyuri és egy idősebb férfi tizenkét holttestet cipelt le a lakásból, a ház udvarába. Nemcsak a járvány és az éhezés miatt haltak meg sokan, gyilkoltak a gettóban járőröző nyilasok, németek. A Wesselényi utcában közel ötven embert öltek meg géppisztoly-sorozatokkal, az utcákon is gyilkolták az embereket. Sokan haltak meg a belövések, bombázások miatt.

(Eszter)

Kis barátnőjének halála rendítette meg. A földszinten élt valamilyen kicsi udvarra néző helységbe zsúfoltan egy ortodox zsidó család. Volt egy nagyon öreg, pajeszos nagypapa, egy kopaszra nyírt, középkorú (30-40 éves) asszony és megszámlálhatatlanul sok kisgyerek. Magyarul nem nagyon tudtak, jiddisül lehetett velük beszélgetni. A nagyobb gyerekek közé tartozott a 9 éves, csontig lesoványodott, göndör-hajú, nagy fekete szemű kislány, Eszter. Amikor a háznak hozott élelmet, nekik mindig lelopott egy kis pluszt, mert a gyerekek egész nap sírtak az éhségtől. Eszter éjjel-nappal a kicsikkel foglalkozott, mert az anya többnyire a magatehetetlenül, gyenge öregembert ápolta. A sebesülése utáni napok egyikén, amikor bement hozzájuk valami kevés élelemmel, Eszter csukott szemmel, lázasan zihálva feküdt. Gyuri az orvosért rohant, aki megnézte a kislányt, és amikor kijöttek, megmondta, hogy Eszter nem éri meg a másnapot. Még aznap éjjel a kezei között halt meg. Holttestét bevitte a hitközség belső udvarára, ahol a halottakat gyűjtötték. Amikor letette a földre a kis testet, két ember megragadta azt, és mintegy zsákot dobták fel a hullahegy tetejére.

Már 1945 januárjának első napjai lehettek, a futárszolgálatnak vége lett, éheztek. A két asszony rohamosan gyengült, a nagyanyja már nem tudott lábra állni. Az orvos (csak jóval később derült ki, hogy szemész volt) pár napot jósolt neki.

A sors úgy hozta, hogy a gettó deszka palánkja ledőlt egy belövés következtében. A palánk túlsó oldalán magyar katonák álltak, nyilast, rendőrt, németet nem lehetett látni. Gyuri kiszökött a gettóból és elindult a régi lakásukhoz, hogy élelmet hozzon. A város teljesen kihalt volt. Nem találkozott járőrökkel, kerülő utakon ugyan, de zavartalanul jutott el a Rákóczi tér mögötti kis utcába. Amikor lement a pincébe, kitörő örömmel fogadták, egy nagy bőrszatyrot színültig megtöltöttek mindenféle élelemmel. A visszaút már lassúbb volt, nehéz volt cipelnie a bőrszatyrot. Késő délutánra (már sötétedett) ért vissza a Síp utcai gettópalánkhöz. Amikor meglátta, hogy a palánkot helyreállították, elsírta magát. Az ott állomásozó magyar katonának elmondta, hogy neki vissza kell jutnia gettóba, különben a családja meghal éhen. A katonák a palánk egyik alsó deszkáját felfeszítették, Gyuri pedig egyenként, az utolsó darabig beadta az élelmet az odahívott édesanyjának. Kalandos úton, másnap tudott visszakérülni a gettóba, a főkapunál. Az élelem valamelyest talpra állította a nagymamáját.

A felszabadulás és a szabadság első napjai

Budapest ostromát a harmadik emeleti udvari lakásban töltötték, még akkor sem mentek le a pincébe, amikor a fejük feletti lakást találat érte. Az 1945. január 18-ra virradó éjszaka óriási volt a csatazaj, egymást érték a belövések, szinte nappali világosság volt a folyamatos robbanások miatt. A levegő telített volt porral és lőporszaggal. Aztán hajnal felé hirtelen csönd lett. A lövedékek sípoló hangjait a fejük felett hallották, és Gyuri még valamilyen zenét is vizionált. Amikor hajnalban óvatosan kimerészkedett a kapualjából, látta, hogy a gettó deszkapalánkja eltűnt, a Wesselényi utcában pedig katonák mennek a Zsinagóga irányába, de ezek a katonák nem a németek szürke és nem a nyilasok fekete egyenruháját hordják. A ruhájuk színe világos barna. Visszament, hogy elmondja a dolgot a többieknek. Amikor újra kiment az utcára már sokan tolongtak egy szovjet katona körül a Dohány utca sarkánál. A katona metszett szemű, fiatal ázsiai férfi volt, mellén keresztben dobtáras géppisztoly, sapkáján pedig ötágú vörös csillag. Mosolyogva nézte a katonát, aki visszamosolygott rá és egy erélyes mozdulattal letépte róla a sárga csillagot.

Hatvanhárom évvel később Kata lányával megfogalmaztak egy nyilatkozatot és felhívást, amit a Magyar Antifasiszta Liga Ügyvezető Testülete elfogadott. Jóllehet ennek a felhívásnak nem lett foganatja (nem sokat mondó egyetértés lett a sorsa, vagy válasza sem méltatás), Gyuri nem adja fel azt a tervét, hogy a Győzelem Napja megkülönböztetett nap legyen Magyarországon is.¹³ (1. Mellékletek)

Gyuri visszaroht az utcáról, hogy elmondja a nagy hírt, de már mindenki azzal volt elfoglalva, hogy mielőbb elhagyja a gettót. Szállingóztak hírek arról, hogy a gettót aláaknázták, mások azt mondogatták, hogy még visszajöhetnek a németek.

A nagyanya nem volt mozgásképes, ezért elhatározta, hogy elmegy a Rákóczi téri csarnokhoz, elhoz onnan egy kétkerekű hordár kocsit, amire majd felpakolják a Nagyanyát és Morgi nénit (gettóbeli barátnőjét), aki a Népszínház utcába igyekezett volna, de megdagadt lábával nem tudott járni.

Útközben még bement a Gutmann házba,¹⁴ pontosabban annak a tetejére, hogy megnézze mi lett az ott tanyázó német légvédelmi üteggel. Amikor felért, látta, hogy a Vörös Hadsereg nem sokat teketóriázott velük. A németek nyilván fáztak és felvittek mindenféle dunyhát, párnát. Ezek véres egyveleget alkottak a német hullákkal, illetve ezek testrészeivel. Az egyik sarokban egy viszonylag ép egyenruhás testet látott, rajta volt a derékszíja. Amikor közelebb ment meglátta, a pisztolytáskát is. Legyűrte undorát és magához vette a pisztolyt a tartaléktárral. Még szeretett volna valami ennivalót is találni, de nem volt ereje a hullák és hulladarabok között kutatni. Lement az utcára, és elsietett a kocsira. Némi keresgélés után talált egy kevésbé sérültet, amivel aztán sietett vissza a gettóba. A Nagymamát és Morgi nénit feltették a kocsira és mentek - végig a Rákóczi úton, aztán a József körúton - hazafelé.

Édesanyja végigsírta az utat, siratta az ő szeretett Budapestjét, ami romvárossá lett. Gyuri pedig arról beszélt, hogy azokat a nyilasokat, akik elfoglalták az ő lakásukat „le fogja löni”.

Végre megérkeztek a ház elé. A kapuban egy jóarcú férfi álldogált. Gyuri odalépett hozzá és megkérdezte, hogy kik laknak most az első emelet hatban, közben erősen markolta a némettől elvett pisztolyt. A férfi elmosolyodott, és elmondta, mennyire örül, hogy életben maradtak, már kora reggel óta várt, be is fűtötte az egyik szobát és ugyan kevés az élelmük, de amijük volt, annak a felét bekészítette a befűtött szobába. Édesanyjával egymásra néztek, tekintetük azt mondta, hogy itt most nem lesz lövöldözés.

Amikor felmentek a régi lakásukba, a férfi elmondta, hogy kibombázottként kapták ezt a lakást, az is kiderült, hogy a felesége zsidó származású, ő pedig bronzműves és csillárkészítő, szervezett munkás, régi szociáldemokrata. Azt kérte, hogy a másik szobában maradhassanak addig, amíg tud megszerezni maguknak

valamilyen lakhatási lehetőséget. A kedves házaspárral a halálukig megmaradt a szoros családi barátság. Gyuri máig őrzi azt az ezüst cigarettás dobozt és vadásztőrt, amit a Bíró házaspár ajándékozott neki a doktorrá avatásakor.

Morgi nénit átvitte a Népszínház utcai lakásba, ahol a fia és keresztény menyje (akik valahol a közelben bujkáltak) már várták. Néhány nap múlva a Nagymama hirtelen sírva fakadt, minden látható ok nélkül. Sírt és nem lehetett szóra bírni. Végül erélyesen rászólt, hogy hagyja abba a sírást és mondja meg, hogy mi a baja, mert másképpen nem tudnak segíteni: „Morgi néni meghalt!” - mondta hüppögve. Gyuri dühös lett: „Ez képzelgés, mindjárt átugrok, megnézem!” Amikor bekopogott a második emeleti lakásba, kisírt szemű asszony nyitott ajtót, „Morgi mama két órával ezelőtt meghalt”. Hazatérve már megnyugodva találta a nagyanyját, és amikor elmondta a hírt, csak annyi választ kapott „Én tudtam! Az Isten nyugosztalja!”

Budapest csak februárban szabadult fel, a háború még nem ért véget a pesti oldalon sem. A körülrárt német csapatok ágyúzták a pesti oldalt. A lakosság változatlanul az óvóhelyeken, a pincékben élt. Időnként egy-egy becsapódás robaja hallatszott.

Sokat beszéltek a szovjet csapatok erőszakos cselekményeiről, de ezekből semmit sem tapasztalt, éppen ellenkezőleg. A Rákóczi téren állomásozott egy szovjet üteg, amikor kíváncsiságból megközelítette őket, barátságosak voltak, kapott tőlük egy kockakenyeret.

A házak kapuit zárva tartották „nehogy az oroszok bejöjjenek”, a kapu mögött tartottak afféle ügyeletet, mindenkit kikérdeztek, aki kopogott kapun. Január vége, vagy talán február eleje lehetett, amikor késő este dörömböltek a kapun, valaki oroszul kiabált. A lakók nem nyitottak kaput, ezután egy lövés is eldördült, az orosz nyelvű kiabálás folytatódott. Amikor Gyuri és édesanyja meghallották a „bitte, bitte, hilfe” szöveget, kinyitották a kaput. A kapumélyedésben egy orosz tiszt ült, félig feküdt a földön, hátát a falnak támasztva, és egyre csendesebben hajtogatta, „bitte hilfe”¹⁵. A tisztet bevitték az egyik földszinti lakásba, lefektették az ágyra, betakarták. Amikor a tiszt egy kicsit jobban lett, közben előkerült egy bögre keserű tea is, elmondta, hogy sebesült, a kórházból jött ki egy kicsit sétálni, de eltévedt. Megértett szinte minden szót, a tiszt félig németül, félig jiddisül beszélt. Odahívták Bertát, a nagyanyját. Az egész éjszakát átbeszélgették, a háborúról, a zsidó sorsokról, az áldozatokról. Reggel a tiszt egy papírra felírt valamit és ügyel-bajjal elmagyarázta, hogy hova kell az üzenetet eljuttatni. Gyurit - a Kun utcai kórház épületében - két tiszt elé vezették, akik közül az egyik magyarul beszélt. Azonnal egy jeepbe ültek, őt a sofőr mellé ültették. A sebesült tisztet visszavitték a kórházba, megköszöntek mindent, elköszöntek. Még aznap délután újra megjelent a magyarul beszélő tiszt egy élelemmel megrakott jeppel. Hetekig éltek az ajándékból.

A ház negyedik emeletén élt egy öreg házaspár és a tizenkét éves unokájuk, a fiú szüleit vidékről deportálták. Egyik délelőtt a ház kapuja előtt beszélgetett a kisfiúval, amikor valaki szólt neki, hogy az édesanyja hívja. Alig fordult be a kapun, amikor a házat belövés találta el, a dörrenéstől alig tért magához, amikor sikoltozást hallott, visszafordult és meglátta, hogy a fiú a földön fekszik, a lábából pedig ömlik a vér. „Kissjózsefes”¹⁶cserkész korából tudta, hogy mit kell tennie, elszorította az övével a combot. Bíró Endrével elvitték a fiút a Rókus kórházba, Bíró a karjai között tartotta a gyermeket, Gyuri meg mellette fogta a sebesült, béna lábat. A fiú meggyógyult, de a lábát a térd alatt amputálni kellett. Sok évvel később találkoztak, akkorra már orvos lett a sebesültből. Néhány évvel később értesült arról, hogy a csonk valamilyen oknál fogva üszkösödni kezdett, amputáció amputációt követett, amíg végül a már praktizáló orvos idegei felmondták a szolgálatot, és öngyilkos lett.

Több mint hatvan évvel később Gyuri részt vett egy, a felszabadulásról, illetve a felszabadulást némelyek részéről vitató konferencián, és elképedve hallgatta az ott elhangzottakat, főként olyan előadók szájából, akik - életkoruknál fogva - nem voltak, nem lehettek szemtanúi az akkori eseményeknek. Nem kapott szót, ezért egy cikkben fogalmazta meg véleményét.¹⁷ (lásd. Mellékletek)

A küldött

1947 nyarán Gyuri a Börzsönyben, a Kemence-patak völgyében táborozott, és remekül érezte magát. Megleste a lányokat, amikor fürödtek a patakban, és persze a lányok is a fiukat, nagy sikoltozással. Megmászta a Csóványost, jókat ettek, a tábortűznél éjfélig énekeltek, órát táncoltak. A tábor ellátásáról a Joint¹⁸ gondoskodott, minden nap kaptak egy vastag szelet becsomagolt Hershey csokoládét, amit nagy élvezettel ettek, jóllehet nagy, fehér színű kukacok voltak benne.

A harmadik héten, az utolsó hét elején felrázta az álmából Eljahu, a sliach¹⁹, aki „Erecből”²⁰ érkezett: „öltözz fel és vegyél fel cipőt is”. Elivel elindultak a vaksötét éjszakába (a hold sem világított), és tempósan meneteltek, vagy másfél órán keresztül, közben többször is változtatták az irányt, sziklákon másztak át, vízmosásokon mentek keresztül, szótlánul, mert Eli nem beszélt, ő pedig nem kérdezett. Végül megérkeztek egy tisztásra. Eli leült egy sziklára és intett, hogy ő is üljön le. Hang nélkül pihentek, vagy egy negyed órát, amikor Eli megszólalt: „Figyelj! Most visszamegyünk a táborba, de te fogsz elől menni, én két lépéssel mindig mögötted leszek. Amikor megyünk, te hangosan mondd azt, amire abban a pillanatban mire gondolsz. Hangosan, érted? Hogy halljam!”

Elindultak, és Gyuri hangosan mondta gondolatait. „most egyenesen kell mennünk, amíg el nem érünk a vízmosáshoz, aztán el kell fordulni balra, és addig kell menni, amíg el nem érünk a sziklához.....”. Az út így folytatódott két-két és fél órán keresztül, mert már lassabban haladtak. Gyuri meg-megállt pihenni néhány percig. Eli nem szólt egy szót sem, akkor sem, amikor kérdő hangsúllyal szólalt meg. Egyszer csak kiléptek az erdőből és vagy tíz méterre ott volt a tábor sarka. Eli azt mondta, hogy „most menj vissza aludni, mert mindjárt reggel lesz!”

Letelt a három hét, délelőtt megjöttek teherautók a tábort érintetlenül hagyva a következő turnusnak, kis hátizsákjaikkal felszálltak a kocsik platójára. Óriási éneklés közepette érkeztek meg Budapestre. A kisebbeket a szülők várták, a nagyobbak csoportokba verődve indultak haza. Eli odalépett Gyurihoz és megszólította: „Mond Arie²¹, nem bánod, ha hazakísérlek? Meg szeretném ismerni az Édesanyádat”. Gyuri a megtiszteltetéstől szóhoz sem tudott jutni, csak elindultak kettesben. Amikor hazaértek, Eli szertartásosan kezet csókolt a két hölgynek, megvárta, amíg a megérkezés öröme elcsitult, majd az Édesanyához fordult. „Nézze asszonyom, hogy ez a táborozás milyen jót tett a gyerekeknek, jó színe van, csak még mindig nagyon vékony, sovány, még erősödnie kellene. Én nagyon szívesen elvinném a fiút még egy három hetes turnusra, az egészen biztosan nagyon-nagyon hasznos lenne számára. Ugye elengedi?” Gyuri hevesen bólogatott, hogy engedjék el. Az Édesanya megkérdezte, hogy mikor indulnának, mire Eli azt válaszolta, hogy: „Most, azonnal!”, mert sietnie kell. Elköszöntek és indultak vissza.

Amikor megérkeztek Eli félrevonta és elmondta neki, hogy ez nem nyaralás lesz, hanem feladatokat kell végrehajtaniuk. A feladat részleteit pedig majd este megbeszélik, addig Ari kapcsolódjon be a tábor szokásos napi életébe, de „Senkinek egy szót sem!”

Este elindultak a patak völgyében, közben áthaladtak egy falun is, aztán egy szélesebb folyóvízhez érkeztek. Eli gatyára vetkőzött, és intett neki is. Bementek a folyóba, lassan haladtak a túlsó part irányába. A folyó nem volt mély, Gyurinak a válláig ért a víz, amikor kezdtek kifelé jönni. A parttól számítva 30-40 méterre egy bokorcsoporthoz mentek. Eli megkérdezte, hogy egészen pontosan megjegyzett-e mindent. Gyuri bólintott és elindultak vissza, de most neki kellett elől menni. Azon az éjszakán még kétszer tették meg ezt az utat, egyszer úgy, hogy bekötött szemmel kellett mennie oda is, és vissza is. Aztán még három éjszakán keresztül folyt a gyakorlatozás. Fogalma sem volt arról, hogy mindez miért történik, kérdéseire mindig ugyanaz volt a válasz: „Amikor kell, akkor megtudod!” Fáradt volt, éjszaka alig aludt, nappal pedig részt vett a tábor mindennapi életében.

Az első hét végén Eli közölte, hogy este ne feküdjön le a többiekkel, hanem takarodó után menjen a parancsnoki sátorhoz. Eli már várta, és azonnal elindultak, de most nem a partra, hanem egy távolabbi bokorcsoporthoz mentek, ahol vagy harminc felnőtt férfi és nő üldögélt a földön, csomagjaikkal

egyetemben. Voltak közöttük gyerekek is. Eli elmondta, hogy a mellette ülő Ari lesz a vezetőjük, és neki kell engedelmessé válniuk. Még vártak egy ideig, közben Eli hozzátette, hogy Ari a folyó gázlóján keresztül átviszi a csoportot Csehszlovákiába, ahol a Hagana²² embere már várni fogja őket. A többi a Hagana emberétől fogják megtudni. A partszakaszt elérve Gyuri levetkőztette az embereket, elmondta, hogy a csomagjaikat helyezték a fejükre, és kövessék őt libasorban. Elindult, és a túlsó parton, anélkül, hogy hátranézett volna, a bokorcsoporthoz ment. Amikor mindenki megérkezett némán vártak. Gyuri nyugtalan volt, mert nem jött a Hagana embere, neki pedig azonnal vissza kellett volna fordulnia. A Hagana embere tíz perc múlva érkezett meg. Eli türelmetlenül és ingerülten kérdezte, hogy mi történt. Arra a válasza, hogy a Hagana embere késett megenyhült. „Ez biztosan nem fog megtörténni többet!” - mondta és átölelte: „Mostantól Te is a Hagana embere vagy!”. Eli mellékesen megtanította arra is, hogy miként viselkedjen, ha esetleg a cseh határőrök elfognák: „Rajtad csak egy klott nadrág van és csak egy kisgyerek vagy, ebből nem tudják meg, hogy ki vagy és mit művelsz. Azt hajtogasd, hogy eltévedtél és engedjenek haza.” Ilyen incidensre nem került sor.

Innen a történet már kevésbé érdekes - mondja Gyuri - ez az éjszaka minden nap megismétlődött, volt sok olyan éjszaka, amikor két csoportot kellett átvinnie. Csak évek múlva próbálta megbecsülni, hogy hány embert vitt át a határon, arra jutott, hogy számuk 500 és 600 közé eshet.

(Alacska)

A gimnázium 6. osztályának befejezése után Gyuri abbahagyta gimnáziumi tanulmányait. Az „alijá”-ra²³ való felkészülés céljából elment mezőgazdasági munkára egy „haksara”²⁴ elnevezésű helyre, a Miskolc közeli Alacska faluba. Egy afféle nemesi udvarházban helyezkedtek el, és egy régi gazdatiszt irányítása mellett gazdálkodtak. Volt két lovuk, egy tehenük, kertészetük és szántóföldjük. Napi 8-10 órát dolgoztak, minden értelemben maguk gondoskodtak magukról, anyagi támogatást nem kaptak, és elvből el sem fogadtak volna. Maguk szervezték az életüket, ebbe a gazdatiszt nem szólhatott bele, tőle csak szakmai tanácsot fogadtak el. Szabad idejüket együtt töltötték, képezték egymást. Tökéletes kommunában éltek. A munkamegosztás is laza volt, legfeljebb a nehéz fizikai munkákból próbálták - váltakozó sikerrel - kizárni a lányokat. Gyuri úgy emlékszik vissza ezekre a hónapokra, mint élete egyik legszebb periódusára.

Az esti beszélgetéseken töviről hegyire megvitatták Borochow elméletét a fordított gúlához²⁵ hasonlító zsidó társadalmi rétegződésről, vitatkoztak a kommunizmusról, a lélektanról Freudról és Jung-ról, amikor pedig elfáradtak, az éjszakába nyúlóan énekelték az ivrit és jiddish dalokat.

Akkor még tartani lehetett bujkáló fasisztáktól, ezért megszervezték a védelmüket, felkészültek a lehetséges támadásra. Voltak fegyvereik, és az ehhez értő Gyuri kiképezte a többieket. Mária meglátogatta Gyurit. El volt keseredve az egyszerű, puritán körülmények láttán, de amikor észlelte a fia felhőtlen boldogságát, megnyugodott. Szó nélkül vette tudomásul, hogy a szerény csomagot Gyuri azonmód betette a közös raktárba, anélkül, hogy megnézte volna a tartalmát. Csak búcsúzáskor mondta, hogy egyék meg a süteményt mihamarabb, nehogy megromoljon. Mária megkérte Gyurit, hogy mutassa meg a fekhelyét. Mária megigazította a párnát, és meglátta a pisztolyt a párna alatt. Úgy tett, mint aki nem látott semmit.

A haksárának nem volt pénze. A gazdatiszt emiatt állandóan dohogott, mert különféle dolgok beszerzésére lett volna szükség. Az egyik este erről tanakodtak, amikor egy miskolci somér fiú, aki náluk vendégeskedett, kijelentette, hogy ez nem probléma, mert az alacsikai szénbányánál mindig van felvétel, és jól is fizetnek. A társaság elhatározta, hogy néhány fiú menjen el egy-két hónapra a bányába dolgozni. Komoly veszekedés alakult ki, mert mindenki menni akart. Végül rájöttek a legjobb megoldásra, a tizenöt fiúból mindig öt fog a bányánál dolgozni. Gyuri két hónapig volt csillás a bányában, mert a következő csoportból az egyik fiút nagyon vékony testalkata miatt nem vették fel. A 15-16 éves zsidó gyerekeket az ott dolgozó öreg bányászok olyan természetességgel fogadták, mintha már évek óta együtt dolgoztak volna. Megmutatták az elakadt csille kimozdításának fogásait, ha pedig azt látták, hogy valaki nagyon elfáradt, elküldték pihenni egy negyed, vagy félórára. Ilyenkor a vajúrok tolták a csillét kiségetül. Este aztán volt mit mesélni a munkásszolidaritásról.

Jóllehet Gyuri „végelesen és visszavonhatatlanul” elhatározta az aliját, nyomasztotta az a gondolat, hogy magára hagyja az édesanyját és a nagyanyját. Mária még egy fél szóval sem tiltakozott, azt hajtogatta „Az ételledel, a jövőddel Te rendelkezel”. Egyszer aztán, egy hosszú levélben kibukott belőle a bánat és a fájdalom. Nem az elválást fájlalta, hanem azt, hogy a fia nem tanul tovább, ezzel minden álma, élete egyetlen célja omlott össze. Gyuri úgy érezte, hogy a lelkiismeretével nem tudna elszámolni, ha elmenne. Mindezt elmondta egy esti beszélgetésen. A kommuna indulat és harag nélkül azonnal kizárta, nem csak a haksarából, de magából a Hasomer Hacaiból²⁶ is.

Metalimpex

Az érettségi bankett jól sikerült.

A fizika tanárukat, Kun Kuti Mártont, leittatták, feltették az Üllői út sarkán arra a villamosra, aminek Pestszentlőrinc volt a végállomása, annak a tudatában, hogy valahol Budán lakott. Ezt jogos bosszúnak ítélte az egész osztály, mert Kun Kuti kiadta a tételeket, következőképpen mindenki csak egy tételt, a sajátját tanulta meg. Az érettségi napjának reggelén viszont közölte, hogy „ez csak vicc volt, reméli, senki sem vette komolyan”.

Gyuri nem akart tovább tanulni. Arra gondolt, hogy folytatja az asztalos szakmát, de az édesanyja elkeseredett arcát látva engedelmeskedett, az egy hónapi, kórházi munkát követően elment a munkaközvetítőbe. A kitöltött jelentkezési lap alapján (amelyben, nem is enyhe túlzással, német és angol nyelvismeret, valamint a párttagsága szerepelt) kiközvetítették a Metalimpex Külkereskedelmi Vállalathoz, ahol nyomban felvették 434 forintos fizetéssel, külkereskedelmi lebonyolítói munkakörbe.

Jó környezetbe került. A közvetlen főnöke Molnár Lajos egykor Belgiumba emigrált és onnan hazatért bányász volt, a főosztályvezetője pedig Gáti János mérnök, aki a munkaszolgálatból jött vissza. Munkatársai nagy tudású és nagy gyakorlattal bíró középkorú, idősebb férfiak és nők voltak, akik örültek, hogy a „kapitalista” múltjuk ellenére az eredeti szakmájukban kaptak munkát, nem kellett segédmunkásként dolgozniuk, mint sok egykori kollégájuknak. Gyurit befogadták, segítettek és tanították. Nem telt bele fél év, amikor boldogan mutatta meg édesanyjának az előléptetését: üzletkötő referens. Mária elismerően bólintott, de nagyon komolyan megjegyezte, hogy „most rohansz előre, de azért lásd be, hogy e mögött semmi sincs, ami a jövődet biztosíthatná.”

Gyuri feladata volt az ócskavas, az acélipar egyik legfontosabb alapanyagának az importja. Az importálandó mennyiségre tervfeladatot kapott, negyedéves bontásban, aminek teljesítését, folyamatosan számon kérték. Az ócskavas mint nagyon fontos stratégiai termék embargós volt, azaz tilos volt szocialista ország számára eladni. Kimondottan szép, érdekes és izgalmas munka volt, felhajtani az eladó ócskavasat (ma ezt elegánsan piackutatásnak nevezik), megkötni az üzletet, és aztán kitalálni, hogy milyen módon lehet az embargót kijátszani.

Mindennapos kapcsolatban állt Ferenc Simonnal, az ankarai magyar követség kereskedelmi attaséjával. Kialakítottak egymás között egy tolvajnyelvet, ezt használták annak megbeszélésére, hogy miként, milyen hamis hajófuvarlevelekkel fogják a hajórakományokat a Dardanelláknál lévő ellenőrző ponton áthozni. Ferenc Simon néhány napra hazajött jelentéstételre, ekkor sikerült személyesen is találkozni vele. Ferenc Simon Gyurit, a hangja után ítélve, negyven körülnek gondolta, meglepődött, amikor meglátta az akkor 19 éves fiút. Gyuri sem hitte volna, hogy Ferenc Simon jóval hatvan feletti „öregember”.

Gáti János Frankfurtból telefonált, hogy Németországból elindított egy szállítmány (egy teljes vasúti szerelvény) ócskavasat a Csepeli vasmű címére. Egyenként megadott ebből a szerelvényből öt vagonszámot, és ellenőrizte, hogy azokat Gyuri pontosan jegyezze le. Utasította Gyurit, hogy a vagonoknak az útját, az országhatártól a vasműig kísérije nyomon, a vasműben pedig gondoskodjon azok elkülönítéséről és szigorú őrzéséről. Megadott egy telefonszámot és egy nevet, akivel ebben az ügyben folyamatosan tartania kell a kapcsolatot. Gyuri minden kapcsolatát igénybe véve megszervezte a figyelmet, a csepeli vasmű termesterével együtt kijelölte az elkülönítés helyét (a termesternek azt, mondta, hogy ezek a vasúti kocsik valamilyen oknál fogva kikerültek a berakáskori kötelező ellenőrzést, ezért valószínűleg maradhatott bennük veszélyes robbanóanyag).

Három nap múlva a határállomás jelentkezett azzal, hogy a szerelvény átlépte a magyar határt, egy nap múlva pedig a termester jelentette megérkezésüket. Gyuri felhívta a Gátitól kapott számot, ahol a megadott néven jelentkezett egy férőhang. Megbeszéltek, hogy azonnal indulnak, és Csepelen fognak találkozni. Csepelen ellenőrizték a kocsik számát, és miután azt a választ kapta, hogy most már minden rendben van, a többi az ő dolguk, visszament az irodába. Gáti János csak tíz nap múlva érkezett haza. Megdicsérte Gyurit, és soron kívüli vezérigazgatói jutalomra tett javaslatot.

Évekkel később, amikor már harmadéves egyetemista volt, Gáti János pedig a „Vörös Akadémia” tanára, Gáti elmondta, hogy az ócskavas alá rejtették a nyilasok által elrabolt és Németországban előkerített kincseket, ezek Csepelről a Magyar Nemzeti Bank pánccéltermeibe kerültek.

Egy más alkalommal Ferenc Simon a szokásos reggeli telefonbeszélgetésük során, váratlanul megkérdezte, hogy hány mohamedán élhet Budapesten, de jól gondolja meg a választ, mert fontos dolgról van szó. „Mielőtt majd holnap megadod a választ, gondolkozz!” - tette hozzá. Gyuri képtelen volt kitalálni, hogy miről lehet szó, akárhogy törte a fejét. Másnap Ferenc Simonnak azt mondta, hogy még nincs válasz, Ferenc Simon ingerülten azt felelte, hogy „egy kicsit megerőltethetnéd magad!” Ez a beszélgetés még kétszer megismétlődött. Ferenc Simon szokatlanul a kora délutáni órákban újra hívta, és következőket mondta „Bocsáss meg tévedtem, rosszul mondtam, nem a mohamedánok, hanem a buddhisták száma érdekel, a buddhistáké, érted?”. Aztán még hozzátette, hogy „ez ugyan nem a te területed, de ezt most intézd te!”. Gyuri végső kétségbeesésében már a lexikonokat lapozgatta, amikor az egyik kötetben feltűnt neki egy Buddhát ábrázoló szobor, ami az aláírás szerint rézből készült. Azonnal feltárcsázta Ferenc Simont és elmondta, hogy a magyar és a romániai buddhista közösségek, nagyszámú, rézből készített Buddha szobrot rendeltek meg valamelyik közel-keleti országában és várják a szállítmány megérkezését. Kérdezi az attasé urat, hogy tudna-e ebben segíteni, illetve, hogy ehhez milyen okmányokra lenne szüksége. Ferenc Simon elégedetten mondta, hogy „végre rájöttél”, és megadta a kért listát.

Ferenc Simonnak sikerült rezet vásárolnia, amire akkor Magyarországnak, stratégiai szempontból is rendkívül nagy szüksége volt. A réz a világpiacon is hiánycikknek számított, az embargó a rézre vonatkozóan különösen szigorúan érvényesült. Ferenc Simon kiagyalta, az embargó kijátszásának módját, nevezetesen, hogy nem rezet, hanem vallási kegytárgyakat, azaz rézből öntött Buddha szobrokat importál az ország. A nyersréz leöntése ugyan költséges volt, de ezzel nem sokat törődtek.

Az irodájában, ahol rajta kívül még öten dolgoztak, megjelent két férfi és felszólították, hogy vegye a kabátját, velük kell mennie. Az Andrássy út 60- ban egy kihallgató szobába vezették, kisvártatva az Államvédelmi Hatóság (ÁVH) egyenruhás századosa lépett a szobába. Tárgyilagos hangon elmondta, hogy a Csepeli acélműben robbanás volt, megsérült az egyik Martin kemence, személyi sérülés nem történt. A robbanás az ócskavas berakódása közben történt, amit a Metalimpex, konkrétan pedig ő hozott be az országba. Gyuri megkönnyebbült. A háború után az ócskavas érhetően tele volt mindenféle robbanóanyaggal, ezért a Metalimpex kivétel nélkül minden import esetén előírta a vagonba, hajóba rakás előtti darabonkénti átvizsgálást, még pedig egy független biztonsági cég, a svájci Surveillance által. Az átvizsgálásról biztonsági tanúsítvány kellett kiállítani, amelyet a fuvarlevélhez csatolni kellett. Ezek a tanúsítványok a fuvarlevelekkel együtt az irattárban voltak. Gyuri kérte, hogy ismertessék vele annak a vasúti vagonnak a számát, amelyből a robbanóanyag a kemencébe kerülhetett, mert be akarja mutatni az ehhez a vagonhoz tartozó tanúsítványt. A százados azt válaszolta, hogy erre majd másnap reggel kerülhet sor. Gyuri kérte, hogy értesítse a családját. Ehhez hozzájárultak, azzal hogy nem mondhatja meg, hogy

hol van.

Másnap, nem csekély feltűnést keltve, elkísérték (két civil ruhás) az irodájába hogy előkerüljön a fuvarlevél és a Surveillance papírja, ezzel visszamentek az ÁVH-hoz. A százados megnézte az iratokat, megköszönte a segítségét és megkérdezte, hogy a kocsi hova vigye. Gyuri megköszönte a szállást (éjjel nem vitték cellába, a szomszéd szobát nyitották ki ahol volt egy heverő) és az étkezést (vacsorát és reggelit kapott), megköszönte a kocsit, de inkább sétálni akart.

Az irodájában dolgozott, amikor belépett két ismeretlen férfi. Felállt, és megkérdezte, hogy miben segíthet. Az alacsonyabb erre azt válaszolta, hogy semmiben, felvett egy papírlapot az egyik íróasztalról, Gyuri erélyesen rászól, hogy tegye vissza a papírt, ne nyúljon semmihez és mondja meg, hogy mit akar. A férfi azt mondta, hogy csak nézelődik, és újra felvett egy papírt, egy másik asztalról. Ekkor megfogta férfi csuklóját, hogy eltávolítsa az asztalok közeléből. Mire megszólalt a férfi, „Nem ismer engem?” Azt mondta, hogy nem, és még erélyesebben lökdöste az ajtó irányába. A másik férfi lépett közbe „Engedje el a miniszter elvtársat!”, de nem figyelt oda, és már dulakodott vele. Ekkor megszólalt a férfi: „Bemutakozok, Szobek András miniszter vagyok!” A kor divatjának megfelelően, a miniszter „éberségi” vizsgálatot tartott.

A nyári szabadságát az új szocialista város építkezésén töltötte, ifjúsági építő táborban. A bekötő utat építették. Egy szál klottnadrágban kotorták le a homokot a teherautók platójáról és egyengették el az épülő úton. Megerősödve, szinte feketére lesülve érkezett meg. A vasárnapok falujárással teltek, a Fejér megyei Sárszentágota községben. Itt látott először cigánytelepet. A nyomor látványa megrendítette.

1951 nyarán arra készült arra, hogy meg kell kezdenie a sorkatonai szolgálatát. Mária akkor ismét nagyon komolyan szóba hozta a továbbtanulás ügyét. Meggyőzte, hogy mennyivel hasznosabb, ha tanul, mintha katonáskodik, és elmondta azt is, hogy a fizetését félretették, megvan a pénz is arra, hogy tanuljon. (A fizetését mindig az utolsó fillérig hazaadta, akkor kért pénzt, ha valamire szüksége volt). Gyuri jelentkezett a Marx Károly Közgazdasági Egyetemre.

Egyetemi epizódok

(Juhász docens és Lavrentyij Berija)

Az egyik egyetemi felvételi bizottságban (ez a történet még az ötvenes évek első feléből való) az egyetem rektorátusát Juhász docens képviseli, aki a Baltikumból került el Budapestre, egyébként pedig a nyelvi intézet orosz és német tanára. Könyvéből, a „Richtiges Deutsch”-ből, még ma is sokan tanulnak. A Pártbizottság delegáltja minden nap másvalaki, az ifjúsági szervezetet pedig Gyuri képviseli. Gyuri a déli szünetben elment ebédelni. Az ebédje egy pohár sörből és egy sós kifliből állt, a menzára éppen nem volt pénze, mert az ösztöndíjából, a demonstrátori és egyéb jövedelméből beteg édesanyját és öreg nagymamáját kellett eltartania. (Az ebédmenü később változott. Évfolyamtársa, Zádor Pista - aki nagyon fiatalon lett öngyilkos - ugyanis kitalálta, hogy ha a közeli palacsintasütőnél eszik egy csokoládés palacsintát, attól el tudja rontani a gyomrát két napra, így egy napi „kaja” költségét meg lehet takarítani.) Gyuri hallja a rikkancsok ordítását „Kivégezték Beriját! Kivégezték Beriját!”²⁷ Vett egy újságot és felment a felvételiztető terembe. Elolvassa az újságot, amiből megtudja, hogy „Berija felelős a sztálini korszak törvénytelenégeiért, továbbá, hogy imperialista kém, hazaáruló volt, továbbá, hogy ezért a bíróság halálra ítélte, továbbá, hogy az ítéletet végrehajtották”. Így, egy szuszra!

Amikor Juhász belép a terembe, Gyuri a hírrel fogadja. Juhász megdermed, majd nekimegy Gyurinak, rázza, és azt ordítja, hogy ilyen viccet ő nem tűr el, hogy ennek lesz következménye, hogy kirúgatja a pártból, az egyetemről, egyáltalán kirúgatja mindenhol. Amikor a megszeppent Gyuri kiszabadul, előveszi az újságot és odaadja a docensnek, mondván, hogy ő nem viccelt. Juhász feldúltan olvassa az újságot, megszedül, ha Gyuri el nem kapja, lezuhan a földre. Amikor - hosszú percek múlva, úgy ahogy - összeszedi magát, elmeséli, hogy Lavrentyij bácsi (sic!) családjuk régi barátja volt, gyakran megfordult náluk, ő gyerekkorában sokszor ült az ölében. Egész életében büszke volt arra, hogy Lavrentij Pavlovics elvtársat személyesen ismeri.

Másnap már nyugodtabban folyt a felvételiztetés, bár Juhász feltűnően passzív volt.

Juhász passzivitása tulajdonképpen jól jött Gyurinak, mert „behatóbban” tudott foglalkozni a csinos leendő elsőéves lányokkal. Volt egy lélegzetelállítóan szép lány, aki már abban a pillanatban biztosan fel volt véve, ahogy belépett az ajtón.

Gyuri legközelebb ezzel a lánnyal szeptemberben, a tanévkezdés után találkozott, amikor megszólította a lányt és meghívta színházba. A Warrenné mesterségét adták, káprázatos szereposztásban (Gellért Lajos, Mészáros Ági), amit azonban nem tudott zavartalanul élvezni, mert a széplány folyamatosan csacsogott mellette, mígnem rá nem förmedt, hogy maradjon csendben. Az első felvonás utáni szünet fagyos hangulatban telt el, nemkülönben a többi is. A búcsúcsók csak egy langyos puzi volt. Gyuri nem jelentkezett többet, érdeklődése más irányba fordult, erről is fog szólni egy történet.

Hetekkel ezután, este 10 körül, meglehetősen szórakozottan jött ki a könyvtárból, amikor hirtelen szemben találta magát a széplánnyal. Még mielőtt szólhatott volna, a széplány megszólalt és hosszú monológot adott elő a kettejük lehetséges kapcsolatáról, de Gyuri csak két szóra figyelt fel ebből: „szerelmespár gyanánt”. Gyuri erre csak két szót válaszolt: „Gyanánt?” - így, kérdő hangsúllyal, majd még egyszer: „Gyanánt.” - kijelentő módban, és továbbment.

(Kati)

Kati nagyon szép, vonzó lány volt. Az egyetem férfitársadalma ennek megfelelő érdeklődést tanúsított iránta. Nemcsak szép volt, hanem megnyerően kedves is. Ez a megnyerő kedvesség adta a megközelíthetlenségét, mert mindenkivel egyformán volt nyílt, beszédes és barátságos. Persze Gyuri sem volt közömbös, de ő nem volt hajlandó beállni a Katit állandóan körülvevő népes társaságba. Kati ejtőernyőzött, tehát úgy gondolta, hogy ezen a sporton keresztül tudja a legeredményesebben megközelíteni a lányt. Kiment tehát egy vasárnap a budaörsi repülőtérre, az ejtőernyősökhöz. A csapat parancsnokát jól ismerte, csakúgy tagja volt az egyetemi pártbizottságnak, mint ő maga. Persze látta Katit is. Kérte, hogy ugorhasson. A parancsnok nem akarta az engedélyt megadni, mondván, hogy nincs kiképezve, de végül beadta a derekát. Azt is kérte, hogy azzal a csoporttal ugorhasson, amelyikben Kati van. Beszálltak a gépbe, és amikor körülnézett, látta, hogy Kati nincs ott. Megkérdezte a mellette ülőt, hogy hol van, de választ nem kapott. Amikor az ugrás vezényszó elhangzott, egy pillanatra visszahőkölt a mélység láttán, de visszaút nem volt, mögötte állt a következő ugró. Kapott egy apró taszítást, és ugrott. Az ernyő azonnal kinyílt, végül élvezte a lebegést. A földet éréskor automatikusan visszaemlékezett a Hagana kiképzésre, pont úgy tett, ahogy tanulta a magasról (hat-nyolc méterről) való ugrást. Ez a nap tehát nem sikerült, a nap hátralévő részét az ernyő hajtogatásával töltötte, anélkül, hogy Katival akár egy szót is válthatott volna. A következő vasárnap is elment, és újra ugrott, akkor már sikerült Katival egy gépre szállni. Váltottak is egy-két szót egymással. Az ugrás megint jól sikerült, baj nélkül megúsza. A következő héten - végre - sikerült négyszemközt maradnia Katival. Nagy lélegzetet vett, hogy elmondja a mondókáját, de Kati kezdett beszélni. Elmondta, hogy ő foglalt, és akármennyire értékeli a ragaszkodását, azt, hogy még ugrást is vállalt érte, nem lehet semmi sem közöttük. Kati arca komoly volt. Gyuri csalódott volt, ez nyilván látszott az arcán, mert Kati azt mondta, hogy ne szomorkodjon, és egy puzit lehelt az arcára.

A következő évben már végzős volt, valamikor novemberben hallotta, hogy Kati férjhez megy, mégpedig az egyetemi Pártbizottság Végrehajtó Bizottsága egyik tagjához, N. F.-hez. N. F. amolyan 155 centi alacsony, hajlott hátú, kivörösödött szemű, mindig náthás, visszataszító ember volt. Kati ez az igazi szépség és ez a nyomott alak, ezt elképzelhetetlennek tartotta. Kereste Katit napokig, de nem találta. Végül elment a lányok szállására. Kati elmondta, hogy az egyetem személyzeti osztálya kiderítette, az apja csendőr volt, minthogy pedig ez nem szerepelt az életrajzában, a pártból és az egyetemről való kizárással fenyegették meg. Elmondta azt is, hogy ő 1934-ben született, és az apja még a megszületése előtt meghalt. Az anyja sohasem beszélt neki az apja foglalkozásáról, nem tudta, hogy mi volt az apja. Ő az édesanyja második férjét tekintette az apjának, annak a foglalkozását írta be az életrajzába. Amikor mindezt a tudomására hozták, jelen volt N.F. is, aki másnap felkereste, és kertelés nélkül megmondta,

hogyan elsimítja az ügyet, ha Kati hozzámegy feleségül.

Évekkel később Gyurit megkérdezte Andréé, a felesége, hogy ismeri-e N. F.-et, majd elmondta, hogy meghalt, ő készítette el a Kati özvegyi nyugdíjára vonatkozó határozatot.

Újabb évekkel később az utcán találkozott Katalival. Gyerekkocsit tolt maga előtt és kézen fogva vezetett egy másik kislányt is. Elmondta, hogy újra férjhez ment (N. F.-től nem született gyereke) és most boldogan él.

(Professzorok)

Nagy Tamás két órás előadása után kérdéseket lehet feltenni. Az előadás tárgya egyébként a marxi értékelmélet, ezen belül a használati érték és az érték, valamint kapcsolatosan a konkrét munka és az absztrakt munka ismertetése. A professzor az absztrakt és a konkrét fogalmának jobb megértetése céljából a kutya példát hozza fel, mondván, hogy létezik a kutya absztrakt fogalma, ami azonban csak egy fogalom mert absztrakt kutya a valóságban nem létezik, csak konkrét kutyák vannak, mint például a puli, a tacsó, a komondor stb.

Egy hallgató a következő kérdést teszi fel: „Professzor elvtárs, én nem értem az absztrakt és konkrét munkát.”

Nagy Tamás visszakérdez: „Kérem mondja meg, hogy mit ért leginkább nem?”

A hallgató: „A munkát nem értem, az absztrakt kutyát értem, mert az se nem puli, se nem tacsó, tehát valamilyen korcs kutya, nálunk a falunkban mindegyik ilyen.”

Huszár Géza a korreláció-számítás, ezen belül a többszörös korreláció tárgyában mutatja be a matematikai levezetéseket. A feltolható hármastábla két oldalán egy-egy altiszt áll egyik kezükben egy kis vödör, a másikban pedig hatalmas szivacs. A professzor villámgyorsan írja a táblára a betűket, matematikai jeleket, amikor pedig a tábla megtelik, hátralép, le sem engedi a krétát fogó kezét. A két altiszt felnyomja a táblát a professzor pedig folytatja. Amikor mind a három tábla megtelik, az altisztek lerántják az első táblát és gyors mozdulatokkal letörlik, miközben a professzor a feje felett tartott, krétát fogó kezével vár.

A szerencsétlen hallgatóság dermedten ül, meg sem kísérlik másolni mindazt ami a táblán szerepel, „elvesztették a fonalat” már az első tíz perc után.

Egy pillanat szünet következik, Huszár Géza megfordul és szinte diadalmasan közli: „Első pillantásra nyilvánvaló, hogy mindebből az következik, hogy..” megfordul és felír egy másfél sor hosszúságú képletet. Majd hirtelen hátralép és felteszi a kérdést: „Valóban következik?” Gondolkozik, majd a hallgatósághoz fordul: „Várjanak!” Bemegy a kis ajtón az előadók szobájába. Tíz perc után újra megjelenik, széles mosollyal az arcán: „Igen, valóban következik!”

A második év első vizsgaidőszakában (1952 január) Huszár Géza szigorlatot tart. A szigorló R.J. alig tud válaszolni a feltett kérdésekre, kínlódik, nagyokat hallgat. Huszár sajnálkozva mondja: „Hát ez bizony nagyon kevés tudás!” R.J. - az évfolyam átlagánál legalább öt-hat évvel idősebb, közel harminc éves szakérettségis parasztyerek - felcsattan: „Én meg vagyok elégedve a tudásommal!” Huszár ránéz, megértően elmosolyodik és a következőket válaszolja: „Ez nagyon dicséretes! Maga igazán egy nagyon szerény ember, kedves barátom. A szerénységéért megajánlok egy ugyancsak szerény elégséget.”

A már harmadéves Gyuri, Csanádi György professzornál kollokvál polgári jogból. „Hányasra tudod az anyagot?” - kérdezi. Gyuri azt válaszolja, hogy jelesre. „Jó!” - mondja a professzor és beírja a jelest. Gyuri hozzáfűzi, hogy a Rajk perben Csanádi az egyik vádlott védője volt, Az összes többi védőtől eltérően - akik a védőbeszédükben újra meg újra elborzadtak azoktól a „rettenetes bűnöktől” amit védenek elkövettek, és „igazságos” ítéletet kértek - Csanádi, vitába szállt az ügyésszel az elkövetett bűnök minősítése tárgyában. Elérte, hogy a védencét a bíróság az ő, és nem az ügyész minősítése alapján ítélte el, halálra.

Késő este, 10 óra körül Gyuri ballag ki a könyvtárból, amikor összetalálkozik Bihari Ottó professzorral, a jogi tanszék vezetőjével, dékánnal. „Gyere, kísérj haza!” - mondja Bihari (akinek beceneve a diákok körében: Harry). A Szabadság hídon ballagnak és mindenféléről beszélgetnek, közben Bihari megkérdezi, hogy „mit adtak ma a menzán?” Gyuri kapásból mondja, hogy zöldségleves és darásmetélt volt lekvárral. Jóval később Bihari újra szóba a menzát „Neked is az a véleményed, hogy alig volt hús a mai tarhonyás pörköltben?” Gyuri megerősíti, hogy így volt. Bihari erre azt mondja: „Na akkor most bemegyünk ide és megvacsorázunk!” Gyuri szabadkozik, mire Bihari: „Amikor én egyetemista voltam, ugyanúgy nem fizettem be a menzát, mint Te most. Engem is meghívott

a professzorom és én is szabadkoztam.” majd hozzátette a professzor egykori válaszát: „Majd ha Te is professzor leszel, majd Te is vacsoráztasd meg az éhes diákokodat!” Bihari az Akadémia pécsi intézetének lett később a vezetője, sajnos fiatalon halt meg.

(az egyetemi évek vége)

Az 1954/55 tanévben Gyuri már a IV. végzős évfolyam hallgatója. A második félév közepe környékén megjelent az egyetemen Nagy Imre, akkor már leváltott miniszterelnök, az agrárgazdasági tanszék vezető egyetemi tanárként. Nagy Imre körül a fiatalabb tanársegédekből és felső éves hallgatókból álló csoportosulás alakult ki. Hetente, néha hetente többször találkozott a társaság Nagy Imre dolgozószobájában, ahol kötetlen beszélgetés zajlott az éppen aktuális politikai kérdésekről, máskor elméleti problémákról. Nagy Imre mosolyogva hallgatta a fejtegetéseket, ritkán szólt közbe. Ezek a beszélgetések „parlamentáris” szabályok szerint folytak, a hozzászólásra kézfeltartással lehetett jelentkezni, Nagy Imre pedig a tekintetével jelezte, hogy megadja a szót. Az idők során szívélyessé vált a kapcsolat, a fiatalabbak „Imre bácsi”-nak szólították a miniszterelnököt, „Tessék! Mondjál megint valami okosat fiam!” - szavakkal kapott egyszer szót Gyuri. A negyedévesek aztán elmaradoztak, mert számukra a szorgalmi idő lejárt, készültek a vizsgáikra és az államvizsgára.

Az egyetem pártbizottsága határozatot hozott az egyetemen tapasztalható kispolgári elhajlásról, ebben konkrétan megnevezték Hoch Róbert, Vértes Ágnes tanársegédeket, hozzátéve, hogy mások, köztük hallgatók is elmaraszthatók. Az alapszervezeteknek meg kellett tárgyalni a határozatot. Ezen a taggyűlésen Gyuri komoly kritikában részesült „nagyképű, jó beszédkészségére támaszkodik, ezért éri el a kiváló eredményeit, nem pedig tanulással, hiszen mindenfelé pénzért oktat, jegyzeteke ír, előadásokat tart, nem is lehet elég ideje az egyéni tanulásra” Minthogy nem reagált a kritikára az alapszervi párttitkár felszólította, hogy szóljon hozzá. Gyuri a következőket mondta. " Elismerem a kritikát, valóban nagyképű vagyok, erre csak az a mentségem, hogy van is mire".

A kispolgári elhajlók elleni retorziók elkezdődtek. Vértes Ágnes kényszerűen elhagyta az egyetemet, Nagy Tamás professzor „hatalmas” önkritikát gyakorolt, Zádor Istvánról „kiderítették”, hogy osztályidegen származású (1944-ben, Auschwitz gázkamráiban elpusztult szülei kiskereskedők voltak) ezért kizárták a pártból és az egyetemről, Gyurival pedig közölték, hogy „alkalmatlan az ifjúság nevelésére”, következésképpen nem maradhat az egyetem politikai gazdaságtan tanszékén, jöllehet erre a tanársegédi helyre az egyedüli jelölt volt. Az elhelyezéskor egy Győr melletti cukorgyárhoz irányították,

ahol begyűjtési megbízotti munkakörben fogják alkalmazni. Ennek hallatára fizikailag rosszul lett, alig tudott hazaérni. Édesanyja kihívta a körzeti orvost, aki sevenal injekciót adott be, amitől másfél napot átaludt. Amikor felébredt, már csak két napja maradt, hogy felkészüljön a következő államvizsgájára, amelynek tárgya a közgazdasági elméletek története volt. A vizsgát jeles eredménnyel abszolválta, bár Mátyás professzor megjegyezte, hogy „csillogóbb válaszokat várt volna el az évfolyam legjobb elmélet-történészétől”.

1954 őszén hosszú elemző cikket írt az egyetemi újságba, a Közgazdászba, „a politikai gazdaságtan-szak problémái” címmel. Ebben különösen éles kritikát fogalmazott meg a népgazdaság tervezése tantárggyal kapcsolatban. Kimutatta, hogy a tanszék által összeállított tananyagban egyetlen önálló gondolat sem szerepel, mindazt, amit tanítanak, már megtanulták részint a politikai gazdaságtan, részint pedig a gazdaságstatisztika tantárgyak keretében, a tanszék által kiadott jegyzetet pedig a két említett tantárgy jegyzeteiből ollózták össze. A cikket követte Deák Andrea írása „a pénzügy-szak problémái” címmel. A tanszékvezető László Imre, aki a rektor oktatási helyettese is volt, felháborodottan mondta, hogy „ugrott a maga vörös diplomája, tőlem biztosan nem fog jelest kapni az államvizsgán”. A drága emlékű Frank Klári, a tanulmányi osztály munkatársa segített, az eredeti kiírástól eltérően beosztotta a két nappal korábban államvizsgáztató bizottsághoz, ahol mégis sikerült jelesre vizsgáznia.

A vörös diplomák kiosztására a szeptemberi tanévnyitó ünnepségen került sor. A közel 700 fős induló évfolyamból heten kaptak vörös diplomát, hivatalos nevén kitüntetéses oklevelet. László Imre egyenként szólította a kitüntetetteket. Meglátta Gyuri diplomáját, egy pillanatra megállt, és a diplomát legalulra tette. Végül már csak ez az egy diploma maradt a kezében, mondta a nevet. Kézfogás közben Gyuri megjegyezte: „Látja László elvtárs, mégsem ugrott a vörös diploma”.

Meghallgatást kért Andics Erzsébettől, a pártközpont tudományos- kulturális- és oktatási osztályának vezetőjétől. Amikor Andics még aznap délután fogadta, elmondta a vele történeteket. Andics megértően azt válaszolta, hogy az egyetem határozata ellen semmit sem tehet, de azt elintézi, hogy kiengedjék a kötelező elhelyezés alól, így maga kereshet munkahelyet. Amikor másfél évvel később megkapta osztályvezetői kinevezését, felhívta Andicsot. Andics azt mondta, hogy „csak így tovább! Örülök, hogy jól éltél a protekciómmal, fiam.”

Az ötvenes évek

Az 1950-es évek első felét Gyuri az egyetemen töltötte, amikor másodéves lett, Horváth Imréné, tanszékvezető-helyettes (a későbbi Munkás-Paraszt Forradalmi Kormány külügyminiszterének a felesége), szemináriumok vezetésével bízta meg, és kapott egyéb oktatási feladatokat is. Ezek jól egészítették ki az ösztöndíjat.

A „félelem légkörét” ami némely mai visszaemlékezők szerint jellemezte a korszakot, nem érezte. Gondjai voltak ugyan az életrajzának megfogalmazásával (hogyan „hidalja át” a cionista múltat), tisztában volt a perekkel. Néha megütközést keltett benne a bíróságok drákói szigora (az egyetemen szembeni mérszárszék és hentesbolt vezetőjét, akinél néha főtt kolbászt vásárolt, rejtegetésért halálra ítélték és felakasztották, mert a lakásában húsz kiló zsírt találtak, egy másik estben egy karambolozó sofőr tizenöt évet kapott), hallott a kulákok elleni küzdelemről is. Az egyetemen időről-időre kizárások híre terjedt el (a személyzeti osztály kiderítette, hogy a kizárt hallgató az életrajzában eltagadta „osztályidegen” múltját). Mindezek mégsem érintették, akkor már szilárdnak vélt meggyőződését.

König Imre esete azonban megzavarta. A lakásukkal szembeni utcai lakásban lakott König Erzsi, a férje és Erzsi öccse Imre. Erzsi férje a háború előtt és alatt, a Hangya Szövetkezet igazgatója volt, csak 1945

után vehette feleségül Erzsit, akit a vészkorszak idején bujtatott. Kőnig Imre, ahogy mondták, „kétes egzisztencia” volt, senki sem tudta, hogy mivel foglalkozik, ugyanakkor jól élt, sőt még volt egy DKW kisautója. 1944 decemberében a nyilasok a bujkáló Imrét valahol elfogták, és sokadmagával a Dunába lötték. Imre maga elé kapta a karját, a sorozat a karját ugyan szétroncsolta, de beugrott a folyóba, hagyta magát sodortatni néhány száz méteren át, végül életben maradt. Imre megtört ember lett, elsősorban a bénán lógó karja miatt. (Erzsi nagy titokban árulta el, hogy Imre parkett-táncosként kereste korábban a kenyerét). Kőnig Erzsik férjének osztályidegen volta miatt az egész családot kitelepítették. Amikor Erzsik valamikor 1954-ben visszatért, csak a régi lakásuk cselédszobájába költözhetett vissza, mert a lakást közben kiutalták. A kitelepítés során Imre és Erzsik férje meghaltak. Néhány év múlva Erzsik is követte őket, még nem volt ötven éves.

Eljárt a Petőfi kör rendezvényeire, laza barátságban volt Tánczos Gáborral, a kör titkárával. A „Kert-Magyarország” vita után hosszasan beszélgettek. Gyuri két egymást követő hozzászólással kapcsolatban egy szerinte döbbenetes jelenségre hívta fel a figyelmet. Az első hozzászóló, a neves agrárkutató, aki egyébként Nagy Imre köréhez tartozott, papírról felolvasott előadásában nagyszerű logikával fejtette ki álláspontját arról, hogy miként lehetne felvirágoztatni a mezőgazdaságot.

Évekkel később felfedezte, hogy Fehér Lajos, az akkori miniszterelnök-helyettes intézkedései mennyire hasonlítanak erre az előadásra, illetve az abban elhangzottakra. (Fehér Lajos, a dolog lényegét tekintve, újra magánosította a szocialista mezőgazdaságot úgy, hogy a „nagyüzem” tulajdonképpen átalakult a „háztáji”, a „melléküzemág” kiszolgálójává. A szocialista táboron belül egyedül Magyarországon nem volt élelmiszerhiány, sőt a mezőgazdaság vált a vezető exportágazattá.)

A Petőfi kör gyűlésén ezt az előadót kifütyülték, nem is tudta befejezni az előadását. A következő előadó, egy kenyérgyári igazgató, hangosan, szinte ordítva, azt fejtegette, hogy „Nem kell ennyi tervmutató! Elegendő, ha előírják a termelési értéket, a kiemelt termékek termelését, a beralapot és létszámot.” Az előadót - jóllehet azt követelte, hogy a tervmutatók változatlanul korlátozzák a vállalatok önállóságát - a közönség vastapssal ünnepelte. Gyuri elmondta Gábornak, hogy szerinte a közönségnek fogalma sincs arról, amit hall, csak a hangerőt, a demagógiát fogadja lelkesedéssel. Gábor széttárta a karját „Te nem tudtad, hogy ilyen a tömeg?”

Tánczos Gábor néhány év múlva öngyilkos lett. Tánczos Gábor felesége, pontosabban özvegye, Bácskai Tamás húga. Egy közös németországi útjuk során Bácskai elmondta, hogy Gábor egy cédulát ragasztott a fürdőszoba ajtajára, amire ráírta, hogy „ne lépjete be, hanem értesítétek a rendőrséget”. Valamikor 2000-ben derült ki, hogy Bácskai 1956 után, néhány évig III/III-as ügynök volt, és - többek között - Tánczos Gáborról, a vejéről is írt jelentéseket.

(1956. október 23.)

Az akkor már az OKISz-ban²⁸ dolgozó Gyurit kinevezték osztályvezetővé, 1956. október 1-i hatállyal. Október 23-án országos értekezleten vett részt, az egyik napirendi pont előadójaként. Az ebédszünetben hallott az egyetemisták tüntetéséről, aztán visszasiétt az értekezletre, ami este fél nyolcig tartott. Az értekezlet után az Elnök irodája előtt gyülekeztek a főosztály-, és osztályvezetők, valaki bekapcsolta a rádiót. Végighallgatták Gerő Ernő beszédét. Az Elnök a megbeszélést áttette másnapra, Gyuri elpakolta az iratait, lezárta az irodáját, és elindult haza.

A Kossuth Lajos utcán ment a Rákóczi út felé. Az Múzeum körút sarkánál járt, amikor lövések zaját hallotta. Valaki a sokaságból azt mondta, hogy a Rákóczi úton nem lehet végigmenni, mert „tűz alatt van”. Akkor jobbra fordult, hogy a Bródy Sándor utcán keresztül érjen a Rákóczi térhez. A Múzeum kert sarkánál óriási tömeget látott. Teherautókról osztozották a fegyvert és a lőszert. Megkérdezett egy fegyveres, középkorú férfit, hogy mire készülnek. Az illető nem tudott magyarul. Megkérdezte angolul, a férfi nemet intett, megkérdezte németül, a férfi arca felderült, és elmondta, hogy elfoglalják a Rádiót, a Parlamentet és a Kormányépületeket, mert forradalom van.

„Soha, sehol sem olvastam hitelt érdemlő információt arról, hogy néhány órával egy tüntetés után honnan kerültek elő, teherautónyi mennyiségben, fegyverek és lőszer” - jegyezte meg később Gyuri.

Kerülő utakon, a rádió épülete előtt nem akart elmenni, végül hazaért. Egész éjjel hallgatta a rádiót, másnap reggel pedig elindult dolgozni. A villamosok nem közlekedtek, a Szabad Nép székházából és a Szikra könyvesboltból fegyveresek és fegyvertelenek nagy máglyára hordták a könyveket. A körút és a Rákóczi út kereszteződésében egy csomó ember eszelősen verte szét az odahurcolt Sztálin szobor darabjait. A sok falfirka közül kitűnt a felirat „ICIG MOST NEM VISZÜNK AUSVICIG”.

Valamikor október végén, a Piarista utcában találkozott évfolyam társával P. Istvánnal, az Egyetemi Forradalmi Bizottság elnökével. P. kérte, hogy próbálja megoldani a diákszállókban élő egyetemi hallgatók ételmezését. Gyuri felkereste a Parlamentben Vas Zoltánt, aki ellátta mindenféle utalvánnyal, kiutalással és búcsúzóul jelezte hogy, „újra jöhetsz, ha elfogytak”.

Miután átadta a papírokat P.-nek, csak annyit mondott, hogy „ami most folyik, a csürhe garázdálkodását nem vagyok képes a magam ügyének tekinteni.” Akkor már történtek lincselések, meggyilkoltak fiatal férfiakat, csak, mert a cipőjük barna színe alapján ávósoknak minősítették őket.

Az 1956-ot követő hosszú évtizedek alatt sohasem csitult el a vita arról, hogy tulajdonképpen mi is történt október 23-a és november 4-e között. 1956. december 12-én Kádár János még üdvözölte a forradalmat, hogy aztán negyven éven keresztül kitarson az ellenforradalom minősítés mellett. Pozsgay népfelkelésről beszélt az 1980-as évek végén. Az 1989 utáni fejlemények, a volt 56-osok kijelentései és akciói, a folyamatosan erősödő gyűlöletbeszéd, az antiszemita, rasszista jelenségek riasztó terjedése, az egyelőre még „para” militarista, nyilas hordák randalírozása, a történelem minden határon túli, folyamatos hamisítása, a Horthy-nosztalgia politikai rangra emelése - meggyőződése szerint - ezt a vitát véglegesen eldöntötte. A sok jóhiszemű ember részvétele és szerepvállalása ellenére, a kapitalizmus restaurációját célzó felkelésről volt szó.

November első felében, a koraesti órákban két elegáns úr kereste fel Gyurit a lakásukon. Angolul beszéltek. Elmondták, hogy megbízásuk van egy komoly ajánlatot tenni, nevezetesen: „Ismerve az Ön egyetemi pályafutását, gondoskodunk arról, hogy veszély nélkül Angliába kerüljön, ahol ösztöndíjat kap a magyar diplomájának angliai honosításához. Ha kész erre, búcsúzzon el a családjától, máris indulhatunk”. Gyuri azt válaszolta „Én állami ösztöndíjjal végeztem el a tanulmányaimat, elképzelhetetlennek tartom, hogy mint a kommunizmus áldozatát hurcoljanak végig a világon”. Aztán még hozzátette: „Másképpen én, neveltetésemnél fogva, pedáns (pedantic) ember vagyok, aki mielőtt elhagyja az otthonát, az ajtóból még visszanéz, hogy minden a helyén van-e? Én nem vagyok képes ezt az országot ilyen rendetlenségben elhagyni.” A két úr nem vitatkozott.

(Zádor Pista)

Zádor István, akit kizártak az egyetemről, aki állítólag a győri Pannon kormány oktatási minisztere volt pár napig, és aki ezt a funkciót elsősorban arra használta, hogy üldözött kommunistákon segítsen, 1956 decemberében kijutott Angliába. (Ha maradt volna, nyilván elítélik, talán felakasztják.) 1960-ban, az Oxfordi Trinity kollégiumban lett öngyilkos, 27 éves korában. Zádor István vitathatatlanul az egyetem legtehetségesebb, legnagyobb tudású, legönállóbb gondolkodású hallgatója volt.

Valamikor 1955 tavaszán Zádor Pistával átsétáltak egy egész éjszakát, beszélgettek, latolgatták az egyre szűkülő lehetőségeiket. Pista kizárása az egyetemről már „folyamatban volt”, Gyurinak fogalma sem volt, hogy mihez kezd az egyetem után. Pista felolvasott egy mesét, amelyet a saját álma alapján írt. Ebben a mesében színes gömbökről volt szó, ezek egymáshoz ütközve különböző hangokon csengtek-bongtak, hogy aztán eltűnve mesebeli táj táruljon ki. A zöld réteket, barnás dombokat átszelő, messzire vezető okkersárga út végén álló hatalmas fa vörös lombja olyannak tűnt, mint egy fiatal lány hajkoronája. Pista reménytelenül szerelmes volt. Néhány nappal később találkozott Pistával és szerelmével, egy nagyon szép, kicsit szeplős arcú, vékony nyúlánk alkatú lánnyal, akinek, dús, derékig érő, vörös hajtömege szinte hátrahúzta fejét. Pistát és a lányt „plátói” szerelem kötötte egymáshoz, nap, mint nap feltárták egymás előtt gondolataikat, legtitkosabb érzéseiket. A lánynak volt egy barátja, egy nálánál vagy húsz évvel idősebb, volt horthysta katonatiszt, aki - mint deklasszált elem - raktári munkásként dolgozott. Ehhez az alapjában buta emberhez kötődött a lány ösztönelete, amiből viszont Pista ki volt zárva. Szerencsésebben alakult Pista unokatestvérének, K. Gy. írónak az élete, aki megünnepelhette 75. születése napját.

(1956 decembere)

December végén Gyurit megbízták, hogy utazzon Prágába, és kérjen az ottani partnertől segítséget, építőanyagot, főleg síküveget, faanyagokat, textíliát. Kapott egy magyar és orosz nyelvű igazolványt, gépkocsi-papírokat. Komáromba kellett jutnia. A híd túlsó oldalán a csehszlovák partner fogja várni. A kocsit pedig hagyja Komáromban (a biztonság kedvéért, kivette a pipát az elosztófejből, és eldugta a kesztyűtartóba). Komarnóban várta egy kocsi, és a sofőr. Beült, és elindultak Prágába. Késő este, egy leromlott szálloda udvarára hajtottak, felkísérték egy szobába, közölték, hogy szobát nem hagyhatja el. Pár perc múlva a pincér hidegtálat hozott be (felvágottak, egy darab sajt) és egy üvegsört. Fáradtan, mosdás nélkül feküdt le aludni. Reggel fél hétkor ébresztették, szerény reggelit kapott (kávé, vaj, két zsemle és egy darab sajt), a pincér közölte, hogy fél nyolcra jön érte a kocsi. Egy irodaház udvarába hajtottak, felkísérte a sofőr egy kis tárgyalóba, ahol már hárman várták. A tolmács útján röviden üdvözölték, és átadták a szót. Elmondta a szövegét, amire azt a választ kapta, hogy a kérést megvizsgálják. Elköszöntek, visszakísérték az autóhoz, és azonnal visszaindultak Komarnóba. Késő délután, amikor beült a kocsiba, a kocsi nem indult. Akkor jutott az eszébe, hogy kivette a pipát. Visszahelyezte, és elindult, késő este érkezett vissza. Útközben csak egyszer állította meg egy orosz-magyar közös járőr, az igazolványok jók voltak, barátságosan továbbengedték.

Másnap a kollégái kérdezték, hogy milyen volt Prága, élete első külföldi útja. Nem akarták elhinni, hogy egész Prágából csak egy szállodai szobát és egy tárgyalót látott. Egyébként a cseh testvérszervezet néhány héttel később több vagonnyi nyersanyagot küldött, előterjesztett kérésének megfelelően.

Január elején két nyomozó jelent meg az irodájában, és felszólították, hogy vegye fel a kabátját és menjen velük, mert feljelentés érkezett ellene. Amikor mentek lefelé a lépcsőn épp szembejött velük a pártbizottság titkára. A két nyomozó a kérdésére csak annyit mondott, hogy Gyurit elő kell állítaniuk az V. kerületi kapitányságra. A kihallgatása során kiderült, hogy az egyik ipari szövetkezet elnöke tette a feljelentést, amiben az állt, hogy Gyuri nagy nyilvánosság előtt szidalmazta a Kádár-kormányt, pontosabban „barom”-nak nevezte Kádár Jánost.

Gyuri ebben az üzemben gyűlésen vett részt. Felszólalásában tiltakozott az ellen, hogy azonnali hatállyal felemelték a béreket és fizetéseket a duplájára, miközben az üzemben még folyt a sztrájk. Azt mondta, hogy „munka és teljesítmény nélkül egy fillért sem szabad kifizetni”. Erre szövetkezet elnöke közbeszólt, hogy ilyen ne merjen senki se mondani, mert ezt Kádár megígérte. Gyuri dühbe gurult (ez nem ment nála nehezen), és azt válaszolta, hogy az elnök „ne beszéljen baromságokat, ilyen Kádár János nem mondhatott, és nem is mondott”. Amikor ezt elmondta, a kihallgató kis türelmet kért. Közben befutott a párttitkár is, aki beszélt a nyomozókkal. Úgy másfél óra múlva a kihallgató - Gyurit újra elvtársnak szólítva - elnézést kért. Az elnököt később fosztogatásért, sikkasztásért elítélték (két évet kapott).

(1957-1958)

Néhány hónappal később egy szűk körű vezetői értekezleten, a pártközpont összekötője, Nikáné elvtársnő ismertette a Politikai Bizottság titkos határozatát. Ez a határozat hibának minősítette azt, hogy Rákosiék idején a párt-, és állami vezetésben túl magas volt a zsidó származásúak aránya. Ezért - így a határozat - gondoskodni kell arról, hogy a vezetésben a zsidók száma csökkenjen, feleljen meg a zsidók népességen belüli arányának. Az értekezletet vezető Erdős József, az OKISz elnöke bejelentette, hogy a határozat végrehajtása kapcsán Gyurit nyomban leváltják a tervosztály éléről. A bejelentést csend fogadta. Erdős megkérdezte, hogy tudomásul veszi-e döntést. Gyuri nagy lélegzetet vett, és elmondta, hogy nemcsak tudomásul veszi, de mélyen egyet is ért a döntéssel. Ő, mint vörös diplomás közgazda több ezer munkakört képes betölteni az országban, tehát valóban őt kell leváltani, nem pedig az ugyancsak zsidó származású Erdős elvtársat, aki (képzettség hiányában, a maga hat elemijével) csak arra az egy állásra alkalmas, amiben éppen ül. Évekkel később egy neves személyiség (a Politikai Bizottság tagja) „elmagyarázta” ennek a döntésnek a helyes értelmezését. Ezek szerint szó sincs valamiféle korlátozásról, hanem csupán arról, hogy „ha egy funkcióra minden szempontból egyaránt alkalmas két személy kerül szóba, a nem zsidó származásút kell kiválasztani”. Arra a kérdésre, hogy miként lehet megállapítani a zsidó származást, jóindulatú mosoly kíséretében az a válasz hangzott el, hogy „az életrajzból”. **Gyuri egyébként sohasem tapasztalt ilyen, vagy ehhez hasonló, vagy akár erre emlékeztető jelenséget a további pályafutása során. A saját esetét véletlen kilengésnek érzi. Valószínű, hogy az 1957 körüli zavaros körülmények, nem kizárhatóan a testvérpártok egyes akciói indukálták ezt a határozatot, amit valójában soha sem hajtottak végre, soha sem vettek komolyan.**

Gyuri nem kérte az MSZMP-be történő átigazolását. Ezt a lépését számos érveléssel próbálta igazolni (szeretne független szakértőként dolgozni, terhes neki a pártfegyelem stb.), de az igazi érvről hallgatnia kellett. Az egyetemi éve alatt, és azt követően is, minden évben életrajzot kellett írnia. Mindig gondot okozott számára, hogy miként hidalja át a Hasomer Hacairban töltött három évet. Tudta, ha erre rájön bárki, az a pártból való kizárással jár, a legjobb esetben is. Azt gondolta, jobb pártonkívülinek lenni, mint a pártból kizártnak. Ez a magyarázat - mondja Gyuri - csak csekély része az igazságnak, de a meghatározó okokról nem tud számot adni.

Leváltották ugyan, de változatlan fizetéssel tanácsadónak nevezték ki. Hirtelen időmilliomos lett. Felkereste régi professzorát, Mátyás Antalt, és megbeszélte vele, hogy az útmutatásai nyomán megírja doktori disszertációját. A doktorrá avatásán volt egy rossz és egy felejthetetlen pillanat. Amikor bevonult az egyetem vezetősége, Háy professzor (aki mélyen nem értett egyet azzal, hogy visszaállították a közgazdák számára is a doktori cím megszerzésének lehetőségét) ingben és rövidnadrágban jelent meg az ünnepélyes sötét ruhába öltözött professzorok és leendő doktorok között. Az avatás után édesanyja, amikor megölelte, a fülébe súgta „Igazad volt, ezt a pillanatot meg kellett élni.”

A zsidó

Zsidó identitásában a vallás, a hit nem játszott meghatározó szerepet. A nagyanyja ugyan gyertyát gyújtott péntek esténként, kóser konyhát vezetett, hosszúnapkor pedig böjtölt, ennek nem volt erős kisugárzása. Édesanyja vallástalan volt. A háború után a nagymama megharagudott az Istenre, mert „túrte, ami történt, hagyta elpusztulni a zsidókat”. Többé nem gyújtott gyertyát és nem is böjtölt. Gyuri vallásosságának az időszaka nagyon rövid volt, csupán 1944. február végétől március 19-ig tartott. A

felszabadulás után röviddel bekapcsolódott a Hasomer Hacair marxista-kommunista mozgalomba, ahol tudatos ateistává vált.

1945 tavaszának a végén megkapta a polgári iskola negyedik osztálya befejezéséről szóló bizonyítványát, augusztusban különbözeti vizsgát tett, szeptemberben pedig a Vörösmarty Gimnázium ötödik osztályos tanulójaként folytatta középiskolai tanulmányait. Az első hittanórán tudomására hozta Salgó rabbi úrnak, hogy ő ateista. Hasonló nyilatkozatot tett az osztálytársa, Jemnitz János (a későbbi történész tudós) is. Salgó rabbi tökéletes megértést tanúsított és mosolyogva megkérdezte, hogy az ateizmus „ugyebár nem tiltja azt, hogy tudásokat, műveltségeket, valamint nyelvi ismereteiteket bővítsétek”. Ezek után a hittanórák az ivrit nyelv tanulásával, Mózes öt könyvének, a Tórának tanulmányozásával, értelmezésével, valamint a zsidó filozófia és etika megismerésével folytak, mondhatni közel egyetemi színvonalon.

Salgó László rabbi óriási tudású, számos nyelven kiválóan beszélő, igen jó megjelenésű és remek orgánumú ember volt. A diákjainak határozottan imponált, különösen azután, hogy felfedezték, milyen csinos, fiatal barátnője van. Salgó rabbi évek múlva a dohány utcai zsinagóga főrabija, országos főrabbi lett.

Salgó az egyik hittanóra után megkérdezte Gyurit, hogy nem volna-e kedve elmenni vele felköszönteni egy rabbi kollégát a 90. születésnapján. Valahol a Népszínház és az Aggteleki utca sarkánál lakott az öreg rabbi. Egy nagy karosszékből üldögélt, már alig látott. Salgó felköszöntötte a rabbit, Gyuri is mondott pár szót. Amikor búcsúzásra került a sor, ahogy tanulta a nagyanyjától azt mondta, hogy „bis hundert und zwanzig”²⁹. Az öreg rabbi a jobb kezével a kezét fogva, a bal kezének mutatóujját felmutatva azt mondta „Tanuld meg fiam, hogy a Mindenható gondviselésének nem lehet határt szabni!”

Gyuri megvetette azokat, akik kikeresztelkedtek, ezt részint gyávaságnak, főként azonban árulásnak, a hat millió áldozat elárulásának tartotta és tartja. Az eléggé elterjedt név-magyarosítást is elutasítja.

A feleségével Andreával voltak először Auschwitzban. A magyar barakkban lévő tablón, megtalálták rokonaik nevét. Mindketten mélyen megrendültek, emlékezetükbe beleívódott a végtelenül kegyetlen cinizmust megtestesítő örök felirat: „ARBEIT MACHT FREI”. Az új nácikra aligha lehet jellemzőbb választott jelmondatuk, az előbbire emlékeztető, arra nyíltan ráutaló „Warheit macht frei”. A *Magyar Nemzet* 2006. október 14-i számában, Orbán Viktor „Az igazság szabaddá tesz” című írásában, elemezte hosszan a belpolitikai helyzetet. Gyuri nem tudja eldönteni, hogy az ujság beszédes címválasztása cinizmust vagy ostobaságot tükröz-e inkább, de erős a gyanúja, hogy tudatosan aljas szándékról van szó.

Gyuri elvitte a kisebbik lányát, Katát és Kata fiát, az unokáját, Benjámint az Auschwitz - Birkenau közötti „Élet Meneté”-re. Kis fatáblára felírták családjuk ama tagjainak a nevét, akik ebben a táborban haltak meg, a táblát az egykori gázkamra romjainál helyezték el. A következő évben pedig kisebbik unokájával, Miklóssal vett részt ezen az eseményen.

Az Auschwitz-Birkenau utazások során Gyuri és unokái sokat fényképeztek. Az albumokat feltette az internetre. A „forgive, but never forget”³⁰ anglicizmust megváltoztatva, az egyik album címéül a „never forgive, never forget”³¹ szöveget helyezte el.³²

A holokauszt hatmillió zsidó áldozatának emlékét, az ehhez az emlékhöz való ragaszkodását tekinti a zsidó identitása meghatározó alapjának.

Ha valamilyen új társaságba kerül, vagy valakivel újonnan ismerkedik meg, Gyuri gondoskodik arról, hogy zsidó mivolta nyilvánvaló legyen. A beszélgetésbe valahogy beleszövi, hogy „erről a kérdésről a zsidó felfogás” mit tart, vagy elmesél egy odaillő zsidó viccet, vagy megjegyzi, hogy „mint egy öreg zsidónak” a szóban forgó témáról mi a véleménye. Ebben a viselkedésében, nyilván szerepet játszik

valamilyen önvédelmi reflex is.

Még az 1960-as évek elején felkereste az irodájában egy főkönyvelő, valamilyen kéréssel. Gyuri közölte vele, hogy a kérést jogosnak tartja, de neki nincs felhatalmazása a kérés teljesítésére. Felhívta Erdőst, aki nyomban megadta a felhatalmazást, azzal, hogy majd dokumentálni kell a dolgot. A főkönyvelő elégedetten jegyezte meg, hogy „rendes ember ez az Erdős, pedig zsidó”. Gyuri felpattant, és az íróasztalán áthajolva a főkönyvelőt az öklével „pofán verte”. Az ügynek nem lett következménye.

Azsidó hagyomány megköveteli, hogy az ítélet napjára, a hosszú napra, jom kipurra mindenki rendezze a nyitott ügyeit. A hitüket követő zsidók ezért az újév, Ros Hasana és a hosszú nap között felkeresik a haragosaikat és kibékülnek velük. Ennek következtében a zsidó harag nem lehet hosszabb egy évnél. Gyuri sem haragtartó, tud kemény és kíméletlen lenni, de ha felülkerekedik, nem győzni akar, hanem megegyezni, akár engedmények árán is. Erre jó néhányszor ráfizetett, de a megegyezés többnyire hasznos volt.

Gyuri gyűlöli a rasszizmust, annak minden formáját, megnyilvánulását. Kifinomult érzéke alakult ki arra, hogy észlelje az akármennyire is kódolt antiszemizmust, rasszizmust. Képtelen egyáltalán észrevenni, hogy az, akivel beszél, tárgyal, az emberiség melyik fajtájához tartozik. Valójában csak arra tud figyelni, hogy mit mondanak, és csak kevéssé arra, hogy ki mondja.

A családi legendárium szerint - a mórok³³spanyolországi uralma idején - Gyuri egyik ősanyja házasságot kötött (vagy félrelépett?), egy színes bőrű afrikai férfival, ennél fogva az ő és apai felmenői arcvonásaiban felfedezhetők jellegzetes, negroid vonások. Lehetséges, hogy ez is oka radikálisan antifasiszta beállítódásának? „Lehetséges!” - gondolja.

1946 tavaszán egy férfi kereste fel Gyuriékat, T. Aradi fényképész halálhírével, és átadott, egy nagyméretű, vastag könyvet. A könyv három negyed részben tele volt írva héber betűkkel, csak a nevek (többnyire magyar hangzásúak) szerepeltek benne latin írással. Gyuri elvitte a könyvet a hittan órájára, és megmutatta Salgó rabbinak. Salgó hosszasan tanulmányozta a könyvet, megállapította, hogy az ladinó (azaz a spanyol zsidó) nyelven íródott. Salgóval elvitték a könyvet a Rabbiképző igazgatójához, Scheiber Sándorhoz, aki - miután belelapozott a könyvbe - azt mondta, hogy ez egy üzleti könyv, aztán Gyurihoz fordult: „Te, legalább is apai részről, szfárdi³⁴ zsidó vagy, fiam”. A könyvet otthagyták Scheibernél, talán ma is megvan valahol a Rabbiképző könyvtárában, vagy a Scheiber hagyatékok között.

„A Haza Védelme.....”

(1952)

Az egyetem első évének befejezése után bevonult a nyári egy hónapos katonai kiképzésre, a Keszthely melletti Diszel falutól öt kilométerre elhelyezkedő táborba. Használt, helyenként rongyos ruházatot kaptak, a kőkeményre kiszárad utászcsizmák azonnal feltörték kivétel nélkül mindenkinek a lábát. A laktanyából a táborig vezető négy-öt kilométernyi utat sántikálva tették meg. Ha nem lett volna náluk az M48 mintájú karabély, bárki hihette volna, hogy hadifoglyok. Már a tábor közelében lehettek, amikor elporzott mellettük egy Dodge-Weapon nyitott parancsnoki kocsis, és megállt a menet elején. Egy magyar hadnagy és egy szovjet őrnagy, egy „tadó”³⁵szállt ki a kocsiból. A menet parancsnoka jelentést tett, amit a hadnagy fordított. A jelentésben szerepelt az, hogy az ezred egyetemi zászlóaljának 300 valahány katonája a táborhely felé menetel. A szovjet őrnagy megkérdezte, hogy ki a zászlóalj párttitkára. Gyuri

előlépett és jelentkezett. Az őrnagy belékarolt, félrehúzta, és magyarul megkérdezte, hogy mi folyik itt, miért sántikálnak. Gyuri leült a földre, lehúzta a csizmáját, levette a több helyen már véres kapcáját, a csizmát pedig az őrnagy kezébe adta. Az őrnagy belenyúlt a csizmába, kitepte az összeszáradt bélést, alaposan megnézte, aztán dühösen elhajította. Odahívta a menetparancsnokot, és a tolmácsoló hadnagy útján a következőket mondta. A menetparancsnokságot adja át a párttitkár elvtársnak, ő pedig térjen vissza a laktanyába és tegyen jelentést. Aztán Gyurihoz fordult, hogy adjon parancsot: „mindenki vegye le a csizmáját és rakja egy kupacba az út szélére!”. Amikor ez megtörtént, utasította, hogy sorakoztassa a zászlóaljbat és induljanak a táborba. Ezután két nap semmittevés következett, illetve közben alapos gyakorlati kiképzést kaptak arról, hogy miként kell a kapcát úgy feltekerni, hogy ne okozzon lábtörést. A harmadik napon megérkeztek a vadonatúj, puha csizmák.

A tábori körülmények nagyon rosszak voltak, az élelem kalóriaszegény, silány minőségű. A legnagyobb problémát a vízhiány okozta. (1952-ben volt az évszázad egyik legaszályosabb nyara.) Napi két liter vízzel kellett gazdálkodni: inni, csajkát mosni. A „kombinált rongy” fogalma azt jelentette, hogy egy kapca szolgált a homokkal „mosogatott” csajka kitörlésére, az volt a zsebkendő, és persze megőrizte eredeti rendeltetését is. Sok volt a megbetegedés, főleg a hasmenés. A tábor közvetlen környéke tele volt „gyalogsági aknákkal”, azok rakták le, akik nem tudtak eljutni a latrináig.

A kiképzés - akkor még szolgáltak jutasi³⁶örmesterek - kemény volt és kíméletlen, gyakori volt az ájulás, rosszullet. Jószerével egész álló nap alaki kiképzés folyt, amit rövidebb-hosszabb menetgyakorlatok, harctéri mozgások (főleg kúszás) tarkítottak. Pihenni a politikai kiképzési órák alatt lehetett, ahol a politikai tiszt (a „polti”) broszúrákat olvastatott fel.

(1953)

A következő évben már gyakorlott katonaként vonult be, újra ő lett a zászlóalj párttitkára. Rendes, új ruhákat kaptak, és vadonatúj fegyvereket. Napokig kínlódtak, mire a fegyvereket megszabadították a bűzös gépszirtól. Már az első nap magához rendelte a polti, és alaposan kikérdezte a személyi állományban tapasztalható politikai helyzetről. (1953 nyara, Sztálin halála után!) Gyuri megnyugtatta a poltit: „a zászlóalj személyi állományának 90 %-a párttag, 70 %-a szakérettségivel egyetemre került munkás-, és parasztkáder. Megbízhatóságukhoz nem férhet kétség”. A polti boldog volt, és megkérdezte, hogy vállalná-e a politikai kiképzés vezetését. (Gyuri akkor már hallgatóként szemináriumokat vezetett az egyetemen, ez szerepelt a katonai káderanyagában is) Az igen válasz után felajánlotta a kölcsönös tegeződést, de csak négy szemközt. A kiképzés közel sem volt annyira megterhelő, mint korábban. Az élelmezés azonban változatlanul nagyon silány maradt. Amikor egy járőr-szolgálatra Keszthelyre rendelték vett két kiló zsírt és egy kiló cukrot, a szakasza ezután cukorral meghintett zsíros kenyérral pótolta a hiányzó kalóriákat.

A kalória-hiány miatt mindig fáradtak és éhesek voltak. Gyuri és egyik szemináriumi társa, legközelebbi barátja, Zádor Pista félrevonultak a tábor melletti fenyvesbe egy kicsit pihenni. Bozsek őrnagy, zászlóaljparancsnok meglátta őket és rájuk förmedt: „Hát magik katonák mit csinýának itten?” Pista - habozás nélkül - azt válaszolta, hogy „Őrnagy elvtárs tisztelettel jelentem, fejben sakkozunk.” Gyuri pedig Pista felé fordulva megszólalt: „Paraszt b3!” Három nap szigorított fogságot kaptak, mert Bozsek őrnagy szerint a két katona „leparasztozta” őt. A fogdában megállapodtak abban, hogy legközelebb majd azt fogják mondani, „Fejben teniszezünk, tisztelettel jelentem!”.

Elkövetkezett a nagy esemény, a zászlóalj lögyakorlata. A tisztek izgatottak voltak, naponta többször is ellenőrizték a fegyverek tisztaságát, célra tartási gyakorlatokat tartottak. Százszor is elmagyarázták a feladatot: „Kapnak hét darab löszert. Álló helyzetből leküzdenek két álló-alakot, utána előre rohannak és elhajítják a célkörbe a gyakorló gránátot. Ezután újra előre rohannak, és fekvő testhelyzetben leküzdnek három mellalakot. Ez öt feladat, ha hibáznak, löjjenek újra, használják el mind a hét löszert.”

Gyuri akkor már tudott löni, 17 éves kora óta járt ki a Marcibányi úti lőtérre kispuska illetve ötalakos pisztoly lövészetre. 1949-ben a Budapesti bajnokság pesti oldalának bajnokságát nyerte meg.

Amikor a szakasz felsorakozott a lövészetre, a századparancsnok gúnyosan odaszólt: „Maga lesz a

szakasz szégyene, ha majd úgy lő, amilyen trehányul mozog az alaki kiképzéseken." Gyuri „leküzdötte” az öt feladatot, és két lőszerrel a markában lépett a hadnagy elé. „Ez biztos csak véletlen!” - mondta. Gyuri „tisztelettel jelentette”, hogy szívesen megismétli a gyakorlatot. „na, most szaván fogom!” mondta a hadnagy, és újra beállította sorba, de megint két lőszer adott át hadnagnak.

Két nappal később volt az ezred lövészbajnoksága. A zászlóaljparancsnok két tiszt mellett Gyurit tizedest is benevezte, aki megnyerte a bajnokságot (három testhelyzetben, háromszor öt lövés, 139 kör). Ezért három nap eltávozást kapott, és még ezredparancsnoki dicséretben is részesült.

A leszerelést megelőző napon Bozsek őrnagy, a zászlóaljparancsnok úgy rendelkezett, hogy ebéd után a saját pokrócaikba, kell összeszedni a tábor körülvevő fenyvesben heverő „gyalogsági aknákat”. Erre kitört a lázadás. Az ebédet nem vették fel, kivétel nélkül mindenki azt mondta, hogy nem éhes, és nem nyújtotta a csajkáját. A polti pillanatok alatt ott termett, és magához rendelte Gyurit, aki elmondta, hogy mi történt, mi az oka az élelem felvétel megtagadásának. A polti visszavonatta a parancsot. A zászlóaljparancsnokot azután már nem is látták többet.

(1955)

Az egyetemi államvizsgák letétele után dolgozni kezdett. Minthogy vörös diplomát kapott, a fizetése 1364 Forint lett, az 1200 forintos általános kezdő fizetéssel szemben. Szeptemberben újra bevonult, most már diplomásként tartalékos tiszti kiképzésre.

Az orvosi vizsgálatot egy fiatal, vele szinte egykorúnak látszó, nagyon szép és vonzó orvosnő végezte. Amikor befejezte a vizsgálatot közölte, hogy „Alkalmatlan!”. Gyuri kérte a doktornőt, hogy beszélhessen vele, mielőtt alkalmatlannak minősíti. A doktornő kedvesen mosolyogva csak annyit mondott, hogy: „Tessék! Hallgatom!” Zavarban volt, kérte, hogy felöltözhessen. Aztán már felöltözve elmondta: "Zsidó vagyok, nem lehettem sem cserkész, sem levante, számomra fontos, hogy a néphadsereg tisztje lehessen. Kérem, értse ezt meg." A doktornő bólintott.

Az egy hónapig tartó elméleti, azaz a tantermi kiképzés Gyurinak gyerekjáték volt. A tanuláshoz és tanításhoz szokott agya pillanatok alatt szívott magába minden ismeretet. Amikor felszólították, hogy mondja el a tanultakat, mindent szóról-szóra ismételt meg. Kiváló minősítést kapott. Ezután másodmagával, Dankovics László évfolyamtársával, elvezényelték a kiskunhalasi páncéltörő tüzérdandárhoz a két hónapig tartó gyakorlati, azaz terepkiképzésre. Akkor már nem katonák, hanem hallgatók voltak, sátrat a tiszti körletben kaptak és a tiszti étkezdében ettek. Minthogy Gyurinak volt jogosítványa, a gépjármű-telep parancsnoka lett. Gyuri a helyettesével, egy autószerelő szakaszvezetővel összebarátkozott, és egész nap olajos szerelőruhában bújta a gépkocsikat. Még nem telt le az első hónap a kettőből, amikor a dandár parancsnoka, Cseresznyés alezredes magához rendelte a két hallgatót. Leültette őket és elmondta: másnap tíz főtiszt, a Sztálin Akadémia hallgatói fognak érkezni a dandárhoz, hogy felkészüljenek az államvizsgájukra. Kérdezi, hogy a hallgató elvtársak tudnák-e matematikából, trigonometriából, illetve politikai gazdaságtanból segíteni őket. Tudja, hogy mindkét hallgató elvtárs vörös diplomás, ezért is kérte ide vezénylésüket. A következő két hónap a főtisztek oktatásával, korrepetálásával telt el. A honvédelemről csak akkor esett szó, amikor a löelemek képzését gyakorolták. Ezt Gyuri a főtisztekkel együtt tanulta, éjjel elolvasta a jegyzetet, másnap pedig előadta, és példákat oldott meg.

Dankovics László később a Népszava újsághoz került. Nagyon fiatalon vitte el az infarktus, még nem volt, vagy alig múlt ötven éves.

Az oktatást, tanulást öt napra beszüntették az őszi nagy hadgyakorlat miatt. A páncéltörő tüzérdandárnak más csapatokkal együttműködve „erőszakos átkelést” kellett végrehajtania Dunán. Ez alatt az öt nap alatt Gyuri és a helyettese éjjel nappal egy szerelő-kocsival hajtott egyik helyről a másikra, hogy lelket leheljen az elakadt gépkocsikba. Amikor visszaérkeztek, Cseresznyés alezredes félrehívta Gyurit és a tanuló főtisztek rangidősét, Vári alezredest. Elmondta, hogy „rendkívüli esemény” történt, két katona elcsellengett az alakulatától és egy bokor alatt aludtak, nyilván ittasan. Nem vették észre a bokorcsoport mögött felsorakozott és egyébként álcázott páncélosokat. Hajnalban, amikor a riadó parancsra a

páncélosok elindultak, az egyik katonát eltaposták. A másik megúsza, nem lett semmi baja, most a fogdában van. Cseresznyés azt kérte, hogy Vári alezredes és a hallgató elvtárs menjenek a szerencsétlenül járt katona szüleihez a tragikus hírral. Erre a napra már alig emlékszik, csak egy dolog vésődött az emlékezetébe, amikor behajtottak a faluba (ő vezette a jeepet) már hallották a jajveszékeltést, a sikoltozást, pedig még nem beszéltek, nem találkoztak senkivel.

(a hatvanas évek)

Évek múlva újra kapcsolatba került a néphadsereggel. Főnöke egy HM³⁷értekezletre delegálta (akkor már osztályvezető volt). Az értekezlet tárgyául a tisztfeleségek helyzetének javítását választották. Róka vezérőrnagy, a néphadsereg hadtápfőnöke elmondta, hogy a tisztfeleségek helyzete, a férjeik állandó vezénylése miatt, tarthatatlan, sem az eredeti szakmájukban, sem másként elhelyezkedni nem tudnak. Keresetük sincs. Unatkoznak, és emiatt számos „rendkívüli esemény” történt.

Magyarul: egyes hölgyek unalmukban, vagy pénztelenségük miatt kapcsolatokat építettek ki változó partnerekkel. A férj váratlan betoppanása vezetett a tragédiákhoz. A férj a szolgálati fegyverével lelőtte a párocskát, aztán fejbe lőtte magát. Volt olyan eset is, hogy a kisgyerek a szomszéd szobában aludt.

Gyuri azt javasolta, hogy szervezzék meg a tisztfeleségek helyi foglalkoztatását. Róka vezérőrnagy Liszt ezredest, a személyügyi csoportfőnököt jelölte ki, azzal, hogy a HM részéről minden segítséget adjon meg. Alig egy hónap múlva már valamennyi helyőrségben működött a tisztfeleségek műhelye, golyóstollakat raktak össze, kartonokra színes gombokat varrtak fel, vastag műanyagfonalból szatyrokot fontak, de volt varroda is, ahol csecsemő és gyerekruhákat állítottak elő, a tevékenységi kör folyamatosan bővült. A műhelyparancsnok, kivétel nélkül mindenütt a laktanya parancsnokának a felesége lett. A szerény jövedelem az egyébként is alacsony katonai fizetést jól egészítette ki. Gyuri alig volt otthon, Zalaegerszegtől Sátoraljaújhelyig autózott, szervezett, ügyintézett, sokszor még vasárnap is.

A Varsói Szerződés tagállamai honvédelmi minisztereinek soros értekezletét éppen Budapesten tartották. A HM kollégiuma azon tanakodott, hogy az ideérkező minisztereknek mit mutassanak be. A csapatlátogatást szokványosnak és unalmasnak tartották, harci bemutatókra nem akartak vállalkozni. Liszt ezredes javasolta, hogy mutassák be a tisztfeleségek foglalkoztatását. A miniszter és a kollégium ezt jó ötletnek tartotta, a miniszter kiadta a parancsot a látogatások megszervezésére. Amikor lezajlott a honvédelmi miniszterek értekezlete, Liszt felhívta, és elmondta, hogy a tisztfeleségek foglalkoztatása kirobbanó sikert aratott, mindenki gratulált a magyar miniszternek. Sejtelmesen hozzátette, hogy ebből „számodra is lesz valami.” Április 4-e alkalmával Gyurit kitüntették a „Haza Szolgálatáért” érdemérem arany fokozatával.

„A zsidó fiú tartalékos tiszt lett, magas katonai kitüntetést kapott - gondolta - mit szólna ehhez a Németh utcai polgári iskola egykori tanára, Bensay, a cserkészcsapat, de főként a nyilas Rimavölgyi, a leventecsapat parancsnoka”. Rimavölgyi osztotta be „a kiegészítő előképzős ifjú” csoportba, a leventeség zsidó gyerekeknek szervezett munkaszolgálatába, ahol a gyakorlóteret kellett söpörniük, amíg társaik fapuskákkal gyakorlatoztak, kispuska-lövészetre jártak. A nyilas Rimavölgyi parancsára, a többiek nagy röhögése közepette, vállra vett lapáttal és seprűvel kellett menetelniük, minden negyedik, ötödik lépés után „Repülő”-t kiáltott, nekik pedig hasra kellett vágni magunkat a poros udvaron.

A kitüntettek tiszteletére adott fogadáson a miniszter odalépett Gyurihoz: „Viseld egészséggel, szolgálj becsülettel! Lehetek valamiben a segítségedre?” Akkor már a zsebében volt az értesítés arról, hogy néhány hét múlva behívják tartalékos tiszt továbbképzésre. Az ott kapott zsold a fizetésének csak egy töredékét tette volna ki. Már nős volt, és volt már két kicsi lányuk, ezért halasztást kért. A miniszter csodálkozott, hogy „ebben a szép pillanatban azon jár az eszed, hogy halaszd szent kötelességed teljesítését.”

Amikor a kiegészítő parancsnokságon a többi behívottal együtt várakozott, észre vette, hogy Liszt ezredes halad át a termen, és bár pillantásuk találkozott, Liszt elfordította a fejét. Pár perc múlva Liszt kijött az irodából, és anélkül, hogy ránézett volna, távozott. Amikor sorra került, a kiegészítő parancsnokság tisztje hosszasan forgatta a papírokat, aztán megkérdezte, hogy hány dioptriás a szemüvege. A válasz után

elküldte Gyurit a Honvéd Kórház szemészetére, felülvizsgálatra. Amikor átadta a kapott orvosi jelentést, a tiszt közölte vele, hogy alkalmatlan, csak háború esetén hívható be, iratait pedig elküldik a Honvéd Levéltárba, ha valamire szüksége lenne, ott érdeklődjön. Másnap telefonon köszönte meg Liszt segítségét. Liszt azt válaszolta, hogy „most már mindig alhadnagy maradsz, pedig ha végig szolgálod a továbbképzést, soron kívül tartalékos századossá léptettek volna elő, már megírták velem a parancsot”.

Cím nélkül

1960 kora nyarának egyik szép napján Gyuri irodájában megcsörren a telefon, kedves kolléganője, a nemzetközi ügyekkel foglalkozó Erzsi kéri, hogy látogassa meg. Gyuri belép Erzsihez, aki mellett áll egy sugárzóan gyönyörű fiatal lány. Ebben a pillanatban lesz fülíg szerelmes belé, első látásra. Erzsi bemutatja Gyurit, aztán elmondja, hogy Andréé külföldön él az ott szolgálatot teljesítő szüleivel, ezért magántanuló, „lehetséges-e, hogy a történelem vizsgájára való felkészülésben Gyuri segítsen?” - kérdi Erzsi. Erzsi és Gyuri édesanyja, Mária, ismerik egymást, néhány nap múlva találkozót beszélnek meg egymással a Zserbóba. Gyuri a kocsijába ülteti az Édesanyját, a Zserbóban már ott van Erzsi és Andréé. Négyesben beszélgetnek, miközben Gyuri egy pillanatra sem képes levenni a szemét Andrééről. A búcsúzás után Gyuri beülteti az édesanyját a kocsiba, de mielőtt elindulna, megkérdezi: „Anyu, jól megnézted ezt a lányt? Ő lesz a feleségem!” Mária felhőtlenül boldog, az akkor már 30 éves Gyurit korábban hiába próbálta összehozni ismerősei, barátai - szerinte a fiához való - lányaival.

Egyszer ugyancsak a Zserbóba fuvarozta az édesanyját egy találkozóra a barátnőjével, akit nem ismert. A beszélgetés során kiderült, hogy a hölgy egy neves budapesti rabbi felesége, a vele lévő nagyon szép, sűrű, göndör hajú lány pedig a lányuk. „A kislány valóban nagyon szép volt”- meséli Ari - „de nem lehetett vele egyetlen értelmes szót sem váltani”. Mária napokon keresztül kérdezgette, hogy felhívta-e a lányt, de Gyuri csak legyintett „Minek hívjam?”

Andréé visszautazott a szüleihez, Gyuri pedig hosszú leveleket írt.

Nem egészen két év múlva, 1962 nyarán, titokban történt eljegyzést követően összeházasodtak, Andréé édesapjának, talán túlzott, ellenkezése ellenére. Sohasem derült ki, hogy mi volt az oka az öregúr ellenkezésének, talán soknak találta a korkülönbséget (majdnem 14 van közöttük), vagy csak arra gondolt, hogy a lányának előbb az egyetemet kellene elvégeznie. Néhány keserves év után megbékélt a helyzettel, Gyurival szoros kapcsolata alakult ki, amiben közrejátszott mindkettőjük intenzív politikai érdeklődése. Amikor meghalt, Gyuri fogta le a szemét, és megcsókolta a már halott ember homlokát.

Andréé megkezdte tanulmányait az ELTE bölcsészkarán. 1963. január 19-én megszületett első gyermekük Anna, 1964. december 28-án, második lányuk, Kata.

Andréé az egyetemen nem érezte jól magát. Idegen volt tőle a steril nyelvészkedés, az erősen érvényesülő arisztokratizmus, a valós társadalmi problémáktól való távolságtartás, a tapasztalható elidegenedés. Folyamatosan érlelődött benne az elhatározás, hogy abbahagyja, és inkább elmegy dolgozni.

Andréé a politikai gazdaságtan vizsgájára készült. Gyuri nagyon alaposan átvette vele az anyagot. A vizsgán Andréé szépen és hibátlanul mondta el a tételt a vizsgáztató szemmel látható elégedettségére. Amikor átadta az indexét, a vizsgáztató megkérdezte, hogy „maga a közgazdász Gyuri felesége?” Az igenlő válasz elhangzása után kijelentette, hogy „elégtelen.” A vizsgáztató évfolyamtársnője volt, valamiért gyűlölte. Primitív módon így állt bosszút vélt, vagy valós sérelméért. Gyuri szerette volna megkérdezni, felelősségre vonni az akkor már tanársegéd hölgyet, de nem nyílt alkalma erre.

Andréé elhelyezkedett a társadalombiztosítás területén, a munka mellett kiváló eredménnyel elvégezte a szükséges főiskolát, évekkel később, mint a társadalombiztosítás elismert szakértőjét, a nemzetközi ügyek

főosztályának vezetőjévé nevezték ki. Az ő nevéhez fűződnek a nagy jelentőségű, nemzetközi társadalombiztosítási egyezmények.

Andreé és Gyuri 2009-ben, már negyvenhét éve házasok. Megismerkedésük első napjától feltétlenül bízott, hitt Andreé megítélésében, bármiről is legyen szó. Voltak nehéz szakaszok az életükben, amikor kilátástalannak látszott a megoldás, előfordultak olyan helyzetek, amikor választani kellett, de nem voltak támpontok ahhoz, hogy racionális döntést lehessen hozni. Andreé éles esze, egészen különleges memóriája, páratlan ráérző képessége, tévedhetetlen ösztöne mindig megóvta a férjét jóvátehetetlen, vagy csak nehezen jóvátehető hibák elkövetésétől. „Andreé, a jobbik énem, nem tudom elképzelni sem, hogy mi lett volna belőlem nélküle” - mondja Gyuri.

(Andreé gyökerei)

Andreé anyai nagynagynyja, Fanny, 1916 körül halt meg, Friderika nevű kicsiny gyermekével egy időben. Mindkettőjük halálát valószínűleg járványos agyhártyagyulladás okozta. A hátrahagyott három testvér, Lili(eredeti nevén: Lujza) Róza és Sára rokonokhoz került. Az 1911-ben született Lili, Andreé édesanyja.

Andreé anyai nagyapja Alfréd - akinek születési évét, fogalmozását nem őrizte meg az emlékezet - valamelyik náci koncentrációs táborban halt meg, az 1944. évben.

Lili 1929 körül emigrált Belgiumba, röviddel követte nővére, Sára, és húga, Róza. Mindhárman varrónőként keresték a kenyerüket. Róza nővérét, nyolchónapos terhesen, a férjét és Sára húgát Antwerpenből hurcolták a koncentrációs táborba. Mindnyájan ott haltak meg.

Andreé apai nagyanyjáról csak annyit lehet tudni, hogy tizenhárom gyermeke született, de ezek közül a felnőtt kort csak három lány és két fiú élte meg. A nagyanya Ungváron élő bátyjának a fia, Hermann a cseh kommunista párt alapító tagja volt. A hitlerizmus elől Londonba menekült, visszatérése után (akkor Ungvár már a Szovjetunióhoz tartozott) a Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetséget vezette a letartóztatásáig. 1953-ban - Sztálin halála után - szabadult, egy év múlva a Gulagon szerzett betegségében halt meg.

Andreé apai nagyapja, Hermann, a Szomontor nevű faluban, és Sátoraljaújhelyen felváltva élt, pincemesterként, amikor pedig erre lehetőség adódott, mészárosként, kereste a kenyerét. A zsidó lexikon megemlékezik a nevéről, a sátoraljaújhelyi hitközség jegyzője és szentegyleti titkára volt, az 1930 körüli években. Hermann, a felesége, Anna lányuk és öt éves kislány unokájuk, Veronika (akit Anna nem engedett magától elválasztani) Auschwitz-Birkenau gázkamrái valamelyikében vesztették életüket. Miklós fiúk munkaszolgálatos büntetőszázadban, valahol az orosz hómezőkön halt meg.

A házaspár gyerekei közül a vészkorszakot József fiúk és Livia (Lili), valamint Szerén(Erzszi) leányaik élték túl.

A Sátoraljaújhelyen, 1909.-ben született József Andreé édesapja. Lili még a harmincas évek közepén kivándorolt Palesztínába, Erzszi pedig követte bátyját Belgiumba. A háború után mindnyájan visszatértek Magyarországra. Gyuri Erzszi révén ismerte meg Andreét.

Lili és József Belgiumban ismerkedtek meg, mindketten végig harcolták a spanyol polgárháborút a nemzetközi brigádok soraiban. Mindketten tagjai voltak a belgiumi ellenállási mozgalomnak. Leányaik,

Andreé, Gyuri felesége, 1944. június 5-én, a partraszállás nevezetes napján Brüsszelben született.

Hazatértük után Lili szociális nővér munkakörben helyezkedett el, rövid kitérő után került a Philaxia gyógyszergyárba, ahol nyugdíjazásáig diszpécserként dolgozott. Lili 1998-ban, 87 éves korában halt meg, súlyos betegség következtében.

József itthon szakszervezeti területen kezdett dolgozni, ezt követően - egy rövid megszakítástól eltekintve - diplomata lett, nagykövetként szolgált Párizsban, Prágában, Bukarestben, végül Brüsszelben. József 1991-ben, 82 éves korában halt meg. 1987-ben közreadta emlékiratait

Prágai utazások a hatvanas években

Gyuri Csehszlovákiában utazott egy delegáció tagjaként, azzal a feladattal, hogy tárgyaljanak a nagynevű cseh közigazdással, a soha meg nem valósult cseh gazdasági reform kidolgozójával, atyjával, Ota Sik professzorral³⁸. A fogadtatás nagyszerű, a tárgyalások pedig - mindenki ezt gondolta - eredményesek voltak. A prágai megbeszéléseket követően a küldöttség Pozsonyba utazott, hogy ott folytassa a tapasztalatok cseréjét. A cseh házigazda búcsúvacsorát adott. A vacsorán részt vett Kopscsiva elvtárs, miniszterhelyettes, akivel korábban soha sem találkoztak. Kopscsiva elvtárs lenyűgöző egyéniség, kiválóan beszél németül és angolul, szellemes és kedves, egyszóval elragadó társasági ember. A pályaudvarra is elkísérte a delegációt, ahol búcsúzóul még elmondott egy Sztálin viccet is.

A túlvilágon - ne részletezzük, hogy annak melyik részén - találkozik Sztálin és Miklós cár.

M.: „Örülök, hogy látom, kedves Joszif Visszárionovics, meséljen, hogy mi történt azóta, hogy engem és az egész családomat kivégezték?”

Szt.: „Hát, kedves Nyikoláj, először is túléltek az intervenciót, aztán elkezdtük a szocialista iparosítást, majd nekiláttunk a mezőgazdaság szocialista átszervezésének. Megnyertük a második világháborút, és most már nemcsak egy országban építik a szocializmus, hanem a világ egy hatodán!”

M.: „Kedves Joszif Visszárionovics, ezt nem is gondoltam volna, igazán őszintén gratulálok. És mondja, vodka van?”

Szt.: „Hát persze, igen, vodka is van!”

M.: „És mondja, kedveském, most hány százalékos a vodka?”

Szt.: „Negyven százalékos!”

M.: „Nos, kedvesem, az én időben, csak harmincöt százalékos volt. És mondja, kedves Joszif Visszárionovics, ezért a plusz öt százalékkért érdemes volt közel negyven évig ennyit küszködni?”

Másfél évvel később, Gyuri családotul Romániában nyaralt az Apósánál. Az egyik nap reménytelenül zuhogott az eső, nem lehetett elmenni a strandra a gyerekekkel. Az Após átad olvasni valóul egy csomó „C”-t.³⁹ Az egyik szám, talán kicsit vastagabb is a többinél, a Csehszlovák Kommunista Párt Központi Bizottsága határozatát tartalmazza az elkövetett törvénytelenésekről. A 70-80 oldalas szövegben, sűrűn, szinte minden oldalon szerepel Kopscsiva elvtárs neve. A Határozat szerint „Kopscsiva elvtárs volt a legfőképpen felelős az elkövetett törvénytelenésekért, a konstrukciós perekért, köztük a Slansky-perért⁴⁰, a lelken szárad sok elvtárs és elvtársnő meghurcolása, nem egynek a halála. Kopscsiva elvtárs meghamisított bizonyítékokat, sőt gyártott ilyeneket, megengedhetlen eszközökkel hamis vallomásokat kényszerített ki, megtévesztette a pártot” és így tovább, és így tovább, oldalakon, fejezeteken át.

Ismerős a név, de nem jött rá azonnal, hogy kiről is van szó, de aztán persze világossá vált a dolog. Eszébe jutott a kedves Kopscsiva elvtárs.

Eltelt újra egy év, és Gyuri megint Csehszlovákiába utazott. A tárgyalások első szünetében megemlíti a házigazdának, hogy milyen kellemes emlékei vannak Kopscsiva elvtársról és megkérdezi, hogy részt vesz-e majd később a cseh delegáció munkájában. Némi zavar keletkezik, majd közlik, hogy Kopscsiva elvtárs közben nyugdíjba ment. Válaszul - befelé kajánul röhögve - kijelenti, akkor is szeretne találkozni Kopscsiva elvtárssal, hogy kezét szoríthasson vele. Még nagyobb zavar. Az egyik cseh azt mondja, hogy Kopscsiva már nem lakik Prágában, a másik, hogy beteg és kórházban van, a harmadik, hogy nincsenek vele kapcsolatban. (Egy pillanatra arra gondol, hogy megkérdezi, vajon a válaszok közül végül is melyik igaz, de magától is rájön: ez „fakultatív”, tetszése szerint választhat). Lassan elül a zavar, Kopscsiva elvtárs neve nem kerül többé szóba.

A gazdasági reform kezdetei

Alig telt el két év a leváltása óta, újra kinevezték a munkaügyi önálló osztály vezetőjévé. Az iparágak létszám, bér és termelékenység tervezésével, szabályozásával kellett foglalkoznia. Szoros munkakapcsolatot kellett kiépítenie a tervhivatallal és a Munkaügyi Minisztériummal.

Az új beosztásában szembe került a kirajzolódó beralaptúllépéssel. Főnöke éppen külföldön volt, ezért egyedül kellett megjelennie Fehér Lajos miniszterelnök-helyettes szobájában. Fehér azonnal kiabálni kezdett a szobában fel és alá sétálva. Egész pontosan nem is értette a szöveget. Fehér aztán nyugodt hangnemben megkérdezte, hogy a teendőket illetően mi a terve. Gyuri kifejtette, hogy az év végére - számításai szerint - nem lesz túllépés, a termelés második félévi szezonális felfutása és az ezzel kapcsolatos termelékenység növekedés eredményeként. Fehér hirtelen barátságos lett, még el is mosolyodott, és azt mondta, hogy az év végén újra találkozni fognak egymással.

Elégedettek voltak a munkájával, miniszteri kitüntetést kapott. Valamikor még a 60-as évek második felében a Munkaügyi Minisztérium értekezletet hívott össze, hogy a tárcákkal áttekintsék az aktuális problémákat. Buda István első miniszterhelyettes - később az OTSH⁴¹ elnöke - elmondta, hogy a gazdaság irányításának és szabályozásának a tartalékai kimerültek, a bérszínvonal emelkedése szignifikánsan haladja meg a társadalmi termelékenység növekedését. Ha nem sikerül ezen a helyzeten változtatni, akkor vissza kell térni a Rákosi korszakban alkalmazott és sokszorosan elítélt, folyamatos normarendezési gyakorlathoz. Mások is hozzászóltak, más feszültségeket emlegettek, mint például a félkész-, és késztermék készletek igen gyors emelkedését és ezzel párhuzamosan áruhiányok keletkezését a fogyasztási piac legkülönbözőbb területein. Kirajzolódott, hogy a merev tervutasításos rendszer egyre több olyan ellentmondást keletkeztet, amire nem látszott megoldás. Nem sokkal ezután a SZÖVOSZ⁴² elnöke, Nyers Rezső tartott hasonló értelmű beszámolót egy közgazdasági fórumon.

Gyuri úgy gondolta, hogy az ipari szövetkezeteknél lehet a jövedelem szabályozásának valamilyen más rendszerét kialakítani. Elmondta az elképzelését az OKISZ elnökhelyettesének Ferenci Tibornak, aki felkarolta az elgondolást. Több hónapi intenzív munka után kialakult az a rendszer, ami a „kölségként elszámolható beralap” elnevezéssel került az akkori közgazdasági köztudatba. A rendszer lényege az volt, hogy megszűnt a beralap kötelezően betartandó tervszáma, ehelyett a szövetkezet, meghatározott szabályok szerint, maga számolta ki a beralapot, amelyet ha túllépett, a túllépés mértékével az év végi nyereségét kellett növelnie. A megnövelt nyereség után kellett leróni a nyereségadót és a fennmaradó, az adózás utáni nettó nyereségből lehetett megképezni az alapokat, köztük a részesedési alapot is, amelyből

a költségként nem elszámolható „béalap túllépés” összege, mint nyereségrészesedési előleg levonásra került. A kialakított rendszer már az első évtől kezdődően jól és megbízhatóan működött. Az első év tapasztalatainak összefoglalása után, április 4-én Gyuri megkapta a Munka Érdemrend ezüst fokozatát.

Gyuri - Ferenci Tiborral - Jugoszláviába utazott, azzal a megbízással, hogy nézzék meg az öngazgatási rendszert, értsék meg annak lényegét, adjanak róla részletes beszámolót, ítélik meg a hasznavehető elemeket. A partnerek tucatjaival folytattak megbeszéléseket, de kivétel nélkül mindenütt csak brosúra ízű, semmitmondó szövegeket hallottak. A kérdéseikre, bármilyen konkrétsággal tették fel őket, hasznavehető választ nem tudtak kicsikarni. Egy hét végére megállapodtak abban, hogy külön programot szerveznek maguknak, Ferenci egy régi ismerősét, távoli rokonát akarta meglátogatni, Gyuri pedig arra gondolt, hogy megnézné Újvidéket. Újvidéken egy közép nagyságú bútorgyár magyar igazgatója lett a házigazdája. Megmutatták neki a gyárat, aztán meghívták ebédre. Arra kérte az igazgatót, hogy ne menjenek valami elegáns étterembe, mert már teljesen elege van a protokollból, és azt is megemlítette, hogy szeretne négy szemközt bizalmasan beszélni. Ennek a beszélgetésnek a során tisztázódott az öngazgatási rendszerrel kapcsolatos valós helyzet. A vállalatok valóban maguk határozhatták meg a terveiket, de a tervük teljesíthetőségének a feltételeit (az anyagbeszerzési lehetőségeket, a hitelhez jutás feltételeit, a tervben foglalt létszámot, a kifizetni szándékozott béalapot meg még egyebeket, mint például azt, hogy a készterméket milyen irányba akarják értékesíteni) a felügyeleti szervükkel előzetesen meg kell tárgyalniuk. Gyuri rákérdezett, hogy mi történik akkor, ha nincs egyetértés. A válasz lakonikus volt: „egyetértés mindig van, mert hang nélkül kell elfogadni, amit mondanak nekünk”. Ez rosszabb, mint nálunk, gondolta, de nem szólt egy szót sem. A jelentésük elkészülte után a gazdasági reformra irányuló munkák további menetében a jugoszláv modell, sőt már az üzemek öngazgatása se került szóba.

Az „ipari karrier” röviddel később véget ért. Új főnököt kapott, Erdőst leváltották. Az új főnök, Rév István úgy határozott, hogy a munkaügyi önálló osztályt meg kell szüntetni, Gyurit pedig áthelyezte egy másik osztályra, a tájékoztató- és propagandaosztály élére. Éppen szabadságát töltötte, amikor bement a munkahelyére, ez a hír fogadta. Az új főnökkel csúnyán összevitkozott. Mire visszaért az irodájába, a felmondó levél már az asztalán volt.

Magyar Nemzeti Bank (MNB)

Gyuri egy percig sem volt munkanélküli, az OKISz szervező vállalata azonnal felvette közgazdasági elemzőnek. Közel két keserves évet töltött itt el, anyagi gondok közepette. A munkában sem talált örömet. Vissza akart térni a gazdaságirányítás területére, ehhez értett, ezzel szeretett foglalkozni.

Felhívta egykori egyetemi társát, D. Jánost, a Külkereskedelmi Minisztérium osztályvezetőjét.

János még 1957-ben nagy bajba került. Valami lakásokkal való visszaélési ügybe keverték, bírósági eljárás is folyt ellene, és jöllehet felmentették, de amikor találkoztak éppen segédmunkás (anyagmozgató) volt a MIRKÖZ nevű középüzemben. Gyuri egy külföldi delegációt kalauzolt, amikor meglátta Jánost. Elnézést kért, magára hagyta a delegációt, és Jánoshoz lépve megkérdezte, hogy mi történt. Amikor visszatért az irodájába, azonnal találkozót kért a főnöktől, elmondta Erdősnek az esetet, és javasolta, hogy emelje ki Jánost, kapjon munkát az OKISz központban. Azt is mondta, hogy garanciát vállal Jánosért. Erdős másnap közölte, hogy nem tud segíteni, mert János nem kaphat „feddhetetlenségi” igazolást. Gyuri - „K” vonalon - felhívta a Minisztertanács Személyügyi Titkárságának vezetőjét, elmondta neki János esetét, és kérte a feddhetetlenségi igazolás kiadását. Még aznap futár hozta ki az igazolást, másnap János már ugyanabban az épületben, a Pénzügyi Főosztályon dolgozott. Akkor „jött divatba” az exportgazdaságossági mutatók kiszámítása. Bevonta a munkába Jánost, aki ennek révén kapcsolatba került a Külkereskedelmi Minisztériummal. Rövidesen kikérték Jánost, aki aztán külkereskedelmi

„karriert csinált”.

Amikor János segítségét kérte, 1968 végén, rideg és elutasító választ kapott: „a minisztériumban nincs számodra lehetőség, és tanácsot sem tudok adni”. „Minden jótett elnyeri méltó büntetését!” idézte Gyuri, Szerb Antal „A Pendragon Legenda” című könyvét.

Bácskai Tamáshoz, egykori egyetemi professzorához fordult, aki ekkor a Magyar Nemzeti Bank (MNB) Közgazdasági Főosztályának a vezetője volt. Tamás azonnal intézkedett. Az ő főosztályán nem volt üresedés, viszont a Hitelpolitikai Főosztály vezetője, Csapó László (az egyetem politikai gazdaságtan tanszékének egykori adjunktusa, akit még hallgató korából ismert) főcsoportvezetői állást ajánlott, és amikor ezt elfogadta, kiállította a személyzeti főosztállyal a kikérő levelet. (Csapó nem sokkal később elhagyta az országot, Ugandában lett a kormány tanácsadója, később pedig Ausztráliában telepedett le.) Gyuri másnap már az MNB munkatársa lett. Két hónapig járta az MNB főosztályait, tanulta a bankszakmát. Az estéit is azzal töltötte, hogy tanulmányozta, tanulta a pénzforgalom, a hitelezés, a nemzetközi pénzügyek szabályozását.

Amikor az osztályon dolgozni kezdett, a frissen tanultakat remekül tudta hasznosítani. Ha kapott egy feladatot például négy napos határidővel, még aznap, vagy másnap kész volt vele és kért újabb munkát. Végül az osztályvezetője közölte, hogy nem tudja munkával ellátni, mert az osztály többi munkatársát is foglalkoztatnia kell.

Azon gondolkodott, hogy mivel üsse agyon az időt. Újra felkereste régi professzorát azzal, hogy szeretne levelező aspiránsa lenni. Mátyás Antal professzor szívélyesen fogadta, és azt ajánlotta, hogy foglalkozzon a gazdasági növekedés elméletével, e tárgyból írja meg kandidátusi értekezését. Gyuri jelentkezett levelező aspirantúrára, kiváló eredménnyel letette a felvételi vizsgákat, kérelmét mégis elutasították. Amikor megírta a fellebbezését, az MNB levelet mellékelte ehhez, amelyet az első elnökhelyettes Pulai Miklós, a pártbizottság titkára, Palkovics Rezső és a személyzeti Főosztály igazgatója írt alá. Apósa barátjának, Mátyás Lászlónak (akkor a Hazafias Népfront külügyi titkára volt) a révén protekciót is igénybe vett. A Magyar Tudományos Akadémia elnöke, Erdey Grúz Tibor az elutasító határozatot hatályon kívül helyezte, levelező aspiráns lett, ami pótszabadsággal és különféle munkaidő kedvezménnyel járt.

Napi 15-16 órát dolgozott, a hivatalban elvégezte a neki kiadott munkát, aztán tanult, készült a kandidátusi szigorlataira, a munka után, amikor már a gyerekeket lefektették, írta a disszertációját rendszerint éjfélig. Előfordult, hogy egy a disszertációját érintő témáról álmódott, és álmában megtalálta a probléma megoldását. Reggel még emlékezett az álmára, és gyorsan lejegyezte azt. Maga sem hitte volna, hogy létezik ilyesmi.

A munkahelyén szép feladatot kapott. Egy tanulmányt kértek tőle a vállalatok beruházási tevékenységéről. Gondosan átvizsgálta a korábbi évek vállalati beruházásaira vonatkozó adatokat. Arra a következtetésre jutott, hogy ebben a vonatkozásban szinte egyáltalán nem érvényesül a vállalati önállóság, a beruházási tevékenység legalább annyira szigorú állami ellenőrzés és szabályozás alatt áll, mint a központi tervirányításos rendszer idején. Megállapította, hogy az elvonási rendszer és az amortizációs előírások miatt a vállalatok számára alig marad a fejlesztések végrehajtására forrás, a vállalatoknál maradó szabad rendelkezésű fejlesztési alap még a termelés és a műszaki színvonal szinten tartásának igényét sem képes maradéktalanul kielégíteni. A vállalatok beruházási hitelfeltevő képessége beszűkült, ha egy vállalat beruházási hitelből fejlesztést hajtott végre, a hitel törlesztésének terhei a fejlesztési alap akkora hányadát kötik le, hogy még a felújításokra sem maradt kellő fedezet. A beruházási ciklus végén, mire a vállalat a hitelt visszafizette, a műszaki színvonal szempontjából rosszabb helyzetbe került, mint amilyenben volt a hitel felvételekor. A tanulmány vitája során kitűnt, hogy a kialakított szabályozás tudatos döntés következménye, némely jelentős párt-, és kormányzati tényezők úgy gondolták, hogy a tervutasításos rendszer megszüntetése révén kialakuló vállalati önállóság ne terjedjen ki a fejlesztési, beruházási tevékenységre. Gyurit meglepte a vitának ez a fordulata, nem tudott arról, hogy ebben a kérdésben „harc” volt a különböző álláspontot képviselő erők között. A tárgyalást vezető

Madarassi Attila, akkor az Állami Fejlesztési Bank vezérigazgatója, később pénzügyminisztériumi államtitkár, azzal zárta le a vitát, hogy tovább kell dolgozni, ki kell alakítani javaslatokat a probléma megoldására. Felszólította Gyurit, hogy a tanulmányból írjon cikket a Pénzügyi Szemle című folyóiratba. Gyuri megírta a cikket, kiegészítve egy elgondolással, ami később „a fejlesztési alapot megelőlegező hitel” elnevezésű konstrukcióként került bevezetésre. A cikk megjelenése után néhány nappal László Andor, az MNB elnöke hívta, magához hogy a cikk 5 darab levonatát készíttesse el, mert azokat meg kell küldenie Tímár Mátyás, miniszterelnök-helyettes számára.

(a Kádár látogatás)

Kádár János látogatást tett a Magyar Nemzeti Bankban. A tanácssterembe kitűzött találkozót László Andor és Palkovits Rezső nagy gondossággal készítették elő. A meghívottak között nem csak vezetők, hanem kisebb beosztásúak is voltak. Gondosan szervezték meg a hozzászólásokat, néhány kivételtől eltekintve mindenki papírról adta elő „spontán” mondanóját. Ez a látogatás azonban messze túlmutatott az ilyen, többségében formális, protokolláris eseményeken. Amikor felmerült Palkovics, vagy talán László Andor előadásában az, hogy „a Magyar Nemzeti Bank vezetőinek körében a párt tagjainak aránya alacsony, lényegesen alacsonyabb, mint az országos hatáskörű szerveknél kialakult arány”, Kádár kifejtette, hogy emiatt „az MNB vezetőinek nem kell aggódniuk”. Hozzátette, hogy a „Magyar Nemzeti Bank vezetőinek megítélésében a szaktudást kell az első helyre tenni”. Kádár szavai - legalább is azok körében, akik ezt hallották, vagy erről értesültek - majdnem ugyanazt a hatást váltották ki, mint Kádár egy korábbi, a korszak jellegét meghatározó, híres mondata: „Aki nincs ellenünk, az, velünk van.”

Nem egészen egy év múlva annak az osztálynak lett a vezetője, ahol dolgozott. Közvetlen főnökét áthelyezték, az egyik hitelfőosztály vezetője lett. A kollégáival nekilátott a hitel-, és pénzforgalmi szabályozás újrafogalmazásához, a sok módosítástól egyre kuszább, egyre áttekinthetlenebb előírások egységes szerkezetbe foglalásához. A néhány hét intenzív munka eredményeként elkészült, kb. 80 oldalas kitévő „könyv” jó értékelést kapott, „kiváló pénzügyi dolgozó” lett, alig két év banki szolgálat után.

(aspirantura)

Letette vizsgáit, köztük a két kötelező nyelvvizsgát is, és készült benyújtani a disszertációját. Az angol és az orosz nyelvből egyszerre, egy bizottság előtt vizsgázott. A vizsgabizottság elnöke Véges professzor volt, a kor kiváló nyelvi tankönyveinek, szótárainak egyik szerzője, ahogy Gyuri fogalmazta: „a Báthy-Végesből a Véges”. Az angol vizsga remekül sikerült, arra a kérdésre, hogy disszertációjának mi a tárgya, szabatos előadással tudott válaszolni, annál is inkább, mert az a szakirodalom, amit tanulmányoznia kellett, angol nyelvű volt. Az orosz vizsgája viszont szánalmasnak bizonyult. Arra sem tudott tisztességes választ adni, hogy milyen bútorok vannak a lakásában. Véges azonban kijelentette, hogy egy ilyen jó angolost nem enged megbuktatni: „fogadjuk el, hogy a jelölt szegény ember, és csak egy szekrény „skaf” van a lakásában.

A filozófia vizsgán Kiss Arthur professzor elnökölt. A vizsga délután négy órakor kezdődött, és este kilenc óráig tartott, mert hosszasan vitatkoztak a technikai fejlődés kérdéseiről, arról, hogy a szocialista országokban miért lassúbb a technikai fejlődés, mint az imperialista országokban. Gyuri azzal érvelt, hogy a katonai fejlesztések például Amerikában a gyártásba vételüktől számítva átlagosan három év után „leszerelnek”, azaz bekerülnek a civil termelésbe és forgalomba, a Szovjetunióban ez az idő 8-10 év, de vannak olyan technikai fejlesztések, amik „továbbszolgálók”, sose szerelne le. Közben folyamatosan itták a professzor által kínált erős szilvapálinkát. Tántorogva, erősen ittasan érkezett haza.

Valamikor még a 60-as évek közepén Gyuri az NDK-ba utazott. Kinn tartózkodásának idejére esett november 7-e. A házigazda meghívta a berlini központi ünnepségre és az azt követő fogadásra. A házigazda bemutatta, mint ő mondta „egy érdekes embernek”. Az „érdekes emberrel” történt beszélgetés során szóba kerültek a technikai fejlesztés kérdései, köztük a Szovjetunió ipari fejlettsége, amire Gyuri valamilyen nem kimondottan hízogó megjegyzést tett. Beszélgető partnere erre reagálva kifejtette, hogy a Szovjetunióban két ipar van, a „másik” ipar, amiről csak keveset lehet tudni, a világ legfejlettebb ipara, annak az iparnak van a legokosabb, legeredményesebb minisztere. Gyuri kérdő tekintetére megmondta a miniszter nevét: „Der Genosse Kostwaskost”⁴³. A házigazda csak annyit mondott a beszélgetést

követően, már négy szemközt, hogy „ebben az elvtársban fogod majd tisztelni Walter Ulbricht utódát, jegyezd meg a nevét: Erich Honecker”

A disszertáció munkahelyi vitájára az egyetem elmélet-történeti tanszékén került sor.. Sokan vettek részt, és a vita élénk volt. Mátyás Antal tanszékvezető professzor azzal zárta le a vitát, hogy a munka ebben a formában ugyan benyújtható, de tovább kell dolgozni rajta, mert „vannak hiátusok, és előfordulnak benne logikailag nem zárt érvelések”. Gyuri közölte, hogy a disszertációt az elhangzott észrevételeket figyelembe véve átírja, és az átírt változatot fogja benyújtani. Igénybe vette összes szabadságát és éjjel-nappal dolgozva másfél hónap múlva átadta az új szöveget professzorának, aspiránsvezetőjének. Két nappal később Mátyás Antal csak annyit mondott: „Sokszorosítsd és nyújtsd be!”.

A disszertáció a növekvő szerves összetétel melletti (tehát a technikai fejlődést figyelembe vevő) tőkefelhalmozás marxi kétszektoros modelljét vette tüzetes elemzés alá. Az értekezés, kimutatta, hogy logikailag lehetséges olyan növekedési pálya, amely mellett a fogyasztás maximalizálható. Gyuri a profit rátáját nagyjából azonosította a növekedési ütemmel és bemutatta, azt is, hogy a növekvő szerves összetétel miatt megbomlott egyensúlyi helyzet miként (hány periódus után) áll fokozatosan helyre. A matematikai bizonyítást barátja, Gerő Péter matematikus készítette el, ez a disszertáció mellékletét képezte.

A disszertáció opponenseinek a Tudományos Minősítő Bizottság (TMB) Közgazdasági Bizottsága Símai Mihály professzort és Szokolczay Györgyöt, a matematikai közgazdaságtan neves hazai szakértőjét jelölte ki.

Mindkét opponens elfogadásra ajánlotta a munkát, így kitűzték a nyilvános vita időpontját.

Néhány nappal később Mátyás informálta Gyurit arról, hogy a TMB-hez, Sz. O. egyetemi tanártól beadvány érkezett, ami szerint a munka antimarxista, ezért elfogadhatatlan, és nyilvános vitára is alkalmatlan. Mátyás professzor személyes sértésnek tekintette a beadványt és átadta a disszertációt Erdős Péter akadémikusnak, az akkori legtekintélyesebb magyar közgazdasági szaktekintélynek, aki néhány nap múlva levelet írt, amiben megállapította, hogy „az értekezés színvonala, tudományos értéke, meghaladja a benyújtott kandidátusi disszertációk átlagát, ő a maga részéről akár magasabb fokozatot is megadna erre a munkára”. A nyilvános vitán Mátyás professzor kiemelte Gyuri alaposságát, szorgalmát. A kiküldött bizottság, a legmagasabb pontszámmal javasolta a kandidátusi cím megítélését. A Tudományos Minősítő Bizottság - amint arról Gyuri értesült - vita nélkül, egyhangú pozitív határozatot hozott. A „rendszer-váltás” aztán megszüntette a kandidátusi címet. Az Akadémia - kérelemre - Ph.D.⁴⁴ (az angolszász világban bevett tudományos fokozat) oklevelet adott ki a kandidátusoknak.

..... folytatása következik

1 A Peszah, (a zsidó húsvét) ünnepet köszöntő széder este legfontosabb célja, hogy a családfő elmesélje gyermekeinek az ősi megszabadulás történetét, hogy továbbadja a hagyományt.

2 Zsidó kisváros. Mezőváros. Nagy falu. Sehol másutt a világ diaszpórájában nincs ilyen, csakis Kelet-Európában, Lengyelországban, Litvániában, Ukrajnában. Egy egész város zsidó lakosokkal, sok zsidó lakossal. Lehet háromezres, de lakhatják harminc ezren is.

3 A hászid mozgalom alapítója egy szegény tanító, Jiszraél ben Eliezer(1700 - 1755) volt, akit a nép Báál Sém Tovnak, vagyis a Szent Istennév ismerőjének (csodatevőnek) tartott, s ezért héber rövidítéssel BESZT-nek is neveznek. (Mellesleg, jiddisül *beszt* a legjobbat jelenti.) A korabeli ortodoxiával szemben lépett föl, és igen gyorsan nagy sikert ért el. Nézeteire erősen hatott a kabbala, főként az izraeli Jichák Lurja Askenázi által képviselt gondolkodásmód.

4 Külföldieket Ellenőrző Országos Központi Hivatal

5 „Élni és élni hagyni.”

6 A zsidó 13 éves fiúgyermek, felnőtté avatása. Ez a kor keleti mértékkel mérve megfelel a férfinemnél a teljes pubertás korának, ekkor lesz a zsidó ifjú magán-, és vallásjogilag nagykorúvá. A vallási téren való önállóság megnyilatkozik abban, hogy az ifjút nyilvánosan a Tóra elé szólítják.

7 Úr, művelt ember.

8 Mózes öt könyve, a zsidó biblia.

9 Az apa hálát ad, mert mentesül a gyermekéért viselt felelőssége alól.

10 Szövetkezetek Országos Szövetsége

11 A náci-német haderő

12 A nyilas kormány, illetve a semleges államok követségei és a pápai nuncius közötti egyezmény alapján mintegy 15-16 ezer zsidónak engedélyezték hivatalosan az ún. védett házakba való átköltözést. Közülük hivatalosan 4500 fő állt Svédország védelme alatt. Az így létrejött nemzetközi gettóban azonban valójában mintegy 35-40 ezren húzták meg magukat.

13 Megjelent az „Ezredvég” XVIII. Évfolyam 6-7, 2008. jun.-jul. számában (98-100. old.)

14 A Rákóczi út és a Síp utca sarkán lévő, a Gutmann ruhaáruházról elnevezett épület. (Most könyvtárház van a helyén.)

15 Kérem, segítség!

16 „Kiss József” zsidó cserkészcsapat, a Bethlen Gábor téri épületben működött

17 Megjelent az „Ezredvég” XIII. évfolyam 11. 2008. novemberi számában a „Verba volent scripta manent” című cikknek, a Történelmi tudat II. megjelölésű fejezetében. (112-115 old.)

18 American Jewish Joint Distribution Committee, zsidó segélyszervezet

19 Küldött

20 Föld, átvitt értelemben, nagybetűvel írva Izrael földje, azaz Izrael maga.

21 Gyuri zsidó neve Arie, amit Ari-ként rövidítenek.

22 Az arabok újabb és újabb támadásaitól tartva 1920-ban megalakult a Hagana (önvédelem), a bevándorlók alapította fegyveres szervezet, melynek feladata az izraeli telepek védelme volt.

23 Izrael földjére, illetve 1948 óta Izrael államba történő zsidó bevándorlás.

24 Kibbuc előkészítő tábor

25 A zsidóság társadalmi elrendezkedése a diaszpórában fordított piramisra emlékeztet - magyarázta Ber Borochow, a cionizmus alapító atyáinak egyike. Az "egészséges" európai népek körében a piramis alján lévő parasztság létszáma a legnagyobb, és a társadalmi hierarchiában fölfelé haladva egyre kevesebb munkást, polgárt és kiváltságot találunk, a zsidóság körében viszont épp a felsőbb rétegekhez tartozók aránya a legnagyobb, és a társadalom alján élők vannak a legkevesebben. Ezt az abnormális fordított piramist a talpára kell állítani.

26 Cionista cserkészmozgalom, baloldali, marxista, kommunista zsidó ifjúsági szervezet. A háború alatt több ezer embert mentett meg és juttatott Palesztinába. Rengeteg kibucot (mezőgazdasági kollektívát, kommunát) létesített, nagy szerepe volt Izrael állam megalapításában.

27 **Berija, Lavrentyij Pavlovics (1899-1953)**, a szovjet állambiztonsági szolgálat, a CSEKA vezetője Grúziában (1921-1931), majd 1938-ig a Grúz Kommunista Párt első titkára. 1938 és 1946 között belügy- és állambiztonsági népbiztos (miniszter), 1953-ban belügyi és állambiztonsági miniszter, 1938-tól a szovjet politikai rendőrség, az NKVD főnöke. A sztálini koncepciók egyik legfőbb felelőse. 1945-től a Szovjetunió marsallja, 1946-tól 1953-ig miniszterelnök-helyettes. Sztálin halála után a Hruscsov vezetés, letartóztatta és 1953 decemberében kivégeztette.

28 Kisipari Szövetkezetek Országos Szövetsége

29 (Éljen) „százhusz” (évig)

30 „Még bocsát, de sohasem felejt”

31 „Sohasem bocsát meg, sohasem felejt”

32 <http://community.webshots.com/user/ha5so/albums>

33 Észak-afrikai eredetű középkori népcsoport, akik az Ibériai-félsziget nagy részét a 8. századtól a 15. század végéig megszállás alatt tartották.

34 A zsidóság egyik nagy csoportját „szfárádiak” („spanyolok”) névvel jelölik. A középkorban az iszlám fennhatóság (vagy később török fennhatóság) alatt lévő területek (Spanyolország, Észak-Afrika, a Balkán, Közel-Kelet,...) judeo-spanyol (ladino) nyelvű zsidóságáról van szó. A pontos fogalmazás kedvéért itt is érdemes különválasztani a szó szoros értelmében vett, szfárádiakat (akik az 1492-es spanyolországi kiűzetés következtében jutottak el a Földközi-tenger medencéjének minden országába, sőt a hollandiai közösségük is híres) a térség többi (judeo-arab, judeo-berber, judeo-görög, stb. nyelvű) közösségétől.

35 Tanácsadó, magasabb katonai egységeknél szovjet katonai tanácsadók voltak.

36 A II. Világháború előtt a Veszprém megyei Jutas községben lévő altiszt-képző iskolát végzetek. A jutasi őrmester úgy szerepel a köztudatban, mint a durva, műveletlen, a legénységet indokolatlanul gyötrő Horthysta altiszt.

[37](#) Honvédelmi Minisztérium

[38](#) Sik, Ota (1919-2004) a csehszlovák gazdasági reformok nemzetközileg elismert szimbolikus alakja

[39](#) „Cikkek a nemzetközi sajtóból” című kiadványa a Magyar Távirat Irodának. (Zárt körben terjesztették.)

[40](#) Slansky, Rudolf (1901-1952) a moszkvai emigráns csehszlovák kommunista vezetés tagja. Konceptiók perben halálraítélték és kivégezték.

[41](#) Országos Testnevelési és Sporthivatal

[42](#) Szövetkezetek Országos Szövetsége

[43](#) „Kerulamibekerül elvtárs”

[44](#) A filozófia doktora (*Philosophic Doctor*)

Virtuális temetés

Szabó László Tibor

A vezér minden hétfőn reggel hat órára hívta össze az Igazgatótanács heti ülését. A munkaidő a cégnél ugyan csak nyolc órákor kezdődött, de ez jó fegyvelmező eszköznek bizonyult. És kiknek kell elsősorban példát mutatniuk? A vezetőknek. Ott ültek pontosan hat órákor karikás szemekkel a számukra kijelölt helyeken. Csak Kispatáki Gábor hiányzott. A vezér gyilkot lövellő tekintettel pásztázta végig a kis csapatot, a munkatársak pedig fanyar mosollyal nyugtázták a szemrevételezést. Az órájára nézett és kimért hangon megszólalt: ...

Virtuális temetés

A vezér minden hétfőn reggel hat órára hívta össze az Igazgatótanács heti ülését. A munkaidő a cégnél ugyan csak nyolc órákor kezdődött, de ez jó fegyvelmező eszköznek bizonyult. És kiknek kell elsősorban példát mutatniuk? A vezetőknek. Ott ültek pontosan hat órákor karikás szemekkel a számukra kijelölt helyeken. Csak Kispatáki Gábor hiányzott. A vezér gyilkot lövellő tekintettel pásztázta végig a kis csapatot, a munkatársak pedig fanyar mosollyal nyugtázták a szemrevételezést. Az órájára nézett és kimért hangon megszólalt:

- Ez nem egy külvárosi kupleráj, hanem a Digitális Univerzum Részvénytársaság magyarországi leányvállalatának Igazgatótanácsa. A kompatibilis mentési rendszerek éllovasa. Hol a fenébe marad Kispatáki?

A jelenlevők ijedten meredtek a főnökre, majd egymásra néztek, vállukat vonogatták, válasz azonban nem érkezett a kérdésre. A résnyire nyílt ajtó felső harmadában a vezértitkár nő feje jelent meg halk súrlódással. Szemüvege ijedten ült kissé duzzadt orrán és az előírt áhítattal nézte az összegyűlteket.

- Maga ott! Magának tudnia kell, hogy Kispatáki miért nem jelent meg! Válaszoljon!

A titkárnő ijedten nyelt egyet, majd szemüvegét megigazítva óvatosan belépett a tanácsterembe. Negyvenes éveit meghazudtolva légiiesen suhant a főnöki íróasztal felé. Szemeit a terem két különböző sarka felé irányítva csipegő hangon megszólalt:

- Három napja kerestetem Kispatakit, a fél titkárság ezen dolgozik, de egyszerűen nyoma veszett. Eltűnt, mint a kámfor, tetszik tudni.

- Mi az, hogy kámfor? Egy osztályvezető nem tűnhet el, van mobilja, hangpostája, lakástelefonja, felesége, bejárónője, barátnője és minden percével köteles elszámolni a vállalat felé!

- Minden néma, vezérigazgató úr kérem...

A vezér az irataiba mélyedő humánpolitikai osztályvezető felé fordult. Az különféle ízeltlábú rovarokat rajzolt szórakozottan az előtte fekvő nyitott mappa írólapjára. A szokásos belső melegség hatotta át, ami köznapra nyelvre lefordítva annyit jelentett, hogy na, eddig megúsztam. Érdeklődő tekintettel pillantott fel főnökére, abbahagyva fáradságos munkáját.

- Mozgósítsa az egész humánpolitikai osztályt, egy órán belül kerítsék elő nekem ezt a Kispatakit!

- Vezérigazgató úr kérem, a munkatársak csak nyolc órára jönnek be, most még nincs egészen fél hét ...

- Riassza őket! Mindenkinek van mobilja! Ma akartam Kispatakit a maguk szeme láttára látványosan kirúgni. A forgalom az elmúlt negyedévben 14,6 % -kal esett vissza. Ezen belül az adathalászat elleni szűrők eladása 18,4 % -kal maradt el a korábbi szinttől, az integrált irat- és dokumentumkezelő rendszerek forgalma pedig csupán 0,4 % -kal nőtt. Ez az ember még csődbe juttatná a cégünket, - ha hagynám tovább működni.

Az egyik osztályvezető, aki már belépése első napjától tántoríthatatlan lelkesedéssel vetette bele magát a cég ügyeibe, halkán megjegyezte: - Valaki biztosan fülest adott neki.

A vezér felindulása leírhatatlan volt. Feje megduzzadt, kékes-vörös színűbe ment át, majd padlizsánlilában állapotodott meg. Még csokornyakkendője is elcsúszott, aminek következtében ádámcsutkája meredeken előrebillent és szinte lógni látszott a levegőben. Bal kezével a mennyezet neonfényeit markolta, jobb kezének mutatóujja pedig az asztalnál ülők felé meredt.

- Ezért valaki felelni fog! Az ülést berekesztem, Kispatakit vezessék elém, egy napon belül!

A keresés teljes erővel beindult, jobban mondvá folytatódott. A titkárnő egyébként igazat mondott, amikor kijelentette, hogy már három napja nem találja az osztályvezetőt. Ő ugyanis - mint rutinos munkatárs - minden pénteken személyesen beszélt az igazgatótanács tagjaival, figyelmeztetve őket a hétfői ülésre. Az is igaz volt, hogy az utolsó két napban is számtalanszor próbálta mobilon ill. vezetékese telefonon Kispatakit elérni, sőt még a hivatalsegédet is megbízta, hogy vasárnap 23 és 24 óra között addig csöngessen az osztályvezető lakásának ajtaján, amíg az ki nem nyílik. Ez is eredménytelen maradt.

A humánpolitikai osztály munkatársai megérkezésük után azonnal hozzáláttak a felderítéshez. Minden egyéb munkájukat félretolták, kirajzottak az épületből, rendőrségi bejelentést tettek, jelen voltak a lakás ajtajának feltörésénél, döbbsenten tapasztalták, hogy egy teljesen kiürített lakásba hatolnak be, még a telefonkészüléket sem találták.

Az első információk dél körül érkeztek be a központba. A humánpolitikai osztályvezető lihegve rohant a vezér szobájába .

- Kispataki meghalt ...

- Nem szólt nekem ... Hol van most a holttest? Öngyilkosság?

Az osztályvezető zavartan meredt főnökére. Lassan, tagolva ejtette ki a szavakat:

- Az interneten, a virtuális temetőben bukkantunk rá. A munkatársaim egyike végső kétségbeesésében elkezdett klikkelni, és egyszer csak megpillantotta a sírját, virtuális márványba foglalva, színes bitvirágokkal.

- De ez képtelenség! Jártak a temetkezési vállalatnál is? Megtudták, hogy ki tette fel az anyagot az internetre?

- Mindennek utánajártunk vezérigazgató úr! Teljesen rendben van a halottvizsgálati bizonyítvány, leadva a személyi igazolvány, az anyakönyvi kivonat. Még a halottszemlét végző orvossal is beszélünk, aki ugyan személyesen nem ismerte az elhunytat, de ott találta a holttestet a lakásban. Egy állítólag távoli rokona nyitott neki ajtót, a bejelentést is ő tette. Minden szabályosan történt, a virtuális temetőben egy alapítvány vásárolta meg a sírhelyet. Az elhunyt ugyanis másfél évvel ezelőtt személyesen utalt át egy jelentős összeget, aminek fejében húsz évig kötelezően gondozzák virtuális sírját. Tudja főnök, ez a tamagocsi-elv alapján működik. Még sírfeliratról is gondoskodott Kispataki:

Szerettem volna még köztetek élni, de szívem megszűnt

Dobogni, így hát el kellett menni!

Az adathalászok tettek tönkre

Elszálltam hát mindörökre!

A vezérigazgató döbbenten nézett maga elé. Kispataki Gábor kicsúszott a körmei közül. Nem lesz kirúgás, nem lesz példamutató fegyelmezés, semmi sem lesz, még a virtuális sírhelyet sem lehet megsemmisíteni, nincsenek hozzá jogi eszközök.

Kispataki jó messzire dobta be a horgot. Csak ült és várt valamire, talán egy nagy halra. Váratlanul szédülés jött rá, letette a horgászbotot, meg akart fordulni. A szédülés azonban amilyen gyorsan jött, olyan gyorsan el is múlt. Csak bámulta a vizet. Na, miért nem haraptok? Ti is örökké akartok élni?

T. Gyuri történetei

Tenner György

2. rész (folytatása következik)

A német megszállás

Gyuri „bar-micvo”-járá¹1944 februárjának harmadik szombatján került sor a Rabbiképző Intézet zsinagógájában. Ettől kezdve a napja azzal kezdődött, hogy fél hétre elment a zsinagógába, ott

magára tekerte az imaszíjakat, vállára borította az imakendőt és elmondta a reggeli imákat. Nagyon jól érezte magát a felnőtt férfiak társaságában. Mindenki tudta róla, hogy árva, ezért mindenki atyáskodva bánt vele, miközben nyomatékosan éreztették, hogy természetesen felnőtt férfinak tekintik. Beszélgettek vele, megkérdezték a véleményét, és ha sikerült neki valami okosabb dolgot mondani, reb²Gyurinak nevezték, ami nagy megtiszteltetés, mert ez a megszólítás csak a művelt zsidónak jár. A minden látványosságot nélkülöző szeretet légköre vette körül, a világeért se hagyott volna ki egyetlen napot sem.

Vasárnap, 1944. március 19-én, édesanyja rábeszélte, hogy hagyja ki aznap a zsinagógát, ne kelljen fel fél hatkor, aludja ki magát, legalább ezen a vasárnapon. Tiltakozott, de aztán mégis maradt. A Gestapó hajnalban rajtaütött a zsinagógán, és mindenkit elvittek. Senki sem jött haza közülük. A háború után sokáig kereste azt a fiatal rabbit, aki befogadta őt a felnőtt férfiak közösségébe, aki mellette állt, amikor felolvasta, elénekelte a Tóra³heti-szakaszát, aki elsőként gratulált neki, aki régen halott apja helyett mondta el az apák kötelező, hálaadó imáját.⁴ Azzal próbálta vigasztalni magát, hogy a rabbi túlélte a vést, csak nem jött vissza Budapestre, mint oly sokan, és valahol, talán Erecben van. Persze tudta, tudja, hogy a rabbi is egyike lett a hatmilliónak.

A nyilas Rimavölgyi, a kézimunka tanár állandóan szidalmazta az osztály egyetlen zsidó tanulóját. Sohasem szólította a nevén: „az a zsidó jöjjön ki, az a zsidó ne pofázzon”. Egyszer valamit elügyetlenkedett, mire Rimavölgyi elkezdte ordítozva, zsidózva ütni-verní. Amikor azt kiabálta, hogy „azt a rohadt, zsidó, kurva anyádat”, Gyuri felágaskodott, és öklével az arcába vágott. A tanári szobában még két tanár közreműködésével folytatták a verést, kékre-zöldre dagadt arccal került haza, de azért másnap reggel elment a zsinagógába. A rabbi annak a hétnek a péntek estéjén a megpróbáltatásokról beszélt, és megemlítette „egy fiatal zsidó férfit a közösségünkéből” aki „az édesanyja becsületéért szembeszállt a kegyetlennel”. Ezt követően nem járt tovább az iskolába (az ország összes középiskolájából kizárták), asztalos inas lett Héber Antal műbútorasztalos mesternél. Szorgalmasan tanulta szakmát, mellette megtanulta az intarziamentészt is. A nyilas hatalomátvételig dolgozott. A mester az ipartestületnél is bejelentette, 1945 tavaszán (a háborús eseményekre tekintettel) minden bejelentett tanoncnak kiadták a segédlevelet. Amikor elrendelték a sárga csillag viselését, édesanyja szerette volna, ha abba hagyja az asztalos inasságot, azt szerette volna, „ha egyáltalán nem megyek ki az utcára”, de ő ragaszkodott a munkához, bár a napi munkába járás egyáltalán nem volt veszélytelen. A Héber Antal műbútorasztalos műhely a Conti utca elején, a Népszínház utca közelében volt, majdnem szemben a Népszava székházzal (egy nagy, sárga épülettel), amelybe német katonák költöztek. A sárga csillagot a kabát baloldalán kellett viselni, ezért általában úgy közlekedett az utcán, hogy a csillag a házfalak felé essen. Emiatt sokszor kerülőt is tett. Ha pedig valamilyen egyenruhás közeledett, lehajolt, és a cipőfűzőjét babrálva, takarta a csillagot.

(Gergőék)

Kovács asztalos, Schwarcék és Gergőék szomszédja, Rákospalotáról jött a hírrel, hogy minden zsidót összegyűjtöttek a sportpályán, és két nap múlva bevagoníroztak, elvittek mindenkit Németországba. Édesanyját rettenetesen érintette a hír, Schwarz néni lánya a barátnője volt, az unokát, Verát, aki két évvel volt Gyurinál idősebb, szinte a gyerekeként szerette. (Vera mindig színjeles tanuló volt, apja, Gergő Endre - a világhírű marxista-materialista pszichológus - egy kiló bombot ígért neki, ha legalább egy négyese lesz.)

Gyuri 1941. június 22-én a Gergő családnál nyaralt. Ott volt Gergő Zoltán is, Gergő Endre öccse. A két férfi arról beszélgetett, hogy elkezdődött a hitlerizmus végjátéka. Az akkor csak tízéves kisfiú nem értette örömeik okát. Elmagyarázták neki, hogy ma ünnepelni fognak, mert Hitler megtámadta a Szovjetuniót, és ebbe Hitler bele fog bukni. Elmesélték, hogy réges-régen egy Napóleon nevű császár is leigázta a fél világot, de amikor Oroszország ellen fordult elbukott, mert Oroszország akkor, ugyan úgy, mint most a Szovjetunió, legyőzhetetlen. A vacsorához egy üveg bort is bontottak és a győzelemre ittak. Gergő Endrét és az egész

csaladját Auschwitzban megölték, Gergő Zoltán túlélte a háborút. A Nemzeti Segély igazgatója lett, a 60-as évek körül a SZÖVOSZ⁵ kutató intézetének igazgatói állásából ment nyugdíjba. Mindketten tagjai voltak az illegális mozgalomnak.

A Gergő család deportálásának hírére, édesanyja azt akarta, hogy legyen az egész család öngyilkos. Gyuri tiltakozott, ő túl akarta élni a borzalmakat. Amikor a vita már órák óta folyt, Gyuri azt mondta, hogy ő tudja, érzi, hogy túlélnek majd mindent, ha együtt maradnak, de ha hármuk közül bármelyikük elmegy, akkor mindnyájan elpusztulnak. Berta nagymama pedig egyenesen „megtiltotta” az öngyilkosságot. Gyuri sohasem felejt el édesanyja szavait: „Rendben van, hiszek Neked, de ez most már a Te felelősséged!” Édesanyja viszont azt követelte, hogy haladéktalanul keresztelkedjenek meg, ahogy akkor mondták térjenek ki. Jelentkeztek a közeli református imaházban, ahol beírták őket az éppen kezdődő tanfolyamra, mert csak ennek eredményes elvégzése után lehetett egyáltalán szó a református vallás felvételéről.

A református lelkész az előadását azzal kezdte, hogy ő „a zsidókban Krisztus gyilkosait látja”. „Jellemtelen dolog, hogy a zsidók akkor fordulnak Krisztushoz, amikor megérdemelten bajba vannak”. „Egyetlen zsidó se gondolja, hogy a keresztelkedés révén megmenekülhet”. „A zsidók mindig zsidók maradnak, akiknek nincs helyük az igaz keresztények között”. Gyuri és a nagyanyja felálltak, zajosan elhagyták a termet, édesanyja röviddel később követte őket.

(a csillagos ház)

A zsidóház atmoszféráját, a nyomorúságos körülmények mellett, az is meghatározta, hogy a férfiak egyáltalán nem voltak, csak asszonyok és gyerekek. A gyerekek kicsik voltak. Schenker Pistán és Gyurin kívül egy nagyon szép 11-12 éves kislány, Judit képviselte a tizenévesek korosztályát. Ők hárman összetartottak. Judit remekül tudott bánni a kicsikkel, végtelen türelme volt hozzájuk. A felnőttek reménytelenségével szembefordulva a gyerekek bizakodtak. Figyelemmel kísérték a hadi helyzet alakulását és pontosan ismerték a hadijelentések zsargonját. A „rugalmas elszakadás” a megvert seregek menekülését, a „sündisznóállásba vonulás” pedig a bekerítést jelentette. Állandóan azt próbálták megbecsülni, még meddig tarthat a háború. Édesanyja is lassan megnyugodni látszott, arról beszélt, hogy a háború után gimnáziumba fog menni, érettségizik, egyetemet végez majd és híres orvos lesz belőle. Kitartó szívóssággal fűtötte, hogy a „büdös zsidó”-ból, legyen „doktor”.

Június 5.-én - a kijárási időben, délelőtt 12 óra körül - egy másik, Kárpátaljáról menekült zsidó inassal bútor szállítottak a Sándor utcába. Épp a Bérkocsis utca és a körút sarkánál voltak, amikor meghallották a rikkancs kiabálását: „a szövetségesek partra szálltak Franciaországban”. Mindketten elmosolyogtak. Egy arra járó idősebb férfi rájuk mordult: „de azért ti meg fogtok döglenni mind, rohadék zsidók!” A mosoly az arcukra fagyott.

(a „kisegítő előképzős ifjú”)

Gyurit behívták munkaszolgálatra. 1944. június 27.-én, a Fiumei úti temető mögött lévő Wermacht egység⁶nél kellett jelentkeznie, a munka szalmazsákok töltése volt. Késő délelőtt megszólaltak szirénák, az őket őrző rendőrök és a németek eltűntek. A 30 tizenéves fiú magára maradt. A légitámadás a szomszédos Józsefvárosi pályaudvar ellen irányult. Valamennyien a földhöz simulnak, a föld hullámozott alattuk és felforrósodott, a robbanások, a légnomás és a páni félelem megbénította őket. Végtelenül hosszúnak tűnő idő múlva lett vége a bombázásnak, a levegő elsötétült a füsttől és a portól, az égés- és lőporzag miatt fuldokolva köhögtek. Amikor valamennyire magukhoz tértek, vették észre, hogy egyik társuk fekvé maradt. A fiú sértetlennek látszott, de eszméletlen volt. Magához térítették, de akkor is zavaros tekintettel nézett, nem bírták szóra bírni. Az előkerült rendőrök aznapra befejezettnek tekintették a munkát, másnap kellett újra jelentkezniük.

Másnap nem jelentkezett munkára. Délután megjelent a zsidó házban egy rendőr, és bevitte a

VIII. kerületi kapitányságra és belökte egy cellába. Este két rendőr brutálisan megverte. Gyuri összehányta magát, bevizelt, alig állt a lábán, amikor visszalökték a cellába. Reggel egy másik rendőr nyitott be, az összevert Gyurit bevitte egy helységbe, ahol vízcsap is volt. „Próbáld magad összeszedni, és hozd rendbe magad!” Valamikor 9 órakor elengedték azzal, hogy ne merészeljen még egyszer „szökni”, mert annak még rosszabb következményei is lehetnek.

A következő behívás a József utcában lévő kiegészítő parancsnoksághoz szólt. A parancsnokság melletti földszintes házra zuhant egy amerikai légiakna, ami leborotválta a mellette lévő négy emeletes épület tűzfalát. A feladat az volt, hogy a negyedik emeleten lévő, 6-8 szobából álló parancsnokságot átköltöztessék a Gutenberg térre egy hat szobás üresen álló lakásba. A munka nehéz volt (nehéz bútorokat, ládákat, lemezszekrényeket kellett lecipelni), és veszélyes. Egyik társuk a munka közben lezuhant a negyedik emeletről és szörnyethalt. Azt sem engedték meg, hogy értesítsék a szüleit „Ha majd nem megy este haza, úgylis észreveszik” - mondta röhögve az egyik rendőr. Másnap már a Gutenberg téren dolgoztak, egy katona őrmester irányítása mellett, rendezték a bútorokat, berakták a lemezszekrényekbe az iratokat, aktakötegeket. Felbőgött a légiriadót jelző sziréna, az őrmester lement az óvóhelyre. Iskolatársával, barátjával, Atlasz Misivel dolgozott együtt. Amikor egyedül maradtak elkezdték az aktákat böngészni. Megtalálták a „kiszegítő előképzős ifjak” kartonjait, köztük a sajátjukat is. A kartonok egy részét, lehetett, vagy harminc darab, apró darabokra tépkedték és lehúzták a wc-ben, a többit pedig belekeverték a többi irat közé.

Atlasz Misit 1944 decemberében a szüleivel és a kishúgával együtt a nyilasok elhurcolták egy Pozsonyi úti „védett”⁷ házból, és a Dunába lötték.

A nyilas rémuralom

A nyilas hatalomátvétel másnapján, 1944. október 16-án, hétfőn hajnalban a nyilasok, betörték a budapesti zsidóházakba. Mindenkit leparancsoltak a ház udvarába, lövöldözés, puskatusozás közepette. A lakásokat feldúlták, kirabolták, az udvaron mindenkit durván megmotoztak, és mindent elszedtek. Az asszonyokat, gyerekeket és az aggastyán férfiakat aztán az utcán sorakoztatták fel. Feltartott kézzel kellett hallgatniuk a fegyveres nyilas suhancok szidalmazását, fenyegetését. Gyuri és az édesanyja közrefogta a nagymamát, tartották a nagymama kezét. Közvetlenül mögöttük állt a nagyon öreg Grúner bácsi, aki félig vakon, két kezével a botjára támaszkodva álldogált. Egy nyilas kölyök ráordított, hogy emelje fel a kezét, de az öreg süket is volt, nem értette. Mire a nyilas: „Te voltál az, aki kilőtt az ablakon!”, ráütött a puskatussal, és a földre rogyó öregembert lelőtte. A Városi Színházhoz, a Tisza Kálmán térre hajtották őket, ahol újabb motozásra került sor. A színházzal szembeni épület hosszú balkonján német tiszték cigarettáztak, nézték a tömeget. A németek célba löttek, az eldördült lövések után kiesett a sorból egy-egy asszony, egy-egy gyerek. Gyuri rosszul lett, hányt és szédült, leült a földre. Édesanyja az odalépő nyilasnak azt mondta: „Lője le! Ne szenvedjen! Lője le!”. Gyuri felpattant a földről: „Nem! Ne tessék löni! A kezemet is feltartom! Ne tessék löni!” A nyilas elfordult, és továbblépett.

Egész álló nap meneteltek, feltartott kézzel, sárga csillagosan, keresztül-kasul a városon. A járdákon, rengeteg ember nézte a menetet, sokan voltak, akik röhögtek, mások kiabáltak, zsidóztak, a többség arcán hideg, unott közöny. Ismerősöket is véltek látni, akiknek keresték a tekintetét, de nem észlelték az együttérzés legcsekélyebb jelét sem. Este beterelték őket a Dohány utcai zsinagógába. Három nap múlva aztán mindenki visszament a zsidóházba, a feldúlt, kirabolt lakásba.

Több mint negyven évvel később, egy késő esti órán, Gyuri hangokat hall a gyerekek szobájából. Bemegy és látja, hogy a kisebbik lánya, Kata sírdogál az ágyban. „Mi a baj csillagom? Valami rosszat álmodtál?” A kislány elmeséli az álmát: „Valahova vittek minket fegyveres katonák. Te meg anyu mögöttem jöttetek, és szomorúak voltatok. Sokan bámultak minket, és akkor megláttam a Marcsit, megörültem neki és integettem. Marcsi rám nézett, de olyan hidegen, olyan ellenségesen, hogy elkezdtem sírni. Arra ébredtem fel, hogy sírok.” A Marcsi a legjobb barátnő, mindig együtt vannak, ha pedig mégsem, órákat telefonálgatnak egymásnak. Gyuri lefekteti a gyereket, és mellette marad, amíg újra elalszik.

Közben azon töri a fejét, hogy honnan veszi a gyerek ezt az álmot, hiszen sohasem beszélgettek erről, sohasem említett a gyereknek ilyesmit, ehhez hasonlót sem.

(Andrássy út 60.)

Gyuri úgy gondolta, hogy el kell mennie valamilyen védett gyerekotthonba, ahol átvészselheti a nyilas uralmat. Édesanyjának és Nagyanyjának volt elég jól hamisított, svéd menlevelük, és készültek elmenni egy védett házba, a gond vele volt, neki nem sikerült menlevelet szerezni. Egy címet kapott, hogy a Csanádi utcában működik egy gyerekotthon. Nekiindult, mellékutcákon ment, mert a főútvonalaktól félt. Észre sem vette, amikor egy nyilas járőrbe botlott. Négyen voltak, köztük egy csizmás, fekete egyenruhás 30 év körüli, nő is. Megállították, és mert igazolványa nem volt, rögtön rá kérdeztek, hogy „zsidó vagy!?” Hiába tagadott a nyilas lefogta és kigombolták a nadrágját. A nő leköpte, a két nyilas pedig a földre lökte és összerugdalta. Bevitték az Andrássy út 60. alatti nyilas-ház pincéjébe. Már nagyon sokan voltak ott, egymás mellett a fal felé fordulva feltartott kézzel kellett állni, a nyilasok mögöttük járkáltak és ütöttek. Egy idősebb embernek, aki mellette állt és már rogyadozott a fáradtságtól, puskatussal szétverték a fejét. Amikor megtántorodott, őt is összeverték, de azért talpon tudott maradni. Két napot töltött a pincében. A vizelete és a széklete csípte a bőrét, és a fáradtságon túl a saját bűzétől szenvedett a leginkább. Aztán felvezettek őket az utcára, ahol már állt egy nagyobb csoport, az övékétől néhány méterre. Valami zavar volt (talán összeesett valaki), a nyilasok egy pillanatra odafigyeltek. Ezt kihasználva átszökött a másik csoportba. Voltak, akik sziszegve követelték, hogy menjen vissza. Egy hang aztán leintette őket. Ezt a csoportot bevitték a gettóba, a másik csoportnak nyoma veszett. A gettó akkor még nem volt lezárva, visszament a Víg utcai zsidóházba.

Valaki azt mondta, hogy a Mária Terézia téri iskolában hadikórház működik és ott kibombázott gyerekek számára is van egy menhely. Meg akarta nézni ezt a helyet, bár a Baross utca veszélyes környék volt, a Mária Terézia téri nyilas-ház miatt. Jókor vette észre nyilas járőrt és behúzódott a Bencés Gimnázium kapujába. Amikor a járőrt közeledett, becsöngetett. Egy pap nyitotta ki a kaput és beengedte. Megmondta, hogy zsidó, és azt kérte, hogy a tanár úr kísérelje haza a Víg utcába. Közben beállt a kijárási tilalom, csak másnap reggel indulhattak el. Az éjszakát nála töltötte, vacsorát és reggelit is kapott. A tanár úr a köszönetet elhárította. A felszabadulás után egyik első útja a Bencés Gimnáziumba vezetett, kereste a tisztelendő tanár urat, jóllehet a nevét sem tudta. Az általa adott személyleírás alapján azonosították, de akkor már nem élt. Az ostrom napjaiban egy aknaszilánk ölte meg ezt a nagyszerű embert.

(az óbudai téglagyár)

Az István úti védett házból vitték a nyilasok Gyurit és az övét a budapesti gettóba. A Klauzál téren volt a szelektálás, édesanyját és őt magát elválasztották a nagyanyjától. Egy megfelelő pillanatban, amikor a nyilas éppen elfordult, édesanyját visszalökte a nagyanyja mellé. A két asszonyt elindították a Dohány utca irányába. Közben Gyuri még megkérdezte a hitközségi embert, hogy hova kerül az a csoport, amelybe az anyja és a nagyanyja kerül, „Síp utca 7.” - hangzott a válasz.

A nyilasok az akkorra már több száz főre felduzzadt, ott maradt csoportot elindították a körút felé. Nagyon hosszú gyaloglás után - már sötétedéskor - értek el az óbudai téglagyárba, ahol

már ezren is lehettek, férfiak, nők, fiatalok és öregek (a középkorúak - ő még nem volt 14 éves - öregnek számítottak). Az emberek a földön ültek, feküdtek, csomagjaikat szorongatták.

Gyuri nem feküdt le, nem ült le, nem akarta bepiszkítani magát, csomagja egyáltalán nem volt. Minden idegszálával arra volt „berendezkedve”, arra készült, hogy szökni kell, bárhol, bárhova.

Másnap, valamikor késő délután, már szürkületkor a nyilasok menetoszlopot állítottak össze. Amikor kijöttek a téglagyár kapuján sok bámészkodó ácsorgott az út mentén. Egy kanyarodásnál kilépett a sorból és beállt a bámészkodók közé. Szerencséje volt, valaki azonnal elé állt, eltakarta, majd egyre hátrébb került. A sárga csillagot azonnal letépte a kabátjáról. Aztán a menet elhaladt, a bámészkodók szétszéledtek. Egy férfi lépett hozzá és megkérdezte, hogy most mit akar tenni. „Visszamenni a gettóba” - mondta, ahol édesanyja és nagymama várja. „Majd holnap” - mondta az ember - „ma már nem lehet semmit sem tenni.” Egy kocsmába mentek, a raktár sötét sarkába ültették le enni is kapott.

Másnap délelőtt jött érte egy házaspár, és elkísérték a gettó főbejáratához, ahol nagy zűrzavar volt. A nyilasok, a magyar rendőrök egymás után hajtották a csoportokat a gettóba. Nem volt nehéz az egyikhez csatlakozni.

(a budapesti gettó)

A ház harmadik emeletének egyik két szobás udvari lakásában találta meg a családját. A lakásban negyvenheten voltak. Másnap átment a Síp utca 12-be és munkára jelentkezett egy bőrkabátos férfinél, aki szemmel láthatólag valamilyen főnök lehetett, mert nehéz volt hozzáférni, annyira sokan vették körül. A férfi ránézett, bólintott, és azt mondta, hogy maradjon mellette. Hosszúnak tűnő idő után a férfi intett, hogy kövesse. Átmentek a Wesselényi utca elején lévő gettókorházba. Kapott egy szürke színű tűzoltó sisakot, egy karszalagot és egy csajkát. Futár lett, naponta vagy tízszer-tizenöt-ször hozott-vitt üzeneteket, egy másik futár fiúval, nagy kondérban levest, a kórház és a hitközség között. A csajkányi sárgaborsó levest azonnal befalta, és újra beállt a sorba. A második csajka levest hazavitte, ebből élt az édesanyja és a nagymama. Két-három hét telt így el, közben többször látta a bőrkabátost, aki intett neki. Aztán a bőrkabátos eltűnt, amikor kérdezett rá, azt a választ kapta, hogy elvitték a németek.

December végén bezárult az ostromgyűrű Budapest körül, alig lehetett közlekedni a bombázások és belövések miatt. Gyuri és egy vele egyívású fiú a hitközségről vitték a levest egy nagy fazékban, amikor akna csapódott a mellettük lévő házba, majd közvetlenül utána még néhány ugyancsak egész közelre. Önkéntelenül hasra vágódtak, és amikor elcsendesedett, futva vitték tovább a leveses fazekat, ami különös módon egyre könnyebb lett. A fazékba szilánk csapódott. Gyuri megsebesült, egy fáradt szilánk ment a térdébe, észre sem vette, csak este, amikor elkezdett fájni, és véres lett a nadrágszára. A seb begyulladt, a térde megdagadt. Egy orvos volt a házban, ő nézte meg a sebet. Elővett a levéltárcájából két fehér pirulát és odaadta az egyiknek a felét. „Törjék porrá - mondta - és nyomkodják a sebbe olyan mélyen, ahogy csak tudják, ez az ultraseptil talán segíteni fog”.

Kitört a járvány, amit ukrán betegségnek neveztek. Megállíthatatlan hasmenéssel és magas lázzal kezdődött, a beteg kiszáradt - a bőre, a szó szoros értelmében, megfeketedett - és néhány óra múlva meghalt. Gyuri és egy idősebb férfi tizenkét holttestet cipelt le a lakásból, a ház udvarába. Nemcsak a járvány és az éhezés miatt haltak meg sokan, gyilkoltak a gettóban járőröző nyilasok, németek. A Wesselényi utcában közel ötven embert öltek meg géppisztoly-sorozatokkal, az utcákon is gyilkolták az embereket. Sokan haltak meg a belövések, bombázások miatt.

(Eszter)

Kis barátnőjének halála rendítette meg. A földszinten élt valamilyen pici udvarra néző helységbe zsúfoltan egy ortodox zsidó család. Volt egy nagyon öreg, pajeszos nagypapa, egy kopaszra nyírt, középkorú (30-40 éves) asszony és megszámlálhatatlanul sok kisgyerek. Magyarul nem nagyon tudtak, jiddisül lehetett velük beszélgetni. A nagyobb gyerekek közé tartozott a 9 éves, csontig lesoványodott, göndör-hajú, nagy fekete szemű kislány, Eszter. Amikor a háznak hozott ételmezt, nekik mindig lelopott egy kis pluszt, mert a gyerekek egész nap sírtak az éhségtől. Eszter éjjel-nappal a kicsikkel foglalkozott, mert az anya többnyire a magatehetetlenül, gyenge öregembert ápolta. A sebesülése utáni napok egyikén, amikor bement hozzájuk valami kevés étellel, Eszter csukott szemmel, lázasan zihálva feküdt. Gyuri az orvosért rohant, aki megnézte a kislányt, és amikor kijöttek, megmondta, hogy Eszter nem éri meg a másnapot. Még aznap éjjel a kezei között halt meg. Holttestét bevitte a hitközség belső udvarára, ahol a halottakat gyűjtötték. Amikor letette a földre a kis testet, két ember megragadta azt, és mintegy zsákot dobták fel a hullahegy tetejére.

Már 1945 januárjának első napjai lehettek, a futárszolgálatnak vége lett, éheztek. A két asszony rohamosan gyengült, a nagyanya már nem tudott lábra állni. Az orvos (csak jóval később derült ki, hogy szemész volt) pár napot jósolt neki.

A sors úgy hozta, hogy a gettó deszka palánkja ledőlt egy belövés következtében. A palánk túlsó oldalán magyar katonák álltak, nyilast, rendőrt, németet nem lehetett látni. Gyuri kiszökött a gettóból és elindult a régi lakásukhoz, hogy ételmezt hozzon. A város teljesen kihalt volt. Nem találkozott járőrökkel, kerülő utakon ugyan, de zavartalanul jutott el a Rákóczi tér mögötti kis utcába. Amikor lement a pincébe, kitörő örömmel fogadták, egy nagy bőrszatyrot színültig megtöltöttek mindenféle étellel. A visszaút már lassúbb volt, nehéz volt cipelnie a bőrszatyrot. Késő délutánra (már sötétedett) ért vissza a Síp utcai gettópalánkhöz. Amikor meglátta, hogy a palánkot helyreállították, elsírta magát. Az ott állomásozó magyar katonáknak elmondta, hogy neki vissza kell jutnia gettóba, különben a családja meghal éhen. A katonák a palánk egyik alsó deszkáját felfeszítették, Gyuri pedig egyenként, az utolsó darabig beadta az ételmezt az odahívott édesanyjának. Kalandos úton, másnap tudott visszakerülni a gettóba, a főkapunál. Az ételmezt valamelyest talpra állította a nagymamáját.

A felszabadulás és a szabadság első napjai

Budapest ostromát a harmadik emeleti udvari lakásban töltötték, még akkor sem mentek le a pincébe, amikor a fejük feletti lakást találat érte. Az 1945. január 18-ra virradó éjszaka óriási volt a csatazaj, egymást érték a belövések, szinte nappali világosság volt a folyamatos robbanások miatt. A levegő telített volt porral és lőporszaggal. Aztán hajnal felé hirtelen csönd lett. A lövedékek sípoló hangjait a fejük felett hallották, és Gyuri még valamilyen zenét is vizionált. Amikor hajnalban óvatosan kimerészkedett a kapualjából, látta, hogy a gettó deszkapalánkja eltűnt, a Wesselényi utcában pedig katonák mennek a Zsinagóga irányába, de ezek a katonák nem a németek szürke és nem a nyilasok fekete egyenruháját hordják. A ruhájuk színe világos barna. Visszament, hogy elmondja a dolgot a többieknek. Amikor újra kiment az utcára már sokan tolongtak egy szovjet katona körül a Dohány utca sarkánál. A katona metszett szemű, fiatal ázsiai férfi volt, mellén keresztben dobtáras géppisztoly, sapkáján pedig ötágú vörös csillag. Mosolyogva nézte a katonát, aki visszamosolygott rá és egy erélyes mozdulattal letépte róla a sárga csillagot.

Hatvanhárom évvel később Kata lányával megfogalmaztak egy nyilatkozatot és felhívást, amit a Magyar Antifasiszta Liga Ügyvezető Testülete elfogadott. Jóllehet ennek a felhívásnak nem lett fogantja (nem sokat mondó egyetértés lett a sorsa, vagy válasza sem méltatás), Gyuri nem adja fel azt a tervét, hogy a Győzelem Napja megkülönböztetett nap legyen Magyarországon is.⁸ (I. Mellékletek)

Gyuri visszaroht az utcáról, hogy elmondja a nagy hírt, de már mindenki azzal volt elfoglalva, hogy mielőbb elhagyja a gettót. Szállingóztak hírek arról, hogy a gettót aláaknázták, mások azt mondogatták, hogy még visszajöhetnek a németek.

A nagyanya nem volt mozgásképes, ezért elhatározta, hogy elmegy a Rákóczi téri csarnokhoz, elhoz onnan egy kétkerekű hordár kocsit, amire majd felpakolják a Nagyanyát és Morgi nénit (gettóbeli barátnőjét), aki a Népszínház utcába igyekezett volna, de megdagadt lábával nem tudott járni.

Útközben még bement a Gutmann házba,⁹ pontosabban annak a tetejére, hogy megnézze mi lett az ott tanyázó német légvédelmi üteggel. Amikor felért, látta, hogy a Vörös Hadsereg nem sokat teketóriázott velük. A németek nyilván fáztak és felvittek mindenféle dunyhát, párnát. Ezek véres egyveleget alkottak a német hullákkal, illetve ezek testrészeivel. Az egyik sarokban egy viszonylag ép egyenruhás testet látott, rajta volt a derékszíja. Amikor közelebb ment meglátta, a pisztolytáskát is. Legyűrte undorát és magához vette a pisztolyt a tartaléktárral. Még szeretett volna valami ennivalót is találni, de nem volt ereje a hullák és hulladarabok között kutatni. Lement az utcára, és elsietett a kocsiórt. Némi keresgélés után talált egy kevésbé sérültet, amivel aztán sietett vissza a gettóba. A Nagymamát és Morgi nénit feltették a kocsira és mentek - végig a Rákóczi úton, aztán a József körúton - hazafelé.

Édesanya végigsírta az utat, siratta az ő szeretett Budapestjét, ami romvárossá lett. Gyuri pedig arról beszélt, hogy azokat a nyilasokat, akik elfoglalták az ő lakásukat „le fogja löni”.

Végre megérkeztek a ház elé. A kapuban egy jóarcú férfi álldogált. Gyuri odalépett hozzá és megkérdezte, hogy kik laknak most az első emelet hatban, közben erősen markolta a némettől elvett pisztolyt. A férfi elmosolyodott, és elmondta, mennyire örül, hogy életben maradtak, már kora reggel óta várt, be is fűtötte az egyik szobát és ugyan kevés az élelmük, de amijük volt, annak a felét bekészítette a befűtött szobába. Édesanyjával egymásra néztek, tekintetük azt mondta, hogy itt most nem lesz lövöldözés.

Amikor felmentek a régi lakásukba, a férfi elmondta, hogy kibombázottként kapták ezt a lakást, az is kiderült, hogy a felesége zsidó származású, ő pedig bronzműves és csillárkészítő, szervezett munkás, régi szociáldemokrata. Azt kérte, hogy a másik szobában maradhassanak addig, amíg tud szerezni maguknak valamilyen lakhatási lehetőséget. A kedves házaspárral a halálukig megmaradt a szoros családi barátság. Gyuri máig őrzi azt az ezüst cigarettás dobozt és vadásztört, amit a Bíró házaspár ajándékozott neki a doktorra avatásakor.

Morgi nénit átvitte a Népszínház utcai lakásba, ahol a fia és keresztény menyé (akik valahol a közelben bujkáltak) már várták. Néhány nap múlva a Nagymama hirtelen sírva fakadt, minden látható ok nélkül. Sírt és nem lehetett szóra bírni. Végül erélyesen rászólt, hogy hagyja abba a sírást és mondja meg, hogy mi a baja, mert másképpen nem tudnak segíteni: „Morgi néni meghalt!” - mondta hüppögve. Gyuri dühös lett: „Ez képzelgés, mindjárt átugrok, megnézem!” Amikor bekopogott a második emeleti lakásba, kisírt szemű asszony nyitott ajtót, „Morgi mama két órával ezelőtt meghalt”. Hazatérve már megnyugodva találta a nagyanyját, és amikor elmondta a hírt, csak annyi választ kapott „Én tudtam! Az Isten nyugosztalja!”

Budapest csak februárban szabadult fel, a háború még nem ért véget a pesti oldalon sem. A körülzárt német csapatok ágyúzták a pesti oldalt. A lakosság változatlanul az óvóhelyeken, a pincékben élt. Időnként egy-egy becsapódás robaja hallatszott.

Sokat beszéltek a szovjet csapatok erőszakos cselekményeiről, de ezekből semmit sem tapasztalt, éppen ellenkezőleg. A Rákóczi téren állomásozott egy szovjet üteg, amikor kíváncsiságból megközelítette őket, barátságosak voltak, kapott tőlük egy kockakenyeret.

A házak kapuit zárva tartották „nehogy az oroszok bejöjjenek”, a kapu mögött tartottak afféle ügyeletet, mindenkit kikérdeztek, aki kopogott kapun. Január vége, vagy talán február eleje lehetett, amikor késő este dörömböltek a kapun, valaki oroszul kiabált. A lakók nem nyitottak kaput, ezután egy lövés is eldördült, az orosz nyelvű kiabálás folytatódott. Amikor Gyuri és édesanyja meghallották a „bitte, bitte, hilfe” szöveget, kinyitották a kaput. A kapumélyedésben egy orosz tiszt ült, félig feküdt a földön, hátát a falnak támasztva, és egyre csendesebben hajtogatta, „bitte hilfe”¹⁰. A tisztet bevitték az egyik földszinti lakásba, lefektették az ágyra, betakarták. Amikor a tiszt egy kicsit jobban lett, közben előkerült egy bögre keserű tea is, elmondta, hogy sebesült, a kórházból jött ki egy kicsit sétálni, de eltévedt. Megértett szinte minden szót, a tiszt félig németül, félig jiddisül beszélt. Odahívták Bertát, a nagyanyját. Az egész éjszakát átbeszélgették, a háborúról, a zsidó sorsokról, az áldozatokról. Reggel a tiszt egy papírra felírt valamit és ügyel-bajjal elmagyarázta, hogy hova kell az üzenetet eljuttatni. Gyurit - a Kun utcai kórház épületében - két tiszt elé vezették, akik közül az egyik magyarul beszélt. Azonnal egy jeepbe ültek, őt a sofőr mellé ültették. A sebesült tisztet visszavitték a kórházba, megköszöntek mindent, elköszöntek. Még aznap délután újra megjelent a magyarul beszélő tiszt egy élelemmel megrakott jeppel. Hetekig éltek az ajándékból.

A ház negyedik emeletén élt egy öreg házaspár és a tizenkét éves unokájuk, a fiú szüleit vidékről deportálták. Egyik délelőtt a ház kapuja előtt beszélgetett a kisfiúval, amikor valaki szólt neki, hogy az édesanyja hívja. Alig fordult be a kapun, amikor a házat belövés találta el, a dörrenéstől alig tért magához, amikor sikoltozást hallott, visszafordult és meglátta, hogy a fiú a földön fekszik, a lábából pedig ömlik a vér. „Kissjózsefes”¹¹ cserkész korából tudta, hogy mit kell tennie, elszorította az övével a combot. Bíró Endrével elvitték a fiút a Rókus kórházba, Bíró a karjai között tartotta a gyereket, Gyuri meg mellette fogta a sebesült, béna lábat. A fiú meggyógyult, de a lábát a térd alatt amputálni kellett. Sok évvel később találkoztak, akkorra már orvos lett a sebesültből. Néhány évvel később értesült arról, hogy a csonk valamilyen oknál fogva üszkösödni kezdett, amputáció amputációt követett, amíg végül a már praktizáló orvos idegei felmondták a szolgálatot, és öngyilkos lett.

Több mint hatvan évvel később Gyuri részt vett egy, a felszabadulásról, illetve a felszabadulást némelyek részéről vitató konferencián, és elképedve hallgatta az ott elhangzottakat, főként olyan előadók szájából, akik - életkoruknál fogva - nem voltak, nem lehettek szemtanúi az akkori eseményeknek. Nem kapott szót, ezért egy cikkben fogalmazta meg véleményét.¹² (lásd. Mellékletek)

A küldött

1947 nyarán Gyuri a Börzsönyben, a Kemence-patak völgyében táborozott, és remekül érezte magát. Megleste a lányokat, amikor fürödtek a patakban, és persze a lányok is a fiúkat, nagy sikoltozással. Megmászta a Csóványost, jókat ettek, a tábortűznél éjfélig énekeltek, órát táncoltak. A tábor ellátásáról a Joint¹³ gondoskodott, minden nap kaptak egy vastag szelet becsomagolt Hershey csokoládét, amit nagy élvezettel ettek, jöllehet nagy, fehér színű kukacok voltak benne.

A harmadik héten, az utolsó hét elején felrázta az álmából Eliahu, a sliach¹⁴, aki „Erecből”¹⁵ érkezett: „öltözz fel és vegyél fel cipőt is”. Elivel elindultak a vaksötét éjszakába (a hold sem

világított), és tempósan meneteltek, vagy másfél órán keresztül, közben többször is változtatták az irányt, sziklákon másztak át, vízmosásokon mentek keresztül, szóltanul, mert Eli nem beszélt, ő pedig nem kérdezett. Végül megérkeztek egy tisztásra. Eli leült egy sziklára és intett, hogy ő is üljön le. Hang nélkül pihentek, vagy egy negyed órát, amikor Eli megszólalt: „Figyej! Most visszamegyünk a táborba, de te fogsz elől menni, én két lépéssel mindig mögötted leszek. Amikor megyünk, te hangosan mondd azt, amire abban a pillanatban mire gondolsz. Hangosan, érted? Hogy halljam!”

Elindultak, és Gyuri hangosan mondta gondolatait. „most egyenesen kell mennünk, amíg el nem érünk a vízmosáshoz, aztán el kell fordulni balra, és addig kell menni, amíg el nem érünk a sziklákhöz.....”. Az út így folytatódott két-két és fél órán keresztül, mert már lassabban haladtak. Gyuri meg-megállt pihenni néhány percig. Eli nem szólt egy szót sem, akkor sem, amikor kérdő hangsúllyal szólalt meg. Egyszer csak kiléptek az erdőből és vagy tíz méterre ott volt a tábor sarka. Eli azt mondta, hogy „most menj vissza aludni, mert mindjárt reggel lesz!”

Letelt a három hét, délelőtt megjöttek teherautók a tábort érintetlenül hagyva a következő turnusnak, kis hátizsákjaikkal felszálltak a kocsik platójára. Óriási éneklés közepette érkeztek meg Budapestre. A kisebbeket a szülők várták, a nagyobbak csoportokba verődve indultak haza. Eli odalépett Gyurihoz és megszólította: „Mond Arie¹⁶, nem bánod, ha hazakísérlek? Meg szeretném ismerni az Édesanyádat”. Gyuri a megtiszteltetéstől szóhoz sem tudott jutni, csak elindultak kettesben. Amikor hazaértek, Eli szertartásosan kezet csókolt a két hölgynek, megvárta, amíg a megérkezés öröme elcsitult, majd az Édesanyához fordult. „Nézzé asszonyom, hogy ez a táborozás milyen jót tett a gyerekeknek, jó színe van, csak még mindig nagyon vékony, sovány, még erősödni kellene. Én nagyon szívesen elvinném a fiút még egy három hetes turnusra, az egészen biztosan nagyon-nagyon hasznos lenne számára. Ugye elengedi?” Gyuri hevesen bólogatott, hogy engedjék el. Az Édesanya megkérdezte, hogy mikor indulnának, mire Eli azt válaszolta, hogy: „Most, azonnal!”, mert sietnie kell. Elköszöntek és indultak vissza.

Amikor megérkeztek Eli félrevonta és elmondta neki, hogy ez nem nyaralás lesz, hanem feladatokat kell végrehajtaniuk. A feladat részleteit pedig majd este megbeszélik, addig Ari kapcsolódjon be a tábor szokásos napi életébe, de „Senkinek egy szót sem!”

Este elindultak a patak völgyében, közben áthaladtak egy falun is, aztán egy szélesebb folyóvízhez érkeztek. Eli gatyára vetkőzött, és intett neki is. Bementek a folyóba, lassan haladtak a túlsó part irányába. A folyó nem volt mély, Gyurinak a válláig ért a víz, amikor kezdtek kifelé jönni. A parttól számítva 30-40 méterre egy bokorcsoporthoz mentek. Eli megkérdezte, hogy egészen pontosan megjegyzett-e mindent. Gyuri bólintott és elindultak vissza, de most neki kellett elől menni. Azon az éjszakán még kétszer tették meg ezt az utat, egyszer úgy, hogy bekötött szemmel kellett mennie oda is, és vissza is. Aztán még három éjszakán keresztül folyt a gyakorlatozás. Fogalma sem volt arról, hogy mindez miért történik, kérdéseire mindig ugyanaz volt a válasz: „Amikor kell, akkor megtudod!” Fáradt volt, éjszaka alig aludt, nappal pedig részt vett a tábor mindennapi életében.

Az első hét végén Eli közölte, hogy este ne feküdjön le a többiekkel, hanem takarodó után menjen a parancsnoki sátorhoz. Eli már várta, és azonnal elindultak, de most nem a partra, hanem egy távolabbi bokorcsoporthoz mentek, ahol vagy harminc felnőtt férfi és nő üldögélt a földön, csomagjaikkal egyetemben. Voltak közöttük gyerekek is. Eli elmondta, hogy a mellette ülő Ari lesz a vezetőjük, és neki kell engedelmessé válniuk. Még vártak egy ideig, közben Eli hozzátette, hogy Ari a folyó gázlóján keresztül átviszi a csoportot Csehszlovákiába, ahol a Hagana¹⁷ embere már várni fogja őket. A többi a Hagana emberétől fogják megtudni. A partszakaszt elérve Gyuri levetkőztette az embereket, elmondta, hogy a csomagjaikat helyezték a fejükre, és kövessék őt libasorban. Elindult, és a túlsó parton, anélkül, hogy hátranézett volna, a bokorcsoporthoz ment. Amikor mindenki megérkezett némán vártak. Gyuri nyugtalan volt, mert nem jött a Hagana embere, neki pedig azonnal vissza kellett volna fordulnia. A Hagana embere tíz perc múlva érkezett meg. Eli türelmetlenül és ingerülten

kérdezte, hogy mi történt. Arra a válaszra, hogy a Hagana embere késett megenyhült. „Ez biztosan nem fog megtörténni többet!” - mondta és átölelte: „Mostantól Te is a Hagana embere vagy!”. Eli mellékesen megtanította arra is, hogy miként viselkedjen, ha esetleg a cseh határőrök elfognák: „Rajtad csak egy klottnadrág van és csak egy kisgyerek vagy, ebből nem tudják meg, hogy ki vagy és mit művelsz. Azt hajtogasd, hogy eltévedtél és engedjenek haza.” Ilyen incidensre nem került sor.

Innen a történet már kevésbé érdekes - mondja Gyuri - ez az éjszaka minden nap megisméltódott, volt sok olyan éjszaka, amikor két csoportot kellett átvinnie. Csak évek múlva próbálta megbecsülni, hogy hány embert vitt át a határon, arra jutott, hogy számuk 500 és 600 közé eshet.

(Alacska)

A gimnázium 6. osztályának befejezése után Gyuri abbahagyta gimnáziumi tanulmányait. Az „alijá”-ra¹⁸ való felkészülés céljából elment mezőgazdasági munkára egy „haksara”¹⁹ elnevezésű helyre, a Miskolc közeli Alacska faluba. Egy afféle nemesi udvarházban helyezkedtek el, és egy régi gazdatiszt irányítása mellett gazdálkodtak. Volt két lovuk, egy tehenük, kertészetük és szántóföldjük. Napi 8-10 órát dolgoztak, minden értelemben maguk gondoskodtak magukról, anyagi támogatást nem kaptak, és elvből el sem fogadtak volna. Maguk szervezték az életüket, ebbe a gazdatiszt nem szólhatott bele, tőle csak szakmai tanácsot fogadtak el. Szabad idejüket együtt töltötték, képezték egymást. Tökéletes kommunában éltek. A munkamegosztás is laza volt, legfeljebb a nehéz fizikai munkákból próbálták - váltakozó sikerrel - kizárni a lányokat. Gyuri úgy emlékszik vissza ezekre a hónapokra, mint élete egyik legszebb periódusára.

Az esti beszélgetéseken töviről hegyire megvitatták Borochow elméletét a fordított gúlához²⁰ hasonló zsidó társadalmi rétegződésről, vitatkoztak a kommunizmusról, a lélektanról Freudról és Jungról, amikor pedig elfáradtak, az éjszakába nyúlóan énekelték az ivrit és jiddish dalokat.

Akkor még tartani lehetett bujkáló fasisztáktól, ezért megszervezték a védelmüket, felkészültek a lehetséges támadásra. Voltak fegyvereik, és az ehhez értő Gyuri kiképezte a többieket. Mária meglátogatta Gyurit. El volt keseredve az egyszerű, puritán körülmények láttán, de amikor észlelte a fia felhőtlen boldogságát, megnyugodott. Szó nélkül vette tudomásul, hogy a szerény csomagot Gyuri azonmód betette a közös raktárba, anélkül, hogy megnézte volna a tartalmát. Csak búcsúzáskor mondta, hogy egyék meg a süteményt mihamarabb, nehogy megromoljon. Mária megkérte Gyurit, hogy mutassa meg a fekhelyét. Mária megigazította a párnát, és meglátta a pisztolyt a párna alatt. Úgy tett, mint aki nem látott semmit.

A haksárának nem volt pénze. A gazdatiszt emiatt állandóan dohogott, mert különféle dolgok beszerzésére lett volna szükség. Az egyik este erről tanakodtak, amikor egy miskolci somér fiú, aki náluk vendégeskedett, kijelentette, hogy ez nem probléma, mert az alacsikai szénbányánál mindig van felvétel, és jól is fizetnek. A társaság elhatározta, hogy néhány fiú menjen el egy-két hónapra a bányába dolgozni. Komoly veszekedés alakult ki, mert mindenki menni akart. Végül rájöttek a legjobb megoldásra, a tizenöt fiúból mindig öt fog a bányánál dolgozni. Gyuri két hónapig volt csillás a bányában, mert a következő csoportból az egyik fiút nagyon vékony testalkata miatt nem vették fel. A 15-16 éves zsidó gyerekeket az ott dolgozó öreg bányászok olyan természetességgel fogadták, mintha már évek óta együtt dolgoztak volna. Megmutatták az elakadt csille kimozdításának fogásait, ha pedig azt látták, hogy valaki nagyon elfáradt, elküldték pihenni egy negyed, vagy félóra. Ilyenkor a vájárok tolták a csillét kisegítésül. Este aztán volt mit mesélni a munkásszolidaritásról.

Jóllehet Gyuri „véglegesen és visszavonhatatlanul” elhatározta az aliját, nyomasztotta az a gondolat, hogy magára hagyja az édesanyját és a nagyanyját. Mária még egy fél szóval sem tiltakozott, azt hajtogatta „Az életteddel, a jövőddel Te rendelkezel”. Egyszer aztán, egy hosszú levélben kibukott belőle a bánat és a fájdalom. Nem az elválást fájlalta, hanem azt, hogy a fia

nem tanul tovább, ezzel minden álma, élete egyetlen célja omlott össze. Gyuri úgy érezte, hogy a lelkiismeretével nem tudna elszámolni, ha elmenne. Mindezt elmondta egy esti beszélgetésen. A kommuna indulat és harag nélkül azonnal kizárta, nem csak a haksarából, de magából a Hasomer Hacairból²¹ is.

1 A zsidó 13 éves fiúgyermek, felnőtté avatása. Ez a kor keleti mértékkel mérve megfelel a férfinemnél a teljes pubertás korának, ekkor lesz a zsidó ifjú magán-, és vallásjogilag nagykorúvá. A vallási téren való önállóság megnyilatkozik abban, hogy az ifjút nyilvánosan a Tóra elé szólítják.

2 Úr, művelt ember.

3 Mózes öt könyve, a zsidó biblia.

4 Az apa hálát ad, mert mentesül a gyermekéért viselt felelőssége alól.

5 Szövetkezetek Országos Szövetsége

6 A náci-német haderő

7 A nyilas kormány, illetve a semleges államok követségei és a pápai nuncius közötti egyezmény alapján mintegy 15-16 ezer zsidónak engedélyezték hivatalosan az ún. védett házakba való átköltözést. Közülük hivatalosan 4500 fő állt Svédország védelme alatt. Az így létrejött nemzetközi gettóban azonban valójában mintegy 35-40 ezren húzták meg magukat.

8 Megjelent az „Ezredvég” XVIII. Évfolyam 6-7, 2008. jun.-jul. számában (98-100. old.)

9 A Rákóczi út és a Síp utca sarkán lévő, a Gutmann ruhaáruházról elnevezett épület. (Most könyvtárház van a helyén.)

10 Kérem, segítség!

11 „Kiss József” zsidó cserkészcsapat, a Bethlen Gábor téri épületben működött

12 Megjelent az „Ezredvég” XIII. évfolyam 11. 2008. novemberi számában a „Verba volent scripta manent” című cikknek, a Történelmi tudat II. megjelölésű fejezetében. (112-115 old.)

13 American Jewish Joint Distribution Committee, zsidó segélyszervezet

14 Küldött

15 Föld, átvitt értelemben, nagybetűvel írva Izrael földje, azaz Izrael maga.

16 Gyuri zsidó neve Arie, amit Ari-ként rövidítenek.

17 Az arabok újabb és újabb támadásaitól tartva 1920-ban megalakult a Hagana (önvédelem), a bevándorlók alapította fegyveres szervezet, melynek feladata az izraeli telepek védelme volt.

18 Izrael földjére, illetve 1948 óta Izrael államba történő zsidó bevándorlás.

19 Kibbuc előkészítő tábor

[20](#) A zsidóság társadalmi elrendezkedése a diaszpórában fordított piramisra emlékeztet - magyarázta Ber Borochow, a cionizmus alapító atyáinak egyike. Az "egészséges" európai népek körében a piramis alján lévő parasztság létszáma a legnagyobb, és a társadalmi hierarchiában fölfelé haladva egyre kevesebb munkást, polgárt és kiváltságot találunk, a zsidóság körében viszont épp a felsőbb rétegekhez tartozók aránya a legnagyobb, és a társadalom alján élők vannak a legkevesebben. Ezt az abnormális fordított piramist a talpára kell állítani.

[21](#) Cionista cserkészmozgalom, baloldali, marxista, kommunista zsidó ifjúsági szervezet. A háború alatt több ezer embert mentett meg és juttatott Palesztinába. Rengeteg kibucot (mezőgazdasági kollektívát, kommunát) létesített, nagy szerepe volt Izrael állam megalapításában.

... Folytatjuk

Beszlggetünk

Szepes Erika

Családi történet

Szepes Erika

Beszélgetünk

- Jó helyen járok? – kérdezte, pedig éppen nem járt, hanem fenn ült a kissé rozszant háztetőn, és puha kockás mamuszba bújtatott lábát lógázta.

- Biztos, hogy ez az a telek, ahol az én kopott kőházam és a te düledezett fakunyhód állt?

Csak néztem, néztem fel a háztetőre, ami fölött már éppen lefelé kúszott a tiszta levegőjű balatoni estén a hatalmas, narancssárga nap. Útján sötétlila fellegek kísérték; ereszkedése közben egy árválkodó tuja szúrta fel csúcsára, mint egy karácsonyfadísz. A nagy ámulattól szólni se tudtam. Tíz éve halt meg, hogy került vissza, és éppen a tetőre, ahová még ruganyosabb fiatalkorában sem merészkedett fel soha? A pillanat rendkívüliségétől egyik kérdés a másikat tolta maga előtt bennem, és még jó, hogy mindegyik átfutott, mert egyik értelmetlenebb lett volna a másiknál. A „Hogy kerülsz ide?”, „Mit keresel itt?” típusú érdeklődésre az adott helyzetben választ nem várhattam, így megpróbáltam a jelen tapasztalati tényeihez igazodni.

- Miért ültél a háztetőre?

Talált. Jött a válasz.

- Emlékszel, mikor apád már haldokolt a kórházban, kómában volt, nem lehetett tudni, mennyi ideje van még, elvittél egyszer moziba, hogy eltereld a gondolataimat. A Hegedűs a háztetőn-t néztük meg a Filmmúzeumban, - tényleg, van még Filmmúzeum? -, és az egészből semmi másra nem emlékszem, csak arra, hogy egy kedves kis koboldfigura sziluettje, hegedűvel az álla alatt, hajladozott saját játékanak dallamára a háztetőn, vagy éppen osonva követte a főszereplőt, - ez volt a ritkább -, és valahányszor

megjelent, mindenki azt kezdte énekelni: „*Tradition! Tradition!*” Hát ezért telepedtem a háztetőre, és innen, ha nem is tisztán, de rekedt, fáradt hangon én is ezt éneklek: „Hagyomány! Hagyomány!” Hol van a hagyomány az én kertemben? A házamban?

Az egyszerűbb kérdéssel kezdtem:

- Nincs már Filmmúzeum, Broadwaynek hívják.

- Na persze, gondolhattam volna. De mi lett a kertemmel, a házammal, a te házaddal? -

Nem, egyszerűen nem tudok addig válaszolni, amíg nem kapok valami magyarázatot váratlan és hihetetlen feltűnésére.

-Miért a régi testi mivoltodban jöttél, amikor már nincs is tested, ami maradt belőle, az egy urnában...Mit is csinál a hamu az urnában?

- Tömegét veszítve zsugorodik. Már alig töltöm ki a fél küblit.

A beszélgetés kezdett elfajulni, visszakanyarodtam az eredeti kérdéshez.

- Miért a régi testi mivoltodban tértél vissza? – ismételtem meg a kérdést.

- Miért, ha te rám gondolsz, egy hamuval félig telt küblit látsz magad előtt?

- Dehogy, hiszen az már nem te vagy.

- Na látod. Akkor abban az alakban kellett visszajönnöm, ahogyan máig látsz magadban, mamusszal, virágos piros flanelruhában, tarka kötényben, a kezemen cérnakesztyű, hogy a gyógykrém minél tovább rajta maradjon. Így ülök az emlékezetedben, tehát így kellett megjelennem.

- És a többiek miért nem látnak? Miért bámulnak úgy rám, mintha kezdődő tudathasadásom volna, mert magamban beszélek?

- Ők nem látnak, mert nem szoktak rám gondolni. Vagy legalábbis nagyon ritkán. Most is szétszéledtek. De te, ahogy érzékelem, elég sűrűn vitázol velem még most is.

- Észrevetted? És azt is, hogy még így sincs mindenben nekem igazam, ha csak belsőleg vitatkozom is veled?

- Ezt hogy érted? – Úgy tett, mintha őszintén csodálkozna.

- Olyan, mint amikor valaki önmagával sakkozik, és a fehér énje le akarja győzni a feketét, a fekete meg a fehéret. Valamelyiknek a gondolkodási rendszerében csak egy pillanatra ellanyhul a figyelem, amire a másik azonnal lecsap. Én is mondom magamban a magamét, és amint érzed, hogy elbizonytalanodtam, előjönnek a te érveid.

- Tíz éve nem vagyok már, és most kezdesz belelátni a fejembe?

- Nem, kölcsönösen megtanultunk egymás fejével gondolkodni ez alatt a tíz év alatt. És nekem volt tíz évem, hogy rájöjjelek: miben volt neked igazad.

A narancssárga nap kezdett vörösre váltani, egyre lejjebb lépdelt a tuja ágain, hűvösebb is lett, féltem, hogy fázik és elmegy.

- Nem akarsz lejönni onnan és bejönni a házba? – kérdeztem.

- Melyikbe? Mert itt már egyik sem az enyém.

- Akkor bejössz hozzám vendégségbe.

- Vendégségbe, vendégségbe – méltatlankodott, de közben elkezdett lekászálódni a tetőről. Ahogy beszélgetés közben éledezni kezdett a múlt, valahogy elnehezült a mozgása, előrehajlott a feje, meggömbült a háta. Mint régen.

Betértünk „az én” házamba. Álmélkodva nézett körül.

- Biztos, hogy ez ugyanaz a ház? – kérdezte megriadva. Nem feleltem, óvatosan fogva a cérnakesztyűt – mert a kezét nem éreztem - végigvezettem a birtokomon, a mintegy harmincöt négyzetméternyi területen. Először a padló döböntette meg – mindig lefelé nézve közlekedett, mert rosszul látott -, a szép sűrű rózsaszín gránitlapok a központi térben, a fürdőben és a konyhában szinte megijesztették.

- És hová lett a zöld meg a rózsaszín linóleum? – kérdezte gyanakodva.

- Kidobtuk – feleltem egyszerűen, de összeszorult a gyomrom.

- Ki-dob-tá-tok? – tagolta, mintha nem értené. – Hogy lehetett akkora darab ép linóleumokat kidobni?

- Dehogyan voltak épek, eleve használtan vettétek, toldott-foldott volt az egész, ronda piros ragasztószalagokkal rögzítve, helyenként kiégetve, leforrázva. Most mondd meg őszintén: nem szebb így?

- Szép, szép, de egy nagyon lehetett – dohogott.

- Várd ki a végét, most még ne légy rosszul tőle – mondtam, átkarolva a vállát, hogy támogassam, nehogy mérgében felmenjen a vérnyomása, és elessen. Nem éreztem a testét.

- Szóval, itt a fürdőszobában ugyanolyan járólappal van, arra a ronda, sötétbarnára festett zuhanytálcára építettünk egy igazi fürdőkádat, körbecsompózva, bojlerral, most már egészen fürdőszobaszerű lett.

Nem szól, látom, hogy mozog a szája – biztosan számol.

Átmegegyünk a konyhába – vezetem a szomszéd helyiségbe.

- Látod? Itt ugyanaz a járólappal van, és lehozattam otthonról a gyerekszobai szekrényt, a helyére könyvfal került, itt jó konyhaszekrénynek. Eddig úgyse volt semmi, csak zsámolyok.

Elveszítette a fonalat.

- Mit hoztál? Honnan? Mi lett belőle? – megrázta a fejét. – Miért nem volt jó a függönnyel elkerített rész szekrénynek? Tágas volt, sok holmi elfért a rudakon.

- Még több egér a padlóján, csak úgy falták a sok finom gyapjút. Az ott lógó ruhák lyukasak, porosak és dohosak lettek. Jó itt ez a szekrény.

- Ez nekem sok. Van még valami?

- Van ám! – néztem rá cinkosan, és bevezettem az egyik hálókülsőbe, amit gyerekszobának rendeztünk be az első unoka számára.

- A te kedvenc, ronda zöld linóleumod helyére ide szalagparketta került, ugyanígy a másik külsőbe is, ahová sikerült végre a rozoga emeletes katonai vaságy helyébe betuszkolni egy franciaágyat meg egy szekrényt. De elég késő lett. Nem fáradtál el? Meghívhatlak egy éjszakára a jó széles franciaágyba! –

kérdeztem, ügyetlenül viccelve, mert félttem a választól.

- Nem, gyeregem – mindig így szólított, ha komolyra fordult a beszélgetés.

- Nincs nekem itt már helyem, visszamegyek – suttogta, és hirtelen eltűnt a piros flanelruha, a puha mamusz, és már a nagynénje keze varrta-piézte világoskék selyemhálóing takarta egyre soványodó, majd végül semmivé váló testét, és elszállt a kék hálóingben, mint annak idején, tíz éve. Biztos voltam benne, hogy most láttam utoljára.

Másnap a strandolás után fáradtan bandukoltunk felfelé az erős lejtőn, és már az utcáról megpillantottam szokott (szokott?) helyén, a háztetőn. Lógázta a mamuszos lábát. Míg a többiek fürödtek, kipakoltak, vacsorához készülődtek, felnéztem a tetőre, és újabb beszélgetéssel próbálkoztam.

- Hogyhogy visszajöttél?

- Miért ne jöttem volna? Nem szabad? Azért, mert már semmi sem az enyém, meg se nézhetem?

- Dehogynem, csak olyan durcásan szálltál el tegnap este, hogy nem is reméltem a viszontlátást.

- Vissza kellett jönnöm, mert van még elszámolnivalónk.

Hohó! Ez a régi hang! Semmi gyeregem, vagy ilyesmi, - veszekedni akar.

- Mivel akarsz elszámolni?

- A kertemmel. Hová lettek a fáim, a dió, a cseresznye, a meggy, a szilva, a sövénykörte, a szőlő...

- Egy helybéli lakó, aki a kert meg a ház dolgait segít intézni, azt tanácsolta, hogy az öreg fákat vágjuk ki, már nem teremnek, csak elszívják a vizet.

- Elszívják? Mi elől? Hiszen csak gaz burjánzik itt a földön! Azt akarjátok itatni?

- Azt mondja a kertész, hogy telepítünk majd ide olyan fiatal gyümölcsfákat, amiket nem kell gondozni. Mert mi sajnos nem tudunk fél éveket itt tölteni, mint annak idején ti tettétek.

- És miért nem, ha szabad érdeklődnöm? Itt a Balaton, itt a ház, öregecskék vagytok, elmehetnétek nyugdíjba, őrizhetnétek az unokát...

- Unokákat. Már három van. Igazán kár, hogy kihagyta őket, elfogultság nélkül mondhatom, hogy három rendkívüli kisgyerek, szőkék és kék szeműek... - Közbevágot:

- Akkor egyik sem hasonlít rám – simította végig hófehér, hajdan kékesfekete haját.

- Ne búsulj, rám se – próbáltam vigasztalni, - a lényeg az, hogy nagyon okosak, de a színeiken kívül másban nem hasonlítanak, a természetük, a kedélyük, az érdeklődésük egészen különböző.

- Erről ne beszéljünk – komorodott el, talán benne is felidéződött, mennyire rosszul tűrte, amikor az én gyerekeim – az ő unokái – elkezdték saját életüket élni, és kevesebb idejük maradt órá. – Miért nem vagytok nyugdíjban?

- Mert olyan kevés volna, hogy nem tudnánk megélni belőle.

- Legfeljebb nem csináltatok volna palotát a faházból – zsörtölődött.

- Palota? Ez? – itt kitört belőlem a röhögés. – Mi, ha megfeszülünk is, viskótulajdonosok maradunk! Majd ha itt szálldosol a környéken, nézd meg, miféle, valódi paloták épültek ide!

Még úgy óvatosan, a tetőről, kezdett körbenézni. Majd hirtelen, alkalmi megtestesüléséhez és a vele járó kisebb energiához képest hangosan feljajdult:

- Ez meg mi? Itt áll egy vadonatúj, tornácos faház! Csak nem adtátok el a telek felét valakinek, hogy az építkezze rajta?

- Ugyan, dehogy. Miért kell neked mindig a legrosszabbra gondolnod? A telek egyben maradt, a szép kis faház a miénk. Most lett készen, még friss rajta a festék, ennek ne ülj fel a tetejére.

- De minek kellett még egy ház? Nem volt elég az eredeti, különösen, miután így kiglancoltátok?

- Nem, anyácskám, nem és nem. Nem volt elég. Amikor én az eredeti faházat töletek kaptam, - jól fogódzkodj! – 1973-ban, mi csak hárman voltunk rá, mégis úgy gondoltátok, hogy ne veletek lakjunk a kőházban. Igazatok volt, hálás is voltam érte. Aztán négyen lettünk, így-úgy megszoktuk, hogy az emeletes vaságyak minden mozdulatra nyikorognak, vetélkedés folyt az alsó emeletekért, de hát évtizedekig elvoltunk benne. Most már sokan vagyunk, hálistennek (gottzeidánk- kopogott a fatetőn bal kezének mutatóujjával, alulról felfelé, háromszor, majd phű, phű, még meg is köpködte) – de várj csak! Ki is kell számolnom: mi vagyunk ketten, az egyik gyereknél van két kislány, ők vannak négyen, az hat, a fiamék a kisfiúval hárman vannak, tehát összesen kilencen vagyunk. Ennyien igazán nem férnénk el a régi faházban, nemhogy egyszerre, de még részletekben sem. Így meg akár két család is lenn lehet együtt, és ha a vagány hármas, a fiam a fiával és a feleségével, sátorral jönnek, akár mindannyian is egybegyűlhetünk.

- Méghogy kilencen vagytok? És én ebből jó, ha a felét ismerem!

- Bizony-bizony. És képzeld el, micsoda nagy lakomákat főzhetél volna ennyi embernek!

Lehajtotta a fejét, egy ideig csend volt, majd halkán megszólalt:

- Nem bírtam én már az utolsó években a nagy lakomákat. Egy-egy születésnapra már két héttel előtte kezdtem készülni.

Tudtam én ezt, persze, hogy tudtam, de szerettem volna legalább így, utólag, jólesően felidézni azt a sok, hatalmas születésnap vendégséget, aminek előkészületeiről vele élő lányom mindig ámulattal számolt be: - Még két hét, de a Nagymama már megcsinálta a flódnit meg a sóletet, és készül a többi is. Hogy minek siet vele annyira?

Most már mindketten tudjuk: nem sietett, csak félt, hogy nem lesz ereje végigcsinálni, és kihasználta minden olyan órát, amikor éppen nem volt rosszul, nem fájt semmije és a vérnyomása sem szökött a kritikus érték fölé. A két hétig készített ünnepi lakomákat egy-két óra alatt teljesen elpusztítottuk, utána ádáz küzdelem folyt a tálak-lábasok kitunkolásáért. Maradt a mosogatás meg a rendrakás, amiben, az utolsó években a lányom segített, de korábban, hosszú esztendőig a magányát osztotta meg a piszkos edényekkel.

Először körbesétálta a kis faházat, átugrotta a korlátot, benézett az ablakon, mégis, miféle az új szerzemény, - be nem lépett volna a világért sem -, majd megtalálta a neki legkellemesebb helyet – hiába figyelmeztettem a friss festésre - a kis ház tetején. Már majdnem kiheverte az újdonságok kiváltotta sokkot, amikor hirtelen felkiáltott:

- De hová lett a sufni?

A sufni hatvan éves felvonulási épület volt, telezsúfolva mindazzal, ami nem fért be a Rémségek Kicsiny Boltjába: gipsz, vegyszerek, beszáradt festékek, üres és vegyes tartalommal töltött ládák, rozsdás kerti szerszámok, edények, papírkötegek, különféle formájú spárgatekercesek, műanyag szatyrok és zsákok. Amikor a nagy kertrendezést terveztük, a sufni volt az első, aminek nekimentünk. Önvédelemből, kommandósnak öltözve hatoltunk be, és mindent kihordtunk belőle: ami éghető volt, elégettük; amit csak

elvitetni tudtunk, elvitettük, végül magát a kidőlt-bedőlt fa-kasznit is – a rombolás mámorával – darabokra tördeltük, és odaadtuk a szállítónak, használja fel fűtésre. A néhány megmentésre ítélt tárggyal – nádfotelek, elektromos fűtőtest, locsolócső – én mint legbátrabb elindultam a ház pincéje felé: a család rémülettel vegyes aggodalommal figyelt.

Pókhálók és sötétség fogadtak a lefelé vezető lépcsőkön, a pinceajtón a tolózárat, minthogy évek óta senki nem mozgatta, teljesen megette a rozsdá, alig tudtam bemenni. A látvány horrorfilmbe illt: a dunai kavicsal beszórt, döngölt padlón bokáig érő vízben millió rózsaszín és barna giliszta tekergőzött. – Ez Augiász istállója vagy már maga az Alvilág? – próbáltam a tudomány fölényével ellensúlyozni a zsigeri félelmet. A majdnem teljes sötétségben meresztettem a szemem: honnan jöhetett ez az irdatlan mennyiségű víz? És akkor, mint egy szürrealista látomás, felrémlt a sötétben egy cső, ami benyúlt a pince belső terébe, a végén nem volt sem csap, sem elzáró, egyszerűen egy lyukas, üres, csonka cső volt. Hogy ebből folyt-e a víz, vagy ezen az életben még folyadék nem ment át, nem lehetett megállapítani. Megpróbáltuk kimerni a vizet, kiszárítani a pincét – napok kellettek hozzá -, majd valami murvázuzalékkal nyakonöntöttük az alvilági kígyókat. A művelet közben, hidegrázás és hányinger kíséretében, átéltem az ősi népek iszonyát a kígyótól. Alig vártam, hogy tetemeik közül felmehessek az áldott, meleg napfényre. A tárolásképpessé szárított pincébe – még mindig egyedül – lehordtam mindazt, amiről úgy gondoltuk, még használható; biztos voltam benne, hogy a következő lomtalanításnál majd mindezek is sorra kerülnek.

Halk szipogás hallatszott az „ősház” tetejéről.

- Hogy voltatok képesek ekkora pusztítást véghezvinni, ennyi értéket elherdálni? – nyelte hüppögve könnyeit anyám, szemét textil zsebkendővel törülgette: sosem használt költséges papírzsebkendőt. Inkább vasalt.

- Most, ebben a rémes világban, amiben éltek – és megborzongott.

- Hát azért próbálunk magunknak örömet szerezni, mert a világ rémes -, válaszoltam ezzel az olcsó demagógiával. Merthogy a világ számára nincs mentségem.

- De hát mindeneteket feléltétek ezzel az építkezéssel! – és oly szélesre tárta karját a kisház fölött, mintha a gödöllői kastély mását húztuk volna fel.

- Majd megint spórolunk – mondtam magam is kétségek közt.

- Mégis rátok szakadt mindaz, amitől félttem – kezdte támadólag. – Mégiscsak a legvadabb kapitalizmus lett itt, hiába magyaráztátok, hogy ez nem az. Minden jóslatom bevált – mondta már majdnem fenyegetően.

Igaza volt. Már jó évtizeddel a halála előtt valahányszor elhúzott a fejünk fölött egy légi jármű, rázta felé az öklét: - Hát mégis idemerészkednek az amcsik! – mondta minden vegyszerszóró mezőgazdasági helikopterre. Most valóban itt repkednek az USA gépei.

- Igen, anyácskám, igazad volt. Fölöttünk most már mindenki repül. Az amerikaiaknak még az elnöke is iderepült Taszárra

Megrázta a fejét, azt hitte, cukkolom. Nem tudott sem Taszárról, sem arról, hogy az amerikaiak elnöke iderepült. Őszintén megvallva: ez mindannyiunk számára máig úgy hangzik, mint egy hír a jereváni rádióból.

- És még valamiben igazad volt, utólag be kell látnom. Akikre akkoriban én szavaztam és téged is rá akartalak beszélni, valóban becsaptak. Honnan tudad már akkor?

- Másként beszéltek, mint akiknek én hihettem volna. Sosem azt mondták, mit fogunk csinálni, mit kell tenni, csak mindig hátrafelé mutogattak, a múlt bűneire. És rükvercbe nem lehet előre menni.

- Igazad volt – most én szipogtam. – Nekem ennyi idő kellett hozzá, hogy megértsem, hogyan és mivel csaptak be.

És főként az, - és ezt nem is mertem neki elmondani -, hogy teljesen szétverték azt az egészségügyet, amit ők apámmal és sok mással negyven éven keresztül létrehoztak. És hogy imádott munkájuk színhelyét, a Korvin kórházat is bezárták és eladták – erre én sem merek gondolni, nem hogy elmondjam neki: az én világképem akkor dőlt össze végérvényesen. Egészségünket, gyógyulásunkat, gyermekeim születését ehhez a szép villaegyütteshez kapcsoltam.

Hosszú, hosszú szünet. Majd a régi, kedves anyácska-hang:

- Gyerekem, ebben a nagy felfordulásban tőlem milyen hagyományt őriztek?

Ettől felélénkültem, elevenedni kezdtek az emlékek.

- Tudod, sok olyan dolgot, amik nem tárgyi örökségek. A hagyományt Anatevkában sem a tárgyak őrizték, hiszen lakóinak még el is kellett költözniük szülőföldjükről. Szokásokat, egyéni tulajdonságokat, talán apróságokat, de ezeket nem lehet elfelejteni. Te egyszer azt mondtad nekem, hogy a galambok így beszélgetnek: „gyogyós vagy!”, „gyogyós vagy!” Én azóta sosem tudom másként hallani a galambturbékolást.

- Ez jó, ez jó! – tapsikolt örömeiben, mint egy gyerek. – És még?

- Ha ütemes kattogás hallatszik valahonnan, úgy hallom: a te kereplőd hangja, amivel a seregélyeket riogattad el a szőlőtől.

- Még! Még! – egészen kipirult.

- Meg ízeket őrzök: tudom, hogy a vadas mártásba aszalt szilvát is kell tenni, attól lesz igazi otthoni íze. A sóletben benne kell hagyni a főtt tojást néhány óráig, még jobb, ha egész éjszakán át a kályhában van – persze kályha már sehol sincs, tehát a sütőben -, hogy átvegye azt a finom füstös zamátát. Hogy a káposztalevesbe nem rizst kell belefőzni, hanem gerslit – neked mondhatom így, nem kell a gügyögős árpagyöngyre lefordítanom.

- És még?

- Hogy a sótartóba pár szem rizst kell beletenni, az megköti a konyha páráját, és nem ragad össze a só.

- És?

- Hogy a VIII. Henriket csak Orson Welles-szel szabad megnézni, a Peer Gynt-öt csak Ladányi Ferencsel és Gobbi Hildával, a Kilencediket pedig csak Kobajasi vezényelheti. És hogy a születésnapodra mindig jácintot kell venni, a legillatosabbat, és olyat, amin sok a bimbó, hogy sokáig viríthasson neked. Nézd, itt a házam előtt van két sor jácint: minden születésnapodra vettem egyet és ide ültettem őket. Most már közeleg az ősz, elvirágoztak, de túlélik a telet, sok-sok telet, és újra virítani fognak a melljük ültetett újakkal együtt.

A nap lefelé indult a tuja ágain, egyre lejjebb huppant, mint egy labda a lépcsőn. Hűvösödött. Nem néztünk egymásra, nekem kapart a torkom, ő pedig rekedten, alig hallhatóan szólalt meg:

- Mennem kell – mondta-, és tudtam: sokáig, nagyon sokáig, talán már soha nem jön. Elszámoltunk egymással.

Fellibbent, a nehézkes mamusz már nem húzta lefelé a lábát, a piros flanelpongyola elhalványodott, eltűnt, világoskék selyem lett belőle. Szállt a kék selyem, fel a gyülekező felhők közé, amelyek közt egy tenyérynyi világoskék folt maradt. Hosszan néztem utána, és nem tudtam eldönteni: a felhőtlen égbolt vagy

a kék selyem utolsó darabkáját látom.

Gyimesi László két verse

Gyimesi László

Lírai költemények

Gyimesi László két verse

Sárkányföld

A költő járatlan a politikában,
Értő fejek nyüzsögnek a pályán.
A jó vers ritkán lesz kiáltvány,
A lángoszlopok, ugye, kialusznak.

Annyi kecs van a bíborló őszben!
Mérje tudós fő a proli-nyomort,
Mentse gépére e gyönyörű kort,
És döntsenek az arra hivatottak.

A tevékeny firkász mismás, ugribugri,
Tévelyeg az érdekviszonyok közt,
Bár a leverték vélt ügyében hőzöng,

Maga a vesztes, szájalmas pojáca.

Miért is ágálna most az árva költő?

Egymást olvassák ma a versek,
A költeménye mind beáll szövegnek,
S ha személytelen, biztos többre jut.

Betűtengertől részeg kapitányok
Akciós áru ihlettel eveznek,
S ha egy partot mégis felfedeznek,
Kihűlt mező az, sárkányföld, mocsár.

Idegen dal

Az ösvény kitalálod-e
Ragad a végtelenhez
Ki reggel rákértezik
Sejti estére hol lesz

De az ösvény szélcsapda is
Elragad pörget megtör
Hamis távlatot kínál
Falak nélküli börtön

Mégy a közömbös nap alatt

Idegenek a tornyok

Lopakodó ordasok

Szemfogán villan sorsod

A legújabb versek Szarka István költészetéből

Dr. Szarka István

- lírai versek -

A LEGÚJABB VERSEK SZARKA ISTVÁN KÖLTÉSZETÉBŐL

FÖLTÁMADÁSOS

Bogozni a gubancot

a vers kevés, de jó, ha van,

mert kos hava dúl,

e bódult állat

nap-gyapjas gerincét

lovagolja kortalan időleány,

szemergő völgye ennek

ifjult erdővel ékes,

én húsen lángoló

bokraim közt pedig

György lovag hajkurássza

smaragd sárkányait,

nyírem telődik,

mélyül mögöttes ég,

vers van tehát, mi kell még,
virágládáim földje
föltámadott,
élő talajban vígan
fészkelődnek az
idei pistikék
(hányszor vajon még?),
a Nyugati Platán is
– újulni szerelemben –
elindul május felé,
én balkonom ím
a tavaszban kitágul,
mint a szabadság
rendje, majd, a világon –

(2010 Húsvét)

JÉGTÖRŐ

Megvolt az ó- meg az újévi fél-tél,
kedélybeteg kisállat, félve féltél,
de már halihó,
a tavalyi meg az idei hó
már mint olvadék, förtelmes kupacától

tovaviháncol,
majd meg kökénydomb tombol, micsoda zápor,
majd meg fényes szél kergül nyárfacicától,
mert, mert – hohó,
nem addig az, halál! a napkohó
méhe maholnap fölragyog –
kicsinyég máris boldogabb vagyok,
élj, Matyikám, s te népi meteó,
halj ki innen, te hó,
zuhogásod, kérged, hömpölyöd
ideje eljárt, sátánkölök,
kicsiny s szelíd a mi országunk néked,
te menedéked
másutt valami más,
farkashang-lelkű lilahold-lavinás,
bújj-bújj örök határaid mögé,
ott légy szerelmes ördögödé –
élvezni itt a jégmentes Dunát
bújj-bújj zöld ág az aranykapun át.

(Február 24.)

Túl teremtésen-óperencián,
fényéves-messze,
híg hidrogénbe, szuperkemény
éterbe veszve

az a hunyorgás: az ott a világom,
veszélyes hulladék, becsali bóvli.

A hazatérést máshová
miért nem tudom elgondolni?

Mi vár rám páncéleged
metánja mögött vajon?
Bugyborékolnak-e még a tundrák?
Dühöng-e még az embermajom?

(Január 20.)

SÜLLYED-EMELKEDIK

A poklos földközép felől,
a nehézkedés süllyedt mételyesei ellen,
sejtfolyadékunk lagúnáin és
szemléletünk táguló egein át

hőköl és döf, csak hőköl és döf

ez az emberré tévő kitüntetett irány,
a *Magasabbra* –

mígnem elhal az ős Gubancban?

s ha, juszt is, lesz jövő:

száz év még, és kivész
fogalma is e kultúraközvetítő
kommunikációból?

vagy mégse? csak mert
gyönyörűbbet
elvi okokból
lehetetlen?

December 26)

VERSBEN VAGYUNK

Versben vagyunk; tehát: ó pénzpiac,
emberpiac, s kereskedelmi tőkénk
standjain – mi minden közt! –
a fegyver, a virág,

s ó az anyagi jó, a
szellemi jó őstermelői,
a szolgálatok tüsténkedői
s mindnyájan együtt: az Osztály, amely

– teremésmítosza, hőskölteménye
elkezdve bár – megint
nem tudja még, hogy Ő Az,
ténferegve árulja csak magát,

báméshkodik csak, hogy az óriásbűn
törésvonala mentén
mint válik szét a Faj
hatmilliárddá s maroknyivá –

holott lépnie kéne,
nem tudja még, de
lépnie kéne,
különben vége...

(Március 30.)

VALENTINÁKHOZ

Arcot öltő asszonyember-aggyal

bólongjatok felénk, hogy van remény,
mindentudó, karcsú ujjaitoktól
vaksorsunk meneküljön,

hajnalfényű, érzékeny emlőitek
tartsanak meg minket az emberhitben,
csípőtök adjon végtelen dallamot,
ritmust az életünknek.

Andalogva szépséges lábakon
hozzátok el naponta
megváltásunk világvirágát,

emberré emelkedés
ragyogó-árnyas útján
ragadjatok a teljességbe minket.

(Február 14.)

ÚJÉV, 2010

...hisz' élsz még, Társadalom,
akár magadra lelhetsz,
javid vedd vissza már,
jogod, hatalmad, álmod,

fogand meg, szüld meg, hidd el
szépséged, önszerelmed,
szelíd erőd, mint szoktad
egészséges korokban,

s rebbentsd arrébb a rablót,
hadd kérjen bocsánatot,
esélyt, hogy szolgálhasson
emberként a világban –

VOLTUNK A LÁTOMÁSOD

2009. december 24.

Másképp gondoltad, Mester
az ember szívbeliségét,
keze nyomát e csillag alatt,
roppant elméje diadalát –

voltunk a látomásod,
mi, nemzedéked-béli szelídülők,
amint megkezdjük vértelen
forradalmainkat, magunk felé –

láttad az évszázadod,
mely lehetett vón az önvezérlő
embervilág lüktető virágrügye –
aztán csak a krisztusi gárda

ment utánad a kereszthalálba
s távolodunk –

FÖLDI JEL

Jelez a fájós vállam,
hogy a burzsoá állam
gondja nem az én hullám,
hanem a Nagy Zöld Hullám,
melyben a nagyja polgár
joggal rabol, és jól jár.

Jelez a fájós térdem,
hogy nem erény, nem érdem
állni a satupadnál,
mielőtt kiapadnál;
sem a szellem igáit
nyögni az agyhalálig.

Jelez a fájós elmém,
hogy a lobogónk selymén
mily piktogram irányít
nadragulya-virányig
kifosztott istenadtát,
s kivel hál a szabadság.

(Március 15.)

SIMONYI, MINDHALÁLIG

Jawohl, Herr Oberst. Négy csillagodat
fölv teszi-e a kálvinista Róma
sötétült Bika mellé? Könnyűlovas
anekdotakincs sűrűdik-e
könyvtárnyivá bárgyú-óriás
freskód alatt?

Te, kinek százezer szárny
csattog szívében, künn osonsz, mintha lopnál,
mert ugye ajtónállók
és úri társaságok
s védőáruk böfögnek,
hogyan benn másik világ van.

Négy csillaga világít.

Te *Légy jó mindhalálig.*

(Január 26.)

LÉPÉSKÉNYSZER

Karavánutak mappán,
a tengerek megúszva,
röpképeim az égben,
alant a városok. Most

kézbe veszem a munkám,
az igazam, a békém;
megélem a szerelmem
talányos jóhalálíg.

(Békásmegyer, 2009. december 31.)

ELKOTTYANTÓ

Nem-zet-veze-tő! észleljük ám
alant is immár: tömegpszihó van,
népirtás készülődik,
hadigazdaság, totál lerablás,
szövetségesi hűség a megvető világban,
hadművészet,
nemzet virága hófúvásban,
iszonyú vezérezredeseid

hazaszöktetése szégyenpiros raportra,
országveszejtő emberalattiság –
nem-zet-veze-tő,
legleg hadúr,
keresztény Istenedre
hivatkoznék, ha volna:
mihelyt katonaföldrajzilag
fölrémlik majd a donkanyarszerűség,
lennél szíves azt elkottyantani,
mivel mi jó időben
– előled-mögüled-környékedről –
úgydeúgy elkanyarodnánk...

(December 12.)

Meghívó hangversenyre (hegedű - gordonka - zongora)

MŰPA

MŰPA Üvegterem

MŰPA Üvegterem

2010. április 29. csütörtök 17h

Várföldi Anna – hegedű

Várföldi Mátyás – gordonka

Borbély László – zongora

Bach: D-dúr csellószvit – Preludium (2)

C-dúr szonáta – Adagio és Fuga (1)

Janáček: Szonáta hegedűre és zongorára (1,3)

Ligeti: Étude 17 „R bout de souffle” (Kifulladásig) (3)

Étude 18 „Canon” (Kánon) (3)

Brahms: a-moll Kettősverseny I. tétel (1,2,3)

A belépés ingyenes.

Meghívó Meskó Ilona karmesteri diplomahangversenyére

...

Zenekari est

Meghívó

Meskó Ilona karmesteri diplomahangversenyére

A műsor helye:

Budapest, Zeneakadémia Nagyterem, április 30. (péntek) 19:30 óra

Repertoár:

Csajkovszkij: Rómeó és Júlia - nyitányfantázia

Sosztakovics: I. csellóverseny

Sztravinszkij: Tavaszi áldozat

Közreműködik: Mérei Tamás - gordonka

és a szombathelyi (Savaria Szimfonikus Zenekar) zenekart fogja
dirigálni.

(A műsor ingyenes.)

<http://www.meskoilona.hu/>

Adóamnesztia

Szabó László Tibor

Szabó László Tibor szatírája az egy éve az eltitkolt adók ellen hozott rendelkezésről

Adóamnesztia

Már minden előkészület megtörtént a fogadásra, amelyet a főváros egyik legszínvonalasabb éttermében rendeztek. A régóta követelt, hosszú parlamenti vitákat kiváltó törvény végre megszületett, és mint azt egyes politikai és üzleti körök már korábban is sejtetni engedték, rendkívül rövid időn belül kitűnő eredményeket hozott. Az adóamnesztia következtében milliárdok jelentek meg a befektetői piacokon és keresték helyüket a gazdasági életben. Az államkassza is gyarapodott valamelyest, hiszen a szabályosan bevallott, eddig külföldön és a fekete gazdaságban kerengő pénzek 10%-a az államot illette meg. A befizetendő összegből természetesen le lehetett vonni a különböző költségeket, mint pl. a banki átutalás díját, vagy pedig a külföldről hazahozott pénzek esetében az ügyintézéshez kapcsolódó repülőjegyek árát, valamint a szállodai, egyéb utazási, és dologi költségeket is.

A törvény azonban még a fentiek ellenére is szinte felfoghatatlan sikerhez vezetett, és az új befektetések rendkívül élénkítően hatottak a nemzetgazdaságra. Új vállalatok létesültek, a bankszámlákon elhelyezett pénzek pedig fellendítették a bankok hitelezési tevékenységét. A GDP ugrásszerűen növekedésnek indult. Elérkezett tehát annak is az ideje, hogy az adóamnesztia által a gazdaság és a társadalom élvonalába került jelentős beruházókat kitüntessék, és egy nagyszabású ünnepi fogadáson a kormány illetékes képviselője méltassa tevékenységüket.

A rendezvény biztonságáért felelős belügyi vezető örömmel fedezte fel és üdvözölte régi iskolatársát, az étterem igazgatóját, aki évfolyamtársa volt a főiskolán. Mivel a hivatalos megnyitóig néhány perc még hátra volt, baráti gesztusokkal tuszkolták be egymást az egyik oldalsó fülkébe, amelyet egyébként a szinkron tolmácsok használtak, amikor egy-egy rendezvényen rájuk is sor került.

- Itt nyugodtan beszélgethetünk. Minket senki sem lát, nekünk viszont minden és mindenki a látószögünkben van.

- Kitűnő ötlet! Az embereim már mind a helyükön vannak, csak azt nem tudom, hogy a helyettesem hol marad. Egyébként – mint már az előbb is mondtam – a miniszter késik, és így fel kellett cserélnünk a sorrendet. Először étkeztetünk és a rendezvény vége felé hangzik el az ünnepi beszéd.

- Nagyon helyes. Már intézkedtem is. Ezek a szerencsétlen meghívottak a szálloda halljában toporognak és éheznek. Hát nem? Ha Téged állófogadásra hívnak meg, akkor

előtte odahaza teletömőd a gyomrod? A hideg ételek természetesen már elő vannak készítve és a gulyáslevest is percekben belül kellő hőfokra hevíti a konyhafőnök.

Mire a mondat befejeződött, ki is nyíltak az étterem ajtói, és az elegáns vendégek már-már egymást lökdösve áramlottak a büféasztalok felé. Pillanatokon belül hosszú sor alakult ki a gulyásleveses kondér előtt, amely fényesen ragyogott, mint egy szépen csiszolt rubin kő.

- Úgy állnak ott, mint a hajléktalanok a Blaha Lujza téren, amikor a szeretetszolgálat megérkezik a furgonnal és elkezdik osztani a levest. Ott sincs lökdösődés, mindenki szépen vár a sorára. Egyszer belekóstoltam a gulyáslevesükbe az egyik helyen. Aztán persze közöltem a főnökkel, aki fehér köpenyben, a nagy hasával maga osztotta ki az adagokat, hogy nagyon híg ez a leves. Ha egyszer megkóstolná a séfem gulyáslevesét, aminek a receptjét még nekem sem árulja el, akkor megtudná, hogy milyennek kell lenni egy igazi gulyásnak.

- És mit válaszolt rá?

- Azt mondta, ha híg, akkor többeknek jut.

Az étterem kezdett megtelni. A különböző válogatott szeszes italok is szépen fogytak, a gulyásleves előtti sor pedig egy-két főre apadt le. A vendégek egy kicsit tanácstalanok voltak, a lassan meginduló beszélgetéseket meglehetősen óvatosság övezte. Valami ünnepi megnyilvánulásra vártak, nem tudhatták, hogy elhúzódó hatásköri viták miatt késik az illetékes személy, akinek szólania kell. Az államapparátus racionalizálásának keretében ugyanis néhány hónappal ezelőtt összevonták az összes állami intézményt. Kineveztek egy szuperminisztert, és az egyablakos ügyintézés lehetővé tette, hogy a parkolási bírságolástól az ítélet végrehajtásig minden egy kézben fusson össze. Az összekapcsolt adatrendszerek segítségével tehát a delikvens percekben belül eljuthatott a parkolási szabálysértéstől az életfogytiglani ítélet kiszabásáig. Ez valóban komoly előrelépést jelentett az államigazgatás területén, és már akadtak is példák hasonló ügyekre. Többnyire azonban inkább apró, laza csoportok kezében volt az ügyintézés, hiszen gondolni kellett a szabadságolásokra, a betegállományra, vagy egyes hivatalnokok kirúgására is. A munka nem állhatott meg.

Az ünnepi beszéd tehát késett, a büféasztalok választéka azonban nem zsugorodott. A vendégek egyre oldottabbá váltak, a két főnök pedig némi hideg ételt és pezsgőt hozatott magának. Valamennyien türelmesen vártak az illetékes személy megjelenésére.

- Nézz oda! A baloldalon, az egyik büféasztal mellett! Annak a nőnek legalább három kiló arany lóg a nyakában. Véletlenül ismerem őt is, meg a férjét is. 15 éven keresztül minimál béren éltek és a Kft.-jük is majdnem minden évben veszteséges volt. Közben felépült a 160 négyzetméteres villájuk a budai oldalon és a fiuk is befejezte egyetemi tanulmányait Amerikában. Ezeknek milyen szerencsájuk van! Az idén indult volna ellenük a vagyonosodási vizsgálat és most itt van az adóamnesztia. Azt nem mondom, hogy buta emberek.

- Én is ismerek egy pasast. Ő a kilencvenes évek elején működtetett egy kis hálózatot. Néhány embere az utcán a külföldi turistáktól a hivatalosnál egy kicsit jobb árfolyamon felvásárolta a keményvalutát, két-három külföldi állampolgárságú embere meg szabályosan, mint saját pénzét hordta ki a bankjegyeket Bécsbe és tette rá a főnök ottani számlájára. Lebukási lehetőség minimális, a pénz mindaddig külföldön forgott. Ő is élt az amnesztia lehetőségével és ma már a legtehetősebb vállalkozóink egyike.

A beszélgetést a biztonsági főnök helyettesének megérkezése szakította félbe. Ezer elnézést kérve huppant le az egyik székre és azonnal intett a pincérnek, hogy ő is pezsgőt kér.

- Miért késtél ennyit, Gábor?

- Már megint két öregasszonyt hajkurásztunk az egyik aluljáróban. Persze csak ijesztgetjük őket, az a fontos, hogy eltűnjenek a környékről. Láttad volna a két hetven év körüli nőt, ahogy szedték a lábukat, a táskájukból meg potyogtatták a nárciszokat, vagy mi a fenét.

- Úgy hallottam, – vetette közbe az éttermi vezető –, hogy néha azért előállítják őket, bent tartják egy napig a kerületi kapitányságon.

- Én már régen nem csinállok ilyet. Egyszer előállítottam egyet, ő meg kezdte mesélni, hogy a kertjében teremnek ezek a virágok és ha valaki szimpatikus neki az aluljáróban, akkor az kap tőle egyet. Közöltem vele, hogy ez egy szép legenda, de mi tudjuk, hogy illegális tevékenységet folytat, mert nem váltotta ki a vállalkozói igazolványát és nem fizet adót. El fogjuk kobozni tőle a kertjét, meg a házát is. Nem szólt az egy szót sem, csak nézett rám és elkezdett vonaglni a szája széle. Esküszöm néktek, azt hittem, hogy azonnal a nyakamba dől és ott pusztul el szívrohamban vagy akármiben. Másnap meg tele lesznek a bulvár lapok az esettel. Szalagcímeiben adtak volna hírt a vérszomjas rendőrség újabb áldozatáról. Nos, én azóta csak kergetem őket, soha egyet sem fogok el közülük.

Az elbeszélés még véget sem ért, amikor az étteremben hirtelen elhalkult a zsvaj. Megérkezett. Ő, maga. A miniszter. Saját személyében. Nagyvonalúan tolt el magától a felkínált pezsgős poharat, meghitt mosoly ült ki az arcára és hozzákezdett beszédéhez:

- Tisztelt Honfitársaim!

Éveket kellett várnunk a törvény megszületésére! Tudjuk, hogy mennyi lemondás, mennyi önmegtartóztatás előzte meg azt a napot, amikor a parlament végre megszavazta az adóamnesztiát, amelynek gyümölcseiből ma már minden állampolgárnak bőségesen kijut. Legyőztük a kicsinyes ellenkezést, az állítólag tisztességesen adózó vállalkozók és magánszemélyek acsarkodásait. Hazánkban megszűnt a fekete gazdaság, a magyar államnak az elmúlt egy évben 3 %-kal kevesebb külföldi hitelt kellett felvennie, mint azt megelőzően. Az Önök megtakarításai tették lehetővé, hogy az államadósság a GDP-hez viszonyítva 245 %-ról 241 %-ra esett vissza.

A mai napon a haza legkiválóbb polgárait ünnepelhetjük magunk között sorainkban. Ne feledjük azonban, hogy a magyar nemzet hosszú történelme folyamán mindig is megbecsülte odaadó és áldozatkész honfitársait. Az Önök cselekedeteit nyugodtan hasonlíthatjuk azokhoz a nemes gesztusokhoz, amelyeket például asszonyaink tettek, amikor az 1848-49-es szabadságharc folyamán ékszereiket ajánlották fel a haza oltárán. Akkor sajnos ez sem segített a nemzeten. Most viszont az Önök befektetései jelentik a biztosítékot egy szebb jövő kialakításához.

A kitüntetések átadására a szálloda egy kisebb konferencia helyiségében került sor. A meghitt hangulatot csak a pezsgős üvegek pukkanásai szakították meg olykor rövid időre.

Ballada a három patkányról

Heltai Jenő

Társadalom kritikai vers

Heltai Jenő: Ballada a három patkányról

Ott, ahol a Ferencváros

hinti báját szerteszt

egy pazar nagy pince mélyén

három patkány éldegélt.

Három patkány, három testvér

pajkos, fürge és bohó

s mint az ifjúsághoz illik

folyton éhes és mohó.

Volt a kedves pince mellett

egy csemege-bolt

ahol csupa elsórangu

finom holmi volt.

Egyszer, éjjel a legelső

fürge patkány útrakelt,

hogy a boltból átcsempésszen

egy kis finom eledelt.

Lábujjhegyen járt a polcon

elkerülve minden zajt

megevett egy adag sajtot

rá volt írva” Gróji sajt.”

Föl is fordult nyomba tőle

s lett belőle holt-

mert a finom gróji sajt

az hamisítva volt.

A második ifjú patkány

bánatosan útra kelt,

hogy a boltból átcsempésszen

egy kis finom eledelt.

Lábujjhegyen járt a polcon

mert a bölcs mindig vigyáz

nekiesett egy gyümölcsnek

rá volt írva”Ananász”.

Föl is fordult nyomba tőle

s lett belőle holt-

mert a finom ananász is

hamisítva volt.

A harmadik ifjú patkányt

lesujtotta a dolog.

Sírni kezdett: „Nem élem túl

én is inkább meghalok.

Társak nélkül, egymagamban
így az élet mit sem ér?”

S hősiezen patkánymérget

vett a boltba háromér’.

Ez a patkány ma is él még

hogya meg nem holt

mert a patkányméreg is csak

hamisítva volt.

Sógort Jupiternek! avagy Égi áldás, csőstül

Gyimesi László

Vígjáték

**Az Aquincumi Floralia Ünnepe keretében
az Aquincumi Múzeum romterületének színpadán
(Budapest, III. Szentendrei út 135.)**

***2009. május 22-én és 23-án (szombaton és vasárnap)
12.00 órakor újra bemutatjuk***

Gyimesi László

vígjátékát

Sógort Jupiternek!

avagy

Égi áldás, csőstül

*habkönnyű színpadi merény
témája
az
„erény”*

Történik a Kr. u. 180 körül Aquincumban, Primus Maximus háza előtt

Szereplők:

Ittana, Primus anyósa – **Antal Olga**
Miloma, Primus felesége – **Varga Szilvia**
Cilia, Primus és Miloma nagyobbik lánya – **Németh Fruzsina**
Dettina, Primus és Miloma kisebbik lánya – **Rusznák Adrienn**
Primus Maximus, obsitos, római polgár – **Halmágyi Sándor**
Sundamus, csavargó, Primus volt katonatársa – **Bor Viktor**
Fortunatus, fiatal rabszolga, később római nemes – **Pinczés Attila**
Gondus, öreg rabszolga – **Gyimesi László**
Boritus, lecsúszott római lovag, vőjelölt – **Nagy Zsolt**

Dramaturg: **Magyar Fruzsina**

Rendezte: **Halmágyi Sándor**

Nem ismerek udvariatlanabb fiatalságot, mint a magyart

Dr. Jakócs Dániel

A jelen magyar társadalma és etikai problémái

Jakócs Dániel

Mottó

Nékem az emberiség

S Pest-Buda tája hazám

(Kazinczy Ferenc)

Nem ismerek udvariatlanabb fiatalságot, mint a magyart

Tudom, hogy a nemzeti beképzeltségtől eltelt honfitársaim a fenti mondat után mélységesen felháborodnak, vagy úgy tesznek, mintha felháborodnának. Már régen a nemzeti érzés, a hazafiság hangoztatása a politikai sikerek és az ezzel járó anyagi előnyök megszerzésének, a karrierizmusnak olcsó, de eredményes eszköze.

„...volt elég,

Kit nagy honszerelme vonzott

Megragadni minden koncot,

Nehogy más elkapja még."

írta Arany János 1877-ben. Az Arany által jellemzett „hazafiak” természetesen megtalálhatók a legtöbb országban, szinte mindenhol, ahol nemzetinek látszó hangoskodással sikert lehet elérni. Szándékosan két „külföldi” példát említek. Széleskörű székely rokonságomból tudok két jellemző esetről. Abban a faluban, ahol nagyapám született, ahol még további elődeim is éltek, és akik közül többet Orbán Balázs is említett fő művében, élt egy román önkormányzati politikus, aki ott szélsőségesen magyarelleszen viselkedett. Nem tudni hogyan, később magyarigazolványt szerzett és megszerezve a magyar állampolgárságot nagy magyar „hazafi” lett. Másmilyen, de szimptomatikus eset ugyanebből a faluból: egy szintén hangos „román” hazafi” megtiltotta gyermekeinek, hogy magyarul beszéljenek, üldözte a családon belül a magyar nyelvet. Ennek a „hazafinak” sikerült megvalósítani sok más hozzá hasonló „román hazafi” álmát és kivándorolt az Egyesült Államokba. Ott egyáltalán nem gondoskodott arról, hogy gyermekei megőrizzék román anyanyelvüket. Pár év múlva, amikor hazalátogattak, a gyerekek már alig tudtak románul. Amikor megkérdezték tőle, hogyan lehetséges, hogy nem gondoskodott gyermekei anyanyelvi neveléséről, azt válaszolta, hogy az angol világnyelv, románul tudni egyáltalán nem fontos. Hasonló esetet a környező országokban valószínűleg sokat lehetne találni.

Az általános modell a következő: Az ilyen „hazafi” nem azért „jó hazafi”, mert szorgalmasan és becsületesen dolgozik népe javára, hanem mert **nem szereti** az ellenségnek kinevezett szomszéd népeket, nem azért jó hazafi, mert jól ismeri saját népe nyelvét és kultúráját, hanem, mert **nem** beszél az ellenségnek nyilvánított szomszéd népek nyelvét, esetleg még el is ítéli azokat, akik ilyen nyelven beszélni merésznek. Márpedig **nem** beszélni valamilyen nyelven sokkal könnyebb, mint beszélni. Már Vajda János a Bach-korszakban gúnyolódott az egyik magyar gimnázium tanulóin, akik lelkes hazafiságukat úgy fejezték ki, hogy szervezeten ellógtak a német órákról. Ezeknek a süvölvényeknek fogalmuk sem volt arról, hogy német nyelven az összeurópai kultúra milyen kincseit ismerhetnék meg, és arról sem, hogy évszázadokon keresztül magyar diákok látogatták a német egyetemeket és az ott szerzett tudás birtokában fejlesztették tovább a magyar kultúrát és kapcsolták be az összeurópai kultúra áramába. Tulajdonképpen a magyar kultúrát is rosszul ismerték. Erről persze nem ők tehetek csak, hanem azok is, akik nevelték őket. Éppen ezért igazi hazafiságnak csak azt fogadhatjuk el, amelyik Kazinczy szellemében a szűkebb haza szeretetét az emberiség egészébe illeszti be, amelyik a nemzeti sajátosságokat az általános emberi értékeknek rendeli alá és azok fényében ítéli meg. Ugyancsak éppen ezért az igazi hazafiság tárgyilagos és elismeri nem csak azokat a tényeket, amelyek nemzeti önrzetünknek hízelegnek, hanem azokat is, amelyek nem.

Ezek után elnézést kérek azért, hogy ilyen viszonylag hosszú előszót írtam, most térek rá állításom bizonyítására. Természetesen nem ismerhetek minden országot. Tapasztalataim Párizstól az Ob folyóig, valamint a Baltikumtól Athénig terjednek. Van bizonyos tapasztalatom a kínaiak udvariasságának jellegéről is. A környező országokban az utóbbi húsz évben is elég gyakran megfordultam. Kocsim sose volt, a városokban mindenhol a tömegközlekedést használtam, van összehasonlítási alapom. Miután

elmúltam 73 éves, porckopás miatt jelentősen romlott a mozgásom és csak bottal tudok járni, le- vagy felszállni buszra vagy villamosra. A tényeket lehetetlen észre nem venni. Ha felszállunk egy járműre, ott az összes helyen tizenéves kamaszok, vagy huszoneves fiatal felnőttek ülnek, az idősebb utasok, a nők is állnak. A mozgássérültek számára kijelölt helyen is ők ülnek. Ha felszállok a buszra, szinte soha senki nem adja át a helyét, és nem csak nekem. Idős, gyenge nők állnak, míg 15-16 éves lányok és fiúk ülnek és fülhallgatóval a fejükön zenét hallgatnak. Merjük már kimondani, hogy ez a rendszerváltás nemzedéke. Ha valaki mégis átadja a helyét, az rendszerint már ötven év körül van. Ez a rendszerváltás előtt nem így volt, és külföldön, legalábbis a legtöbb helyen, ma sem így van. Az összes európai országban, de az ázsiai kultúrák országaiban is szigorú udvariassági szabályok írják elő az idősebbek tiszteletét, az irántuk való előzékenységet. A mai magyar fiatalok nagy részének a tudatában már ezek a szabályok nem léteznek. Az udvariatlanság mögött azonban mélyebb okok húzódnak meg és a legfőbb ok a végtelen önzés, a másik ember sorsa iránti teljes közöny. Ezek a fiatalok egymásnak sem fognak segíteni, ha arra lesz szükség, vagy már ma sem segítenek.

Ennek az egoizmusnak van egy nagyon fontos társadalmi vonatkozása is. Azok az emberek, akik ma tömegközlekedésen utaznak, a társadalom legalacsonyabb jövedelmű rétegéhez tartoznak. Ha még tanulnak, a szüleik jövedelme alacsony, ha már dolgoznak, akkor az alacsony fizetésű szellemi vagy fizikai bérmunkások tömegét képezik. Alattuk már csak a munkanélküliek és a nyugdíjasok bizonyos rétegei állnak, és az egészben ez a legtragikusabb. Pont ennek a proletárrétegnek lenne a legnagyobb szüksége arra, hogy kialakuljon benne a kölcsönös segítségnyújtás kötelességének erkölcsi normája. Hogyan fogja egy ilyen fiatal megosztani a szobáját és esetleg a vacsoráját munkanélkülivé és ezáltal hajléktalanná vált társával, amikor 15-20 percre sem képes átadni a helyét egy másik embernek, akinek arra nagyobb szüksége van. Pedig pont ez a ténylegesen proletár réteg a legsérülékenyebb része a társadalomnak. Elég idő előtt elveszíteni a szüleit, elég munkanélkülivé válni és eladósodni és bármelyikük végzetes helyzetbe kerülhet. A mai ún. piacgazdaság körülményei között ők csak akkor tudják megállni a helyüket a létért való kegyetlen küzdelemben, ha megtanulnak összefogni egymásért, ha megfogják mind egymás kezét, és ha valaki elesik, együtt emelik fel. Hogy mit lehetne tenni értük, azt most nem érdemes megvitatni, mert befejezni röviden úgy sem lehetne, ezért jobb el sem kezdeni.

Van a magyar társadalomnak egy másik nagy rétege, amelyik a tömegközlekedést szinte soha sem veszi igénybe, bevásárolni is, munkába is saját kocsijával jár, a családban gyakran több kocsis is van. Jövedelmük természetesen sokkal nagyobb, mint az előbbi rétegé. Irigyelni őket nem kell mégsem. Ők is dolgozók, saját munkájukból élnek és plusz jövedelmük nagy részét éppen a kocsis fenntartása viszi el. Ma Magyarországon a kocsis is a kizsákmányolás eszköze. Mivel buszon, villamoson, vonaton szinte soha nem ülnek, nem lehet megfigyelni, hogyan viselkednének utazás közben idősebb honfitársaikkal. Közvetve azonban bizonyos következtetést levonhatunk. Az országutakon az agresszivitás, ha nem is uralkodik, de nagyon erős, a gépkocsivezetők „vitáik” során gyakran „emlegetik” egymás szüleit tiszteletlen jelzők kíséretében, néha a tettelegességig is eljutnak. Feltételezhetjük, hogy akik egymással szemben udvariatlanok, az idősebb emberekkel szemben is azok lennének, ez azonban nem szükségszerű. A közutakon ugyanis a gyakori dugók miatt konfliktushelyzet van, az emberek idegesek és ilyen lelkiállapotban nem úgy viselkednek, mint ha nyugodtak lennének. Az önző magatartás és az abból következő udvariatlanság a közutakon is jelen van.

Végül néhány szót a „felsőbb hatalmakról”. Számomra, mint közönséges gyalogos számára a közutakon felsőbb hatalom az a szerv, vagy szervek, akik eldöntik, hogy hány másodpercig zöld a lámpa, amíg én átmehetek a túlsó oldalra. Nagyon engedelmes gyalogos vagyok, mert tudom, hogy fellebbezés nincs, és a büntetés másodperceken belül bekövetkezhet számomra végzetes baleset formájában. Ha a lámpa még zöld, de már eltelt több másodperc, nem indulok el. Nyugodtan várom a következő zöld lámpát, de így sem tudok soha úgy átélni a túlsó oldalra, hogy az utolsó tíz lépésnél a lámpa ne legyen már piros. Ez a tény is arra utal, hogy az egész társadalmunk mélyén, ha nem is ellenséges viszony, de nagy figyelmetlenség lappang az idős emberek problémái iránt. Nem vagyok egyedül, a hatvanévesnél idősebb embereknek a 30%-a szenved térdporckopástól. Olyan sok problémát okozna, néhány másodperccel hosszabbra állítani a zöld lámpa idejét?

Ebben az esszében nem írtam arról az öregek iránti kétségtelenül ellenséges viszonyról, amely a magyar társadalom egyes rétegeiben markánsan jelen van, és különböző formában nyilvánul meg. Ez

nemcsak magyar jelenség, de nálunk az átlagnál erősebb. Ennek elemzéséhez azonban vizsgálat tárgyává kell tenni a mai ún. piacgazdaság bizonyos lényegi sajátosságát, mert azzal van összefüggésben, és ez több időt és oldalszámot igényel.

MEGHÍVÓ a "Színek, képek, sorok" c. festménykiállítás megnyitójára

Stramszky Márta

képzőművészeti alkotások

Szeretettel meghívjuk Önt és kedves
partnerét
Stramszky Márta

„Színek, képek, sorok”

című
festménykiállításának megnyitójára,
2010. június 16. szerdán, 18 órai
kezdettel, a
TEMI Fővárosi Művelődési Házba
(1119 Budapest,
XI. Fehérvári út 47.).

MEGHÍVÓ

www.stramszky Marta.hu

A kiállítást megnyitja Szepes Erika
irodalomtörténész, író és Kungl Janka
kulturális szervező.

A megnyitón közreműködik a Nagy
Lajos Irodalmi és Művészeti Társaság
Nichmann Zsolt gitárművész.

A kiállítás megtekinthető 2010.
június 16-30. között nyitvatartási
időben (hétköznap 8-22-ig, vasárnap
8-20 óráig), a Művelődési Ház
aulájában.

www.stramszkymarta.hu

Nem ismerek udvariatlanabb fiatalságot, mint a magyart

Dr. Jakócs Dániel

A jelen magyar társadalma és etikai problémái PUBLIKÁLVA

Jakócs Dániel

Mottó

Nékem az emberiség

S Pest-Buda tája hazám

(Kazinczy Ferenc)

Nem ismerek udvariatlanabb fiatalságot, mint a magyart

Tudom, hogy a nemzeti beképzeltségtől eltelt honfitársaim a fenti mondat után mélységesen felháborodnak, vagy úgy tesznek, mintha felháborodnának. Már régen a nemzeti érzés, a hazafiság hangoztatása a politikai sikerek és az ezzel járó anyagi előnyök megszerzésének, a karrierizmusnak olcsó, de eredményes eszköze.

„...volt elég,

Kit nagy honszerelme vonzott

írta Arany János 1877-ben. Az Arany által jellemzett „hazafiak” természetesen megtalálhatók a legtöbb országban, szinte mindenhol, ahol nemzetinek látszó hangoskodással sikert lehet elérni. Szándékosan két „külföldi” példát említek. Széleskörű székely rokonságból tudok két jellemző esetről. Abban a faluban, ahol nagyapám született, ahol még további elődeim is éltek, és akik közül többet Orbán Balázs is említett fő művében, élt egy román önkormányzati politikus, aki ott szélsőségesen magyarellenesen viselkedett. Nem tudni hogyan, később magyarigazolványt szerzett és megszerezve a magyar állampolgárságot nagy magyar „hazafi” lett. Másilyen, de szimptomatikus eset ugyanebből a faluból: egy szintén hangos „román” hazafi” megtiltotta gyermekeinek, hogy magyarul beszéljenek, üldözte a családon belül a magyar nyelvet. Ennek a „hazafinak” sikerült megvalósítani sok más hozzá hasonló „román hazafi” álmát és kivándorolt az Egyesült Államokba. Ott egyáltalán nem gondoskodott arról, hogy gyermekei megőrizték román anyanyelvüket. Pár év múlva, amikor hazalátogattak, a gyerekek már alig tudtak románul. Amikor megkérdezték tőle, hogyan lehetséges, hogy nem gondoskodott gyermekei anyanyelvi neveléséről, azt válaszolta, hogy az angol világnyelv, románul tudni egyáltalán nem fontos. Hasonló esetet a környező országokban valószínűleg sokat lehetne találni.

Az általános modell a következő: Az ilyen „hazafi” nem azért „jó hazafi”, mert szorgalmasan és becsületesen dolgozik népe javára, hanem mert **nem szereti** az ellenségnek kinevezett szomszéd népeket, nem azért jó hazafi, mert jól ismeri saját népe nyelvét és kultúráját, hanem, mert **nem** beszél az ellenségnek nyilvánított szomszéd népek nyelvét, esetleg még el is ítéli azokat, akik ilyen nyelven beszélni merésznek. Márpedig **nem** beszélni valamilyen nyelven sokkal könnyebb, mint beszélni. Már Vajda János a Bach-korszakban gúnyolódott az egyik magyar gimnázium tanulóin, akik lelkes hazafiságukat úgy fejezték ki, hogy szervezeten ellógtak a német órákról. Ezeknek a süvölvényeknek fogalmuk sem volt arról, hogy német nyelven az összeurópai kultúra milyen kincseit ismerhetnék meg, és arról sem, hogy évszázadokon keresztül magyar diákok látogatták a német egyetemeket és az ott szerzett tudás birtokában fejlesztették tovább a magyar kultúrát és kapcsolták be az összeurópai kultúra áramába. Tulajdonképpen a magyar kultúrát is rosszul ismerték. Erről persze nem ők tehetek csak, hanem azok is, akik nevelték őket. Éppen ezért igazi hazafiságnak csak azt fogadhatjuk el, amelyik Kazinczy szellemében a szűkebb haza szeretetét az emberiség egészébe illeszti be, amelyik a nemzeti sajátosságokat az általános emberi értékeknek rendeli alá és azok fényében ítéli meg. Ugyancsak éppen ezért az igazi hazafiság tárgyilagos és elismeri nem csak azokat a tényeket, amelyek nemzeti önértékünknek hízelegnek, hanem azokat is, amelyek nem.

Ezek után elnézést kérek azért, hogy ilyen viszonylag hosszú előszót írtam, most térek rá állításom bizonyítására. Természetesen nem ismerhetek minden országot. Tapasztalataim Párizstól az Ob folyóig, valamint a Baltikumtól Athénig terjednek. Van bizonyos tapasztalatom a kínaiak udvariasságának jellegéről is. A környező országokban az utóbbi húsz évben is elég gyakran megfordultam. Kocsim sose volt, a városokban mindenhol a tömegközlekedést használtam, van összehasonlítási alapom. Miután elmúltam 73 éves, porckopás miatt jelentősen romlott a mozgásom és csak bottal tudok járni, le- vagy felszállni buszra vagy villamosra. A tényeket lehetetlen észre nem venni. Ha felszállunk egy járműre, ott az összes helyen tizenéves kamaszok, vagy huszonéves fiatal felnőttek ülnek, az idősebb utasok, a nők is állnak. A mozgássérültek számára kijelölt helyen is ők ülnek. Ha felszállok a buszra, szinte soha senki nem adja át a helyét, és nem csak nekem. Idős, gyenge nők állnak, míg 15-16 éves lányok és fiúk ülnek és fülhallgatóval a fejükön zenét hallgatnak. Merjük már kimondani, hogy ez a rendszerváltás nemzedéke. Ha valaki mégis átadja a helyét, az rendszerint már ötven év körül van. Ez a rendszerváltás előtt nem így volt, és külföldön, legalábbis a legtöbb helyen, ma sem így van. Az összes európai országban, de az ázsiai kultúrák országaiban is szigorú udvariassági szabályok írják elő az idősebbek tiszteletét, az irántuk való előzékenységet. A mai magyar fiatalok nagy részének a tudatában már ezek a szabályok nem léteznek. Az udvariasság mögött azonban mélyebb okok húzódnak meg és a legfőbb ok a végtelen önzés, a másik ember sorsa iránti teljes közöny. Ezek a fiatalok egymásnak sem fognak segíteni, ha arra lesz szükség, vagy már ma sem segítenek.

Ennek az egoizmusnak van egy nagyon fontos társadalmi vonatkozása is. Azok az emberek, akik ma

tömegközlekedésen utaznak, a társadalom legalacsonyabb jövedelmű rétegéhez tartoznak. Ha még tanulnak, a szülei jövedelme alacsony, ha már dolgoznak, akkor az alacsony fizetésű szellemi vagy fizikai bérmunkások tömegét képezik. Alattuk már csak a munkanélküliek és a nyugdíjasok bizonyos rétegei állnak, és az egészben ez a letragikusabb. Pont ennek a proletárrétegnek lenne a legnagyobb szüksége arra, hogy kialakuljon benne a kölcsönös segítségnyújtás kötelességének erkölcsi normája. Hogyan fogja egy ilyen fiatal megosztani a szobáját és esetleg a vacsoráját munkanélkülivé és ezáltal hajléktalanná vált társával, amikor 15-20 percre sem képes átadni a helyét egy másik embernek, akinek arra nagyobb szüksége van. Pedig pont ez a ténylegesen proletár réteg a legsérülékenyebb része a társadalomnak. Elég idő előtt elveszíteni a szüleit, elég munkanélkülivé válni és eladósodni és bármelyikük végzetes helyzetbe kerülhet. A mai ún. piacgazdaság körülményei között ők csak akkor tudják megállni a helyüket a létért való kegyetlen küzdelemben, ha megtanulnak összefogni egymásért, ha megfogják mind egymás kezét, és ha valaki elesik, együtt emelik fel. Hogy mit lehetne tenni értük, azt most nem érdemes megvitatni, mert befejezni röviden úgy sem lehetne, ezért jobb el sem kezdeni.

Van a magyar társadalomnak egy másik nagy rétege, amelyik a tömegközlekedést szinte soha sem veszi igénybe, bevásárolni is, munkába is saját kocsijával jár, a családban gyakran több kocsis is van. Jövedelmük természetesen sokkal nagyobb, mint az előbbi rétegé. Irigyelni őket nem kell mégsem. Ők is dolgozók, saját munkájukból élnek és plusz jövedelmük nagy részét éppen a kocsis fenntartása viszi el. Ma Magyarországon a kocsis is a kizsákmányolás eszköze. Mivel buszon, villamoson, vonaton szinte soha nem ülnek, nem lehet megfigyelni, hogyan viselkednének utazás közben idősebb honfitársaikkal. Közvetve azonban bizonyos következtetést vonhatunk. Az országutakon az agresszivitás, ha nem is uralkodik, de nagyon erős, a gépkocsivezetők „vitáik” során gyakran „emlegetik” egymás szüleit tiszteletlen jelzők kíséretében, néha a tettelegességig is eljutnak. Feltételezhetjük, hogy akik egymással szemben udvariatlanok, az idősebb emberekkel szemben is azok lennének, ez azonban nem szükségszerű. A közutakon ugyanis a gyakori dugók miatt konfliktushelyzet van, az emberek idegesek és ilyen lelkiállapotban nem úgy viselkednek, mint ha nyugodtak lennének. Az önző magatartás és az abból következő udvariatlanság a közutakon is jelen van.

Végül néhány szót a „felsőbb hatalmakról”. Számomra, mint közönséges gyalogos számára a közutakon felsőbb hatalom az a szerv, vagy szervek, akik eldöntik, hogy hány másodpercig zöld a lámpa, amíg én átmehetek a túlsó oldalra. Nagyon engedelmes gyalogos vagyok, mert tudom, hogy fellebbezés nincs, és a büntetés másodperceken belül bekövetkezhet számomra végzetes baleset formájában. Ha a lámpa még zöld, de már eltelt több másodperc, nem indulok el. Nyugodtan várom a következő zöld lámpát, de így sem tudok soha úgy átérni a túlsó oldalra, hogy az utolsó tíz lépésnél a lámpa ne legyen már piros. Ez a tény is arra utal, hogy az egész társadalmunk mélyén, ha nem is ellenséges viszony, de nagy figyelmetlenség lappang az idős emberek problémái iránt. Nem vagyok egyedül, a hatvanévesnél idősebb embereknek a 30%-a szenved térdporc-kopástól. Olyan sok problémát okozna, néhány másodperccel hosszabbra állítani a zöld lámpa idejét?

Ebben az esszében nem írtam arról az öregek iránti kétségtelenül ellenséges viszonyról, amely a magyar társadalom egyes rétegeiben markánsan jelen van, és különböző formában nyilvánul meg. Ez nemcsak magyar jelenség, de nálunk az átlagnál erősebb. Ennek elemzéséhez azonban vizsgálat tárgyává kell tenni a mai ún. piacgazdaság bizonyos lényegi sajátosságát, mert azzal van összefüggésben, és ez több időt és oldalszámot igényel.

A "Nem ismerem udvariatlanabb ifjúságot mint a magyart" című írásomról megkértem barátaim véleményét. Azoknak a véleményét közöljük az alábbiakban folyamatosan, akik ehhez hozzájárultak.

Jakócs Dániel

Kedves Dániel!

Eloolvastam az esszét, de több gondom is van vele.

Az első és alapvető gondom, hogy általánosít. A fiatalabb nemzedéket, mint általános viselkedési formát jeleníti meg, s ez így nem igaz.

Az esszé tulajdonképp a mai társadalomra jellemző egoizmus problémájáról szól, de nem fejti ki a ennek a problémának a teljes társadalmi hátterét, s a jelenlegi társadalmi viszonyokból adódó okait.

Üdvözlettel:Bedő János

Dani,

ez így igaz, ez a társadalmi magatartás sok okra vezethető vissza és

nehezen szüntethető meg. Nyugodt, békés, humánus, toleráns, kiegyensúlyozott, egymás megbecsülésén alapuló légkör, anyagi biztonság, kulturális szint, és szociális biztonság kellene hozzá. Mindez hiánycikk. Az írásod jó, sok ilyenre volna szükség.

Üdv: ÁÁ. Ágai Ágnes író

Kedves Dani,

örülök, hogy újra hallok rólad.

A megküldött szöveg nagyon jó és teljes mértékben megegyezik a saját

tapasztalásaimmal. Egyszer szemtanúja voltam Kőbányán a 3-as villamoson,

hogy felszállt egy idős ember botjára támaszkodva. Az ajtó körül 10-12

fiatal, középiskolás korban lévő lány ült és röhöngött - egyetlen szabad

hely sem volt. Én egy kicsit távolabb ültem, már fel akartam állni, mivel az

idős férfi nagyon ingatag volt és csak nehezen tudott kapaszkodni. Ebben a

pillanatban az egyik kanyarban elesett. No, ekkor felugrott egy-két lány,

felsegítették és leültették. A többiek szemében azt véltem kiolvasni, hogy

elmarasztalták barátnőiket, mivel könnyelműen lemondtak az ülőhelyükről -

pedig még két megállót utaztak. Sőt, még egy szabad hely is ott tátongott. A két állva maradt lány biztosan szégyellte magát, hiszen ez egy olyan cikis helyzet a társaik előtt. Hogyan fognak ezek az életben érvényesülni?

A viszontlátásig is baráti üdvözlettel

Laci (Szabó László Tibor , politológus, író)

Kedves Dani!

Amit szóvá teszel, azt nem a rendszerváltáshoz kötném, mert kb. a hetvenes évek végétől tapasztalom - vagy már akkor is zajlott a rendszerváltás (amely értelmezés nem idegen a számomra). Azóta feltűnő, mióta a fiatalok egy versenytársadalmi ideológián nevelődnek: amit megszereztem, az az enyém. A mindenhol frusztrálódó proli-gyerekek annyi sikerélmény marad, hogy a nyugdíjasnál gyorsabban ér oda az ülőhelyhez. A szolidaritás-elv ezt a sikerorientált szemléletet nem gyengítheti. (A hivatkozott ázsiai hagyomány még előtte van ennek a bomlásnak.)

Az autóutakon ugyanez tapasztalható. Az agresszivitás elkövetői 80%-ban az ifjú generációhoz tartoznak. ("Megint egy kopasz sofőr" - ahogy valaki általánosította.)

Hadd legyek kárörvendő. Valószínűleg sem a tunya tinédzser, sem az agresszív autós nem fogja megérni a botos életkort.

Üdv. tütő (Tütő László filozófus)

Kedves Dániel!

Elolvastam.

Én őszinte, jó írásnak, emberi hangvétele miatt "emberi fogyasztásra alkalmasnak" tartom. (Ez nem mindig írható le írásainkról...)

"Okoskodni" mindig lehet, például azon, hogy az "elit" milyen példát ad a p o l g á r i udvariasság követelményeiből.

Jó egészséget kívánok.

Aggod József

Kedves Dani!

Tetszik az írásod mert személyes ihletésű és közérdekű. Azt javaslom - mert két témát kapsz össze s így kicsit hosszú,- hogy válasszuk ketté / hazafiság és öregség, közlekedés/ és úgy közöljük. Jobban elolvassák.

Üdv: Miklós (Dr. Tóth Miklós filozófus)

A HÓNAP KÉPE 1. DERKOVITS Gyula: Három nemzedék

Derkovits Gyula

- festményreprodukció -

[DERKOVITS Gyula \(1894 – 1934\)](#)
[Három nemzedék](#)

A HÉT VERSE 1. Petőfi Sándor: A honvéd

Petőfi Sándor

...tanúként hívni a nemzeti öntudat kérdésében politikusok helyett legnagyobb költőinket.

Mivel naponta tapasztaljuk, hogy egyesek fejében teljes zavar van igazi nemzeti hagyományainkról, szükségesnek látjuk tanúként hívni a nemzeti öntudat kérdésében politikusok helyett legnagyobb költőinket.

Petőfi Sándor:

A honvéd

Isten után legszebb és legszentebb név

A honvéd-nevezet!

Hogy ne iparkodnám hát megérdemelni

Ezt a szép nagy nevet?

Iparkodom teljes szívemből, óh hazám,

Megvédeni téged,

Védni, fölemelni téged s lesujtani

A te ellenséged!

Sokat lesujtottunk mi már, de meglehet,
Hogy még sok van hátra;

Hadd legyen, mit bánjuk? Akárki, akárhány,
Karunk készen várja.

Jöjjetek, szabadság hóhérlegényei,

Nem jöttök egyébért,

Csak hogy elvegyétek, amit érdemeltek,

A véres halálbért.

Ti vagytok, zsiványok, kik országunk földét

Kipusztítottátok,

Fekvén rajta háromszáz esztendeig mint nehéz istenátok.

Hanem hiszen ezt a földet ti teszitek

Ujra termékennyé:

Véreteket issza most, mint eddig itta

Saját népe könnyét!

Jőjetek! Ismerjük már egymást; ti futtok,

Mi űzünk titeket,

Űzünk, mint a szélvész a széjjelszagatott

Rongyos fellegeket.

Jőjetek, hadd szúrjuk szíveiteket a

Szuronyunk hegyére,

Emlékezzetek a másvilágon is a

Honvédek nevére!

Honvéd vagyok; mikor nevemet kimondom

-Mi tagadás benne?-

Egy kis büszkeségnek ragyogó szikrája

Szökken a szemembe,

Egy vagyok végre a föltámadt magyar nép

Győző seregébül,

Én is segítettem a koronát leütni

A király fejről!

Hej te király, hol van régi szép sereged,

Hol van régi fényed?

Hej be tönkretették a szegény honvédek,

E rongyos legények.

Rongyos vagyok, mint az ágrulszakadt, csak hogy

Mezítláb nem járok,

De több becsületed van mégis, mint nektek,

Cifra uraságok.

Van bizony énnekem becsületed, de nagy,

Ország-világ előtt.

Még azok előtt is, kit szuronyom leszúrt,

Kit fegyverem lelőtt;

Még az ellenség előtt is akit csak magasztal

Egy szívvel, egy szájjal,

Hogyne becsülné azt tulajdon nemzete,

Tulajdon hazája?

Rajta is leszek, hogy jó hírem-nevemet

Megtartsam halálig,

Vagy ha visszamék majd az otthonvalókhöz,

Elvigyem hazáig.

Az lesz ám az öröm, ha majd visszatérek

Az én enyéimhez,

És ideszorítom rendre valamennyit

Dobogó szívemhez!

Hej az lesz ám a nap!...és mégsem tudom, hogy

Mit szeretnék jobban:

Hazamenni-e majd a harc végén vagy itt

Elesni a hadban?

Társaim arcáról, akik elhullanak,

Én arról azt látom:

A hazáért halni legnagyobb boldogság

Ezen a világon!

Olvasnivaló

Herbert I Schiller: Tudatipar Made in USA

Elmélkedő Demokritosz

Könyvismertetés

Herbert I Schiller:

Tudatipar Made in USA

Budapest, 1977.

Az eredeti mű Bostonban jelent meg, 1973-ban The Mind Managers címen.

Most ismételten egy olyan választás után vagyunk, amikor száz- és százezrek, ha nem milliók szavaztak leglényegesebb anyagi érdekeik ellen. Aki meg akarja érteni ezt a jelenséget, annak feltétlenül tanulmányoznia kell Schiller fenti művét. Ez a könyv természetesen az Egyesült Államok tömegtájékoztatásáról, annak módszereiről szól, de nagy vonalakban az összes ún. 'jogállamban,' 'demokráciában' ma is hasonló módszerekkel irányítják a tömegek véleményét és magatartását, úgy, hogy ezt a tömegek maguk észre sem veszik. Ahhoz, hogy ezek a néptömegek felszabaduljanak a tömegtájékoztatás hipnózisa alól, meg kell mutatni nekik a hipnotizálás módszereit.

Elmélkedő Demokritosz

ARCHIVUM tartalom 2.szam

Tartalom ARCHIVUM 2. szám

Rovat	Cím	Szerző
Archivum	Archivum	.
Beköszöntő	Beköszöntő	Jakócs Dániel
Dunatáj	A Hunyadi család eredetével, történelmi szerepével foglalkozó írás	Jakócs Dániel
Dunatáj	A különböző kultúrák találkozása Erdély történelmében a honfoglalástól a XIX-XX. század fordulójáig	Dr.Jakócs Dániel
Dunatáj	Ady Endre és Emil Isaac levelezése	.
Dunatáj	Pünkösöd a magyar néphagyományban	Tátra Zsuzsanna
Dunatáj	Romániai adatok	.
Dunatáj	Valeri Petrov	Jakócs Dániel
Erkölc és jog	Etikai jegyzetek	Tóth Erzsébet
Erkölc és jog	Mi legyen Koldus Józsiával?	Tütő László
Hétköznapijaink	A hivatalnak packázásai	Fogler Tibor
Hétköznapijaink	Egészségünk legfőbb forrása	Cs. Nagy László
Hétköznapijaink	Gyógynövények házi kerti termesztése, feldolgozása és alkalmazása	Cs. Nagy László
Hétköznapijaink	Juliusi teendők a kertészetben	Cs. Nagy László

Hétköznapjaink	Kertészeti teendők áprilisban	Cs. Nagy László
Hétköznapjaink	Kertészeti teendők májusban	Cs. Nagy László
Hétköznapjaink	Nemzeti Konyhánk védelmében	Jakócs Dániel
Hétköznapjaink	Olvasóink recept ötletei	.
Hétköznapjaink	Reuma - uszodajegy - kálvária	.
Hétköznapjaink	Rovarcsapdák napelemes kerti lámpákkal	Cs. Nagy László
Hírek	A belga munkapart a választások után	Ida, belgium
Hírek	A Bolgár Középkor Aranyoldalai	.
Hírek	Genfi felhivas: a Nemzetközi Munkaugyi Szervezet veszelyben	Egyetértés
Hírek	Genfi felhivas: a Nemzetközi Munkaugyi Szervezet veszelyben	Egyetértés....
Hírek	Koszorúzás Kádár János sírjánál	.
Hírek	M E G H Í V Ó a Magyar Szociális Fórum Hálózat (MSZF-H) tagszervezetei, csoportjai Szervezői Megbeszélést tartanak ≤	MSZF-H
Hírek	M E G H Í V Ó a Magyar Szociális Fórummozgalmak gyűlésére	MAGYAR SZOCIÁLIS FÓRUMMOZGALMAKÉRT ALAPÍTVÁNY
Hírek	Munkás szolidaritás	.
Hírek	nemzetközi infok 238.sz.	Dolgozok es Nepek NemzetköziEgyetertese
Hírek	Nemzetközi Információk 236. szám	.

Hírek	Nemzetközi információk 230.sz.	.
Hírek	Nemzetközi információk 237.sz.	Egyetertes
Hírek	nemzetközi információk 239.sz	egyetertes
Hírek	Nemzetközi információk 241.sz.	Egyetérés...
Hírek	Nemzetközi információk 242.sz.	Egyetertes
Hírek	Nemzetközi információk 240.sz.	Egyetertes
Hírek	Nemzetközi információk 231 - 232. szám, Speciális kiadvány 8.	.
Hírek	Nemzetközi Információk 233. szám	.
Hírek	Nemzetközi információk 235.szám	egyetértés
Hírek	Nemzetközi információk No229	.
Hírek	Nemzkozi információk 234.szám.	.
Hírek	Pedagógus tüntetés	BAL
Hírek	SZOCIÁLIS ÉRDEKVÉDELMI KERESZTAL (SZÉK) Rendezvény	
Hírek	Szociális Érdekvédelmi Keresztal (SZÉK) egészségügyi tanácskozásának állásfoglalása 2007. július 14.	SZÉK
Hírek	TILTAKOZÁS	MAL, MSZF-Háló
Kezdő lap	Kezdő lap	.

Link ajánló	Ajánlott WEB helyek	.
Művészet	3 vers	Roszica Zinovieva
Művészet	70.-dik születésnapja alkalmából a legforróbb szeretettel	.
Művészet	Álombéli tájakon és más versek	Szabó Ila
Művészet	BARANYI FERENC 70. SZÜLETÉSNAPIJÁRA	Nagy Lajos Társaság
Művészet	Örök jelenből - és más versek	Gyimesi László
Művészet	Takács Péter képei	.
Olvasni való	7x10 Hetvenkedő könyvecske	Baranyi Ferenc
Olvasni való	A Hazugság (Lying)	Sissela Bok
Olvasni való	AZ ESTI TŰZNÉL TALÁLKOZUNK	Nagy Lajos Társaság Antológiája
Olvasni való	Az örvény lelkű fiú, Baranyi Ferenc életpályája.	Ézsiás Erzsébet
Olvasni való	Nyelvtanároknak, Idegen nyelvet tanulóknak	.
Olvasni való	Óbuda, itt belül	Gyimesi László
Olvasni való	Socialism Today	
Olvasói vélemények	Bitó László: Lány reform Népszabadság 2007. március 22. Cikkéhez	Flora, Belgium
Olvasói vélemények	Drága hétvége Belgiumban.	.
Olvasói vélemények	Hazafiak Kerestetnek!	.
Olvasói vélemények	Hozzászólás a Hazafiak	Flora - Belgiumból

	kerestetnek c. vitaanyaghoz	
Olvasói vélemények	Javaslat az iskolarendszer nevelési funkciójának erősítésére	Bótz Ferenc
Olvasói vélemények	Parlamenti választások Belgiumban	flora
Olvasói vélemények	Sárközy (egy magyar a galloknál)	.
Olvasói vélemények	Várjuk az Ön hozzászólását, véleményét is.	.
Politika	A FIDESZ ideológiai arculata	.
Politika	A MAGYAR ANTIFASISZTA LIGA nyilatkozata	.
Politika	Felhívás a SZEK Kongresszus részére	.
Politika	Gondolatok a magyar foglalkoztatási helyzetről	Artner Annamária
Politika	Ki is az a mi kis Sarkozynk?	rossignol, Belgium
Politika	Mit nyerhet a helyi holdudvar?	Hajba Ferenc D. J.
Politika	Paraszti ellenállás	.
Politika	Riport Benyik Mátyással és Artner Annamáriával	Benyik Mátyás, Artner Annamária
SPECIÁLIS anyagok	Erdélyről szóló tanulmány - Román nyelven	Jakócs Dániel
SPECIÁLIS anyagok	Hirlevél	.
SPECIÁLIS anyagok	Impresszum	.
SPECIÁLIS anyagok	Május 1 köszöntő	Szerkesztőség
SPECIÁLIS anyagok	Nyilas egyházpolitika	Nagy László
Tudomány	A munkásosztály fogalma és a	Jakócs Dániel

	kultúra kérdései	
Tudomány	A nemzeti szocializmus portréja	Lev D. Trockij
Tudomány	Beszélgetés Christian De Duve -vel ... a darwini evolúcióról	Dominique Meeus és David Pestieau
Tudomány	Gondolatok a történelmi materializmusról	Erdélyi István
Tudomány	Keresztény egyházak a nyilas diktatúra szolgálatában	Nagy László
Tudomány	Munkásmozgalom és munkásművelődés Magyarországon a kapitalizmus viszonyai között	Kende János – Sipos Péter
Tudomány	Politikai gazdaságtan és közgazdaságtan (hogyan tanítok marxi elméletet a rendszerváltás után)	Dr. Nagy András
Tudomány	Pünkösöd a magyar néphagyományban	Tátra Zsuzsanna
Tudomány	Út az Európai Unióhoz	Morva Tamás

Tudomány

AZ IPARI CIVILIZÁCIÓ JÖVŐJE

Gábor Dénes

1969 -ből származó elemzés

The Future of Industrial Civilization

1969 febr. 27

AZ IPARI CIVILIZÁCIÓ JÖVŐJE

Gábor Dénes, F.R.S.

A Magyar Tudományos Akadémia tiszteleti tagja

(in Hungarian -
lecture to the Hungarian
Academy of Science of which
Dennis Gabor
was honorary member)

Gyerekkorom óta szenvedélyesen érdekelt a jövő. Mhón faltam a Jules Verne regényeket, a H.G. Wells könyveit, az utópiákat. Szerettem volna bele-
szólni, de fejet hajtottam a közvélemény előtt amely szerint nemcsak a suszter
hanem a fizikus és mérnök is maradjon a kaptafánál. Nem is nyitottam ki
a szájamat amig akadémikus nem lettem és nyilvános rendes professor, de
akkor nem álltam meg tovább. Elkezdtem írni a jövőről és a jelenről. Azóta
sem hagytam abba, mert úgy érzem, hogy egyre nagyobb szükség van arra, hogy
az exact tudományokban képzett emberek iszhzzászljanak a világ sorához. Mi,
tudósok és technikusok teremtettük ezt a világot, amely különbözik minden
előbbtől, a mi felelősségünk hogy mi lesz a sorsa.

Mikor 11 évvel ezelőtt elkezdtem a jövőről irogatni nem tudtam hogy a
korszellem hajtott, mert éppen akkor lett vége egy 30 éves csendnek. Az
utolsó utópiák a 20-as években jelentek meg. Azután, 1931-ben jött egy
hatalmas anti-utópia, Aldous Huxley Brave New World-je. A nemes, jóindulatú
Aldous Huxley irónikus könyvnek szánta, de olyan átfogó tudással írta meg,
és olyan kérlelhetetlen logikával, hogy minden intelligens olvasója rá-
dőbbsent: Az ipari civilizáció olyan paradicsommal fenyeget amelyből nem
kérünk!

Azután jött Hitler és a háború, ki mert volna akkor a távoli jövőbe nézni?
Mikor vége lett a háborúnak az első nagy könyv a jövőről George Orwell "1984"
volt, a legborzasztóbb antiutópia amelyet valaha írtak. Sajnos sem a dátum
sem a pokoli vízió nem mult még el!

1960 táján ujraszületett a konstruktív érdeklődés a jövő iránt. Aldous
Huxley 1961-ben, röviddel ahálála előtt, megirt egy remek regéyrt, a "Sziget"
amellyel háyre akarta hozni amit 30 évvel előbb vétett, de sajnos nem nagy
sikerrel. Ennél fontosabb hogy megándult egy uj tudomány, a jövőkutató -
talan még nem tudomány, de tudományos törekvés.

Az eredete nem nagyon lelkesítő. A katonák indították meg. Az amerikai
legerő összehozott a RAND Corporation-ben több mint 1000 kitűnő matematikust,
fizikust, mérnököt, közgazdász és egyéb szakembert, hogy játsszák le nekik
a jövő háboruit, nem manőverekkel hanem számológépekkel. Beszűletűkre
legyen mondva, a szakemberek egyetlen egyszer sem mondták, hogy érdemes egy
háborúba belekezdeni! Hogy mégsem tudták megakadályozni, az más lapra
tartozik. A RAND jóslatok rövid lejáratuak voltak és többpire egy szűk
keretre vonatkoztak. De természetesen felkeltették a munkatársak érdek-
lődsét a távolabbi jövő iránt. Az egyik RAND szakember, a híres, (vagy
hírhedt?) Herman Kahn néhány évvel ezelőtt kivált és megalapította a

specializálódik, és egy másik RAND munkatárs, Olaf Helmer, (matematikus) a múlt évben megindította az Institute for the Future-t. Ezenkívül Amerikában a magánipar is megindított hasonló intézményeket, a Systems Development Corporationt és a TEMPO-t, főképpen a jövő konjunkturák kutatására, de azért is mert ezek az intézetek hatalmas potenciált építettek fel a hosszú lejáratú projektumok megtervezésére.

Amerika után másodsorban Franciaországot kell megemlíteni. Ott két forrásból fakadt a mozgalom, az egyik állami, a másik privat. Röviddel a háború után az állam megalkotta a Commissariat du Plan-t, az állami tervező intézetet, amelynek hivatalosan csak tanácsadó "indicatif" szerepe volt, - de jobb volt meghallgatni a tanácsait! Ez kitűnően ment, majdnem 20 évig, remek teljesítményeket produkált mint pl. a Rhone megszabályozását, amelyeket az egész világ megcsodált, azután valahogy elfulladt, a minisztériumokkal való verekedésekben. A másik forrás egy kiváló magánember volt, Bertrand de Jouvenel, aki maga köré gyűjtött egy sereg kitűnő francia intellektuellt és megindította a Futuribles folyóiratot. Futuribles = futurs possibles, lehetséges jövődök. Ezek nem utópiák, mert minden cikk csak egy kis szakaszt vizsgálja meg a nagy világnak, de összevéve nagy panorámát nyújtanak. - A többi nyugati országban még nincsen ezekkel összehasonlítható organizált jövőkutatás, csak "egyéni akciók" - mint például az enyém.

Ha a nyugati ember a jövőbe akar nézni, akkor először is Amerika felé tekint, mert az Egyesült Államok az az ország ahol, az osztrák Robert Jungk szavaival "a jövő már elérkezett". Az az ország, ahol nem probléma már az ipari vagy mezőgazdasági termelés fejlesztése, - inkább az a probléma hogyan lehetne lefékezni?

Ez cseppet sem túlzás. Bemutatok három ábrát, az első a népesedés és a munkásszám statisztikája, a második a nemzeti jövedelem, a harmadik az autók szaporodása. Ezek a statisztikák 1960-ig mutatnak adatokat, azután logaritmikus extrapolációk. A logaritmikus skálában az exponenciális, vagyis a kamatos-kamati növekedés egyenes vonalat ad. Majdnem tíz év múlt el mióta ezek a "projekciók" készültek és mind a három csaknem a vonalvastagságon belül beigazolódtak! Csakugyan exponenciálisan növekedett most már 20 éve az amerikai lakosság is, a gazdagság is, de a gazdagság gyorsabban mint a lakosság. A fejenkinti jövedelem, (pontosabban GNP = gross national product, a bruttó termelés,) a múlt évben elért ^{egy} fontos küszöböt, a 4000 dollárt. Ezzel Amerika belépett egy új stádiumba, amelyet a New York-i szociológus, Daniel Bell evek előtt "post-industrial stage"-nek nevezett - mondjuk az iparasodásontúli stádiumnak.

Hát ha ilyen jól mennek a dolgok, akkor mitől félünk? Mert bizony félünk! Nem olvastam még egy könyvet vagy cikket a jövőről amelyben legalább is a sorok között nincsen aggodás, szorongás.

Az aggodás legelemibb nivóján az a félelem, hogy Amerika és a nyugati or-

az arisztokratikus és polgársági kisebbségeké volt a régi világban. Bizony itt van is diszparitás. Az Egyesült Államok és Kanada a világ lakosságának cca 7%-át képviselik, de a jövedelmének legalább a felét. Ha összevesszük a világ iparosodott részét, az egész Nyugatot, ^{Japánt} és a Szovjet országokat, a lakosságnak cca. egy harmadát, Herman Kahn szerint cca. 12-szer annyi a fejenkénti jövedelmük mint a többi két harmadnak, és miután gyorsabban is fejlődnek, a század vége felé a diszparitás 18-szorosra növekedhet. Ez talán kissé túlzott becslés, de elég ahhoz hogy rossz lelkiismeretet adjon a világgazdag részének.

A félelem második nivója az hogy az ipari országok ~~is~~ két nagy hatalmi blokkot képeznek, amelyek a modern háború eszközeivel bármely pillanatban teljesen elpusztíthatnák egymást, - és önmagukat. Jelenleg a két blokk legalább 100,000 megatonna nukleáris robbanószert ~~halmozott fel~~ - és nem tudjuk megállítani a masinát. Még egyre növekszik, automatikusan ez az elképzelhetetlen pusztító potenciál, ~~nem~~ is szólva a sok-sok tonna fertelmes baktériumról és víruszról és idegpusztító gázokról.

Meg kellett említenem a háború veszélyét, de nem erről akarok beszélni, hanem a harmadik aggodalomról. Ennek a forrása maga az a fejlődés amelyre olyan büszkék lehetnénk ha még olyan naivok lennénk mint az 1900 körüli generáció. Ezek az exponenciális statisztikák remekek ha visszatekintünk, de félelmesek ha előre nézünk. Exponenciális görbék csak a matematikában növekednek a végtelenig. A reális világban vagy ~~szűkülnek~~ ^{szűkülnek} vagy katasztrofikusan törnek le. És mégis, ez a hit az állandó növekedésben az ipari civilizáció credo-ja. A legalapvetőbb hit, talán az egyetlen amely egyaránt erős a tőkés és a szovjet országokban. Nem vitatom persze hogy ez a hit nagyon racionális azokban az országokban amelyek meg a szegénységgel küzdenek. De a nyugati országokban és különösen Amerikában ez a hit egyre irracionálisabb lesz, maga a fejlődés kivonja a racionális alapját. Ezért kell Amerikára nézünk és aggódva kérdezni, hogy ~~lehet-e~~ fékezni ezt a masinát katasztrófa nélkül?

A könyvemben, amelyet 1962-ben írtam, arra a következtetésre jutottam hogy eddig a Természettel küzdött az ember, ezután a maga természete ellen kell ~~küzdenie~~ ^{küzdenie}. A tudomány és a technika leküzdötte ~~amíg~~ az "ősregi ellen-séget, a szegénységet. Nem is kellene új találmányok, csak azt a technikai tudást kell alkalmaznunk amely már a birtokunkban van és a század végén amerikai nivó létezne az ipari országokban és nem lenne többé éhség és nyomor a világ többi részében sem. Nem kell félni a nyersanyagok ki-fogyásában, nemsokára megnyitjuk az óceán kincsét, és az energia ki-fogyásától sem kell félni, mert a gránitban és a tengerben van elég urán egy millió évre. ~~Rezni~~ ^{Rezni} sem kell, tíz milliárd embernek sem, mert az új törpeb és az új rizs megsokszorozhatná a termést - ha együttes erővel támadhatnánk meg ezt a problémát.

De egyszerűen mégis csak elérjük azt a fokot amelyen meg kell állítani a

állítani a történelmet, amely eddig háborúk sorozata volt. El kell érni valami stacionáris állapotot, mert az alternatíva katasztrofális. A technika, amely leküzdötte a szegénységet a másik kezével olyan fegyvereket adott nekünk, hogy öngyilkosság lenne használni őket.

De itt merül föl a nagy és súlyos kérdés, hogy az emberi természet megengedi-e, hogy boldogan éljen egy gazdag és békés világban? Nem akarom hogy félreértsenek. Nem mondom hogy van valami az emberi természetben amely kívánja a modern háborút. De van benne egy ősi küzdési ösztön, amely egy komplikált társadalmi mechanizmuson át bizony nagyon könnyen vezethetne háborúra.

Ha az ember kezdettől fogva nem lett volna harcos és elégedetlen állat, az a csupasz majom amely néhány százezer évvel ezelőtt leszállt a fákról hogy két lábon járjon, sohasem lett volna a világ urává. A harcos ösztöne már régen szembefordult vele; más lett volna a világtörténelem ha nem ugyiszólván csak félkezévével művelte volna meg a búzát, szelidítette volna meg a háziállatokat míg a másik kezében bunkó volt vagy kard. De a másik alapvető emberi vonás, az elégedetlenség, csak most kezd szembefordulni vele, a gazdasági siker történelmi pillanatában. Ez az ami kétségessé teszi hogy lesz-e valaha egy stacionáris állapot és egy békésen fejlődő világkultúra.

Ha meg akarjuk figyelni a modern ember neurózisát, megint csak Amerikába kell néznünk és talán a még lázasabban és még betegesebben fejlődő Japánba. A modern embernek muszáj dolgozni. Az ideg orvosok nem találtak még pótlékot, a pacienseik javarésze azok közül kerül ki akiknek nincsen elég munkájuk, mint a gazdag nőknek. Még a gazdag nők egy része is munkát vállal, az átlagos nő, még ha fel is ad néhány évet a gyerekek nevelésére, visszaszalad a gyárba vagy a hivatalba amint elküldheti őket az iskolába. Így Amerikában nem csökken a népesség kereső hányada, még inkább növekszik. Pedig nincsen szükség rá. Ha úgy növekszik az amerikai termelés mint az utóbbi tíz-husz évben, egy család átlagos költsége a jelenlegi 10,000 dollárról felmegy legalább 20,000-re. De egy nagyon szakértő amerikai komité kiszámította, hogy ha az amerikai ipar az eddigi mértékben vesz fel új munkásokat, akkor az eddigi 3.5% évi gyarapodás helyett legalább 4.5% kell. (Ezt csakugyan el is érte az Amerikai gazdaság a múlt évben, de ez kevés embert tesz boldoggá, mert mindenki tudja milyen nagy része volt a vietnami háborúnak ebben a konjunkturában.) De 4.5% évi gyarapodással az átlagos amerikai család évi költsége cca. 30,000 dollár lesz, ~~amely~~ annyi mint ma egy igazgató vagy egy sikeres orvos családjának. És akkor is dolgozzon majd minden felnőtt ember reggel 9-től délután 5-ig? Ezt nehéz elképzelni. De ha van valakinek elég képzelőtehetsége hogy ezt elhigvie, tessék meghosszabbítani a fejlődést további 20 évvel! Egy-

A munkaóráknak és a dolgozók számának le kell csökkenni, mert feltart-
 hatatlanul halad az automáció és a mechanizálás. A kézimunkások száma már
 eddig is erősen esett, Angliában már csak fele a dolgozóknak kézimunkás,
 Ameriában már csak egy harmada. De az utolsó 20 évben még minden nyugati
 országban emelkedett a dolgozók száma, mert a hivatalok felvették azokat
 akik a műhelyből kiestek. Ez a Parkinson Törvénye: Nincsen határa a hi-
 vatalmunkának, mert egy íróasztal mindig tud munkát adni egy másik író-
 asztalnak. Parkinson Törvényének hatékonysága csodálatbaejtő. Az utóbbi
 tíz év alatt az amerikai gazdaság abszorbált 40,000 elektronikus számoló-
 gépet, amelyek legalább négy millió díjnok munkáját tudják elvégezni, de
 a hivatalnokok száma körülbelül 15 millióval növekedett. Nem tudom
 meddig megy még ez a különös fejlődés, de örökké nem mehet! A század
 vége felé legfellegbb 20% lesz a kézi munkás. El lehet-e képzelni hogy
 a többi 80% mind papirmunkát végez majd, bár az irodák tele lesznek
 számológépekkel amelyek 1000 ember munkáját is el tudják végezni?

Szóval az emberek munkának előbb utóbb csökkenni kell az ipari ál-
 lamokban, de hogy fogják ezt elviselni az emberek? Mielőtt teorizálni
 kezdek, vessünk egy pillantást két, véleményem szerint releváns jelen-
 ségre. Az egyik Anglia egészséges reakciója, a másik a diákok hisz-
 térikus reakciója a mai világra.

Köztudomású, hogy Anglia gazdaságigyarapodása jelentékenyen lelassult
 az utolsó években. Ezt persze elkönyvelték már külföldön, úgy hogy Anglia
 "dekadens". Talán kevésbé köztudomású azonban, hogy ha Anglia talán nincs is
 jó internacionális formában, az angol nép jobban él mint valaha. Az angolok
 felfedezték az élet örömeit. Tudják talán, hogy közben eladósodnak, de
 egyszer majd eltörlik ezeket az adósságokat egy tollvonással azok a mítikus
 nemzetközi bankárok akik most adják a pénzt! Valahogy ez az érzése az
 egyszerű népnek, amely nem sokat törődik azért hogy honnan jön a pénz ha
 a zsebében van. Az én személyes megjegyzésem ehhez az, hogy mióta
 Angliába kerültem, 35 évvel ezelőtt, tisztelem és csodáalom az angolok
 szociális ösztönét és most is úgy érzem hogy igazuk van. Megéreztek
 hogy le kell lassítani a munkatempót és megtanulni élvezni az életet.
 Már amerikai megfigyelők is kezdik kérdezni, hogy nincsen-e igazuk az
 angoloknak?

A másik jelenség a nemzetközi diákvizsgák. Persze a diákok zavarog-
 nek a legkülönbözőbb országokban, úgy hogy az óvatos megfigyelő csak azt
 a következtetést meri levonni, hogy 18 - 22 éves korában különösen labilis
 az ember. Indiában például a diákok kedvenc szórakozása tantermeket össze-
 zúzni és professzorokat megverni. De ez érthető, mondja a racionalista
 megfigyelő, mert sok száz diákra vár ottegy állás, a mérnökök kivételével,
 és a mérnökdiákok nem zavarognak. De miért zavarognak a California-i
 diákok a szabad amerikai világ leggazdagabb szögletében. vagy a iarán

addig, hogy az amerikai diákok nem szeretik a vietnami háborút és különösen nem szeretik mióta őket is besorozzák. Ebben van ráció. De abban nincs ráció hogy állandó zavargással megakasszák az egész tanítást, vagy éppen, mint a japán diákok, leégessék az egyetemet és olyan reakciót váltsanak ki amellyel éppen az ellenkezőjét érik el ami a kijelentéseik szerint, a céluk volt. Amerikában, ahol az év jó részét töltöm, nagyon elszomorított sőt megrémített engem, hogy intelligens emberek pártját fogták például Daley polgármesternek, aki a rendőrségével a legnagyobb brutalitással betörette a diákok fejét a Chicago-i zavargások alkalmával

Azért penditettem meg ezt a szomorú témát, mert szorosan összefügg azzal a kérdéssel, hogy hogy fog az emberiség a közelgő szuper-jólétre regálni. Ime, a fiatal emberek egy része máris megveti a jólétet amely automatikusan vár rá. Lehet hogy a "hippy"-k, akik primitív kolóniákat alakítottak a gazdag Californiában, szappan nélkül de kábítószerekkel, beteg emberek, de nem vagyok egyedül abban a feltevésben, hogy ezek a betegek az első rohamoszlopa csak az ipari civilizációból kiábrándult fiatalságnak és hogy a betegség terjedni fog.

Röviden összefoglalva, az a véleményem, hogy a racionális ember nagszerű teremtménye, a technikai civilizáció, azáltal hogy könnyebbé tette a létért való küzdelmet, megnyitotta az utat az irracionális embernek, az antiszociális ösztönöknek. Ha Siegmund Freud élne, valószínűleg nem lepne meg mindez. Közgazdász öcsém, Gábor Endre, kitűnő psychoanalitikus megvilágítását adta a helyzetnek: Mióta az állam jóléti állam lett és az Alma Mater egyre jobban "mater" lett, a diákok elfogadták in loco parentis és átvitték az államra és az egyetemre az Ödipusz komplexumot.

Mindebből azonban nem azt a következtetést vonom le, hogy az ember irracionális, hálátlan állat és csak a szükség keyszerzubbonyában érzi jól magát, tehát vissza a multba! Ne felejtjük el, hogy az ipari civilizáció sok-sok millió egyszerű jó családnak jó életet teremtett és még jobbat ígér, - csak meg kell őket tanítani hogy megbecsüljék! Majd megbecsülné mindenki ha egyszer elveszne. Első sorban azt propagálom, hogy az emberiség elite-je, az a kis része amely képes önálló gondolkodásra és alkotásra, vegye tudomásul hogy itt vár rá a legnagyobb feladat, nem a technika további fejlesztésében, nem a holdrakétákban és a szuperszonikus repülőgépekben és nem az internacionális versenyben és marakodásban. A jövő nagy tudománya az Uj Antropológia; megtalálni, föltalálni az intézményeket amelyek lehetővé teszik hogy az ember hogyan élhet meg békésen egy komplikált, magasrendű civilizációban, hogyan viselheti el a gazdagságot csömör nélkül és unalom nélkül. Ez az új tudomány, vagy új bölcsesség egy egész generáció tehetség munkája lesz, ha valaha meg lesz, Én csak szeretném becsöngetni!

A kulturális demokrácia útján (1948–1966)

Köpeczi Béla

A kulturális forradalom eredményeiről

Köpeczi Béla

A kulturális demokrácia útján (1948–1966)

Tanulmányomban az 1948-tól az 1960-as évek közepéig terjedő időszak kulturális életével egyetlen nézőpontból, a tömegek kultúrája szempontjából foglalkozom. Közismert, hogy a kulturális forradalom egyik fő célkitűzése a régi uralkodó osztályok kulturális monopóliumának felszámolása, s kulturális demokrácia elvének érvényesítése, tehát annak a lehetőségnek a megteremtése, hogy a társadalom minden osztály és rétege művelődhessen. A kultúra demokratizálásainak vannak nemcsak politika, társadalmi vagy gazdasági, hanem belső, tartalmi kérdései is: milyen kultúra terjed el a legszélesebb tömegek körében, és milyen fogadnak be. E cél megvalósítása függ a kulturális politika irányától és módszereitől, elválaszthatatlan az intézményrendszer tevékenységétől, de természetesen a tömegek igényeitől, szükségleteitől és kulturális színvonalától is. Tanulmányomban a művelődéspolitikai programadó tevékenységéből indulok ki, és azokból a változásokból, amelyek e tekintetben jelentkeztek. Ezután ismertetem az intézményrendszer kialakulását és működését. Sorra veszem a tömegkultúrára jellemző tevékenységi formákat és tartalmakat. Végül pedig foglalkozom a tömegek tényleges kulturális helyzetével, aktivitásával, a befogadás kérdésével, továbbá a tömegkultúra körüli vitákkal.

Külön kell szólnom a tárgyalt időszak határaitól. 1948 a szocializmus magyarországi építése szempontjából a kezdő dátum, ha ez a folyamat már előbb veszi is kezdetét. A 60-as évek közepe a szocializmus alapjainak lerakását jelzi, s ezzel együtt egy új szakasz kezdetét. A jelzett időszak jelentőségét kiemeli, hogy a kulturális forradalom megindítása ekkor vált lehetővé, ekkor alakult ki az új intézményrendszer, és ekkor történtek kísérletek az új szocialista kultúra kialakítására.

1945 előtt a tömegek kultúrájával állami intézmények, egyházak, kapitalista vállalatok, politikai, társadalmi szervezetek és mozgalmak foglalkoztak. Az uralkodó osztály főként az oktatáson keresztül érvényesítette célkitűzéseit, az uralkodó ideológia elterjesztését és egy olyan ismeretanyag elsajátíttatását, amely, fenntartva a kultúrában is az osztálykülönbségeket, lehetővé tette, hogy a különböző osztályok és rétegek meghatározott tevékenységeket elláthassanak. Az egyházak fenntartás nélkül támogatták a hivatalos művelődéspolitikát, nemcsak a vallásoktatással, hanem különösen az ifjúság nevelésével, az iskolán kívüli művelődés számtalan formájának megszervezésével. Meg kell azonban jegyeznünk, hogy mind állami, mind egyházi keretek között jelentkeztek haladó törekvések is, amelyek a tömegek kulturális színvonalának emelését tűzték ki célul, arra számítva, hogy ez társadalmi helyzetük javulásához is vezet.

Az ellenzéki művelődéspolitikai törekvéseket a munkásság körében a szakszervezetek, az MSZDP és a KMP képviselték, amelyek eredményeket értek el a haladó politikai ismeretek és szemlélet terjesztésében és az általános műveltségi színvonal emelésében, ha nem is nagyon széles körökben. A parasztság művelődését a fiatal értelmiség egy része szorgalmazta a népi írók hatására, s ennek az irányzatnak volt a pedagógiai képviselője Karácsony Sándor, aki 1945 után az ún. szabadművelődési mozgalom élén állt.

A tömegek kulturális állapotát a hivatalos ideológia mellett alapvetően a kapitalista kulturális ipar határozta meg, amely egyrészt a nacionalista-klerikális ideológia ún. könnyűműfaját, másrészt a korabeli európai fogyasztói kultúra termékeit terjesztette. Voltak azonban haladó kiadók és más kulturális vállalkozások is, amelyek az ellenzéki kultúra képviselőit tartották feladatuknak.

Mindez azt jelenti, hogy a felszabadulás előtt a kulturális életet egy bizonyos fokú pluralizmus jellemezte, amelyben azonban uralkodó szerepe volt a hivatalos kultúrának, és az ellenzéki kultúra csak vékony, főleg értelmiségi és kisebb részben munkás- és parasztrétegekre hatott. A nagy tömegek tulajdonképpen kívül rekedtek az igazi kultúrán, mindennapi kultúrájukat a hivatalos ideológia és a régi hagyományok,

szokások befolyásolták.

1945 után tovább élnek még a régebbi kulturális helyzet bizonyos sajátosságai, de már új folyamatok is kibontakoznak a nagy politikai, társadalmi és gazdasági változások hatására. Az átmenet főleg az 1945 és 1948 közötti időszakra jellemző, amelyben polarizálódnak az ellentétek a művelődés területén is, a kapitalista és a szocialista fejlődés lehetőségei között. 1948 után, különösen az államosítások következtében a radikális változás szembetűnő, ami azonban nem jelenti azt, hogy régebbi tendenciák ne éljenek tovább, még ha sokszor nagyon burkoltan is. Közismert, hogy még a gazdaságban és a társadalomban is tekintetbe kell venni a hosszú időtartamú és gyakran társadalmi formációkon keresztül ívelő folyamatokat. Még inkább áll ez a kultúrára, ahol évszázados hagyományok és szemléletek élnek tovább. Erre különösen azért kell figyelmeztetnünk, mert éppen a radikális változás tudata ebben az időszakban háttérbe szorította a múlt emlékezetét, és túlhaladottnak vélt olyan jelenségeket, amelyek pedig nagyon is jelen voltak a tömegek kultúrájában.

MŰVELŐDÉSPOLITIKA ÉS TÖMEGKULTÚRA

Az adott időszak művelődéspolitikája nem alakult függetlenül a Magyar Dolgozók Pártjának, majd a Magyar Szocialista Munkáspártnak egész politikájától, voltak azonban sajátos vonásai is, amelyek a művelődéspolitika tevékenységi körével függnek össze. E tanulmányban nem az egész művelődéspolitika alakulását kíséreltem meg nyomon követni^[1], hanem annak csupán azt a részét, amely a többség művelődését érinti, s ezt úgy teszem, hogy az elvi iránymutatásokat tartalmazó pártállásfoglalásokból indulok ki.

A Magyar Kommunista Párt és a Szociáldemokrata Párt egyesülési kongresszusa 1948 júniusában meghatározta az oktatáspolitikai fő feladatait is, amelyek bizonyos változtatásokkal érvényesek voltak a közművelődésre, sőt az egész kulturális forradalomra. A határozat kimondta:

- a) az általános műveltség, a szaktudás, a haladó nemzeti és emberi kultúra kincseit hozzáférhetővé kell tenni a dolgozó nép legszélesebb rétegei számára, megszüntetve a vagyonos osztályok műveltségi monopóliumát;
- b) az iskola minden fokozatának: – a népiskolától és általános iskolától a főiskoláig – az egész magyar nép, de elsősorban a jövő nemzedék demokratikus szellemű és munkára való nevelését, a reakciós közszellem és előítéletek maradványainak leküzdését kell szolgálnia;
- c) a demokratikus nevelés egységes szellemének biztosítására van szükség.^[2]

A párt a vagyonos osztályok műveltségi monopóliumát az iskolakötelezettség meghosszabbításával, az általános iskolai rendszer kiépítésével, az ingyenes iskoláztatással és tankönyvellátással, a népi kollégiumok, a munkás-paraszt származású diákok otthonainak támogatásával, megfelelő ösztöndíjrendszerrel, a dolgozók termelés melletti továbbtanulásának segítségével, az iskolán kívüli népművelés megszervezésével kívánta megszüntetni.

A nevelés demokratikus szellemének erősítése érdekében a határozat követelte a társadalom szerkezetének és fejlődésének megismertetését, nagyobb teret a természettudományoknak, a magyar kultúra és történelem haladó és demokratikus hagyományainak előtérbe állítását, a sovinizmus és nemzeti gyűlölködés száműzését az iskolákból, az oktatás összekapcsolását a munkára való neveléssel, az általános műveltség és a műszaki műveltség összeegyeztetését. A demokratikus nevelés egységén az egységes tanügyi igazgatást, az egységes állami tankönyvek bevezetését értette.

A nevelés fontos célja – a programnyilatkozat szerint – az új, demokratikus közerkölcs és közszellem, az annak megfelelő ember formálása volt. „A Párt új, demokratikus közerkölcs és közszellem kialakítását szorgalmazza: a közösség, a nép, a haza önzetlen szolgálatának, a munka szeretetének és megbecsülésének, a nemzeti függetlenség, a nép érdekében való önfeláldozásnak és bátorságnak

szellemében. A Párt arra nevel, hogy a közérdeket a magánérdek fölé kell helyezni. A Párt a korrupció kíméletlen üldözését követeli, tekintet nélkül személyekre és kapcsolataikra. A népi demokrácia közéletében érvényesülni kell az elvnek: a megfelelő embert a megfelelő helyre[3]!”

Az 1949-es alkotmány ennek a programnak a szellemében mondja ki 68. paragrafusában: „A Magyar Népköztársaság biztosítja a dolgozóknak a művelődéshez való jogát. A Magyar Népköztársaság ezt a jogot a népművelés kiterjesztésével és általánossá tételével, az ingyenes és kötelező általános iskolával, közép- és felsőfokú oktatással, a felnőtt dolgozók továbbképzésével és az oktatásban részt vevők anyagi támogatásával valósítja meg[4].”

Ez a humanista hagyományokra is építő szocialista művelődési program a magyar értelmiség széles körű egyetértését váltotta ki, amely aktívan közreműködött a reformok bevezetésében.

Az 1948-as államosítás után az általános iskola a népművelés egyik fő eszköze lett, még ha nagy nehézségekkel küzdött is a szakosított pedagógusok hiánya, a helyiségek elégtelen száma, (ami persze más szinten, de még napjainkban is gondot okoz), a múlt örökségét hordozó tartalmi és módszertani ellentmondások miatt. Nagy eredménye volt az oktatási politikának a munkás- és parasztfiatalok továbbtanulásának megszervezése s ezzel az új értelmiség nevelése, amely már 1945 után megkezdődött, elsősorban a népi kollégiumok mozgalmával. A közművelődésben létrejött az új közművelődési intézmények egész hálózata, amely a szocialista és haladó irodalom és művészet alkotásainak terjesztésében ért el nagy sikereket. Ezek az eredmények – amelyekről még lesz szó – meghatározó jellegűek főleg a kulturális demokrácia érvényesítése szempontjából, de nem feledhetjük el azokat a torzításokat sem, amelyek ennek az időszaknak a művelődési politikájára jellemzők voltak a célok meghatározása, a tartalom és a módszerek szempontjából.

A kulturális forradalom programjának megkezdése külső szempontból egybeesett a hidegháború kezdetével, belső szempontból a dogmatizmus kibontakozásával, majd elhatalmasodásával az élet minden területén. Már 1949 elején a győztes szocialista forradalom körülményei között az osztályharc fokozódásának sztálini tételére építve a Magyar Dolgozók Pártjának vezetősége a közvetlen politikai feladatokat állította előtérbe a kultúrában is, informizálni és centralizálni akart, s az ellenséget gyakran éppen e haladó szellemű emberek között kereste[5].

A kulturális átalakulás egyik lényeges elemének a megteremtése, az iskolák államosítása valóban harcban ment végbe, elsősorban a katolikus hierarchiával. A pártvezetés azonban nem elégedett meg a tényleges ellenséggel, az oktatási politikában az ellenséget a pedagógia haladó hívei között, a Vallás- és közoktatási Minisztérium apparátusában is kereste[6]. A minisztériumot azzal vádolták, hogy a munkás-paraszt származású diákok túlterhelésével, a tankönyvkiadás szabotálásával, a burzsoá pedagógiai módszerek (ilyeneknek tartotta a Mérei Ferenc és mások által képviselt „pedológiát”) terjesztésével „ásta alá” a párt iskolapolitikáját, és riasztotta el a munkás- és parasztfiatalokat a továbbtanulástól. (Jellemző, hogy Révai József ezt a „konstruált” bírálatot még az MDP II. kongresszusán is fenntartotta.)

A Magyar Kommunista Párt az új értelmiség nevelése egyik fő eszközeként hosszú ideig támogatta a népi kollégiumi mozgalmat, most azonban pártellenességet, parasztimádatot, a tanulmányok elhanyagolását, felelőtlen életmódot vetett szemére, és a népi kollégiumokat felszámolta. Ugyanakkor megszüntette az Eötvös-kollégiumot is, mint a polgári elitképzés iskoláját[7].

1948 végén, amikor már lényegében megtörtént a jobboldali szociáldemokrata vezetők kiszorítása a pártból, az MDP vezetői súlyos kritikával illették a szakszervezeteket, többek között kulturális tevékenységük miatt is. A vád az volt, hogy a jobboldali szociáldemokraták a kultúra területére vonultak vissza, s ott aknamunkát folytatnak.

Az 1949-ben alakult Népművelési Minisztérium (élén Révai József állt 1953 júliusáig) feladata volt a könyvtáraktól és a múzeumoktól az öntevékeny művészeti mozgalmakig minden népművelésnek nevezett tevékenység országos koordinálása. Helyi szinten a koordinálás a tanácsok feladata lett. A tömegszervezetek és különösen a szakszervezetek különálló kulturális tevékenysége ilyen körülmények között állandó vita tárgya volt a helyzet újszerűsége, a tapasztalatlanság, de a dogmatikus politikai légkör

miatt is.

Az MDP politikai bizottsága 1950. július 24-i határozata, amelyet november második felében mint a SZOT határozatát hoztak nyilvánosságra, elítélte a kulturális munka lebecsülését a szakszervezetekben, de az éberség hiányát is, mert ez lehetővé tette, hogy a jobboldali szociáldemokraták az üzemi szakszervezeti kultúrcsoportokba húzódnak vissza, és ott gáncsolják az előrehaladást, illetve megakadályozzák, hogy a szakszervezeti kulturális tevékenység „szervesen illeszkedjék a szocialista népművelés országos kultúrájába, amelyet a párt és az állam tervszerűen szervez és irányít[8]”.

A centralizálás nem csupán a népművelés egységének megteremtését kívánta szolgálni, hanem az alkotás szempontjából is uniformizálni akart. A szakszervezetek a múltban támogatták a proletár írók és művészek tevékenységét, amelyet a kulturális politika proletkult címen ítelt el, és segítettek a haladó szellemű avantgarde irányzatokat is, amelyeket viszont a realizmus jegyében utasított el.

A népművelés terén a jobboldali szociáldemokrácia mellett az ellenséget a szabadművelődésben vélték felfedezni. Az 1950 januárjában megtartott országos népművelés-értekezleten paraszti romantikát, munkás- és parasztellenességet, az osztálybéke hirdetését, reakciós faji gondolkodást, nacionalizmust és pesszimista búsmagyarkodást vetett a szabadművelődés képviselőinek szemére. A bíráló politikai-ideológiai jellegű volt, de érintette a paraszti kultúra és a paraszti hagyományok továbbélésének kérdését is.

Nem arról van szó, mintha nem lettek volna ideológiailag bírálható jelenségek az oktatásban vagy a közművelődésben, hanem arról, hogy milyen felfogás jegyében folyt ez a bíráló. Ez a felfogás pedig szektás, dogmatikus volt, egyebek között azért is, mert a kultúrát kizárólag a napi politika szolgálatába akarta állítani, s mindent „centralizálni” kívánt[9].

Révai József 1950 elején a népművelési munkát akarta összekapcsolni az „eleven étellel”, hogy ennek egyik eszközét a termelési propagandában, a másikat a művészeti tömegmozgalmakban látta. A termelési propagandában egyaránt szerepet szánt az agitációnak és az ismeretterjesztésnek, a művészeti tömegmozgalmat főleg a „népművészetre” akarta építeni. Ami a szervezeti feltételeket illeti, állásfoglalása az volt, hogy a munkát a Népművelési Minisztérium és a tanácsok irányítsák, de támaszkodjanak a tömegszervezetekre is[10].

E torzítások ellenére 1951 februárjában az MDP II. kongresszusán Révai József joggal számolt be jelentős eredményekről: az oktatásban részt vevők számának növekedéséről, a továbbtanulók szociális összetételének javításáról, a tankönyvkiadás fejlődéséről. Feladatul az oktatás lebecsülése elleni harcot, a színvonal emelését és a primitív „átpolitizálás” elleni fellépést, a szigorú tanulmányi fegyelem és rend megteremtését s a beiskolázottak számának – az ötéves terv felemelésével összefüggő – növelését jelölte meg.

A kulturális tömegmozgalomról szólva megállapította, hogy „soha nem látott tudásvágy hevíti dolgozó népünket, a kultúrára való szomjúság milliókra terjed”. Ezzel kapcsolatban a könyvkiadás, a könyvtárak, a kultúrotthonok, a művészi öntevékenység adatait idézte. Kritikaként azt tette szóvá, hogy a nagy és állandóan emelkedő számok mögött nincs mindig tényleges kulturálódás. Fő célként a falu kulturális átalakulását jelölte meg, a város és falu közötti különbségek megszüntetését és a kulturális decentralizációt, amelynek végrehajtását úgy képzelte, hogy Budapest és az egyetemi végrehajtását úgy képzelte, hogy Budapest és az egyetemi városok „segítsék, táplálják a falu fejlődő kultúráját, és a falu ősi kultúrájától is tanuljunk, felszínre hozva és továbbfejlesztve a nagyszerű magyar népművészet kincseit[11]”.

Ez az elemzés arra mutat, hogy a művelődéspolitikai egyrészt követte az országos politika hibás irányvonalát a gyorsított ütemű fejlesztésben, a túlzott szakosításban, a kultúra sajátosságainak lebecsülésében, másrészt fellépett egyes, ugyanezekből a hibákból fakadó jelenségek ellen, mint amilyen a primitív átpolitizálás és aktualizálás volt, anélkül, hogy ezek gyökereit kereste volna. Mindezek következtében a helyes törekvések sem tudtak utat törni maguknak, s 1953-ig az ellentmondások csak erősödtek a kulturális életben is.

1953 júniusában az MDP Központi Vezetősége önkritikát gyakorolt^[12] a népgazdaság erőltetett fejlesztése, a mezőgazdaság kollektivizálása során elkövetett hibák, a dolgozók életszínvonalának süllyedése és a személyi kultusz vezetési módszere miatt. A kultúrában a bírálókat a legkonkrétabban a közoktatást érte, amelyben a vezetés utólag utópikus elemeket fedezett fel a munkaerő-szükséglet megtervezése és a felsőfokú oktatás fejlesztése szempontjából. Kimondta, hogy a beruházásokat elsősorban az általános iskolákra kell fordítani, nagyobb figyelemmel kell lenni a tanyai, falusi és munkásnegyedek iskoláira, egyszóval demokratikusabb iskolapolitikát kell folytatni. A közművelődésben a bírálókat a tömegek igényeinek kielégítését hangsúlyozta, és az ezt szolgáló intézményeknek a kiépítését a nagy, reprezentatív kulturális létesítmények helyett.

Tartalmilag a legtöbb későbbi vitát kiváltó kérdés a nemzeti hagyományokhoz és általában a múlthoz való viszony újraértékelése volt. Az önkritika kifogásolta a szovjet példa szolgáló másolását és a nemzeti elem lebecsülését a kultúrában, a haladó hagyományok leszűkítését, s ennek a helyzetnek a megváltoztatását szorgalmazta az oktatásban és a népművelésben egyaránt.

Az MDP 1954 májusában megtartott III. kongresszusa lényegében megerősítette az előző évi állásfoglalásokat. Az oktatásban a beszámoló célul tűzte ki az „összefüggő egységes, tudományosan megalapozott, szilárd rendszer kialakulását”. Hangsúlyozottan szólt a nemzeti hagyományok szélesebb felfogásáról (Széchenyi Istvánt és nagy magyar tudósokat említve) és a hazafias nevelésről. A népművelésről beszélve a kongresszus felszólalói kiemelték a tanácsok nagyobb érdeklődését a kulturális munka iránt, s ugyanakkor elítélték a pártszervezetek nemtörődömségét és a munka összehangolásának hiányát. Különösen súlyosnak minősítették a szórakoztatás helyzetét, ahol – amint többen elmondták – a Népművelési Minisztérium mulasztása miatt a polgári jelenségek felerősödtek, és az értéktelenség divatja terjedt^[13].

A Központi Vezetőség már 1954 februárjában határozatot hozott a közoktatás helyzetéről és feladatairól, amely az eredmények mellett – amelyekről konkrétan a későbbiekben lesz szó – megállapította, hogy „nem gondoskodtunk megfelelően általános iskoláinkról, viszont reális adottságaink számbavétele nélkül túlfeljesztettük és túlszakosítottuk közép- és felsőoktatásunkat”. Azt is kifogásolták, hogy a párt- és állami szervek nem foglalkoztak megfelelően az oktatás tartalmával, a marxizmus eszméinek helyes alkalmazásával, az új pedagógia kialakításával. A kritikának megfelelően a határozat előírta az általános iskolákban a szakrendszerű oktatás bevezetését, nemcsak a városokban, hanem a falvakban is, a középiskolai beiskolázási keretek befagyasztását, a nemzeti kultúra értékeinek fokozottabb megbecsülését, s mindenek következtében új tantervek és tankönyvek kidolgozását. Nagy súlyt helyeztek a pedagógiai kutatómunka javítására és erkölcsi megbecsülésére. A marxizmus-leninizmus oktatásával kapcsolatban kimondták, hogy a klasszikusok műveit elmélyültebben kell tanulmányozni, és fel kell használni a magyar fejlődés tapasztalatait is^[14].

A népművelésről ebben az időben átfogó koncepció nem született, de sok vita zajlott le különösen a tartalmi kérdésekről.

1954 folyamán diszkusszió alakult ki a Népművelési Minisztérium, a SZOT, a DISZ és a Népfront együttműködéséről, amely ismét felújította az állami irányítás, a centralizálás-decentralizálás elintézetlen ügyét, de érintett orientációs problémákat is. 1953 után megélnékvült az érdeklődés a történelmi múlt iránt, ami megmutatkozott a helytörténelmi kutatások fellendülésében, a helyi hagyományok ápolásában, ugyanakkor felerősödtek bizonyos nacionalista jelenségek, amelyeket különféleképpen értékelték a pártban jelentkező dogmatikus és revizionista áramlatok.

Élénk vitatéma volt a polgári irányzatok jelentkezése a szórakoztatás területén, ahol újraéledt az operett, a cigányzene és sok egyéb, amit a régebbi kulturális politika addig háttérbe szorított. 1955-ben az MDP Központi Vezetősége az ifjúság neveléséről szóló határozata alapján a Népművelési Minisztérium és a DISZ közös állásfoglalást jelentetett meg, amely többek között mozgalmat indított „a népi eredetű táncok és a helyes szellemű társasági táncok” megkedveltetése érdekében^[15].

A megújulási törekvéseket jelzi, hogy előtérbe került a tömegek kulturálódásának kérdése, nem csupán az oktatásban az általános iskola kapcsán, hanem a közművelődésben is. Egy, a munkásosztály általános

helyzetét felmérő jelentés már 1953 októberében elmondja, hogy gazdasági, szociális problémák mellett kulturális téren is bajok vannak: a dolgozók kulturális igényeinek fejlődésében stagnálás, sőt visszaesés mutatkozik. A művelődési otthonok nem a művelődést és szórakoztatást szolgálják, hanem termelési, politikai értekezletek színhelyei. Csökkent a kulturális létesítmények száma a fontos ipari központokban, az üzemek keveset fordítanak kulturális célokra. A kulturális tevékenységet lényegi elemeitől fosztotta meg a túlzott termeléstől és „átpolitizálás”, s ezért nem segíthette megfelelően a tömegek tudatának helyes irányú fejlődését.

A Központi Vezetőség 1953. október 31-i határozata ennek a helyzetnek a megváltoztatására szólít, de nem kielégítő eredménnyel. 1956 nyarán újabb beszámoló készült, most már csak a munkásosztály kulturális helyzetéről, amely megállapítja, hogy „a munkások között végzett kulturális munka – az eredmények ellenére – elmarad a munkásosztály növekvő és növelendő igényei, és a szocializmus építésének szükségletei mögött”. Az elemzés szerint 1953 után a kulturális munkában nemcsak mennyiségi problémák jelentkeztek, hanem tartalmiak is. Előretört a politikamentesség, amely abban nyilvánult meg, hogy például a kórusok műsorában kevés volt a forradalmi és a tömegdal, ugyanakkor sok helyütt megmaradt a közvetlen politizálás igénye is. A kulturális élet területét előzönlötték a szórakoztatás régi termékei, amelyek polgári, kispolgári ideológiát terjesztettek. Szervezeti kérdésekben a túlzott centralizálás érvényesült, háttérbe szorult az öntevékenység. A szakszervezetekben a kulturális munka csak perifériális szerepet kapott. A Népművelési Minisztérium pedig éveken keresztül elhanyagolta a munkásosztály nevelését, valójában „művészetügyi és falusi minisztérium volt”. az üzemekben a kulturális alaptól keveset fordítottak tényleges kulturális célokra, a nagyobb részt inkább a sportra használták fel^[16].

Ez a vizsgálat jogosan vetette fel a munkásosztály művelődésének elhanyagolását, a kulturális életben jelentkező ideológiai problémákat, a közművelődési munka elmaradottságát, de nem kereste a kialakult helyzet valódi politikai gyökereit.

A kulturális élet vitái áttételesen tükrözték azoknak az irányzatoknak a harcát, amelyek magában a pártvezetésben alakultak ki, illetve az értelmiség körében mind erőteljesebben mutatkozó eszmei zavart. A dogmatikus irányzat nemcsak a hibák okainak őszinte feltárását akadályozta, hanem a szükséges reformok bevezetését is, a revizionista áramlat viszont – amelynek alapot teremtett a dogmatizmus – lebecsülte az ellenforradalmi erőket, teret adott a nacionalizmusnak és más retrográd, polgári nézeteknek. A kulturális életben a vita elsősorban az alkotói szabadság, az irányzatok sokfélesége, a közéletiség, a nemzeti hagyományok körének szélesítése s ezzel mindenekelőtt a párt- és állami irányítás kérdései körül folyt, s egyre inkább elmérgesedett az adminisztratív eszközök meggondolatlan alkalmazása miatt. A kommunista írók és művészek jelentős része válságba került, némelyek a revizionista áramlathoz kapcsolódtak. Az írók kritikája érintette a kulturális helyzetet is, különösen élesen bírálta a kialakult intézményrendszert, annak tevékenységét, irányítását.

Az egyoldalú kritikával és a revizionista nyomással kísérelte meg felvenni a harcot 1956 márciusában az akkori népművelési miniszter, Darvas József, aki az eredmények között hangsúlyozta, hogy „az elmúlt évek során kialakult országunkban a kulturális forradalom irányításának és szervezésének állami rendszere s ennek hatalmas hálózata – a városoktól és üzemektől kezdve szinte a legeldugottabb falukig”, s ennek következtében nagy lépésekkel haladt előre a nép művelése. A dogmatikus és revizionista nézeteket szembeállítva, jogosan figyelmeztetett arra, hogy kultúránk nem egységesen szocialista kultúra. „Társadalmunkban vannak átmeneti-kispolgári rétegek, amelyek ugyan fejlődnek a szocializmus felé, de ideológiájuk alapján véve nem szocialista^[17].” Ez a figyelmeztetés azért volt érdekes, mert az újítani akaró értelmiség nagy része abban a hitben élt, hogy a vita kizárólag csak szocialisták között folyik, a szocialista építés megjavítása érdekében, és sem külső, sem belső ellenséggel nem kell számolni.

A Magyar Dolgozók Pártja Központi Vezetősége 1956 júliusában határozatot hozott, amely nyíltan elítélte a személyi kultuszt, a törvénysértéseket, de az újonnan jelentkező jobb- és baloldali nézeteket is. A kultúra területén is érvényesíteni akarta a szocialista demokráciát, a nagyobb alkotási szabadságot, de figyelmeztetett a kommunisták elkötelezettségére is^[18].

A pártvezetés kezdeményezései 1956 júliusa után a kulturális területen is a megújulás irányába mutattak.

A szándékokat talán legjobban a Központi Vezetőség határozata illusztrálja „értelmiségi politikánk néhány kérdéséről”, amely szembefordult e réteg lebecsülésével, a vele szemben jelentkező bizalmatlansággal, és számos intézkedést jelentett be politikai, gazdasági, szakmai helyzete megjavítására. Hangsúlyozta az értelmiség funkcióját a kulturális nevelő munkában is, a TIT-nek és a METESZ-nek mint értelmiségi szervezeteknek a tevékenységét ki akarta terjeszteni[19].

A pártegység megbomlása, a pártvezetés csupán látszólagos egysége, a szektás ellenállás, a revizionista erők felerősödő tevékenysége megakadályozta az ideológiai-politikai zavar felszámolását és az új irányvonal győzelmét.

Az 1956. október 23-i ellenforradalmi események után a kormányban kulturális területen egyetlen jelentős változás történt, néhány napra Lukács Györgyre bízta a népművelési tárcát. 1956. október 28-án Lukács a sajtóban üzenetet jelentetett meg a magyar ifjúsághoz, amely elítélte az addigi politika „nem demokratikus” jellegét, a nemzeti függetlenség és a sajátosságok elhanyagolását. Feladatuk az „igazi demokratizmus” megvalósítását és „a szocializmus magyar módon való építését” tűzte ki célul[20]. Az adott helyzetben ez az állásfoglalás a revizionista pozíciók védelmének tűnt, és frazeológiája objektíve valóban azt erősítette, holott Lukács maga előbb és később is szembeszállt mindenfajta nacionalizmussal.

1956. november elején az Oktatásügyi Minisztérium ügynevezett forradalmi bizottsága közleményt jelentetett meg, amely elrendelte, hogy meg kell szüntetni az orosz nyelv kötelező oktatását, az irodalmi tankönyvekből ki kell hagyni a szovjet irodalomra vonatkozó részt, ki kell vonni a történelemtankönyveket, el kell törölni az alkotmánytant, és be kell vezetni a szabad vallásoktatást az iskolákban[21]. Ez az állásfoglalás jelezte a legkonkrétabban, hogy a revizionista politika milyen irányú engedményeket akart tenni a kultúrában. A háttérben azonban már ott állt Mindszenty bíboros és más egyházak képviselői, akik az egyházi iskolák és kulturális intézmények visszaállítását követelték.

Végül is az 1954 utáni időszakra helyes újítási szándékok és nagy torzulások voltak jellemzők, amelyeket csak az általános politikai kontextusban lehet megítélni. A dogmatikus és revizionista torzulások azonban a kultúra területén különösen nagy károkat okoztak szellemiekben és anyagiakban egyaránt, s nem volt könnyű a szocialista művelődéspolitikai által létrehozott értékek megvédése és a lenini kulturális forradalom normáinak helyreállítása.

Az ellenforradalom leverése után érthetően elsősorban a hatalom politikai kérdései álltak a Magyar Szocialista Munkáspárt tevékenységének középpontjában. A kulturális életben a legfontosabb feladat az intézmények munkájának újraindítása, az ellenforradalom okozta ideológiai zűrzavar eloszlata, a politikai zavarkeltés megakadályozása és az első legszükségesebb reformintézkedések megtétele volt.

A kultúra és az ideológia területén a konszolidáció különösen bonyolult feladat volt, hiszen – mint az közismert – a dogmatizmus, a törvénysértések, a demokratizmus súlyos megcsorbítása és más súlyos megcsorbítása és más súlyos hibák, valamint az ezek nyomán kibontakozó és aktivizálódó revizionizmus a legtöbb zavart a kultúra területén idézte elő. Ebben szerepet játszott az is, hogy a jobboldali nézetek hangadói, sőt az ellenforradalmi lázadás szellemi előkészítői között is ott találjuk a vezető értelmiség több tekintélyes képviselőjét.

1957 elején egyesítették az Oktatásügyi és a Népművelési Minisztériumot azzal a céllal, hogy új, „valóban demokratikus népművelési apparátus” alakuljon ki, jobban működjék együtt az oktatás és a közművelődés, csökkenjen a bürokrácia.

Az 1957 júniusában megrendezett országos pártértekezlet azt állapította meg, hogy „az ellenforradalom, kihasználva az elméleti és gyakorlati munkában fellelhető mulasztásokat és fogyatékosokat, átfogó támadást indított proletárkultúránk és annak motorja, a párt ellen a kultúra területén is”. A „tisza demokrácia” és a „teljes emberiség” jelszavával támadták a párt- és állami irányítás elvét a kultúrában. A sovinszta-nacionalista ideológiával zavart támasztottak a szellemi életben, és az értéktelen „alkotások” propagálásával csökkentették a színvonalat. A határozat „határozott ellentámadást” hirdetett meg ez ellen,

s felszólított az ellenforradalmi elemeknek a kulturális élet kulcspozícióiból való eltávolítására. Az oktatásban a tanulmányi fegyelem helyreállítása, a klerikalizmus és a nacionalizmus elleni harc, a pedagógusok politikai nevelése és társadalmi szerepük megbecsülése lett a fő cél, minden más kulturális területen pedig a polgári-kispolgári áramlatok elleni fellépés és a párt pozícióinak megerősítése[22].

Ez az állásfoglalás csak a párt kétfrontos harcának szellemében értékelhető: a párt a dogmatizmus elutasításával párhuzamosan lépett fel a revizionista, jobboldali jelenségek ellen. A kétfrontos harc hosszú időre megszabta a párt általános politikáját, s ez érvényesült legfontosabb művelődéspolitikai állásfoglalásaiban is.

1958-ban megjelentek a Magyar Szocialista Munkáspárt Központi Bizottságának művelődéspolitikai irányelvei, amelyek a kulturális életben előtérbe állították a világnézeti nevelést, a lakosság általános és szakképzettségi szintjének emelését, a vidék kulturális fejlesztését, a párt- és az állami irányítás új módszerének alkalmazását.

A világnézeti nevelés szempontjából a határozat a feladatokat a következőkben jelölte meg: „az elmélet bátor továbbfejlesztésére irányuló tudományos kutatás, a kultúra valamennyi sajátos eszközének és lehetőségének felhasználása, a marxista-leninista eszmék terjesztése a művelődés minden ágában, eleven elvi vita, eszmei harc az ellenséges vagy helytelen nézetek legyőzésére”. Ezzel kapcsolatban az irányelvek részletesen foglalkoztak a munkásosztály, a parasztság, az értelmiség (ezen belül a pedagógusok) és az ifjúság ideológiai helyzetével, s az eszmei munka sajátos feladataival. Az oktatásban az általános műveltség hagyományos tartalmának kiegészítésére és a politechnikai képzésre tették a hangsúlyt, s javasolták a kötelező középiskolai oktatás bevezetését. A munkásság és a parasztság műveltségi színvonalának emelését a technikai, gazdasági és társadalmi fejlődéssel hozták kapcsolatba. A vidék kulturális fejlődési irányát így határozták meg: „A város és a falu közötti kulturális különbség megszüntetésének egyik lépcsőjeként, de általában egész művelődésünk egészségesebb fejlődése, szélesebb alapokra helyezése érdekében is fejleszteni kell a vidéki városok kulturális életét.” A népművelésben a szocialista szellemiséget, az igazi értékek terjesztését, az igények és ízlés fejlesztését helyezték előtérbe. A pártirányítás fő eszközeként az „eszmei befolyásolást” jelölték meg, az állami szervek számára az anyagi és technikai eszközök megteremtését, helyes elosztását, az ésszerű gazdálkodást írták elő[23].

Az alapvető célt a legpregnansabban, a művelődéspolitikai irányelveket is tekintetbe véve, az 1962-ben megtartott VIII. kongresszus fogalmazta meg, amely kimondta: „A szocializmus teljes felépítése új, magasabb igényeket támaszt, a fejlett szocialista népgazdaság művelt, műszakilag képzett, öntudatos dolgozókat követel, akik a termelőmunka mellett társadalmunk irányításának is cselekvő részesei. A kultúra területén legfontosabb feladataink: a nép műveltségi színvonalának további emelése, az egyre növekvő szakmunkások igényeinek kielégítése, az emberek szocialista gondolkodásának, tudatának formálása, a szocialista erkölcs normáinak érvényesítése a közéletben és a magánéletben, következetes eszmei harc a polgári-kispolgári ideológia megnyilvánulásai ellen[24].”

1959-ben a Központi Bizottság mellett működő Kulturális Elméleti Munkaközösség kiadta téziseit a burzsoá nacionalizmusról és a szocialista hazafiságról, amelyek megfogalmazták a tudomány, az irodalom és a művészetek, de a kulturális intézmények és a tömegkommunikációs eszközök legfontosabb feladatait is a korszerű hazafiságra való nevelésben[25]. Ezt az állásfoglalást a 60-as években a kongresszusi határozatok újból és újból megismételték.

Az irodalmi vitákban már az ötvenes évek végén felmerült az ún. frizsiderszocializmus kérdése, tehát az a probléma, hogy az anyagi érdek előtérbe állítása, a magasabb életszínvonal kispolgári jelenségeket, önzést, a közösség érdekeivel való szembefordulást, privatizálást hozott magával. Ezt erősítette fel – sokak szerint – a kapitalista társadalom életmódjának hatása, a fogyasztói kultúra beáramlása, amelyet a turizmus kifejlődése nyomán széles tömegek ismertek meg.

1965-ben a Központi Bizottság összefoglaló jellegű irányelveket adott ki az ideológiai feladatokról, amelyek megállapítják, hogy „a kétségtelen eredmények ellenére az ideológiai munka, a szocialista tudat

és erkölcs fejlődése elmarad a szocialista építés egyre növekvő követelményeitől”. Ez volt az első olyan határozat, amely az eszmei kérdéseket szorosabb kapcsolatba hozta a gazdaságiakkal, s olyan politikai problémákat is bevont az elemzésbe, mint a szocialista demokrácia és a munkásosztály vezető szerepe. A kispolgáriságról szólva, a dokumentum elítélte az individualista mentalitást, de azt a felfogást is, amely az életszínvonal emelését tartotta a jelenség fő okának[26].

A hatvanas évek közepére az irodalmi tevékenység bonyolultabbá vált. A gazdasági élet reformokat követelt, a társadalom differenciálódott, a szocialista demokrácia kiszélesedett. Mindez szükségessé tette az egyes rétegek és intézmények, illetve tevékenységi területük mélyebb elemzését kulturális szempontból is.

Már az ötvenes évek végén megkezdődött az egyes osztályok, illetve rétegek kulturális helyzetének újbóli áttekintése. 1958 októberében a Központi Bizottság határozatot hozott a munkásosztállyal kapcsolatban, amely a kulturális kérdésekről szólva az elmaradott rétegek kulturális színvonalának emeléséről, a felnőttoktatás üzemi kiterjesztéséről, a munkásgyerekek továbbtanulásának előmozdításáról intézkedik, és felszólít arra, hogy a kulturális munka irányítását művelt munkásokra, a népi demokráciához hű értelmiségiekre bizzák[27]. Fontos a határozat diagnózisa is, amely megállapítja, hogy a kulturális ellátottság egyenlőtlenül fejlődött, az igényeket nem lehetett szélesíteni, mert nem álltak rendelkezésre megfelelő anyagi eszközök, a sokgyermekes családok és a bejárók kulturális körülményei különösen kedvezőtlenek, az alacsony jövedelmű munkáscsaládokban gondot okoz a gyermekek továbbtanulása, s nem eléggé kielégítő a munkásosztály iskolai végzettsége.

A munkásosztály kulturális fejlődése szempontjából jelentős újítást hozott a szocialista brigádmozgalom, amely a fegyelmezett munka mellett hangsúlyozta a szakmai, politika nevelést, a szocialista erkölcs és együttélés szabályainak megtartását. A brigádok tevékenységét megszabó irányelvek kimondták, hogy „a brigádok tagjai növeljék rendszeresen szakmai és általános műveltségüket, politikai tájékozottságukat. Munkakörüknek és képzettségüknek megfelelően vegyenek részt szakmai tanfolyamokon vagy szervezett állami oktatásban[28]”. 1962-ben a szocialista brigádvezetők országos tanácskozása – tiltakozva a formalitások ellen – hangsúlyosan szólt a brigádok tagjainak tevékenységéről a kulturális színvonal emelésében, követelve az irányelvek megvalósítását ezen a téren is[29]. Ha nem is hasonló jelentőségű, de ugyancsak fontos volt kulturális szempontból a munkásszálláson lakók önkormányzati tevékenységének megteremtése, amelynek egyik feladata a dolgozók szociális-kulturális igényeinek kielégítése és a szociális életmódra való nevelés volt[30].

Falun az ellenforradalom után a hatvanas évek közepéig a mezőgazdaság kollektivizálása állt az érdeklődés homlokterében. A Művelődésügyi Minisztérium és az Országos Népművelési Tanács 1960-ban foglalkozott részletesebben a falusi kulturális munkával. Megállapították, hogy alacsony, mintegy 10–15 százalékos a felnőtt lakosság részvétele a falu művelődési életében, és különösen kirívó az idősebbek kulturális fejlődésének elmaradása. Szükségesnek tartották, hogy a pedagógusok mellett más értelmiségiek is részt vegyenek a falusi népművelésben, hogy a termelőszövetkezetekben kulturális felelősök legyenek, hogy a kulturális célokra fordítható összegeket fel is használják. (A tsz-ek kulturális alapjait országosan csak 10–15 százalékban használták fel ebben az időben.) A határozat felhívta a figyelmet arra, hogy külön gondot kell foglalkozni a kis települések kulturális ellátásával, javasolta a tsz-klubok megalakítását s az üzemek segítségnyújtását a falunak. Felhívta a figyelmet a családi élet új szertartásaira, amelyek iránt a falvakban is megnőtt az igény[31].

1958. február 28. és március 20. között tartották meg a magyar szakszervezetek XIX. kongresszusát, amelyen szóltak a kulturális tevékenységről is. A Szakszervezetek Országos Tanácsának jelentése – még a művelődéspolitikai irányelvek megjelenése előtt – megállapítja, hogy a kulturális munkában a szép eredményeket hibák is kísérték. „Túlságosan siettetni akartuk a fejlődést, elfelejtve, hogy a tömegek gondolkodásának formálása, műveltségének emelése hosszú folyamat, amely tervszerű, megfontolt munkát igényelt. Az erőszakolt sietség helytelen módszerek elterjesztéséhez vezetett, s mindenekelőtt túlzott központosításhoz. A kulturális nevelés így nagymértékben a politikai és termelési tevékenységnek közvetlenül alárendelt agitációra szűkölt. A türelmes felvilágosítás, nevelés helyett elsősorban a választások, a munkaverseny, begyűjtés stb. közvetlen segítségét várták a népművelési munkától[32].” A jelentés elemzi a revizionista hibákat is, a pártirányítás tagadását, a nemzeti múlt idealizálását, a polgári

giccs és dekadencia terjesztését. Javasolja, hogy a választott szervek sokkal többet foglalkozzanak a neveléssel és a kulturális tevékenységgel, tegyék lehetővé az aktivisták továbbképzését, és gazdaságosabban használják fel a rendelkezésre álló anyagi alapokat. Fellép az ismeretterjesztés elhanyagolása ellen, a különböző amatőr csoportok tevékenységének fellendítéséért. A kongresszusi határozatok megerősítették ezeket a célkitűzéseket, azt is kimondva, hogy a szakszervezetek vegyék ki részüket az egységes szocialista művelődéspolitiká megvalósításából, így az iskolai oktató-nevelő munka segítéséből is.

1960-ban a Magyar Kommunista Ifjúsági Szövetség Központi Bizottsága által jóváhagyott irányelveket adott ki a KISZ feladatairól, s ezek sorában hangsúlyozottan szövelt az ifjúság körében végzendő kulturális, nevelő munkáról, a készülő közoktatási határozat végrehajtásában való részvételről, a kulturális intézmények és főleg a művelődési otthonok ifjúság által történő igénybeviteléről, az olvasó- és más mozgalmak folytatásáról, az igazi értékek terjesztéséről, az eszmei munka további javításáról, a pedagógusok, a szülők és általában a társadalom összefogásáról az ifjúság nevelésében[33].

A Magyar Szocialista Munkáspárt VIII. kongresszusa után a KISZ irányelveket adott ki a magyar ifjúság kommunista nevelésének néhány kérdéséről, amelyekben a nevelő munka fő tartalmaként és feladataként a marxizmus-leninizmus eszméinek terjesztését, az ifjúsági tömegek eszmei-politikai színvonalának állandó emelését jelöli meg. Különösen fontosnak tartja a termelőmunkában és a tanulásban való részvételt, a szocialista tudat kialakítását, a népi-nemzeti egység megteremtését, az idősebbek és a fiatalok kapcsolatának javítását. Foglalkozik a kommunista erkölcs kérdésével, a munka és a tanulás becsületével, a közösség iránti elkötelezettséggel, az erkölcsi tisztasággal, egyszerűséggel és szerénységgel. Az irányelvek hangsúlyozzák az esztétikai és a testi nevelés fontosságát is. Minderre vonatkozólag módszertani elveket is kidolgoztak[34].

A nőmozgalom kérdéseivel a Központi Bizottság már 1957-ben foglalkozott. 1964-ben a Politikai Bizottság új határozatot hozott, amely a nők kulturális érdekvédelmét és szakmai képzését is fontos feladatként emelte ki[35]. A magyar nők 1965. decemberi kongresszusa a nők tanulásának és művelődésének nagy eredményeiről számolhatott be, de szóvá tette a felnőttoktatás nem megfelelő formáit azoknál, akik szeretnének továbbtanulni[36].

A nők kulturális helyzetével nemcsak a nőmozgalom, hanem a szakszervezetek is foglalkoztak, amelyek a Magyar Nők Országos Tanácsától a gazdasági, szociális és kulturális feladatokat részben átvették. A SZOT irányelveket fogalmazott meg 1964-ben a dolgozó nők problémáival való foglalkozás érdekében, a nőbizottságoknak az üzemi szakszervezeti munkába való bekapcsolására. Ezekben az irányelvekben felhívták a figyelmet arra, hogy a szakszervezeti bizottságok segítsék a dolgozó szülők és az iskola kapcsolatának rendszerességét, az üzemekben és a kultúrotthonokban a gyermekek iskolán kívüli nevelését és célszerű foglalkoztatását. Feladatuk támogatni a dolgozó nőket a szakmai képzésben és továbbképzésben. „Tudatosítani kell, hogy a törvényben biztosított egyenjogúság olyan lehetőség, amelynek érvényesítéséhez elkerülhetetlenül szükséges a szakképzettség, az általános műveltség állandó fejlesztése[37].”

A hatvanas évek elején a nők szakmai képzésének kérdése került előtérbe, annál is inkább, mert foglalkoztatásukat és jövedelmi viszonyukat ez alapvetően meghatározta. 1962-ben például a kereső férfiaknál a szakmunkások aránya 39 százalék volt, a nőknél viszont alig 12 százalék. Az egyenlőség tehát ilyen módon nem kis mértékben függött az iskolai végzettségtől és a szakképzettségtől.

A hatvanas évek elején már különleges súllyal jelentkezett a cigány lakosság társadalmi és kulturális problematikája. A cigányság létszáma 1960-ban elérte a 250 000–300 000-et, szaporodása relatíve meghaladta az ország egyéb lakosságának növekedését, jelentős része még mindig nem telepedett le, s gondot okozott munkába állításuk is. A cigánygyermekek nagy része nem végezte el még az általános iskola négy osztályát sem, s a családok többsége primitív körülmények között élt. A Politikai Bizottság 1961-ben határozatot hozott a munkába állítás, a lakásviszonyok, az egészségügyi ellátottság, az iskolaköteles gyermekek beiskolázása és a kulturális felvilágosítás kérdéséről[38]. Az állami és a társadalmi szervek intézkedtek a saját területükön jelentkező feladatok megvalósítására, s ezzel megindult a cigány lakosság helyzetének rendszeres javítása.

Különleges helyet foglalt el 1956 után a művelődéspolitikában a Hazafias Népfrent, amely különösen a pártonkívüliek közéleti tevékenységének szervezése kapcsán vállalt feladatokat a helyi kulturális hagyományok ápolásában, az „olvasó nép mozgalomban”, a környezetvédelemben[39].

Az osztály- és rétegvizsgálatok, a velük kapcsolatban hozott határozatok az általános és szakmai műveltség emelésére, a világnézeti és – mindinkább – az erkölcsi nevelésre tették a hangsúlyt, s igyekeztek a belső kulturális kérdések megoldását összhangba hozni a gazdasági, valamint társadalmi helyzet alakulásával.

A művelődés alapkövetelményét az MSZMP 1959-ben megtartott VII. kongresszusa fogalmazta meg, amikor kiadta a jelszót: „Tanítsuk meg az embereket szocialista módon élni, dolgozni és gondolkodni[40].” Ez a felhívás a kultúrát a maga sokrétűségében fogja fel: anyagi és szellemi javak, magatartás, életmód, világnézet szempontjából egyaránt, és az egyes ember életkörülményei közé helyezi.

Az így felfogott kultúrával a politikai vezetés 1956 után két vonatkozásban foglalkozott behatóbban, a közoktatásban és a közművelődésben.

A VII. kongresszus állást foglalt az iskolareform bevezetése mellett, amelynek tartalmát így határozta meg: „A reform legfőbb célkitűzése: közelebb hozni az iskolát az élethez, a termeléshez. Ugyanakkor biztosítani kell, hogy minden fiatal befejezze a nyolcosztályos iskolát. Általános iskoláink felső tagozataiban bevezetjük a politechnikai képzést. Középiskoláinkat úgy alakítjuk át, hogy a fiatalok az általános műveltség mellett elsajátítsanak egy-egy szakmát is[41].”

Erre a határozatra épült az 1961-ben eldöntött közoktatási reform, amelynek végrehajtása csak részben történhetett meg. 1965 júniusában a Politikai Bizottság megállapította, hogy az új tantervek és tankönyvek bevezetése eredmény volt, de a reform irreálisnak bizonyult, mert nem számolt a rendelkezésre álló gazdasági eszközökkel, túlságosan rövid időre tűzte ki a középiskolai oktatás általánossá tételét, a politechnikai oktatásban nem vette eléggé figyelembe a technikai és személyi feltételeket. Az új határozat az általános iskola fejlesztését, a szakmunkásképzés korszerűsítését és a szakközépiskolák jelentőségének és arányának növelését tűzte ki célul.

1956 után változások történtek a népművelés tartalmában és formájában egyaránt, átfogó felülvizsgálatra és reformra azonban az adott időszakban nem került sor. A formákban a következő változásokat figyelhetjük meg. A régebbi művészeti öntevékenység egyes formái háttérbe szorultak, újak alakultak ki, mint például az irodalmi színpadok. Előretört az ismeretterjesztés, megnőtt az igény a különböző hobbifoglalkozások iránt, kedveltek lettek a klubszerű összejövetelek. A népművelésben mind nagyobb jelentőségű lett a rádió és a hatvanas évektől kezdve a televízió, de ezek tevékenysége nem integrálódott egységes közművelődési koncepcióba. Változás történt a népművelés irányításában is, amennyiben a tanácsai szervek önállósága megnőtt, a szakszervezetek és más társadalmi szervezetek tevékenysége megélnékült, s megérett az igény a tényleges koordinálásra nyilvánvaló lett a differenciálás szükségessége a kultúra terjesztésében nemcsak társadalmi rétegek és településformák szerint. Ezeket a változásokat és új igényeket tükrözi az Országos Népművelési Tanács Irányelvek a népművelés 5 éves fejlesztéséhez (1960–1965) című dokumentuma, de a tanulságok megfogalmazására csak 1970-ben került sor az országos népművelési konferencián, pártállásfoglalásra pedig csak 1974-ben.

A művelődéspolitikai legnagyobb sikerét a vidék kulturális fejlesztésében érte el. A mezőgazdaság szocialista átalakítása és a gyors ütemű ipari fejlesztés új lehetőségeket teremtett az oktatási és közművelődési hálózat bővítésére a községekben és a városokban egyaránt. A hagyományos kulturális központok mellé, mint amilyen Debrecen, Szeged vagy Pécs volt, újak sorakoztak fel, s mindegyik igyekezett megkeresni azt a sajátos tevékenységet, amellyel országosan is figyelmet kelthet.

Mindez nem jelenti azt, hogy megszűntek volna a kulturális különbségek Budapest és a vidék, a városok és a falvak között. A községek iskolával való ellátottsága vidékek szerint erősen különbözött, s megoldatlan volt a tanyavilág gyermekeinek oktatása mind a tárgyi, mind a személyi feltételek szűkössége miatt. Sok helyütt még mindig szép számban voltak ún. osztatlan iskolák, és a felső tagozaton gyakran nem tudták biztosítani a szakos oktatást a megfelelő pedagógusok hiánya miatt. A tárgyalat

korszak végén a községeknek mintegy 85–90 százaléka rendelkezett mozival, könyvtárral, művelődési otthonnal vagy legalább ezek valamelyikével, a legtöbb állapota azonban nem volt kielégítő. A vidék kulturális fejlődésének legfontosabb új eszköze a rádió és a televízió lett. A rádió-előfizetők száma a községekben 1965-ben meghaladta az 1,2 milliót, a televízió-előfizetőké a 275 000-et.

1956 után a pártirányítás mindinkább az eszmei meggyőzés eszközeit vette igénybe, és ilyen körülmények között megnőtt az állami irányítás és különösen a kulturális intézmények szerepe. A kulturális intézmények önállósodásának erősödése kétségtelenül hozzájárult a művelődéspolitikai célkitűzéseinek jobb megvalósításához, a kulturális élet fellendítéséhez, az igények differenciáltabb kielégítéséhez. Kiszélesedett a tanácsok hatásköre is az oktatási és a kulturális intézmények működtetésében, s ezzel érvényesült a helyi érdekek és igények jobb tekintetbevétele. Végül is a kulturális intézményrendszer rugalmasabban tudott reagálni a változásokra, jobban tudta képviselni a közönség és a szakma sajátos igényeit, háttérbe szorította a túlzott centralizálás okozta bürokráciát. Mindez természetesen nem jelentette azt, hogy a központi és a helyi vagy szakmai érdekek között ne alakultak volna ki konfliktusok.

Az 1956 utáni művelődéspolitikai tevékenység első szakaszára a politikai-ideológiai tényezők primátusa volt a jellemző, a másodikra a társadalmi, gazdasági folyamatok és a belső szakmai tényezők erősebb figyelembevétele. A szocialista fejlődésnek ebben a szakaszában világosabban jelentkeztek a lét és a tudat fejlődése közötti egyenlőtlenségek, felszínre kerültek a társadalmi tudatra jellemző állandó jegyek és az egyes rétegek tudatának régebbi jellemzői. Az ideológiai tényezőket és azok hatását reálisabban ítélték meg, s figyelembe részesítették nemcsak a jogi-politikai, hanem az erkölcsi és esztétikai tudatformákat is.

A művelődéspolitikai fenntartotta az 1956 előtti szervezeti formákat, amelyek többsége időtállóan bizonyult, inkább tevékenységük tartalmának változtatására törekedett, nem függetlenül a valóságos társadalmi-kulturális tendenciáktól. Jelentős anyagi eszközöket bocsátott a kulturális intézmények rendelkezésére, de az egész időszakban jelentkezett bizonyos feszültség a művelődéspolitikai követelményei és a gazdasági lehetőségek között.

AZ OKTATÁSI ÉS KÖZMŰVELŐDÉSI INTÉZMÉNYEK TEVÉKENYSÉGE

A negyvenes évek végének és az ötvenes évek elejének legnagyobb teljesítménye művelődési téren az új kulturális intézményrendszer kiépítése volt^[42]. az iskolák államosítását követte a könyvkiadók, a könyvkereskedők, a színházak és mozik államosítása, megkezdődött a tanácsai, valamint szakszervezeti könyvtárak és művelődési otthonok hálózatának kiépítése. A művelődéspolitikai arra törekedett, hogy az államosítással együtt meghatározza az intézmények profilját, és megteremtse a szükséges személyi és anyagi feltételeket.

A személyi feltételek fejlődésére álljon itt néhány adat. 1948–1949-ben 35 203 pedagógus tanított az általános iskolákban, 1965-ben már csaknem duplája, 62 167. A népművelésben nehezebb számba venni a személyi feltételek alakulását, mert sok volt a nem főfoglalkozású munkatárs. Néhány részadat itt is számot ad a nagyarányú fejlődésről. A tanácsai könyvtárakban 1950-ben 369 főfoglalkozásút tartottak számon, 1965-ben már 1216-ot. A művelődési otthonokban 1952-ben 225 főfoglalkozású dolgozott, 1965-ben 1180.

Az anyagi eszközök felhasználását is néhány adattal illusztrálom. 1955-ben az alsó fokú intézményekre 936 millió forintot fordítottak, az állami költségvetés 2,1 százalékát, 1965-ben 2,7 milliárd forintot, az állami költségvetés 3 százalékát. A közművelődésre fordított költségvetési kiadások 1960-ban megközelítették a 830 millió forintot, az állami költségvetés 0,9 százalékát, 1965-ben meghaladták az 1,2 milliárd forintot, és az állami költségvetés 1 százalékát tették ki.

Mind a beruházások, mind a személyi és az anyagi működési feltételek szempontjából állandó vita tárgya volt az a kérdés, hogy vajon megfelelő összegeket fordítunk-e a legszélesebb rétegek művelődésére. 1953-ban a pártvezetés önkritikusan elismerte, hogy túl sok pénzt költöttünk reprezentatív intézményekre, és a szükségesnél kevesebbet az általános iskolákra és a népművelésre. Az állami költségvetésből való részesedés változásai arra mutatnak, hogy bizonyos módosulás történt ezen a téren, de még 1965-ben sem

lehetett azt mondani, hogy a támogatás – főleg a személyi és tárgyi feltételek szempontjából – kielégítő lett volna.

Az állami támogatás nem csupán az intézmények fenntartását szolgálta, hanem a különböző kulturális szolgáltatások szubvencionálását is. A művelődéspolitikai alapelve az volt, hogy a kultúra nem elsősorban árucikk, és éppen ezért a kulturális termékek árát alacsonyan kell meghatározni, államilag dotálni kell. Ennek következménye az lett, hogy a tárgyalt periódusban mindvégig alacsonyan voltak a könyvárak, olcsók a színház- és mozijegyek, és minden más kulturális szolgáltatás is. Ilyen módon a legalacsonyabb jövedelemmel rendelkező rétegek is hozzájuthattak a kultúrához, amennyiben ilyen igényük volt, illetve sikerült azt felkelteni.

A következőkben az egyes intézményrendszerek tevékenységét ismertetem a rendelkezésre álló statisztikai adatok segítségével. Ezek nem csupán a kibocsátásra, hanem a befogadásra is utalnak, különösen amikor az oktatásban való részvételről, a könyv és a sajtó terjesztéséről, az intézmények látogatásáról van szó.

Az oktatásban^[43] az általános iskola bevezetése lehetővé tette, hogy a nyolcéves oktatásban részesüljön az ország egész lakossága. Ezt a célt mind a mai napig teljes mértékben nem lehetett megvalósítani, de a fejlődés a vizsgált másfél évtized alatt szembetűnő. 1954–1955-ben (csak ettől az évtől van adatunk) a 16 éves életkorig az általános iskola 8 osztályát elvégzők száma a megfelelő korú lakosság 64,1 százalékát tette ki, 1965–1966-ban már 88,1 százalékát.

Egy tanerőre 1949–1950-ben 34,3 tanuló, 1965–1966-ban 22,7 jutott. Az egy tanulócsoportra eső tanulók száma magas az egész vizsgált időszakban, 39,6-ról csak 32,2-re csökkent. Nem volt gyors javulás az egy osztályteremre jutók számának alakulásában sem, hisz 53,5-ről csak 44,6-ra csökkent. A felső tagozatban szakos oktatásban 1952–1953-ban a tanulók 74,5 százaléka részesült, 1965–1966-ban már 91,4 százaléka. Az általános iskola napközi otthonaiba, tanulószobáiba 1952–1953-ban a tanulók 1,7 százaléka járhatott, 1965–1966-ban 15,2 százaléka.

Ezekből az adatokból megállapítható, hogy kezdettől fogva nem volt kielégítő a tanterem és a tanerők száma – az ellátottság persze különbözött területek szerint. A leghátrányosabb helyzetben a kis tanyai, falusi iskolák voltak, de zsúfoltak voltak a nagyvárosok és főleg Budapest iskolái is, a városba áramlás következtében. Az egyenlőtlenséget fokozta az óvodai intézmények elégtelensége. Falun és a munkáskerületekben 1950-ben – a megváltozott körülmények ellenére – az óvodák még csak ugyanannyi gyermeket tudtak befogadni, mint 1938-ban, 100 000-nél valamivel többet. Ez a szám 1965-re is csak 189 372-re nőtt.

Az általános iskola után mind többen látogatták a szakmunkásképző iskolákat, illetve a középiskolák különböző típusait. 1949–1950-ben a szakmunkástanulók száma alig haladta meg a 60 000-et, a 14–16 éves népesség 13,4 százalékát, 1965–1966-ban számuk viszont már túllépett a 170 000-en, és számarányuk az említett népességen belül 33,2 százalékot tett ki. A középiskolák nappali tagozatán 1948–1949-ben 71 000-en tanultak, 1965–1966-ban már 236 000-en, és számuk elérte a 14–17 évesek 34,6 százalékát. Mindez azt jelentette, hogy 1965-ben az általános iskolát elvégzetteknek több mint 60 százaléka tanult tovább. Ezek az adatok jelentős mennyiségi fejlődést mutatnak középfokon is, ezért merülhetett fel már az ötvenes évek végén a középfokú oktatás általánossá tétele.

Az általános iskolákban 1950-ben került sor az új tantervek és tankönyvek bevezetésére. Ezek jelentős helyet adtak az általános műveltségben belül a természettudományi ismereteknek, a társadalomtudományokban pedig a marxizmus–leninizmus alapvető tanításait igyekeztek alkalmazni. Az iskolákból kiszorult a sovinszta és klerikális szellem, a szülők mind ritkábban küldték gyermeküket vallásoktatásra. Ugyanakkor a világnézeti nevelés nagyon is elvont és dogmatikus volt, a nemzeti kultúra köre leszűkült, s az oktatás módszerei sem fejlődtek kellőképpen. 1953 után megindultak a reformmunkálatok az általános iskola tananyagának és módszertanának megjavítására. Az 1961-es reform a változásokat továbbvitte, és jelentősen javította a tananyag tartalmát, az oktató-nevelő munka eredményessége azonban továbbra is vitatott maradt.

A szakmunkásképző iskolák állandó problémája volt az általános műveltség és a szakképzés összefüggése. A technikumok, majd a szakközépiskolák magasabb szinten ugyanezzel a nehézséggel küzdöttek, a gimnáziumok szerepe viszont a hatvanas évek elejétől mindinkább megkérdőjelezett. Mindez sürgette a középfokú oktatás céljainak és struktúrájának újragondolását.

Az oktatási kormányzat igyekezett segítséget nyújtani az általános iskolát nem végzett felnőttek továbbtanulásában is^[44]. 1950–1951-ben mintegy 50 000-en iratkoztak be az alapismereti tanfolyamokra és a dolgozók általános iskolájának esti tagozatára. 1953–1954-től levelező tagozat is indult. A hatvanas évek elején a dolgozók általános iskolájába még 70 000–80 000-en iratkoztak be. 1965–1966-ra ez a szám felére csökkent. A csökkenést az magyarázza, hogy az általános iskolát elvileg mindenki elvégezhetette a megfelelő korban. Nem szabad azonban elfelejteni, hogy az iskolába nem járó tanköteles gyermekek száma még 1965–1966-ban is több mint 17 000 volt, s hogy sokan 15 éves korukig sem végezték el az általános iskola nyolc osztályát. Ilyen módon évről évre újratermelődött a fiatal korosztályokból egy rendkívül alacsony műveltségi színvonalú réteg. A felnőttek továbbtanulásának csökkenő tendenciája a hatvanas években összefüggött a jövedelmi viszonyokkal és a kultúra presztízsének csökkenésével, de összefüggött azzal is, hogy a felnőttoktatás nem alkalmazkodott a megváltozott viszonyokhoz.

Az iskolán kívüli népművelésben az ismeretterjesztés kapcsolódik leginkább az oktatáshoz. Ezen a területen 1949 után a politikai agitáció és a termelési propaganda állt néhány évig a középpontban. A Helyzet a Természet- és Társadalomtudományi Ismeretterjesztő Társulat újraalakulásával megváltozott. 1953-ban már több mint 35 000 előadást tartott a társulat 2 millió résztvevővel, s 1965-ben 15 600-at, 4,4 milliót meghaladó hallgatóval. Ezekon az előadásokon valóságos tudományos ismeretterjesztés folyt, amely egyre inkább számolt a közönség differenciált igényeivel. Az ismeretterjesztésben – amelynek fő formája az előadás volt – jelentős változást hozott a múzeumok fokozottabb látogatása. 1950-ben még csak mintegy 1,3 milliónyian nézték meg a múzeumok kiállításait, 1955-ben már 2,1 milliónyian, s 1965-re ez a szám 5,6 millióra nőtt.

Az általános műveltség terjesztésében, az irodalom és a művészetek megkedveltetésében, a tájékoztatásban nagy helyet foglaltak el a könyvkiadók, a könyvtárak, a sajtó, a rádió, a hatvanas évektől a televízió. 1949-ben a kiadott könyvek és füzetek (4 íven aluli kiadványok), száma 4120 volt, példányszámuk megközelítette a 46 milliót^[45]. A kiadványok nagyobb része még füzet volt, amely a politikai agitációt és az ismeretterjesztést szolgálta (30 millió volt ez utóbbiak példányszáma). Ez az arány fokozatosan megváltozott, s az 1965-ben 53 millió példányban megjelent 4629 könyv és füzetből csaknem 45 millió példány már könyv volt. a legnagyobb példányszámban – sorrendben – az ismeretterjesztő irodalom, a tankönyvek, a szépirodalom, valamint az ifjúsági és gyermekirodalom jelentek meg, tehát a nagy tömegeknek szánt kiadványfajták.

Nemcsak a kiadott könyvek mennyisége, de a könyvtárforgalom is állandóan nőtt. 1951-ben (előbbi adatunk nincs) 12,2 millió könyvet adtak el közületeknek és a lakosságnak 143 millió forintért; a lakosság könyvvásárlásából egy lakosra 7 Ft értékű könyv jutott. 1965-ben 52,3 millió könyv kelt el 778 millió forintért, és az egy lakosra jutó könyvvásárlás 61 forint volt. (Közben a bolti árak csak kisebb mértékben változtak.)

A könyv iránti érdeklődés alakulására mutatnak a könyvtári adatok is. 1950 után 4333 közművelődési – tehát tanácsai és szakszervezeti – könyvtárat tartottak számon 2,2 millió könyvvel és 400 000 beiratkozott olvasóval, 1955-ben több mint 10 000 könyvtárat 17,8 millió könyvvállománnyal, 1,4 millió beiratkozott olvasóval, 1965-ben 9412 könyvtár, 18 millió könyv és 2,1 millió beiratkozott olvasó jelzi a fejlődést.

1953-ig a szak- és ismeretterjesztő könyvkiadást a politikai-termelési propaganda jellemezte, a szép- és ifjúsági irodalomban a klasszikus értékek és a legjobb szocialista alkotások mellett sok sematikus politikáló munkát találunk. A dogmatikus hibák felszámolásával sor került a szak- és ismeretterjesztő könyvkiadás fejlesztésére, megindult a közhasznú és szórakoztató könyvek kiadása, a szép- és ifjúsági irodalomban kibővült a szerzők és irányzatok köre.

A sajtótermékeknél^[46] figyelemre méltó a lapok példányszámának emelkedése. 1952-ben az összes napilapok példányszáma elérte az 1,1 milliót (a vidéki lapokkal együtt), 1965-ben már az 1,9 milliót. Nőtt

a heti, kétheti és havi lapok száma és példányszáma is. Különösen figyelemre méltó a Nők Lapja több mint félmillió, az Élet és Tudomány 160 000–180 000-es az Ifjúsági Magazin, az Ország-Világ 200 000-es és a Tükör 60 000-es példányszáma is (a hatvanas évek adataiból indulok ki). A napilapok főleg 1956 után törekedtek arra, hogy jobban alkalmazkodjanak az olvasók érdeklődéséhez, a heti és havilapok pedig társadalmi, szakmai rétegek szerint is erősebben differenciáltak.

1949-ben mintegy félmillió rádió-előfizetőt tartottak nyilván az országban, 1955-re ez a szám már másfél millióra emelkedett, s tíz év múlva 2,5 millióra[47]. A műsorok összetételére csak 1967-es adataink vannak, de az arányok előbb sem voltak lényegesen eltérők. Egy hét 260 órás műsoridejéből mintegy 140 jutott zenére, 60 óra tájékoztatásra, a fennmaradó 60 órát használták fel színházi közvetítésre, irodalmi műsorokra, tudományos előadásokra. A rádió műsorpolitikáját a művelődéspolitikai változások befolyásolták, de éppen azért, mert lehetősége volt a differenciálásra, mindvégig kiegyensúlyozottabb tevékenységet tudott felmutatni, mint más intézmények.

1958-ban Magyarországon még csak 16 000 televíziókészüléket tartottak számon, 1965-re már 831 182-t. A műsor idejét fokozatosan növelték, 1960-ban 1120 óra volt az adásidő, 1966-ban már 2212. kezdetben a szórakoztató műsorok foglalták el a fő helyet, kb. 1966-tól nagyobb a tájékoztató műsorok szerepe (1960-ban az 1120 órából 260 szolgálta a tájékoztatást, 761 a szórakoztatást, 1966-ban a 2212 órából 908-at fordítottak az elsőre, és 771-et a másodikra). Kezdetben a művészeti műsorok jobban tapadtak a hagyományos műfajokhoz, később előretörték a televízió jellegét jobban figyelembe vevő adástípusok. A televízió igazán csak a 70-es évekre válik a tömegkommunikáció fő eszközévé.

A könyv, a sajtó, a rádió és a televízió komplex módon járulhatnak hozzá a tömegek művelődéséhez a kultúra minden területén, a tudományban, az irodalomban és a művészetekben. Rajtuk kívül természetesen működnek olyan intézmények is, amelyek csak egyes területekre specializálták magukat, és differenciált közönséghez szólnak, s amelyek közül itt az irodalommal és a művészetekkel foglalkozókat emeljük ki.

Közvetlenül a felszabadulás után, de még az ötvenes évek elején is a legkorszerűbb és legnagyobb tömegeket vonzó művészet a film volt[48]. 1949-ben 42 millió, 1955-ben 115 millió nézőt számoltak össze, 1960-ban 140 milliót, s ez volt a csúcspont, mert ettől kezdve csökkent a látogatók száma, nem kis mértékben a televízió előretörése, de a mozihálózat elöregedése miatt is. A választékot ugyanis nem lehet hibáztatni, a kezdeti évi 80 játékfilm helyett a hatvanas évek közepén ennek a dupláját is bemutatták, és sokféle közönség igényeit igyekeztek kielégíteni. Az ötvenes évek elejének néhány kiemelkedő magyar filmje után a művészetnek ez az ága a hatvanas évek elején nemzetközi színvonalra jutott elkötelezettségével, szemléleti és gyakran formai újszerűségével. Ebben az időben a magyar film itthon is széles közönséget vonzott.

A művelődéspolitikai a leglátványosabb minőségi eredményeket a színházak látogatottságában érte el azzal, hogy rendszeresítette az üzemi közönségszervezést, és falun is megszervezte az előadásokat[49]. 1950-ben csaknem 3 millió nézőt tartottak számon, 1955-ben 6,7 milliót, s ez volt a tetőzés, utána itt is csökkenés következett, ha nem is olyan jelentős, mint a mozikhálónál. A színházművészetben a hőskor kétségtelenül az ötvenes évekre esik, amikor főleg a klasszikus művek vonzottak széles közönséget. 1956 után néhány évig a magyar dráma váltott ki élénk érdeklődést ugyanolyan okokból, mint a film, ha nemzetközi rezonanciája nem volt is akkora.

Lassú volt az előrehaladás a zene és különösen a komoly zene terjesztésében[50]. 1950-ben 380 000 hangversenyjegyet adtak el. 1955-re ez a szám megduplázódott, és 1965-re 1,2 millióra emelkedett. Ezekben a számokban a könnyűzene hallgatói is szerepelnek, az arány kb. fele-fele. A zene terjesztésében a komoly zenénél a klasszikus művek álltak előtérben, a szórakoztatásban főleg az első időkben a népdal és a magyar nóták, később egyre inkább a dzsessz és a különböző tánczenei divatok.

Az 1949 utáni első években egyes nagy képzőművészeti kiállítások látogatását sikerült országos ügyvé tenni, s az intézmények milliós látogató sereget számlálhattak meg. Később évenként 500 000–600 000 körül mozgott ez a szám[51]. 1960-tól a múzeumok látogatásának növekedésével fokozódott az érdeklődés a képzőművészeti kultúra iránt. Ezen a téren a múlt nagy értékei álltak az érdeklődés homlokterében, de

már a hatvanas évek elején a XX. század különböző irányzataira terelődött a figyelem.

Az intézmények művészetterjesztő tevékenységét a művelődéspolitikai általános tendenciáival világíthatjuk meg. 1949 után a művelődéspolitikai – amint láttuk – elsősorban a hagyományt emelte ki, a magyar és külföldi klasszikus irodalom és művészetek értékeit. Ezek közül is a realista vonulatokat állította előtérbe, mintegy ilyen módon megalapozva a szocialista realista művészetéről alkotott elképzeléseket. A hagyományoknak ez a köre szűk volt, de az akkor kifejtett művészeti elvek szerint vitathatatlan. A nagy értékek népszerűsítését támasztotta alá az a marxista esztétika, is, amelyet nem kisebb gondolkodók, mint Lukács György képviseltek.

A hagyományok körének bővítésére 1953 után került sor, meglehetősen nagy viták közepette, amelyekben például még az is ellentétes megítélés tárgya lett, hogy helyes-e bemutatni Madách klasszikus darabját, Az ember tragédiáját. Az igazi kiszélesítésre 1956 után adatott lehetőség, amikor nemcsak a magyar, a magyar mellett a világirodalom és művészet minden jelentős alkotása a széles közönség rendelkezésére bocsátott. Ami a XX. századi irodalmat és művészetet illeti, a változás itt főleg az ötvenes évek végén, a hatvanas évek elején következett be, amikor mód nyílt a különböző, nemcsak realista irányzatok megismertetésére, és sor került a szocialista realizmus tágabb értelmezésére.

A kulturális intézmények tevékenységében az érték szempontjából állandó feszültséget jelentett a szórakoztatás kérdése. 1949-től 1953-ig – mint megjegyeztük – elsősorban a népművészetre kívánta a művelődéspolitikai a szórakozást építeni, 1953 után viszont akarata ellenére is teret adott a régi szórakoztató műfajok újraéledésének, illetve a nyugat-európai és az amerikai „fogyasztói kultúra” termékei beáramlásának.

Az egyes kulturális területek különbözőképpen reagáltak ezekre a tendenciákra. A könyvkiadás igyekezett a szórakoztató műfajokból is a legértékesebb műveket kiválasztani és megfelelő arányokat tartani, ezzel szemben a könnyűzenében az említett jelenségek előretörték, és uralkodó jellegűek lettek. A nyugati „fogyasztói kultúra” tömeges jelentkezésére a hatvanas évektől kezdve került sor, amikor megszűnt ezeknek a termékeknek a politikai vagy ideológiai minősítése.

Ilyen körülmények között azt lehet mondani, hogy a kulturális intézmények eljuttatták a legszélesebb rétegekhez a magaskultúra termékeit, egyre bővülő mértékben és körben, és ezzel teljesítették a kulturális forradalom egyik fontos célkitűzését. Ugyanakkor nem voltak képesek arra, hogy megteremtsék az új tömegkultúrát, amely befolyásolja az emberek szabadidő-tevékenységeit, szórakozását, pihenését. Az ellentét e tekintetben mind a mai napig fennáll.

Ha az intézményrendszer hatékonyságát a hivatásos intézmények szempontjából vizsgáljuk ebben az időszakban, a könyvkiadás és –terjesztés, a rádió állnak az első helyen mennyiségi és minőségi szempontból egyaránt.

Külön is kell foglalkoznunk egy komplex intézménnyel, a művelődési otthonnal. Az első években nemcsak politikai, hanem társadalmi igényként is jelentkezett a művelődési otthonok megalapítása. 1950-ben 433 tanácsai művelődési otthon tartottak számon, 1965-ben már 2945-öt, a szakszervezeti művelődési otthonokról csak 1962-ből van adatunk: akkor 286-ot tartottak nyilván. Ezek az otthonok főleg az öntevékeny művészeti mozgalmaknak és az ismeretterjesztésnek adtak szervezeti keretet. A műkedvelő művészeti csoportok, körök, tanfolyamok tagjainak száma az ötvenes években volt a legnagyobb, a hatvanas évek elején csökkent, 1962-ben 299 443 volt, 1965-ben csak 253 199. Az ismeretterjesztésben az ötvenes évek második felében, a hatvanas évek első felében fellendülés tapasztalható, később csökkent az előadások hallgatóinak létszáma (1960-ban 3,5 millió, 1964-ben 2 millió). Ugyanakkor nőtt a különféle akadémiákon, a közismereti tanfolyamokon, a szakköri foglalkozásokon részt vevők száma (ez utóbbi különösen érdekes: 1960-ban 1,7 millió, 1964-ben 2,4 millió).

A hatvanas évek közepén egyre világosabbá vált, hogy a differenciálódott és változott igényeknek a művelődési otthonok egy része nem felel meg az anyagi személyi feltételek elégtelensége miatt. Sok helyütt az otthon egyetlen teremből állt (46 százalékuknál), nem volt alkalmas klubszerű foglalkozásokra, másutt nem alakult ki megfelelő együttműködés a könyvtárakkal és más kulturális intézményekkel, ismét

máshol hiányzott a kellő számú és felkészültségű népművelőt tartottak nyilván, ezeknek csak 30 százaléka végzett egyetemet vagy főiskolát). Az Országos Népművelési Tanács 1965-ben felmérte a művelődési otthonok munkáját, s megállapította, hogy: „A művelődési otthonokban folyó nevelő munka, művelődés, szórakozás tartalmi problémái lényegében megegyeznek az országban folyó népművelés tartalmi problémáival... Az utóbbi években az intézmények munkájában fokozatosan előtérbe került a világnézeti, politikai elemzés, az általános és szakmai műveltség népművelési eszközökkel történő terjesztése... A társadalmi szükségletekhez képest azonban a haladás tempója lassú, a nevelő munka nem kielégítő[52].”

A KULTÚRA BEFOGADÁSA

A kultúra befogadását már vizsgáltuk az intézmények tevékenysége kapcsán, de szükség van arra, hogy megkíséreljük nemcsak a közvetítők oldaláról értékelni. A tárgyalt periódus első éveiben erre alig van lehetőségünk, mert szociológiai felmérések nem állnak rendelkezésre, pedig a politika nagy jelentőséget tulajdonított a hatékonyságnak.

Ez a politika azonban a maga voluntarista elképzeléseit valóságnak vélte a kultúra befogadása szempontjából is, és a tényleges eredményeket túlbecsülte. E tekintetben az önámítás meglepő példáival találkozunk már közvetlenül 1948–1949 után. Rákosi Mátyás 1950 februárjában így fogalmazott: „Jelentékeny sikereink vannak szellemi téren. Első ízben sikerült a középiskolákban, a felsőiskolákban a dolgozó nép fiainak megfelelő helyet biztosítani. A széles tömegek mohón szívják magukba a szocialista kultúrát. Két-három évvel ezelőtt például az amerikai, burzsoá filmekben nőtt mozibajárók jelentékeny része idegenkedve, vagy éppen értetlenül állott a szovjet filmekkel szemben. Most már itt is megtört a jég. A szovjet filmek végre kivívták maguknak a megérdemelt elismerést. Ugyanez vonatkozik a szovjet színdarabokra és a szocialista kultúra minden egyéb termékére. Nem győzzük kielégíteni azt a feltámadt kultúrszomjat, amely nemcsak a marxista–leninista klasszikusokat, de a szépirodalom termékeit is egyforma hévvel és lelkesedéssel követeli[53].”

Nem kétséges, hogy a felszabadulás előtti időhöz képest jelentősen szélesedett a művelődési lehetőségek köre, és hogy sok munkás és paraszt élt is ezzel, továbbá hogy a szovjet kultúra és a marxizmus iránt nőtt az érdeklődés, de a mennyiségi eredményeket az ország egész lakosságához viszonyítva a politika eltúlozta, és főleg túlbecsülte az új kultúra ideológiai-politikai hatását.

Az 1953-as önkritika a tömegkultúra tekintetében is hozott bizonyos kijózanodást, de az alapszemlélet nem tudta megváltoztatni. A mennyiségi eredményeket továbbra is eltúlozták, legfeljebb nagyobb hangsúlyt helyeztek a tömegek művelődésére. A felszabadulás 10. évfordulóján elmondott beszédében Rákosi Mátyás a kulturális forradalom eredményeit ismét csak a mennyiségi változások szempontjából vázolta: „A népi demokrácia szélesre nyitotta a kultúra eddig elzárt kapuit a dolgozó nép előtt! A különböző oktatási intézményekben és tanfolyamokon a résztvevők száma az 1954–1955-ös tanév elején több mint 1 700 000 volt. Emellett százezrével tanulnak a dolgozók különböző szaktanfolyamokon. Így az elmúlt öt év alatt mintegy 1 170 000 dolgozó szerzett új, illetve eredeti foglalkozásánál magasabb képesítést. Kulturális fejlődésünknek egyik mutatója a kinyomtatott művek száma. 1938-ban valamivel több mint 8000 mű jelent meg, 17,3 millió példányszámban. Az elmúlt évben 20 614 mű jelent meg, 41 millió példányban. A felszabadulás után eltelt tíz év alatt egyre nagyobb számban létesültek falusi könyvtárak. A falu kulturális színvonalának emelkedését elősegítette a falu villamosítása, amelynek eredményeképpen 1954-ben majdnem kétszer annyi községben volt villany, mint 1938-ban. A felszabadulás óta ugrásszerűen megnőtt a mozi- és színházlátogatók száma. 1938-ban 410 volt a működő filmszínházak és 18,5 millió a látogatók száma. 1954-ben 2813 filmszínház működött, és a látogatók száma 98,7 millió volt, több mint ötször annyi. A színházlátogatók száma is többszöröse a háború előttinek, és 1954-ben meghaladta a 6 milliót. A rádió előfizetőinek száma 1954-ben 1 270 ezer volt, az 1938. évinek majdnem háromszorosa, ami ugyancsak a lakosság növekvő kulturális érdeklődését és fejlődését mutatja. Különösen gyorsan terjed a rádió a falvakban. Hála népi demokratikus rendszerünknek, pártunk és kormányunk lankadatlan támogatásának, hatalmas fejlődést ért el a felszabadulás óta sportmozgalmunk. Bármily jelentékenyek is azok az eredmények, amelyeket a magyar dolgozó nép az elmúlt tíz esztendő folyamán kulturális és anyagi életszínvonalának emelésében, a szocializmus építésében elért, mindez csak kezdet, az alapok lerakása[54].” Újnak tűnik az a megállapítás,

hogy csak az „alapok lerakásáról” van szó a kultúrában is. Ez a megszorítás még nem jelentette az illúziók feladását.

A valóságos helyzettel való szembenézésére 1956 után került sor, annál is inkább, mert az előző évek eseményei megvilágították azokat az ellentmondásokat, amelyek a kulturális életben jelentkeztek. Először arra nyílt lehetőség, hogy a rendelkezésre álló statisztikai adatok alapján mennyiségi következtetéseket vonjunk le. Kiindulópontul az iskolázottsági adatok szolgáltak, amelyek azt mutatták, hogy a megfelelő korosztályokban 1949-ben csak 20, a hatvanas évek közepén már 50 százalék végezte el az általános iskolát. Ugyanakkor 1965-ben a 25 éven aluli ipari-fizikai munkások 28 százaléka a megváltozott feltételek ellenére sem fejezte be tanulmányait ebben az iskolatípusban, a munkásosztály 50 százaléka nem rendelkezett a megfelelő alapműveltséggel.

Az egyéb mennyiségi adatok közül a könyvolvasással kapcsolatosakat érdemes idézni. A hatvanas évek közepén végzett felmérések szerint 2,5 millió felnőttből 1,8 millió olvasott rendszeresen, 2,7 millió pedig csak időnként. Ugyanakkor a felnőtt lakosságból 3 millió egyáltalán nem olvasott, s ezeknek nagyobb része munkás és paraszt volt.

Ezek a számok azt bizonyítják, hogy a kulturális igények nagyon is egyenlőtlenül fejlődtek, s bár a globális növekedés nem vitatható, éppen a nagy tömegek kulturálódása lassabban haladt előre, mint ahogy azt nemcsak a vezetés, de a közvélemény jó része is hitte.

Ezt a megállapítást támasztották alá a közművelődésre fordított kiadások elemzése és azok a vizsgálatok is, amelyeket a Központi Statisztikai Hivatal végzett 4000 háztartásban és amelyek a családok jövedelmének és kiadásának alakulását ismertették a kultúra területén is.

A lakosság globális kulturális kiadásai így alakultak:

	1960	1965	1960	1965	
	millió forintban		százalékban		
Színház, zene-, táncművészet	118	106	4,5	2,7	
Egyéb (képzőművészet, film stb.)	541	430	20,5	11,1	
Múzeumok, kiállítások	1	3	0,0	0,1	
Könyv, sajtó	977	1417	37,0	36,5	
Rádió-, televízióműsor	293	740	11,1	19,0	
Rádió-, televíziókészülék vásárlás	537	1095	22,2	28,1	
Magnetofon, lemezjátszó, hanglemezvásárlás		121	93	4,6	2,4
Művelődési otthonok és hasonló jellegű feladatok*	–	–	–	–	
<u>Egyéb feladatok</u>	<u>2</u>	<u>0,1</u>	<u>0,1</u>		
Összesen	2640	3886	100,0	100,0 ^[55]	

* A tömegkulturális rendezvényeken való részvételért térített összegek nélkül. A kiadások egy kis része az „egyéb feladatok”-ra fordított összegek között szerepel.

Ha a művelődésre, oktatásra és szórakozásra költött összegeket rétegek szerint nézzük, a következő változásokat fedezhetjük fel 1960 és 1965 között. A munkás-alkalmazotti háztartásokban egy főre számítva:

	1960 (forintban)	1965	Az 1965. évi az 1960. évi százalékában
Újság, folyóirat, naptár	57	71	124,6
Könyv	42	56	133,3
Tankönyv,		18	
Tanszer, írószer	41	34	126,8
Tandíj	35	38	108,6
Színház,		17	
Mozi,	91	31	69,2
<u>Egyéb rendezvény</u>		15	
Összesen	266	280	105,3

A paraszti és kettős jövedelmű háztartásokban ugyanezek a kiadások a következőképpen alakultak:

	1960 (forintban)	1965	Az 1965. évi az 1960. évi százalékában
Újság, folyóirat, naptár	21	34	161,9
Könyv	4	7	175,0
Tankönyv		9	
Tanszer, írószer	20	19	140,0
Tandíj	10	9	90,0
Színház,		6	
Mozi,	36	19	91,7
<u>Egyéb rendezvény</u>		8	
Összesen	91	111	122,0[56]

Megállapítható, hogy a paraszti és a kettős jövedelmű háztartásokban a kulturális kiadásokban öt éven belül jelentősebb az emelkedés, mint a munkás- és alkalmazotti családokban. Ugyanakkor az is kitűnik, hogy ezek a háztartások csak mintegy 40 százalékát költötték 1965-ben is annak az összegnek, amit amazok adtak ki erre a célra. Különösen alacsony a paraszti és a kettős jövedelmű háztartásokban a könyvre fordított összeg.

A differenciálódást jól mutatják a hatvanas évek elején az időmérleg-vizsgálatok is, amelyeket Szalai Sándor[57] nemzetközileg kezdeményezett, s amelyek a Központi Statisztikai Hivatal összefoglaló jellegű felmérésében csúcsosodtak ki. Eredményeiket A nap 24 órája című, 1965-ben megjelent, de 1963-as adatokat tartalmazó kiadványban rögzítették. A KSH 15 000 háztartás időbeosztását vizsgálta meg, felhíva a figyelmet azokra a különbségekre, amelyek a munka és a szabadidő egymáshoz való viszonyában, illetve a szabadidő különféle felhasználásában jelentkeznek a társadalmi rétegek, települések, iskolai végzettség szerint. A felmérés azt mutatta, hogy a férfi keresők hétköznaponként 8,9 a nők 7,8 órát dolgoznak, átlag 2 órát töltenek utazással, legalább 7 órát alszanak, 2,5 órát fordítanak személyi ellátásra, tehát 20,4, illetve 19,3 órát fordítanak szükséges tevékenységekre (az utóbbi adathoz hozzá kell számítani még a házi munkát is). A fennmaradó 3,6, illetve 4,7 órát lehet szabadidőnek tekinteni.

Az átlagot illetően az aktívan töltött szabadidőt tevékenységek szerint a következő statisztika mutatja munkaköri beosztásban:

	Munkás, alkalm. szellemi	Munkás, alkalm. fizikai	Tsz-tag
Olvasás, tanulás	1,1	0,7	0,6
Rádióhallgatás	0,3	0,3	0,4
Tv-nézés	0,6	0,4	0,1
<u>Kulturális rendezvény</u>	<u>0,2</u>	<u>0,2</u>	<u>0,1</u>
Kulturális jellegű tevékenység együtt	2,2	1,6	1,2
Társas élet otthon	0,5	0,6	0,8
Társas élet szórakozóhelyen	0,2	0,2	0,2
Séta, sport	0,1	0,1	0,0
<u>Egyéb kedvtelés (barkácsolás, kézimunka)</u>	<u>0,1</u>	<u>0,1</u>	<u>0,2</u>
<u>Nem kulturális jellegű tevékenység együtt</u>	<u>0,9</u>	<u>1,0</u>	<u>1,2</u>
Összesen	3,1	2,6	2,4

Az időtöltés módjait vizsgálva a gyakoriság is fontos jellemző, amit befolyásol többek közt az is, hogy másként lehet hét közben, illetve hét végén igénybe venni a szabadidőt. Egy-két hetenként járt moziba a megkérdezettek 26,7 százaléka, 9,1 százalékuk havonta járt színházba, 11,3 százalék egy-két hetenként

látogatta a művelődési otthonokat, a többi ezeknél kevesebbszer élt a kulturális lehetőségekkel. Ennél természetesen jobb a helyzet szombaton és főleg vasárnapokon. (A 60-as évek elején a szabad szombat még nem rendszeresített.) Egy-egy nap időtöltését nézve a felmérés azt állapította meg, hogy a nagy többség újságot olvas (79,9 százalék), vagy rádiót hallgat (74,9 százalék), televíziót néz (33 százalék), könyvet olvas (26,9 százalék), és pihen (24,6 százalék), sokkal kisebb gyakorisággal szerepel az egyéb szabadidő-tevékenység, például az önképzés vagy a barkácsolás. A hetenkénti és havonkénti időbeosztásnál előtérbe kerül a vendégség, a mozilátogatás, a sportesemény, a havonkéntinél a színházlátogatás, ritkább időközönkénti kategóriába tartozik a hangverseny.

Az időmérleg adatai természetesen csak a gazdasági, társadalmi, kulturális tényezőkkel szoros összefüggésben értelmezhetők, és főleg a mennyiségi tendenciákra utalnak, de alkalmasak arra, hogy levonjunk bizonyos következtetéseket a kulturális színvonalra vonatkozólag levonjanak[58].

Az ötvenes évek legvégén, a hatvanas évek legelején került sor az első művelődésszociológiai felmérésekre, amelyek bizonyos értéktényezőkre is figyelmeztettek. 1961-ben a Szociológiai Intézet munkatársai Dunaújvárosban végeztek próbafelmérést, amelynek adatai azt mutatták, hogy az ott dolgozók a jövedelmük 4–5 százalékát fordították kulturális szükségletekre, hogy 100 megkérdezett közül 31 járt továbbképzésre, hogy csak hatnak nem volt egyetlen könyve sem, hogy 97 olvasott napilapot, hogy 7 nem járt egyáltalán színházba, hogy a nagy többség a rádiót hallgatta, a televíziót nézte, vagy moziba járt. A boldog élet tartalmát 66 a családi életben látta, és 70 a családot tartotta a legfőbb eszménynek. A régi felfogás továbbélésére utal, hogy csak 50 tartotta helyesnek, ha a feleség is dolgozik[59].

1962-ben Angyalföldön folytatott a Szociológiai Intézet vizsgálatokat, amelyek igyekeztek az első kísérlet gyengeségeit kiküszöbölni, s nemcsak a körülményeket, főleg a közösségi viszonyokat vették jobban figyelembe, hanem a kultúra tartalmi kérdéseit és az érdeklődési motivációkat is. Bennünket most csak a művelődési szokások érdekelnek, amelyek különböznek foglalkozás, lakóhely, iskolai végzettség, de különösen kor szerint. A megkérdezettek túlnyomó többsége olvasott napilapot, de a 60 éven felülieknek csak mintegy fele, s különbség van a férfiak és nők között is, amennyiben az utóbbiak jelentős, csaknem 20 százaléka, nem olvasott napilapot sem. Az utolsó három hónapban egyetlen könyvet sem olvasott az egyik régebbi lakótelepen a megkérdezettek több mint 40 százaléka, egy könyvet 13,2 százalék, rétegek szerint nézve az alkalmazottak 20, a munkások 44,3, a nyugdíjasok és a háztartásbeliek 56,2 százaléka egyáltalán nem olvasott. Még gyérebbek az adatok a színház- és operalátogatások szempontjából. Széles körű volt viszont a rádióhallgatás: a megkérdezetteknek többsége élt ezzel a lehetőséggel. Minden művelődési formánál a szórakozás áll előtérben, a rádióhallgatásnál például a megkérdezettek háromnegyed része könnyűzenét és dzsesszt hallgatott, a válaszolók fele hangjátékot, színházi közvetítést vagy vidám műsoros estét, 41 százalékuk híreket, egyötödük ismeretterjesztő műsorokat és komoly zenét. Természetesen itt is különbségek vannak rétegek szerint. A fiatalok közül többen hallgattak zenét és kevesebben híreket, a komoly zenét főleg alkalmazottak és értelmiségiek kedvelték. Az ismeretterjesztő műsorokat nagyobb mértékben preferálták a munkások és a nyugdíjasok, mint például az alkalmazottak[60].

Nemcsak üzemekben, hanem falvakban is folytak vizsgálatok. A Népművelési Intézet 1960–1961-ben 17 községben végzett adatgyűjtést a termelőszövetkezeti tagok kulturálódásáról, amely többek között azt mutatta, hogy az olvasók száma 20 év alatt, 77, a színházlátogatóké 72, a filmet nézőké 35 százalékkal nőtt. A többség a romantikus kategóriába sorolt műveket kedvelte, és csak egy kisebb kör szavazott a realista alkotásokra. A magasabb iskolai végzettséggel rendelkezők a realista és a modernebb műveket nagyobb százalékban kedvelték. A fiatalok érdeklődése városiasabb, modernebb volt, mint az idősebb korosztályoké. A vizsgálatot végzők az ízlés heterogenitását emelték ki, tehát azt, hogy egymás mellett és azonos érzelmi indokkal jelölik a kiválót és az értéktelent. Az értéktelent tartott munkák tették ki egyébként a megkérdezettek kulturális poggyászának egyharmadát[61].

Mélyebb vizsgálatokat a hatvanas évek elején a közönség könyv olvasási és zenehallgatási irányultságának megismerése érdekében folytattunk.

1964 nyarán Budapesten, 7 városban és 34 községben végzett a Könyvkiadók és Könyvterjesztők

Tájékoztató Központja piackutató csoportja felmérést, amely 2277 személyre terjedt ki. A megkérdezettek 60,6 százaléka vallotta magát könyvolvasónak, 39,4 százalék pedig közölte, hogy nem olvas[62]. Különbség van azonban rendszeres és időnkénti olvasó között is, s az első kategóriába tartozik a megkérdezettek 24,3, a másodikba 36,3 százaléka. A felső fokú képzettségűeknél hatszor-hétszer akkora a rendszeresen olvasók aránya, mint az általános iskola 8 osztályát sem végeztek között (73,3, illetve 11,4 százalék). A könyvolvasás gyakoriságát nézve foglalkozási csoportok szerint ugyancsak az iskolai végzettség a meghatározó. Az értelmiségiek közül rendszeresen olvas 64,7, a munkások közül 22, a tsz-tagok közül 19,7 százalék[63].

A KSH már említett háztartási statisztikai adatgyűjtése foglalkozott a könyvvásárlással is, és megállapította, hogy egy főre számítottan az értelmiségiek 133, a szak- és betanított munkások 15, a paraszti családok 4 forintot költöttek könyvre.

Ha az időmérleget vesszük alapul, azt állapíthatjuk meg, hogy nem olvas könyvet a férfiak 44, a nők 61,8 százaléka. A vezető állású és értelmiségi férfiak szabad idejükből 36,3 százalékot, a nők 38,2 százalékot fordítottak olvasásra; a fizikai dolgozó férfiak tanulásra 26,8, a nők 22,4 százalékot, a termelőszövetkezeti tag férfiak 29,1 és a nők 13,9 százalékot.

Az olvasás indítékait nézve a megkérdezettek 45,3 százaléka azt mondta, hogy szórakozásból olvas (de ide kapcsolhatjuk azt a 12,5 százalékot, aki azt mondta, hogy kikapcsolódás céljából, és azt a 7,8 százalékot is, aki unalom elűzése miatt vesz kézbe könyvet), 21,6 százalékuk ismereteit akarja bővíteni. Az utoljára olvasott könyvek szerzőinek említési gyakorisága a következő sorrendet mutatja a régebbi magyar irodalomból: Jókai, Gárdonyi, Móricz, Mikszáth, Móra, Rejtő. A mai magyar irodalomból: Fejes Endre, Berkesi András, Passuth László, Illés Béla, Szabó Magda, Zsigray Júlia, Tersánszky Józsi Jenő. A régi külföldi irodalomból: Hugo, Twain, L. Tolsztoj, Zola, Dumas, Gorkij, Balzac, Dosztojevszkij, Dickens, Hemingway. Az élő külföldi irodalomból: Solohov, I. Shaw, Steinbeck. A rangsor arra utal, hogy az olvasók jó része a romantikus vagy a nagyon cselekményes realista regényeket kedveli, de azért helyet kapnak a keresettek között olyan művek is, amelyek nem ezekbe a kategóriákba tartozna, valamely okból azonban különös érdeklődést váltottak ki, mint például Fejes Endre Rozsdatemetője.

A másik terület, ahol alaposabb kutatásról lehet beszámolni, a zene[64]. A vizsgálatok először három faluban mérték fel a zenei érdeklődést, ahol a dalrepertoár kedveltségének a következő a struktúrája: magyar nóta (60 százalék), népdal (13 százalék), táncdal (12 százalék), operett (11 százalék), románc (3 százalék), vallásos ének (1 százalék). A vizsgálat megállapította, hogy különbség van a százalékarányokban az iskolai végzettség, a munkakör, a kor és a településtípus szerint.

Felmérés folyt a budapesti Ganz-MÁVAG-ban is, ahol az eredmények a következők voltak:

Műfajok	Segéd-	Betanított-	Szak-
	<u>munkás (fő)</u>		
Magyar nóta	89	79	66
Tánczene	65	73	61
Operett	57	40	58
Dzsessz	27	34	47
Népdal	16	13	18
Opera	27	21	45

Az iskolai végzettség szempontjából érdekes különbség jelentkezett a műfaji kedveltségben. Az általános iskola 4 osztályát végzetteknel nem a magyar nótá, hanem a tánczene állt az első helyen, az általános iskola 8 osztályát és a középiskolát végzetteknel a közbelső foglalkozási kategóriában a kedveltség foka a magyar nótánál és a tánczenénél szinte megegyezik egymással, az utolsó kategóriában a magyar nótá a tánczene kedveltségének csak a felét éri el. A dzsessznél, a népdalnál, az operánál és a szimfonikus zenénél az iskolai végzettség foka meghatározó. Korcsoportok szempontjából nézve az idősebbek kedvelik elsősorban a magyar nótát, 40 éves korig egyenlő a megosztás, a középnemzedék főleg a népdalt és az operát, a 20 évesnél fiatalabb a dzsesszt részesíti előnyben.

Ezek a vizsgálatok arra mutatnak, hogy lényeges különbségek vannak az egyes rétegek kulturális érdeklődése között mindenekelőtt iskolai végzettség, munkakör, kor és település szerint.

13 európai ország kulturális helyzetét vizsgálva és olyan tényezőket figyelembe véve, mint a napilapok példányszáma, a rádió- és televízió-előfizetők, a mozi- és színházlátogatók, a könyvtári olvasók száma, Magyarország 1965 körül a felsőbb harmadba tartozott a rádió-előfizetők, a napilapok példányszáma, a könyvtári olvasók vagy a színházlátogatók száma szempontjából, viszont a televízió-ellátottságban elmaradt például nemcsak Belgiumhoz, hanem Csehszlovákiához képest is[65].

Tartalmi összehasonlításra nem került sor, de a művelődéspolitikai irányelveinek és az intézmények tevékenységének alapján bátran állíthatjuk, hogy még az ötvenes évek elején is inkább a tömegek kulturális érdeke és az érték uralkodott a kibocsátásban és a befogadásban a kapitalista országokkal összehasonlítva, 1953 és főleg 1956 után pedig a választék kibővült, sokfajta igényt tudott kielégíteni, tehát előbbre jutottunk a differenciálásban is, ami egyébként a kapitalista országokban a kulturális élet jellemző eleme.

Ha most azt nézzük, hogy a művelődéspolitikai elképzelések hogyan valósultak meg, a befogadás kérdéseinek ez a rövid áttekintése pusztán csak jelzi az egyezéseket és a különbségeket. A mennyiségi fejlődés elvitathatatlan, s joggal mondhatjuk, hogy nagy tömegekhez jutott el a kultúra. Azt is látjuk, hogy a rétegek között a kulturális igények szempontjából igen jelentősek a különbségek, még akkor is, ha tekintetbe vesszük, hogy a követelmények különbözőek. Nemcsak mennyiségi, hanem minőségi szempontból is vannak ellentmondások és lemaradások. Minden adat azt bizonyítja, hogy széles rétegek fogadják be a nagy értékeket, ugyanakkor különösen a szórakoztatás tekintetében az értéktelenségnek, sőt az ízléstelenségnek is van divatja. Nem beszélhetünk tehát arról, hogy a célok és az eredmények teljes mértékben egybeesnek, s ennek okát nem pusztán kulturális, hanem gazdasági, társadalmi és tudati tényezőkben is kell keresnünk.

VITÁK A TÖMEGEK KULTÚRÁJÁRÓL

A tömegek kultúrájáról folytatott viták – amelyeknek itt csupán néhány jellemző vonását vázolom – kezdetben leginkább az egyes intézmények tevékenységéhez kapcsolódtak. A legtöbb diskussziót az oktatásban az általános iskola tananyaga váltotta ki. Az első ún. szocialista tanterv, amelyet 1950-ben vezettek be, előírta a marxista–leninista szellemű oktatás megalapozását a természettudományi és világnézeti tárgyak előtérbe állításával, és az oktatásnak a békéért folyó harc, a klerikális reakció elleni küzdelem és a termelés növeléséért kifejtett munka irányába való fordítását. Már a célkitűzés is magában rejtette a dogmatikus torzítások és leegyszerűsítések lehetőségét.

Az általános iskolai irodalomtanítás tapasztalatainak elemzése már 1952-ben rámutatott a sematizmus jelenségeire. Az irodalmi tankönyvekben például (általános iskola VI. osztály), Arany János Fülemüléjét a következőképpen elemezték: „Arany János költeménye már nem a jobbagység korában játszódik le. A szegényparasztság azonban továbbra is nyomorúságban élt. Nyomorúságát most már meggazdagodott parasztok, a kulákok is súlyosbítják. Ilyen kulákok a szereplői Arany János versének is[66].” A pedagógusok közül sokan felszólaltak ezek ellen a leegyszerűsítések és aktualizálások ellen, de a

változtatás igénye csak az új politikai légkörben jelentkezhetett.

A vita 1953 után bontakozott ki, elsősorban a közoktatási reformmal kapcsolatban. Az izgatott légkörben viszonylag higgadt mérlegelésre került sor, főleg az általános iskolával kapcsolatban, amely nemcsak azt állapította meg, hogy milyen ideológiai-politikai torzulások voltak az oktatásban, hanem azt is, hogy a rossz tantervek, tankönyvek és módszerek miatt nem fejlődött eléggé a tanulók helyesírása, a helyes szó- és írásbeli kifejezőkészség, egyes tantárgyakban, így a számtanban és a földrajzban, a maximalizmus uralkodott el, felesleges ismereteket követeltek meg. Kifogásolták azt is, hogy az oktatás nem állt elég szoros kapcsolatban a gyakorlattal, nem adott megfelelő tájékoztatást a különböző termelési tevékenységekről, és nem fejlesztette a gyakorlati készségeket. Sok vitát váltottak ki a pedagógiai módszerek, és ezzel kapcsolatban mind a balatonfüredi pedagógusértekezleten, mind a Petőfi-körben a pedagógiai tudomány fejlesztésének szükségességét hangsúlyozták.

További polémiákat indított el az 1961-es közoktatási reform, amely megkísérelte egy korszerű koncepció kialakítását a szemléletben és a különböző tanításával kapcsolatban. Eszerint az volt a cél, hogy az iskolák a tanulók tudományos világnézetének és a modern termelésben való tudományos igényű és ugyanakkor gyakorlati hatékonyságú eligazításának legyenek eszközei. El akarták érni, hogy megszűnjék az általános iskola túlzottan intellektuális jellege, s olyan ifjúságot bocsásson ki, amely megszerezte az alapismereteket és képességeket, és alkalmas a továbbtanulásra, a szakmai ismeretek elsajátítására, a termelőmunkában való helytállásra. A hatvanas évekre már a tömegek kultúrájának kérdéséhez kapcsolódott a középfokú oktatás ügye is, hiszen egyre többen végeztek középfokú tanulmányokat. Ezen a területen a legnagyobb vitakérdések az általános és szakmai műveltség közötti viszony, a szakmára való felkészülés jellege, a továbbtanulás esélyei voltak. A tartalmi korszerűsítés eredményei sem tudták elfeledtetni, hogy lényegében megbukott a politechnikai képzés, és nem alakult ki a szakmai jellegű iskolákban sem a megfelelő kapcsolat a gyakorlattal. A középfokú oktatást nem lehetett általánossá tenni, s az új iskolatípus, a szakközépiskola csak részben váltotta be a hozzáfűzött reményeket.

Az irodalom, a művészetek és a tömegkultúra kapcsolatáról kezdetben alig volt vita, mert az írók és művészek elfogadták a kultúra demokratizmusának követelményét, s egyetértettek a művelődéspolitikával az értékek előtérbe állításában és a régi szórakoztató műfajok kiszorításában. Az ötvenes évek elején egy-két vitacikk mégis foglalkozott ezzel a témával, ha nem is a leglényegesebb szempontból. Hegedűs Géza az író és a kulturális tömegmozgalom című cikkében 1951 elején arról szolt, hogy az írónak tekintetbe kell vennie a tömegek alacsony műveltségi színvonalát, a kulturális tömegmozgalom különböző formáit, s ezekhez alkalmazkodva kell színvonalas műveket alkotnia. Ugyanakkor szorgalmazta az írók személyes részvételét a népművelésben, amely szerinte számukra is gazdagító élmény[67]. Földeák János hozzászólásában, amelynek címe is jellemző: Kultúra, tömegkultúra, vagy alkalmazkodás a közönség fogalomkészletéhez, elutasította a tömegkultúrának a fogalmát, elvetett minden engedményt színvonal szempontjából, és kifogásolta azt a szerepet, amelyet vitapartnere az íróknak szánt a népművelésben[68].

1953 után a tömegkultúra és az irodalom, művészet viszonya körüli vita elemi erővel robbant ki. Mint láttuk, a júniusi határozat után műsorra tűzték az operetteket, felújították a régi táncdalokat, és terjedni kezdtek a nyugati zenei divatok is. A művelődéspolitikai reaklására jellemző Nonn György miniszterhelyettes 1954 elején megfogalmazott állásfoglalása, amely mint a régi polgári kultúra megnyilvánulásait és mint az imperialista eszmei behatolás eszközeit ítélte el a szórakoztatás területén mutatkozó új jelenségeket[69]. Ezzel a nézettel – ha nem is ilyen politikai kiélezettséggel – egyetértett a kulturális élet számos képviselője, mert az igénytelenség és az ízléstelenség termékeit látták a szórakoztatás említett formáiban. Újfalussy József például „a beteges erotika, melankólia vagy bárgyú nevetés hangulatát” terjesztő zene ellen lépett fel, amely az igazi zene élvezetére képtelenné teszi a közönséget, s a népzene, a szalonzene, a nemzeti hangvételhez közel álló táncdalt állította vele szembe[70].

Veres Péter az Irodalmi Újságban 1954 közepén vitát indított a „népkultúráról”, amelyben éles bírálatban részesíti a könnyű műfajban jelentkező „restaurációs” kísérleteket, a pesti humort, az „eszpresszókoszton élő irodalmat”, és ezekkel a paraszti kultúra termékeit állítja szembe. Tabi László, Darvas Szilárd, Gádor Béla és mások válaszoltak, elítélve a könnyű műfajjal szemben jelentkező „katasztrófahangulatot”, illetve

az adminisztráció eszközök alkalmazását, védve a szórakozáshoz való jogot[71]. Úgy tűnik, hogy ezzel a vitával feltámadt a régi népi–urbánus-ellentét is az irodalomban, de ezt az ellentétet hamar elnyomta a közös politikai elégedetlenség.

A vita második hulláma a tömegek kultúrájáról a hatvanas évek elején indult meg, mégpedig a kispolgárság kérdéséhez kapcsolódóan. A polémiát a Tűztánc antológiában jelentkező fiatal költők, Györe Imre, Ladányi Mihály és mások indították el a forradalmiság nevében, de a „népi” írók is csatlakoztak hozzájuk, ha nem is azonos tartalommal.

Az Alföld 1960-as évfolyamának első számában Szabó Pál irodalmi levelében a népi írók régebbi meggyőződéséből kiindulva ítélte el a polgári-kispolgári kultúra térnyerését, s ezzel széles körű vitát indított el, amelybe főleg a népművelés szakemberei kapcsolódtak be[72]. A vita más sajtótermékekben is folyt, főleg a kultúra és életforma kapcsolatáról[73].

A Valóság című folyóirat 1960-ban az ún. népi művészet kérdéséről indított polémiát. Vitányi Iván, miután összevetette a népi művészetet a paraszti művészettel, és rámutatott az utóbbi felbomlására, illetve bizonyos elemeinek továbbélésére, az „új népművészet” létrehozását tűzte ki célul. Ennek megteremtését hosszú folyamat eredményének tartja. „Az új népművészet, amit majd a szocialista népművészetnek nevezhetünk, a még csak szándékukban jelentkező tendenciák végpontjaként, sokféle kezdeményezés, törekvés, áramlat, kísérlet harcának eredményeként születik meg, s nyilvánvalóan másféle tartalommal” (ti. a régi népművészethez képest[74]). Ezzel az állásponttal szembefordult Csalog Zsolt, aki nemcsak azt állította, hogy a régi falusi kultúra túlhaladott, hanem megkérdőjelezte magának a népi kultúrának a fogalmát is[75]. Vitányi Iván válaszában továbbra is fenntartotta azt a véleményét, hogy a nagy tömegek új kultúrája fog kialakulni, amelyet most már „közösségi művészetnek” nevezett el, hogy elkerülje a „népi” különböző értelmezéseiből adódó zavarokat[76].

Az Új Írás 1962–63-as számai folytatták a vitát a tömegkultúráról, amely most már Veres Péter cikke[77] körül kristályosodott ki, aki azt állította, hogy a szocialista kultúra csak „kísérleti” és „problematikus” állapotban létezik, s éppen ezért természetes, ha a tömegek a kispolgári kultúrát sajátítják el, ami szerinte egyenlő az individualizmus kultúrájával. A szocialista kultúrát egyébként azonosította az ún. osztályharcos kultúrával, amely szerinte 1945 után nem fejlődött tovább. Feltette a szónoki kérdést: „Hátha minket is elért már a birtokon belüliek végzete: a harc után, a győzelem után jön a beteljesülés, megváltozik a szemlélet és ízlés, a harcvállalást felváltja az élvezetvállalás?” következtetése az volt, hogy csak közösségek tudnak kultúrát teremteni (mint régebben a parasztság vagy a céhek), ezeket kell tehát kialakítani, hogy létrejöhön az új kultúra.

A vitában elmondták – így többek között Gyurkó László –, hogy a szocialista kultúra magában foglalja a múlt minden értékét, hogy ebben a kibővített értelemben igenis van ma is szocialista kultúra, bizonyos közösségi formák fennmaradtak, mások kialakulnak, hogy a harc és élvezet szembeállítását végletes, s nem felel meg a valóságos történeti fejlődésnek[78].

Veres Péter válaszában fenntartotta véleményét, sőt a bírálatát a kulturális intézményekkel szemben még élesebbé tette: „a szórakoztatóipar túlnyomó részben a moderneknek dolgozik, a színházak elég nagy részében az egzisztencialistáknak, a rádió és televízió mindenkinek – és senkinek (nem tehet róla: ez a sorsa); az idősebb állampolgároknak és a munkások és parasztok millióinak pedig csak az italbolt és az utliparti marad...” A maga ízlését – mondja – nem akarja másokra tukmálni, de azért elmondja, hogy A cigánybáró-, a Csárdáskirálynő-, a Cirkuszhercegnő- stb. féle „irodalmat” nem szereti, és nem bírja a Tennessee Williams- és O’Neill-féle „morbidityásokat[79] sem. Ez volt a paraszti kultúrát példának tekintő népi kultúrafelfogás utolsó, de már rezignált képviselője, a szocialista fejlődés új szakaszában ezt a koncepciót sem a művelődéspolitikai, sem a közönség nem tette magáévá.

A nézetek tisztázását kívánta szolgálni a Kulturális Elméleti Munkaközösség Az irodalom és művészetek hivatása társadalmunkban című állásfoglalása, amely 1966 közepén jelent meg[80], s amely megállapította, hogy a kispolgári ízlés kétségtelenül terjed, de ez semmi esetre sem csak a szórakoztatás vagy a szórakoztató műfajok sajátossága. Jogosnak ismerte el a szórakozás iránti igényt, és a feladatot abban látta, hogy az irodalom és a művészetek színvonalas alkotásokkal elégítsék azt ki. Szükségesnek

tartotta azt is, hogy az oktatási és közművelődési intézmények járuljanak hozzá a közízlés neveléséhez és a tudományos kutatás is foglalkozzék a kultúra terjesztésének és befogadásának kérdésével.

Ezzel az állásfoglalással a vita nem jutott nyugvópontra, legfeljebb az mondható el, hogy a tömegkultúra kérdése, abban a vonatkozásban, hogy mennyire szocialista és mennyire nem, háttérbe vonult, s még az érték és a színvonal számonkérése is másodrangúvá lett – legalábbis egy ideig. A viták megtorpanása a társadalom és a kultúra egész fejlődésével állt összefüggésben, részleges válaszokkal nem lehetett a tömegek kultúrájának alakulását befolyásolni.

Az előzőekben megkíséreltük áttekinteni a fejlődést 1949 és 1966 között a tömegek művelődése szempontjából. A művelődéspolitikai, az intézmények tevékenysége, a befogadás mennyiségi és minőségi kritériumait igyekeztünk – a rendelkezésünkre álló adatok és terjedelem alapján – leszűrni. Az 1956-ig terjedő időszakot illetően csak a fő tendenciákat tudtuk felvázolni, különösen a befogadás szempontjából. A hatvanas évek elejének kulturális helyzetét már alaposabban megismerhettük, de a minőségi-tartalmi elemeket a későbbi művelődésszociológiai kutatások csak részlegesen tárták fel. Talán így is sikerült elég sokoldalú áttekintést adni a művelődés nagy eredményeiről mennyiség és érték szempontjából, de a fejlődés ellentmondásairól és a megoldatlan kérdésekről is.

A vizsgálódás bebizonyította, hogy a szocialista tömegkultúra a „magaskultúra” régi és új értékeit vette át, s e tekintetben gyökeres változást hozott a kapitalista tömegkultúrával szemben, mindennapi rétegeiben azonban csak a politikai tudatformálásban tudott olyan újat hozni, amelyet sokan fogadtak el, más tudatformákban tovább éltek a régi elemek, s ezek erőteljesen hatottak a szemléletre, a magatartásra és az életmódra. A kulturális forradalom előrehaladása szempontjából – véleményünk szerint – az elmaradottság elleni szüntelen küzdelemben alapvető az értéktényező szerepének fenntartása és még szélesebb körű érvényesítése, de ugyanúgy a művelődési tevékenység kiszélesítése a mindennapi kultúra területén a világnézet, a magatartás, az életmód formálásában.

[1] A felszabadulás utáni kulturális fejlődésről összefüggő képet igyekszik adni: Köpeczi Béla: A magyar kultúra 30 éve. Kossuth Könyvkiadó, 1977. (2. kiadás). A művelődési politika legfőbb dokumentumait az 1956 utáni időtől tartalmazza: A Magyar Szocialista Munkáspárt határozatai és dokumentumai. 1956–1962. (2., bővített kiadás.) Sajtó alá rendezte: Vass Henrik és Ságvári Ágnes. Kossuth Könyvkiadó, 1973. A Magyar Szocialista Munkáspárt határozatai és dokumentumai. 1963–1966. Sajtó alá rendezte: Vass Henrik. Kossuth könyvkiadó, 1968.

[2] A Magyar Kommunista Párt és a Szociáldemokrata Párt egyesülési kongresszusa jegyzőkönyve. Szikra, 1948. 352. o.

[3] Uo. 353. o.

[4] A Magyar Köztársaság Alkotmánya. Athenaeum, 1949.

[5] 1949. május 31-én Rákosi Mátyás erről a KV ülésén a következőket mondta: „A választással kapcsolatban országszerte meg lehetett állapítani, hogy a politikai öntudatra ébredt dolgozó tömegekben óriási a tanulási vágy. Valóságos kultúrzsomjról számolnak be az elvtársak. Ezen a téren olyan óriási velünk szemben a követelmény, hogy még hosszú ideig nem tudjuk kielégíteni. Pártunk ideológiai színvonalának emelésére már az idén ősszel létrehozuk a kétéves pártakadémiát. Kiszélesítjük és specializáljuk az egyéves, a hathónapos és egyéb iskolatípusokat. Emellett sor kerül végre a népi demokrácia egész kultúrfrontjának a megerősítésére az irodalom, a művészet, a tudomány, a filozófia terén. Mi messze lemaradtunk attól, ami a Szovjetunióban a háború befejezése óta e téren végbement. Ez az elmaradás oda vezetett, hogy a kultúrfronton az ellenség nyugodtan tarthatta magát. A kultúrfronton

olyan rések tátonganak, amelyeken keresztül a régi reakció és a nyugati imperializmus kényelmesen érvényesítheti befolyását. Súlyos mulasztást követnénk el, ha most, választási győzelmünk után, teljes erővel rá nem mennénk erre a kérdésre, amelyen keresztül – ismétlem – az ellenség nemcsak népi demokráciánkba, hanem pártunkba is be tudja vinni befolyását.” Rákosi Mátyás: Pártunk a dolgozó nép élén. Szikra, 1949.

[6] Lázár György: A magyar neveléstudomány feladatai a szocialista építésben. Szikra, 1950.

[7] Vö. A fényes szelek nemzedéke. Népi kollégiumok 1939–1949. II. k. Akadémiai Kiadó, 1980. (2. kiadás.)

[8] Nemes Dezső: A szakszervezetek kulturális nevelő munkájáról. Művelt Nép, 1951. 1. sz.

[9] Losonczy Géza: Népművelési munkánk feladatairól. Művelt Nép, 1950. 1. sz.

[10] Révai József: A Művelt Nép megjelenéséhez. Művelt Nép, 1950. 1. sz.

[11] A szocializmus építésének útján. Szikra, 1956. 2. kiadás, 92. és köv. o.

[12] Az 1953. júniusi határozatot teljes szövegében nem hozták nyilvánosságra. Részleteket megjelentetett a Belügyminisztérium: Az MDP Központi Vezetőségének 1953. június 27–28-i határozata és kormányunk programja a megvalósulás útján. Budapest, Vörös Csillag ny. 1953.

[13] A Magyar Dolgozók Pártja III. kongresszusának jegyzőkönyve. Szikra, 1954. 78. és köv. o.

[14] Köznevelés, 1954. 5. sz.

[15] Művelt Nép, 1955. 24. sz.

[16] Vö. Habuda Miklós: A Magyar Dolgozók Pártja munkáspolitikájának néhány kérdése a Központi Vezetőség 1953. júniusi határozata után. Párttörténeti Közlemények, 1980. 1. sz. PI Archívum 276. f. 91/72. ő. e.

[17] Darvas József: Új népért, új kultúráért. Szépirodalmi Könyvkiadó, 1956. 267., 302. o.

[18] Szabad Nép, 1956. július 19.

[19] Társadalmi Szemle, 1956. 8. sz.

[20] Szabad Nép, 1956. október 28.

[21] Népszabadság, 1956. november 3.

[22] Az MSZMP határozatai és dokumentumai, 1956–1962. 86–87. o.

[23] Az MSZMP határozatai és dokumentumai, 1956–1962. 243–271. o.

[24] A Magyar Szocialista Munkáspárt VIII. kongresszusának jegyzőkönyve. Kossuth Könyvkiadó, 1963. 452–453. o.

[25] Az MSZMP határozatai és dokumentumai, 1956–1962. 358–380. o.

[26] Az MSZMP határozatai és dokumentumai, 1963–1966. 125. és köv. o.

[27] Az MSZMP határozatai és dokumentumai, 1956–1962. 276. o. – Az MSZMP Politikai Bizottsága 1959. október 27-én, valamint 1962. június 12-én ellenőrizte a határozat végrehajtásának helyzetét, és

megjelölte a soron levő fő feladatokat. Lásd erről: Uo. 277. o.

[28] SZOT elnökségi tájékoztató. 1963.

[29] A szocialista brigádvezetők országos tanácskozása. Budapest, 1962.

[30] A SZOT elnökségének 64/1962. számú határozata a munkásszállásokon lakó dolgozók önkormányzati szervének működéséről. Határozatok Gyűjteménye. A SZOT elnökségének és titkárságának határozatai, valamint a szakszervezeti mozgalmat érintő legfontosabb állami rendeletek. II. k. Táncsics Könyvkiadó, 1964. 395–404. o.

[31] Népművelési Értesítő, 1961. 1. sz.

[32] A Magyar Szakszervezetek XIX. kongresszusa, SZOT, Budapest, 1958. 312. o.

[33] Pártélet, 1960. 8. sz.

[34] Az Ifjú Kommunista 1963. 6. számának melléklete.

[35] Az MSZMP határozatai és dokumentumai, 1963–1966. 89. o.

[36] A magyar nők kongresszusa. Kossuth Könyvkiadó, 1966.

[37] Határozatok gyűjteménye. II. k. 422. o.

[38] Az MSZMP határozatai és dokumentumai, 1956–1962. 519–521. o.

[39] A Politikai Bizottság 1957-ben határozatot hozott a népfrontmozgalom erősítéséről, amely a népfront feladatai között említi, hogy „biztosítsa a széles dolgozó tömegek részvételét az országos és helyi politikai, gazdasági, kulturális és egyéb kérdések megoldásában”. Az MSZMP határozatai és dokumentumai, 1956–1962. 158. o.

[40] A Magyar Szocialista Munkáspárt VII. kongresszusának jegyzőkönyve. Kossuth Könyvkiadó, 1960. 585. o.

[41] Uo.

[42] Az intézményekről: Kulturális intézmények és szervezetek Magyarországon (Lexikon). Főszerk.: Bíró Vera. Kossuth Könyvkiadó, 1976. Hencz Aurél: A művelődési intézmények és a művelődésigazgatás fejlődése. 1945–1961. Közgazdasági és Jogi Kiadó, 1962. A statisztikai adatokat a következő gyűjteményekből vettem: Oktatási adatok gyűjteménye, KSH. Statisztikai Időszaki Közlemények, 1971. 22/4; Közművelődési Adatgyűjtemény, KSH Statisztikai Időszaki Közlemények, 1973. 25/11.

[43] Az oktatásról lásd: Arató Ferenc: A magyar pedagógiai irodalom 30 éve. Válogatott bibliográfia. 1945–1974. In: 30 év neveléstudomány és művelődéspolitiká. Szerk.: Horváth Márton, Zibolen Endre. 295–334. o. Táncsics Könyvkiadó, 1975. Nevelésügyünk húsz éve. 1945–1964. Tanulmányok a magyar népi demokrácia neveléstörténetéből. Szerk.: Simon Gyula. Tankönyvkiadó, 1965.; Horváth Márton: Közoktatás-politika és az általános iskola. Tankönyvkiadó, 1978.

[44] A közművelődésről lásd: A magyar népművelés tíz éve (1945–1954). Válogatott bibliográfia. 1–2. köt. Szerk. biz.: Dobos Piroska, Mikó Zoltán, stb. Mutatók. 3. k. Összeállította: Rozgonyi Györgyné, Népművelési Minisztérium. Budapest, 1956–1957.; Az iskolán kívüli felnőttoktatás, az ismeretterjesztés és a népművelés irodalma. Válogatott bibliográfia, 1953–1964. Tudományos Ismeretterjesztő Társulat. Szerk.: Sipos Aladárné. Budapest, 1965. Durkó Mátyás: Felnőttnevelés és népművelés. Tankönyvkiadó, 1968. Kovalcsik József: A művelődés és a kulturális élet változásai Budapesten, 1945–1973. Népművelési Propaganda Iroda, Budapest, 1974.

- [45] Kovács Máté: A magyar könyv és könyvtárkultúra a szocializmus kezdeti szakaszában. Magyar Könyvszemle, 1960. 3–4. sz. és 1961. 1. sz.
- [46] Máté György: A magyar sajtó a felszabadulás után. Budapest, 1977.
- [47] A rádióról és televízióról: Molnár Edit–Semjén Anita: A rádióműsorok hallgatósága – a televízióműsorok nézettsége. Budapest, 1969. A rádió és televízió helye, szerepe a népművelésben, valamint az ország kulturális életében. Szerk.: Sándor György. Budapest, 1967.
- [48] Nemes Károly: Sodrásban... A magyar film 25 éve. 1946–1970. Budapest, 1972.
- [49] Magyar színházművészet. 1949–1959. Szerk.: Staud Géza. 1960.
- [50] Breuer János: Harminc év magyar zenekultúrája. Budapest, 1975.
- [51] Képek harminc év magyar képzőművészetéből. 1945–1975. Szerk. és összeáll.: Tóth Miklós, Budapest, 1975.
- [52] A művelődési otthonok munkája, Országos Népművelési Tanács, 1965. 4. o.
- [53] Rákosi Mátyás beszámolója a Magyar Dolgozók Pártja Központi Vezetésének 1950. február 10-ei ülésén. Kiad.: MDP KV Agit. Prop. Oszt. Athenaeum ny., 1950.
- [54] Rákosi Mátyás 1955. április 3-ai beszéde. Társ. Szemle, 1955. 4. sz.
- [55] Közművelődési kiadások 1960–1970. KSH kiadványa. Budapest, 1972.
- [56] Háztartás-statisztika 4000 háztartás jövedelmének és kiadásának alakulása 1960 és 1965 között. Központi Statisztikai Hivatal, Statisztikai Időszaki Közlemények, 1967. 2. sz.
- [57] Szalai Sándor első ilyen témájú cikke: Idő a mérlegen. Valóság, 1964. 3. sz.
- [58] A nap 24 órája. KSH, Budapest, 1965. Ezeket az adatokat feldolgozta, másokkal összehasonlította és kommentálta: Szántó Miklós: Életmód, művelődés, szabadidő. Akadémiai Kiadó, 1967.
- [59] Szántó Miklós: Egy kísérleti felmérés módszertani tapasztalatai. Magyar Filozófiai Szemle, 1961. 3. sz.
- [60] Ezt a felmérést részletesen ismerteti Szántó Miklós a már említett könyvében.
- [61] H. Sas Judit–Sipos Zsuzsa: 1700 parasztcsalád művészi érdeklődése és ízlése. Valóság, 1963. 5. sz.
- [62] A vizsgálat ismertetése: Mándi Péter: Könyvolvasás és könyvvásárlás Magyarországon. Budapest, 1965. és uó: A könyv és közönsége. Közgazdasági és jogi Kiadó, 1968.
- [63] Vö. még a Mit olvasunk: című KSH-kiadványt. Statisztikai Időszaki Közlemények, 1965. 2. sz.
- [64] A kutatások eredményeit Losonczi Ágnes foglalta össze A zene életének szociológiája c. könyvében. Zeneműkiadó, 1969.
- [65] A népművelés 10 éves fejlődése (1958–1967). KSH, Budapest, 1969.
- [66] Jóború Magda: Irodalomtanításunk helyzete és feladatai. Köznevelés, 1952. 10. sz. A vitákat összefoglalja Horváth Márton említett könyvében.
- [67] Hegedüs Géza: Az író és a kulturális tömegmozgalom. Művelt Nép, 1951. 5. sz.

[68] Földeák János: Kultúra, tömegkultúra, vagy alkalmazkodás a közönség fogalomkészletéhez. Művelt Nép, 1951. 6. sz.

[69] Nonn György: A budapesti szórakoztató intézmények munkájáról. Művelt Nép, 1954. 3. sz.

[70] Ujfalussy József: Nemes szórakoztató zenét a szórakozni vágyó dolgozóknak. Művelt Nép, 1954. 16. sz.

[71] Veres Péter Még egyszer a népkultúráról szólva címmel jelentette meg cikkét az Irodalmi Újság 1954. július 24-ei számában. A szerző Tabi Lászlónak válaszol. A vitát folytatja Darvas Szilárd és Gádor Béla az Irodalmi Újság 1954. augusztus 28-ai számában. Másutt is jelentek meg cikkek erről a témáról.

[72] Szabó Pál a következőket állítja: „A ma átlagembere számára, legyen az bármilyen foglalkozású, a legcsábítóbb a polgári életforma.” Ehhez hozzáteszi: „Egy bizonyos. Mégpedig az, hogy aki a polgári gondolkodás utcájába téved, a szocializmus felé igen nehezen találja meg az utat.” A kispolgári életforma vitáját folytatta Durkó Mátyás és Mocsár Gábor (Alföld, 1960. 4–5. sz.)

[73] Kultúra és életforma és Vita a fiatal írók életformájáról címen jelentek meg hozzászólások az Új Írás 1961. 5. számától az 1962-es 8. számig. Sok más írás is napvilágot látott a sajtóban, így különösen az Élet és Irodalomban.

[74] Vitányi Iván: Népi művészet – paraszti művészet. Valóság, 1960. 5. sz.

[75] Csalog Zsolt: Gondolatok a falu kultúrájáról. Valóság, 1961. 5. sz.

[76] Vitányi Iván: Népi művészet – paraszti művészet. Valóság, 1961. 5. sz.

[77] Veres Péter: Kispolgáriság? Új Írás, 1963. 5. sz.

[78] Gyurkó László: Harc és élvezet. Új Írás, 1963. 7. sz.

[79] Veres Péter: Kispolgáriság? – még egyszer. Új Írás, 1963. 9. sz.

[80] Az MSZMP határozatai és dokumentumai. 1963–1966. 481. és köv. o.

A Monsanto (rém)regénye - egy leleplező francia dokumentumkötet magyar nyelven i

Hrabák András biokémikus

A génmanipulált élelmiszerek kérdésköre - könyvismertető

A génmódosításról szerte a világon heves viták folynak . A szerkesztőség tagjai nem rendelkeznek azokkal az ismeretekkel, hogy ezekben a tudományos kérdésekben állást foglaljanak. A tudományos kísérleteket, azok szabadságát ebben a kérdésben sem ellenezzük. Ugyanakkor ismerjük a mai társadalom gazdasági köreinek profitéhségét és felelőtlenségét az emberek egészsége irán, ezért ellenzünk minden olyan törekvést, amely génmódosított élelmiszerek termelését, akarja bevezetni . **Ha az emberekkel nem szabad kísérletezni, akkor az egészségükkel sem. Az egész XX. század történelme azt bizonyítja, hogy megnőtt a tudomány erkölcsi felelőssége.** Az emberiség éhezéséért a kapitalizmus a felelős: génmódosított élelmiszerek nélkül is megoldható az éhezés megszüntetése.

A Monsanto (rém)regénye

- egy leleplező francia dokumentumkötet magyar nyelven is

A tényfeltáró újságírás műfaja világszerte nagy jelentőségű, mert a társadalmi anomáliák (korrupció, bűnözés) visszaszorításának első lépése, hogy tudjunk róluk. Az említett anomáliáknak egy világcéggel történő közvetlen kapcsolatba hozása első látásra furcsának tűnhet, amíg egy francia újságíró szívszűrés és természettudományos alaposágú munkájának eredményeképpen meg nem ismerjük a „Cég” múltjának, jelenének – és ebből sajnos nem nehéz extrapolálni – jövőjének homályos, vagy éppen sötét feltételeit. A Monsanto egyike a „piszkos tizenkettőnek” az ökológiai és baloldali szervezetek által összeállított listán, olyan illusztris társaságban, mint a Chevron, a Nestlé vagy a Coca-Cola. A könyv olvastán a „moral insanity” [erkölcsi beszámíthatatlanság] elképesztő példáival találkozunk, de mégsem egyszerű erkölcsstani olvasmányt, vagy egy cég bűnlajstromát tartjuk a kezünkben. *Marie-Monique Robin* dokumentumkötete a maga nemében kiváló leleplezése a tőkés gazdaság egész működési mechanizmusának, a profithajszaga felelőtlenségének, a korrupciónak, a bürokratikus jellemtelenségnek – és ezek ellenpontjaként a személyes véleményükhöz ragaszkodó, a mamutcéggel is szembeszálló, a veszélyt és szélmalomharcot is vállaló tudósoknak és aktivistáknak. Egy citoyen kritikája a burzsoáziáról...

Igen fontos, hogy ez a kötet (Hegyí Gyula előszavával) magyarul is megjelenhetett (ford. Morva Judit), mert a XXI. század egyik fő kérdése minden bizonnyal az ökológiai probléma lesz. A baloldalnak végre számot kell vetnie azzal, hogy a növekedés a véges planétán nem lehet végtelen, ma már az emberiség túlélése a tét. A „fenntartható növekedés” elsősorban ökológiai és nem közgazdasági probléma. Ez – a baloldal történelmi hagyományainak megőrzése mellett – gyökeresen új gondolkodásmódot követel, amely azonban a szocializmus megújításának lehetőségét is magában hordozza. A XXI. században nincs baloldal ökotudatosság nélkül, de ez fordítva is igaz: az ökológiai gondolkodás csak a baloldali értékek alapján szolgálhatja az emberiséget.

Mi is a Monsanto? Az amerikai céget egy vegyész alapította a XX. század első évében és a század első negyedében kisebb-nagyobb cégek felvásárlásával éppen az 1929-es nagy válság előtt vált „tőzsdeéretté”. Túlélvén a válságot, nemzetközi terjeszkedésbe is kezdett és gumi, műanyagok valamint ipari alapanyagok előállításán kívül monopolhelyzetbe került a poliklórozott bifenilek (PCB) gyártásában. A PCB-k toxikus hatásáról már a 30-as évek végén tudtak a cégnél, de hallgattak. A vegyületek toxicitása a 60-as években az ugyancsak klórtartalmú DDT ártalmainak felismerésekor vált egyértelműen bizonyítottá. A Monsanto azonban ahelyett, hogy azonnal leállt volna a gyártással, még évekig termelte a rákkeltő és súlyos bőrbetegséget okozó PCB-eket, mindezt az amerikai Élelmiszer- és Gyógyszer-engedélyezési Hivatal (FDA) és a Környezetvédelmi Hivatal (EPA) cinkos elnézése mellett, amelyet elősegített, hogy az említett hivatalok számos munkatársa korábban a Monsanto-nál dolgozott. A kártérítési felelősség elhárítására a Monsanto-nak befolyásos ügyvédek kívül ismert „innovatív” módszerei vannak: álcégekbe átvinni a veszélyes termelést, majd csődöt jelenteni

és eltűnni...

A Monsanto következő botránya a dioxin-ügy volt. A dioxin valójában egy egyszerű heterociklusos vegyület, azonban ezen a néven a köztudatba annak klórtartalmú származéka, a 2,3,7,8-tetraklór-dibenzo-dioxin (TCDD) ment át, amely viszont súlyosan toxikus hatású. A vegyület „bűnlajstroma” igencsak hosszú: Times Beach amerikai üdülőkény kényszerű föld alá dózerolásától a sevesói katasztrófán (1976) át Juscsenko ukrán elnök(jelölt) megmérgezéséig. A vegyület a 2,4,5-triklórfenoxiecetsav (2,4,5-T) nevű, nagyszerű gyomirtó szer gyártása során melléktermékként keletkezik (de pl. a PVC helytelen elégetésekor is képződik!) és a szerben szennyezésként van jelen. A gyomirtó megfelelő hígításban történő használata esetén nem okoz mérgezést, azonban nagyobb dózisban már más a helyzet. A vietnami háborúban a partizánok utánpótlási vonalainak felderítése, később azok mezőgazdasági terményeinek elpusztítása céljából vetették be az Agent Orange néven ismertté vált, a szokásos dózishoz képest harmincszoros koncentrációjú lombtalanítót. A szer dioxinszennyezését az amerikai és a dél-vietnami bábkormány egyaránt eltitkolta, így a dél-vietnami lakosságon kívül amerikai katonák ezrei szenvedtek súlyos egészségkárosodást, sokszor a gyermekeikben is megjelenik valamilyen fogyatékoság. A vietnami veteránok által indított kártérítési perek eredménytelenek maradtak, mert egyedül a Monsanto rendelkezett a dioxinra vonatkozó hosszú távú (és mint később kiderült, manipulált) toxikológiai adatokkal, így „nem lehetett egyértelműen bizonyítani, hogy az egészségkárosodások a 2,4,5-T-nek való kitettség következményei”. Ezért a veteránok egy meglehetősen szerény összegű kártérítéssel voltak kénytelenek beérni. A megegyezést *Jack B. Weinstein* bíró hozta tető alá, aki 2005-ben a vietnami áldozatok által indított pert is elutasította, azzal, hogy mivel nem tiltja törvény a növényvédő szerek katonai felhasználását, azt nem lehet háborús bűncselekménynek tekinteni...

Az olvasót untathatják az újabb és újabb botrányok, de sajnos nincs Monsanto botrány nélkül. A cég ügyei között fontos helyet foglal el a „Roundup”. Ez a glifozát hatóanyagú szer egy „totális hatású gyomirtó”, amelynek fő előnyeként azt reklámozták, hogy minden gyomot elpusztít, és természetes úton lebomlik, tehát veszélytelen. Ez az állítás hamisnak bizonyult, amit a kísérleti adatok manipulációjával lehet magyarázni. Az engedélyezési eljárás során ugyanis a tiszta glifozátot vizsgálták, amely valóban nem volt mérgező (igaz, gyomirtó hatása sincs...), viszont maga a Roundup készítmény (ami gyomirtó hatású) már mérgező volt, sejtkultúrákban a sejtek elpusztulását idézte elő. A botrány hatására a szer csomagolásán azóta fel kell tüntetni a kockázatokat – mindez azonban nem vonatkozik a kokaintermesztők elleni hadjáratot amerikai segédlettel folytató kolumbiai kábítószer-ellenes rendőrségre, amely a dél-vietnamihoz hasonló módszerekkel folytatja a lombtalanítást.

Természetesen a botrányoknak nincs vége. A szarvasmarha növekedési hormon ügye már átvezet a jelenkor nagy Monsanto-üzletéhez, a génmódosításhoz. Ez utóbbiról külön összefoglaló készül, ezért a kérdést itt csak röviden érintjük. A lényeg, hogy ha megfelelő módszerrel izolálni tudják azt a génszakaszt, amely a marha növekedéséért felelős agyalapi mirigy peptidhormont kódolja, és azt egy

gyorsan szaporodó baktérium genetikai állományába beillesztik, akkor a baktériummal gyorsan és egyszerűen nagy mennyiségben termeltethető ez a hormon, amely különben csak sok állat hipofízisének feldolgozásával lenne kinyerhető. A hormon fokozza az állatok tejhozamát, ezért ennek a rekombináns hormonnak az előállítása óriási üzlet. (Rekombináns fehérjéknek a génátvitellel más fajban, rendszerint baktériumban mesterségesen előállított fehérjét nevezik.) Hamarosan azonban kiderült, hogy a nagy hormonadagot kapott teheneknél gyakrabban lépett fel tőgygyulladás, romlott a reprodukciójuk, számos belső szervük megnagyobbodott, a tejben pedig jelentősen megnőtt az IGF-1 (inzulinszerű növekedési faktor) szintje, amely megnöveli nők esetében az emlőrák, a férfiaknál pedig a prosztatatarák kockázatát. Az IGF-1 szint emelkedése hatásának nagyszámú egyéni végzett elemzése szerint az USA-ban az emlőrák előfordulásának gyakorisága az ötven év feletti nőknél a hormon alkalmazásának kezdetétől 8 év alatt 55 %-kal nőtt, négyszeresére emelkedett a férfiaknál a prosztatatarák, az ötven év alatti nőknél pedig hétszeresére (!) az emlőrák kockázata. Mint ezek az adatok mutatják, bár az elfogyasztott tej fehérjéinek nagy része a gyomor-béltraktusban lebomlik, a teljes biztonság érdekében alapos vizsgálatokat kellett volna végezni. Ehelyett a Monsanto az FDA cinkosságával eltitkolta a birtokában levő adatokat, sőt ezúttal kifejezetten csaláshoz folyamodtak: az FDA két tudományos munkatársával cikket írtak a Science című, igen tekintélyes folyóiratba, amelyben egyértelműen kijelentették, hogy a rekombináns hormon az egészségre ártalmatlan.

A szerző a fenti eset kapcsán részletesen foglalkozik a kritikus hangok elhallgattatásának gyakorlatával. Ez igen fontos kérdés: 1998-ban ennek lett áldozata *Pusztai Árpád* professzor Skóciában, amikor felhívta a figyelmet a génmódosított élelmiszerek veszélyeinek nem megfelelő kutatására. Annak ellenére, hogy a Monsanto minden eszközt be szokott vetni a kutatók és az ellenőrzésre hivatott hivatalok vezetőinek megvásárlására, több olyan kutató akadt, akiket még így sem tudtak „jobb” belátásra bírni. Ezek ellen a cég a legjobban fizetett ügyvédek felhasználásával szabályos hadjáratot indított a legdurvább fenyegetésektől kezdve a magánéleti zaklatáson át a munkahelyükről történő eltávolításig és más, lelkiismeretlen kutatók által végzett szakmai lejáratásig. A „whistleblower”-ek, a figyelemfelhívók elleni hadjárat a demokráciájukra büszke angolszász országok esetében is kíméletlenül rámutat a tőkés társadalom lényegéből, a profithajszából törvényszerűen következő erkölcstelenségre és arra, hogy kik gyakorolják a valódi hatalmat az állam hivatalai, a „független” bíróságok és média felett. A könyvnek ezek a fejezetei a legtanulságosabbak: pontosan ugyanazokat a jelenségeket látjuk, mint a „vadkeletté” vált országokban, csak nagyobb tétékben folyik a játék és a demokratikus tradícióknak köszönhetően egyes esetekben – eltérően kelet-közép-európai tapasztalatainktól – a védekezésre még képes társadalom képes megállítani az átokfutást.

A Monsanto a XX. század utolsó évtizedében belépett a mai kor nagy üzletébe, a génmódosított élelmiszer-növények (GMO) előállításába. Módszerei – már csak a régi megszokások miatt is - ezen a területen sem változtak. Ez a történet azonban egy külön fejezetet érdemel...

Monsanto és a génmódosítás – a botrányok újabb fejezetei

Marie-Monique Robin könyvének második része a génmódosított élelmiszerek problémakörével foglalkozik. Ahhoz, hogy ezt megértsük, néhány bevezető mondatban vázolni kell, hogy mit is jelent a génmódosítás.

A génmódosítás elméleti alapjairól:

A gének a sejtmagokban levő DNS szakaszai, amelyek általában egy-egy fehérje aminosav-sorrendjének a kódját tartalmazzák. Egy élőlény minden sejtje ugyanazt a DNS-t tartalmazza, tehát egyéni DNS-mintázatunkat bárhol vett mintából meg lehet határozni (rendőrségi alkalmazás). A DNS nem közvetlenül, hanem csak egy-egy rövidebb szakasza, az RNS által váltja ki külső behatásokra a test sejtjeiben fehérjék keletkezését vagy átalakulását. Például a hasnyálmirigyben az inzulin peptidláncainak információja íródik át, akkor, ha a szervezet vércukorszintjének emelkedését ezek a sejtek érzékelik.

Génmódosításkor általában egy másik fajból kell egy adott génszakaszt „átoperálni” egy sejtől egy másikba. Ez vagy baktériumok vagy vírusok közvetítésével, több fázisból álló eljárással történik. A sikeresen előállított ún. vektorokat vagy konstruktumokat különböző módszerekkel lehet az ennek ellenálló növényi sejtek DNS-ébe bevinni. Ezek közül leggyakrabban a „génpuskát” használják. Apró wolfram részecskék felületét a génátvitelre szánt DNS-sel vonják be, majd ezeket több száz km/óra sebességgel belövik a sejtbe. A sejteken áthaladó lövedékről az idegen DNS belekenődik a sejtbe és mintegy ezer esetből egyben bejut a gazdasejt jellemző génjébe. A biotechnológusok egy részének véleménye szerint ez precíz és irányított génátvitel. Elvileg hasonló módszer az is, amikor egy DNS-vektorral egy baktérium közbejöttével megfertőzik a módosítandó növényi sejtet. A sikeresen módosított sejtekből a növényt regenerálják, majd szaporítják, kezdetben üvegházban, majd szabadföldön is. Amennyiben a növény tulajdonságai három generáción át megfelelőek maradnak, tovább termesztik, majd elkezdik az engedélyeztetést.

A Monsanto több híres-hírhedt génmódosított terméket fejlesztett ki. Ezek egyike a vállalat saját korábbi vegyi termékével, a Roundup gyomirtóval szembeni rezisztenciát építi be a szójába. Az így manipulált szója előnye, hogy miközben a gyomokat nagy dózisú gyomirtóval teljesen ki lehet pusztítani, a szója nem szenved károsodást. Más kérdés, hogy a felbátorodott gazdák – felesleges túlbiztosítás okán, vagy, mert a gyomok egy része idővel ellenállóvá válik a gyomirtóra – a szükséges gyomirtó többszörösét szórják ki és ezzel a korábbinál lényegesen nagyobb vegyszerterhelésnek teszik ki a talajt. Ezzel a Monsanto bevételét is

növelik, hiszen a cég gyártja a génmódosított szóját és a gyomirtót is...

A könyv ennek kapcsán kitér arra is, hogyan lobbizott sikerrel a Monsanto a különböző színezetű amerikai kormányoknál olyan szabályozásért, amely a biotechnológiai termékeket lényegesen lazább ellenőrzéssel engedi piacra jutni, mint az élelmiszer-kiegészítőket, különösen pedig a gyógyszereket. Először az idősebb *Bush*-t környékezték meg, még alelnök korában, aki természetesen szívesen beállt a sorba, mint a „vállalkozásokat bénító dereguláció” elkötelezett harcosa. Nem volt gondjuk a lelkes „modernizátor” *Bill Clinton* idején sem... (és a veszély *Obamánál* is fennáll !) Az FDA-nál a szabályozás kialakítását *James Maryanskira*, a Monsanto egykori magas beosztású munkatársára bízták, aki meg is felelt korábbi munkaadója bizalmának – azt javasolta a kormánynak, hogy ne alkosson új, a génmódosított növényekre érvényes törvényt, hanem alkalmazza rájuk az élelmiszerekről, gyógyszerekről és kozmetikumokról szólót. Ezen belül a génmódosított élelmiszerekre a „lényegi azonosság elvét” alkalmazták. Ez röviden abban foglalható össze, hogy a génmódosított terméknek nagyjából úgy kell kinéznie, mint a nem módosítottnak és kémiai (fehérje- zsír- és szénhidrát) összetételében nem térhet el azoktól jelentős mértékben. Ezt a követelményt igen könnyű kielégíteni, és ezen az alapon az ilyen élelmiszereket még a szokásos toxikológiai vizsgálatoknak sem kell alávetni. Ennek a gumielvnek köszönhetően, amelyet nemcsak az amerikai, de sok más ország törvényhozása is átvett, több génmódosított termék esetén fordultak elő kimutatott egészségkárosodások.

A Monsanto esetében különösen fontos a befolyásolási képesség. Négy olyan minisztert nevez meg a könyv csupán a Bush-adminisztrációkból, akik különböző okok miatt lekötöztették a cégnél: *John Ashcroft* igazságügy-, *Ann Venneman* mezőgazdasági, *Donald Rumsfeld* hadügy- és *Tommy Thompson* egészségügyi miniszter, sőt, *Clarence Thomas*, a Legfelsőbb Bíróság egyik bírója is... Ezt a korrupciós mechanizmust csak „forgóajtó-rendszer”-ként emlegetik, ami a cég és a magas állami beosztások közötti váltakozó munkavállalást fejezi ki.

A Monsanto módszerei között nem kis helyet foglal el a tudósok nyomás alá helyezése, akár azok megvásárlása, akár fenyegetése és üldözése útján. A „GeneWatch” nevű civil szervezet igazgatója erről a következőket mondja: „A Monsanto láthatólag megpróbálja megvásárolni kulcsfontosságú személyek befolyását, saját embereit ülteti különféle bizottságokba, és beavatkozik a tudományos programok kialakításába.” Ennek révén sugallja széles körben és komoly médiatámogatással azt a megtévesztő állítást, hogy a génmódosítás csupán a klasszikus nemesítési eljárások korszerű változata. Számos kutató említette, hogy a génmódosított termékek vizsgálatára nem kapnak finanszírozást, mivel a „lényegi azonosság elve” alapján a génmódosítást eleve ártalmatlannak minősítik. Ebben a vonatkozásban azonban a legnagyobb port egy „külföldre szakadt hazánkfiának” a sok évszázados brit demokráciával történt esete verte fel...

A Pusztai Árpád-ügy

Pusztai Árpád 1968-1998 között Aberdeen-ben, a Rowett Research Institute-ban dolgozott. Bár 1995-ben már elérte a nyugdíjkorhatárt, szakértelmének elismeréséül meghosszabbították szerződését és megbízták egy olyan program vezetésével, amely a génmódosított termékek egészségügyi hatásait vizsgálta. Az őt megbízó, GMO-barát miniszter, de maga Pusztai sem hitte, hogy a vizsgálatok során milyen eredményekre jut...A kísérlet tárgya egy olyan génmódosított burgonya volt, amelybe egy hóvirág lektin-gént (ennek terméke egy rovarölő fehérje) ültettek be, amelynek hatására a burgonya ellenállóbbá vált számos élősködővel szemben. Maga a lektin korábban patkányokra nagy adagokban is ártalmatlannak bizonyult. A kísérlet során egy csoport állatot hagyományos burgonyával, kettőt két különböző eredetű génmódosított burgonyával, egyet hagyományos burgonyával plusz lektinnel tápláltak közel négy hónapon át. Meglepetésükre a módosított burgonyák kémiai összetétele eltért a hagyományostól, sőt egymástól is, amit a tudós a biotechnológiai génbeviteli módszer, az ún. „génpuska” pontatlanságával magyarázott. További meglepetésükre szolgált, hogy a génmódosított burgonyát fogyasztó patkányok agya, mája, heréi fejletlenebbek voltak a kontrolloknál, a gyomorban pedig daganatképződésre utaló sejtburjánzást találtak, továbbá az állatok immunrendszere erősen aktivizálódott, ami arra utalt, hogy a burgonyát idegenként kezelte. 1998. júniusában az intézet igazgatójának előzetes engedélyével a BBC egyik műsorában tájékoztatást adott az eredményekről. A riport nagy publicitást váltott ki, hírnevet szerzett az intézetnek, azonban néhány héttel később az addig lelkes igazgató váratlanul felfüggesztette Pusztai szerződését és feloszlatta a kutatócsoportot. Megtiltották, hogy nyilatkozzon, lefoglalták az adatokat, majd egy összehangolt lejárató kampány indult ellene, melyben azzal vádolták, hogy nem a hóvirág, hanem egy másik növény mérgező lektinjét használta fel a kísérletekben... Az ügy azonban botrányt vert és a parlament kérte Pusztai meghallgatását, akinek így módja lett hozzáférni saját kísérletei eredményeihez. Ezeket elküldte húsz elismert kutatónak, akik összehasonlító vizsgálatok alapján megállapították, hogy Pusztainak volt igaza, elítélték az ellene folytatott kampányt, amelyben a tekintélyes Royal Society több tudósa is részt vett. Moratóriumot javasoltak a génmódosított növények kutatására...

Az adott esetben a megfelelő emberek mozgatását a Monsanto arculattervezője, *Robert Shapiro* végezte, aki tehetséges módon hitette el a politikusokkal, hogy a génmódosítás megoldja a világ legnagyobb problémáit, a tömeges szegénység és éhezés felszámolását, a környezet szennyezésének csökkentését, a túlzott anyag- és energiafelhasználást – emellett mintegy mellékesen Amerika vállalatai, mint az új módszer úttörői, megérdemelt hasznukat is meg fogják találni... „Ami jó a Monsanto-nak...”. Shapiro-t aztán a Pusztai Árpád-botrány lassan elsodorta és a Monsanto dicsőségének is nagyrészt bealkonyult...

Mindamellet a Monsanto termékeinek kritikája még később is súlyos retorzióknak tehetette ki azokat, akik ilyesmire „vetemedtek”. A Berkeley egyetem két kutatója 2001-ben a *Nature*-ben cikket jelentetett meg arról, hogy Oaxaca mexikói államban a helyi hagyományos criollo kukorica genetikailag elszennyeződött a Roundup ready és a Bt-génekkal (ezek a génmódosított kukoricába bevitt transzgének), annak ellenére, hogy Mexikó 1998-ban már moratóriumot rendelt el saját ősi gabonáinak

védelmére. Nem is annyira a szennyeződés leleplezése, mint az az állítás váltotta ki a Monsanto dühödt reakcióját, hogy a „bevitt transzgenek nem stabilak”. Ez ugyanis azt jelenti, hogy – mivel a génbeviteli módszerek találati pontossága alacsony – az elkeveredett DNS miatt teljesen kiszámíthatatlan következményekkel kell számolni. Ez pedig aláássa azt a feltételezést, hogy a génmódosítás megbízható és precíz tudomány – tehát az egész iparág alapját! A cikk egyik szerzője, *Ignacio Chapela* ellen erős médiakampányt indítottak, a Berkeley-n nem nevezték ki professzornak, majd elbocsátották. A Nature utólag szintén meghátrált és elégtelennek minősítette a cikk bizonyítékait (miközben a Science-ben két mexikói kutató megerősítette a cikk állításait). Ezek mögött a megdöbbenő viselkedések mögött nem lehet nem felismerni azt a tényt, hogy még a Nature szintű lapok is anyagilag 80 százalékban a technológiai óriásvállalatok hirdetési pénzeitől függenek!

A könyv további fejezetei a Monsanto egyéb génmódosított termékeinek a latin-amerikai földrészen befutott „karrierjével” foglalkoznak: Argentínában a Monsanto – annak ellenére, hogy előzőleg lemondott a jogdíjakról – megtámadta az argentin szójaexportot; Paraguayban a Roundup-pal történő vigyázatlan permetezés haláleseteket okozott, a génmódosított szóját nagyban termelő helyi birtokosok attól sem riadnak vissza, hogy gyilkosságokkal rettentsék el a kisparasztokat az ellenállástól. *Nicolas Duarte* elnök a szójaellenes szervezkedést bűnügyként kezelte és bebörtönözte a lázadó parasztokat. Brazíliában *Lula*, a „baloldali” elnök, a Brazil Munkáspárt választási ígéretei ellenére engedélyezte a GM-szója termelését – nem ez volt az egyetlen árulása... Indiában a génmódosított gyapot körül tört ki a botrány: a vártnál jóval gyengébb lett a termés és rezisztens rovarok is megjelentek.

A génmódosított élelmiszerek kockázatai

Ha röviden össze akarjuk foglalni a génmódosított élelmiszerekkel kapcsolatos ismert tényeket, akkor ennek az eljárásnak a kockázatait három nagy csoportba sorolhatjuk. Itt és most nem szólnunk az orvosi célokból, tehát hibás, öröklött gének által okozott betegségek

gyógyítása érdekében végzett - és sajnos eddig csak nagyon kezdeti eredményeket hozó -

próbálkozásokról, csupán a génmódosított élelmiszerekről.

1. Egészségügyi kockázat
2. Ökológiai kockázat
3. Gazdasági-társadalmi kockázat

1. Az egészségügyi kockázatot elsősorban az jelenti, hogy a génmódosítás következtében a

termékben toxikus (mérgező), allergia vagy rákkeltő hatású vegyületek jelennek meg. Mivel a transzgénnel együtt más génszakaszok is átkerülnek a célszervezetbe, különösen az

allergiás hatás válhat jelentőssé. Bár ezt a génmódosítás hívei próbálják bagatellizálni, súlyos veszélyt jelenthet az arra érzékeny betegekre, akár halált is okozhat. Ez különösen így van akkor, ha - mint az USA-ban - a terméken nem kell feltüntetni a génmódosítást. A veszélyek elbagatellizálásához hozzájárul, hogy eddig látványos botrányok nem voltak, a genetikai hatások csak több generáció után ítélnélhetőek meg biztosan. A problémát az okozza, hogy a Monsanto és a többi génmódosított terméket előállító cég nem hajlandó a gyógyszerekhez hasonló hosszú és költséges vizsgálatok finanszírozására, mivel ez vagy a hasznukat, vagy az áraik versenyképességét csökkentené.

2. Az ökológiai kockázat elsősorban a biodiverzitás csökkenése formájában jelentkezik. A biológiai sokféleség, az élőlények minden öröklött változatosságát jelenti, az ökoszisztémák, az élőlényegyüttesek között levő különbségektől az őket alkotó fajokon át az egyes fajokon belüli genetikai variációkészetig. A génmódosított növények azért jelentenek veszélyt

a biodiverzitásra, mert céltudatos kitenyésztésük miatt kiszoríthatják az őshonos fajtákat, másrészt a szélbeporzás következtében könnyen el is szennyezhetik a hagyományos kultúrákat. A biodiverzitás egy fajon belül a gének sokféleségét és ezzel a faj "rátermettségét" segíti elő, ennek csökkenése tehát káros az adott növényfaj fennmaradása, genetikamegújulása szempontjából.

3. A társadalmi-gazdasági kockázatnak több eleme van. Ezek egyike a szellemi

tulajdon jelenlegi, más szempontból is irreális rendszerével függ össze. Ahogyan a nemesített növények, úgy a GMO-fajták is szabadalmilag védettek.

Termesztésük csak akkor legális, ha minden évben a Monsanto-tól vagy más cégtől veszik meg a vetőmagot, annak cserével való beszerzése, de esetleg még a szennyeződésből eredő vétlen birtoklása esetén is perelhetők. Az egészségügyi kockázatok miatt vonakodó európai kormányokkal szemben a génmódosításban érdekelt amerikai államok a WTO-n keresztül próbálnak nyomást gyakorolni - amely a fő színtere az Egyesült Államok erőszakos politikájának a szellemi tulajdon vonatkozásában is.

Az egyik legsúlyosabb következmény, hogy a világ vetőmag előállításának és forgalmazásának kb. 30 százaléka alig több mint egy tucat multinacionális cég és leányvállalataik tulajdonában van. Ezeknek a vállalatoknak az öntörvényű növekedését (fúzióját) semmi sem tudja megállítani.

Nem hallgatható el az a tény sem, hogy a biotechnológia elszabadult szellemének hátterében is a tőkés gazdaság "profitot mindenkinek felett" elve áll. A tudományt alapjában véve tisztelő művelt laikus számára rendkívül kiábrándító, hogy szakmájukban kiváló tudósok ilyen nagy számban és ilyen mértékben válnak emberileg súlytalanná. Természetesen a tudás önmagában sem jelent morális garanciát, mégis meg kell keresnünk ennek a korábban lényegesen kevésbé tapasztalt ténynek az okát. A fő oknak azt tekintjük, hogy az egész fejlett világon csökkenteni

igyekeznek az állami-önkormányzati kiadásokat, aminek egyik első áldozata a tudomány támogatása annak az érvnek az alapján, hogy a termelőerővé vált tudományt a vállalkozások

teszik pénzzé, ezért maguk is járuljanak hozzá annak "megtermeléséhez". Ez a tendencia az Egyesült Királyságban *Margaret Thatcher* kormányzásának idején kapott nagyobb lendületet. Mint annyi, elsőre helyesnek tűnő elv, a tőkés gazdaságban ez is torz gyakorlatot eredményez. A magántulajdonos nem fog önzetlenül kutatásokat támogatni. Ez különösen az alapkutatásokat sújtja, amelyek így ellehetetlenülnek. A kutató kénytelen-kelletlen a cégek támogatásaira támaszkodva azok megrendeléseinek teljesítőjévé válik. Míg az alapkutatásban

a kutató - ha nem is örömmel - de tudomásul veszi, ha egy hipotézise nem igazolódott be és a negatív eredmény közlésével megmutatja, hogy ez zsákutca, ugyanez a versenyszférában

versenyképességet rontó kudarcnak, felesleges

kiadásnak számít csupán. A vállalatok nem szeretik a termékeik minőségével kapcsolatos problémák kutatóit, és nem csupán elküldik, de minden eszközzel el is lehetetlenítik, számos esetben "modern géprombolóknak" bélyegzik őket. A globalizációban meggyengült nemzetállamok képtelenek kontrollálni a multinacionális cégeket és - ahogy a kutatók -

maguk is ezek játékszerévé válnak, még felelősségre vonásukra sem alkalmasak, hiszen az állam ezzel megbízott tisztviselőit is - magyarosan mondva - "megvették kilóra"...

Meg kell említenünk, hogy a Pusztai-botrány - ami természetesen "begyűrűzött" a magyar tudományos életbe is - jellegzetesen polarizálta a megnyilvánuló hazai tudósokat. Nem lehet nem észrevenni, hogy a multik által történő - akárcsak kiegészítő - "szponzorálás" hogyan befolyásolta egyes szakemberek állásfoglalását.

Az, hogy Magyarország eddig az EU-ban meg tudta védeni génmódosítás-mentességét, elsősorban az egyébként megosztott, de ebben a kérdésben egységes mezőgazdasági lobbinak

köszönhető: a már erősen elszennyezett európai piacon a garantáltan génmódosítás-mentes magyar kukorica vagy más növény is sokkal jobb áron adható el. A GMO-k magyarországi tilalma érdekében nagy aktivitást fejtett ki a könyv bevezetőjét író *Hegyí Gyula*, korábbi MSZP-s EP képviselő is.

A Monsanto története és mai valósága is igazolni látszik *Rosa Luxemburg* híres alternatíváját: a tőkés társadalom - lényegéből adódóan - képtelen arra az önkontrollra, amely a barbárság felé sodródását hosszabb távon képes lenne megállítani. *Marie-Monique Robin* kiváló könyvének az is egyik érdeme, hogy - akár szándékolatlanul is - a tények alapos ismertetésével hozzájárul ennek a felismerésnek a tudatosulásához. A könyv elolvasásán kívül, a génmódosítás iránt érdeklődőknek további forrásként javasoljuk *Pusztai Árpád* és *Bardócz Zsuzsa* interneten is elérhető könyvét, amely igényesen, de a művelt laikus számára is érthetően világítja meg a "GMO-probléma" legfontosabb aspektusait:

<http://vmek.oszk.hu/03200/03216/html/#75>

A cikk bővebb szövege olvasható a www.gondolkodjunkegyutt.hu internetes honlapon.

Hrabák András

biokémikus

A cikk megjelent a TámPont 2009. 11.,12. és 13. számában.

